LB475
.C7Z91

LIBRARY OF PRINCETON
APR 17 1983
THEOLOGICAL SEMINARY

LB475
.C7Z91

LIBRARY OF PRINCETON
APR 17 1983
THEOLOGICAL SEMINARY

ŽIVOT

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

Jménem Besedy Učitelské

v Praze

k dvoustileté památce úmrtí Komenského

sepsal

František
Fr. J. Zoubek.

Žij slávě své, kteráž jest
životem po tvém živobytí.
Kom.

Svácha

V PRAZE.
Nákladem Besedy Učitelské. — V komisí dra. Grégra a Ferd. Dattla.
1871.

Právo překladu vyhražuje si spisovatel.

Tiskem dra. Edv. Grégra v Praze 1871.

Kdyby mnozí na vydání spisu toho již nedoléhali, sečkal bych, až by v kusech některých mohl býti přerovnán neb rozmnožen. Čas k spisování velmi krátký byl, i ač jsem po několik let sbíráním látky životopisné se zabíral, nyní srovnav ji dosti na kvap, vidím, kde by do zvláštního bádaní mohlo se zabočiti, čeho v tu chvíli podniknouti mi nelze.

Vůdcem při skládaní byl mi Palackého: „Život Jana Amosa Komenského“ r. 1829 v musejníku, letos pak opět v „Radhosti“ vydaný. Doplňování zpráv životopisných dálo se zvláště z dopisů Komenského, jichž užil r. 1851 K. B. Storch k vylíčení Komenského snah pansofických, roku pak 1855 Ant. Gindely k širšímu vypsání života Komenského. Ale v dopisech přece ještě to i ono zbylo, co nedošlo povšimnutí, v Dekretech bratrských a ve vzácném listu Komenského k Petru Montanovi, jímž sám r. 1661 skoro ku všem svým spisům se hlásí, také mnoho nalezeno, co posud nebylo povědomo. Ale po některých spisech posud marné poptávání. Ředitel gymnasia Lešenského A. Ziegler, vydávaje r. 1855 program k třistaleté slavnosti založení gymnasia, s nemalou pilností snesl zprávy toho ústavu se týkající, z nichž také věci některé do tohoto spisu přešly. A tak z těch i z jiných pramenů vzrostl spis tento, který považuji za jakési doplnění zpráv o Komenském mezi námi posud běžných. Další studium o Komenském spisem tím odbyto

není, protože na ten čas toliko na sestavení zpráv životopisných i na doplnění bibliografie záleželo.

Z vděčného připomínání nevšední zásluhy otce Palackého, že byl z Čechů první, který hned r. 1829 tak statečně jména Komenského se zastal a život jeho důkladně a lahodně vylíčil, vzešla touha, aby životopis ten novými zprávami byl rozšířen, já pak přeji si, aby toto mé vypsání některému z tolika ctitelů Komenského bylo příčinou k doplňování toho, co mnou buď pro krátkost času nebo pro osobní nedostatečnost bylo v něm pominuto.

Vyňatky některé z listů a spisů Komenského do spisu tohoto proto vloženy jsou, aby z nich každý sám o povaze, smýšlení a snaze Komenského souditi mohl. Několik jich podáno po latinsku, aby byly ukázkou Komenského slohu latinského, zvláště pak proto, aby bádatelé původního jich znění, protože posud málo komu do rukou se dostalo, i v jiné příčině literární užiti mohli.

Podávaje pak spis svůj „Besedě Učitelské v Praze“ na památku přátelských hovorů o Komenském, žádám zvláště bratry učitele, by jej z rukou téže „Besedy“ co nakladatelky laskavě a bratrsky přijali. Nám pak všechněm, jimž národ k vedení svěřuje mládež, z toho srdce přeji, aby úcta naše ku Komenskému méně v slovích, více v skutcích záležela, abychom snahami a povahami stávali se mu podobnými, zvláště pak aby se nám podařilo, myšlénky a snahy jeho učiniti skutkem. Neboť za mládež, již vedeme, odpovědni jsme svědomí; jdouce pak didaktickými šlepějemi Komenského, ve svědomí svém budeme vždycky spokojeni.

Na Smíchově, dne 18. července 1871.

Fr. J. Z.

I.

Komenského mládí a studia.

Rod Komenských pocházel z Komny na panství Světlovském na Moravě. Z Komny přestěhoval se Martin Komenský, neb předkové jeho, do Uherského Brodu, kdež r. 1602 skonal. Manželku měl Annu, děti pak tři: Jana Amosa, Ludmilu a Zuzanu. Matka i dcery zemřely před vypovězením jednoty bratrské z Moravy a byly v Uherském Brodě na hřbitově uprostřed při kaplici vedle Martina Komenského pochovány. Janu Amosovi prozřetelnost božská popřála delšího věku než dědovi, otci i sestrám, vyvolivši jej k věcem velikým a spasitelným, z nichž vzešlo pokolení lidskému trvalé povzbuzení k stálému zdokonalování, ušlechťování a svornému smiřování, národu pak našemu čest a oslavení.

Jan Amos Komenský narodil se dne 28. března 1592 v Uherském Brodě na Moravě. [1]) Hned za prvního dětinství zakusil veliké nehody. Neboť když mu oba rodičové byli umřeli, poručníci o sirotka pranic se nestarali, tak že, sám jsa mysli neustavičné

[1]) G. K. Rieger (Alte und neue böhm. Brüder 1734—1740) rodiště Komenského do Nivnic, městečka na panství Ostrovském, položil, v čemž jej Palacký (1829) a po něm jiní následují. Ceroni vypravuje, že Komenský podepsal se r. 1611: Johan. Amos e Marcomannis Nivnicenus. Jest-li tomu tak, svědčilo by přijmenování to snad o tom, že Komenský co sirotek v Nivnicích dětinství své ztrávil, nebo o jiné příčině, jíž bychom z knih městských v Brodě Uherském mohli se dověděti, jestliže knihy ty do doby té zasahují. Komenský psával se „Hunnobrodensis Moravus“, protože z Uh. Brodu pocházel, kdež i rodiče i sestry jeho na hřbitově odpočívali, jakž Gindely z vlastnoruční zprávy Komenského vyhledal (Časop. musea kr. Č. 1860, 511). Dudík (Reise 234) vypravuje, že dle pověsti lidu v Komně a Světlé jmenoval se prý Komenský Milička. A proč ne? V 16tém století stálých jmen rodových mezi měšťany a

a chytaje se toho i onoho, nemohl se odhodlati k žádnému jistému způsobu živobytí. Teprvé mladík jsa šestnáctiletý (1608), z vlastního hnutí a puzení počátkům latiny učiti se jal, a čím později, tím horlivěji v učení pokračoval. A právě to v studiích opozdění netoliko ve prospěch Komenského, než i v dobré a v užitek veškerého školství se vydařilo.

Byl zajisté dle starobylé zvyklosti tehdáž běh a způsob vyučování takový, že pomíjejíce řeči mateřské, nejjistějšího základu rozumového vzdělávaní, pitomým v paměť vštěpováním latinského mluvení mládež týrali, nijak na to nemyslíce, aby chápavou mysl cestou příhodnou k poznání věcí přirozených a potřeb lidských přiváděli; vždy jen slovům, málo kdy věcem učeno bylo, a vyučování bylo nezáživné a nelahodné, tak „že školy vůbec za mučírny a lámaní hlav držány, a mnozí, splašíce se od knih, k řemeslům a jinam prchali.“ Ve školách vše činěno „na opak a na ruby“; čeho za rok možná pochopiti, tím tráveno bylo pět, deset i více let — při vyučování samý zmatek, tvrdost a nejasnost, ne jen ve školách nižších, než i na universí, z níž vycházeli lidé jenom s „omáčeným“ uměním. Neboť i sám *M.* Martin Bacháček, rektor university Pražské (1598—1612), který svou školu měl a školství platně zvelebil, ničeho více nedokázal, nežli Jan Sturm ve Strasburce, když rozvěšováním tabulí skloňovacích a časovacích, obracováním v mluvnici latinské útlou mládež mořil. [2]) Proto naříkal Komenský na školy, že v nich mládež ani netušila, čeho by jimi dojíti mohla, kdyby byly dobře spořádány: „Z našich škol řídko

---

vesničany ještě všude nebylo: osoby bývaly jmény křestnými jmenovány, dostávajíce od sousedů pro rozeznání od jiných příjmení dle podoby, povahy, zaměstnání neb dle místa, z něhož kdo pocházel. Kdo tedy z Komny v Brodě usadil se, at dříve jmenoval se jakkoli, dobře Komnenským čili Komenským v Brodě byl jmenován, a kdyby z Brodu jinam byl přišel, říkali by mu Brodský. Když přistěhovalec v novém bydlišti již zdomácněl, nabražovalo se příjmení od jeho přistěhování pocházející příjmením jiným, anebo osoba i dvojím příjmením byla jmenována. (Památky archaeol. VII. 23.) Comenius jest zlatinštění českého jména tehdáž mezi lidmi po latinsku učenými velmi obyčejné. Co jména křtěná vybírána, aneb ku jmenům křtěným přidávána bývala mezi Bratry českými velmi zhusta jména ze starého zákona: Enoch, Ezechiel a j., tak i Amos, jméno jednoho z menších proroků.

[2]) O činosti Bacháčkově viz Tomkovu důkladnou rozpravu v Časop. česk. mus. 1845: Paměti o školách českých za mistra Martina Bacháčka, a krátkou úvahu, již jsme r. 1863 do „Národní školy“ (str. 361) položili.

kdo začátky nějaké podstatné vynášel; na čtenářství a písařství mládež naše vynakládala svá školská léta a na kouštěk při tom hlasové hudby a počtářství. Uchytil-li kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořist měl, a v tom věk mladosti ztrávě, dále a výše někam jíti neměl kdy a nevěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se můž jíti někam výše.“ Komenský, jsa mysli čilé a věkem dospělejší, všelikých nedostatků ve škole více nežli jiní pociťoval, a jako hluboko mu v paměti utkvělo, co byl ve školách zkusil, tak vroucí byla jeho touha, napraviti, v čem posud od jiných bylo pochybeno, aby přestalo býti učení mučením.

Jednota bratrská měla na Moravě větší školy v Prostějově, Ivančicích, Přerově, ve Fulneku a j. Která z nich vzbudila v Komenském tak trpké upomínky na přestálou v ní trýzeň, není povědomo. Ani toho nevíme, šel-li Komenský do Fulneka „na němčinu,“ jak mládež bratrská chodívala.

Ačkoli měli Bratří v Prostějově, v Ivančicích a v Přerově kromě škol i ústavy vzdělavací pro nastávající kazatele bratrské (collegia č. convictoria fratrum), přece vyžadovaly toho čest i prospěch Jednoty, aby ku správě církevní povoláni byli mužové, kteří by klasickým vzděláním humanistům mohli se vyrovnati, by s nimi v čas potřeby i boj učený na obranu své církve mohli podstoupiti. Proto bývali mládenci dospělejší a nejschopnější dle usnešení sněmů bratrských na university do ciziny posíláni: do Vitemberka, Basileje, Heidelberka, Kralovce a j., čímž se stalo, že Jednota zaskvěla se muži, kteří pro důkladnost svých vědomostí stali se nevšední ozdobou českého písemnictví [3]).

---

[3]) Čítaním písem a žalmů hned od počátku jednoty bratrské (1457) zběhlost v čtení i mezi prostými Bratry tak se rozšířila, že jinověrci myslili, že nemůže tak býti samo sebou. Ptalť se r. 1517 Jan Strakonický z Rožmberka bratra Jiříka Volyňského, jest-li pravda, „že pikharty (Bratry) čert učí, že kdož se mezi ně dá, že hned čísti umí, a že jsa mezi nimi jeden sedlák, naučil se čísti, a potom od nich odstoupil, hned čísti neumí“. (Blahověst 1857 sv. 1. str. 45.) Bratři, jsouce prostých mravů, na prosté, sousedské vzdělanosti přestávali, ano k vyšší klasické učenosti nedůvěru měli, bojíce se, aby skrze ni přesnost víry a mravů nevzala porušení. Když pak r. 1547 Ferdinand I. bratry české ze země vypověděl, víra jich i mezi Poláky a Němci se rozšířila, a činnost bratrská z Čech utekla se na Moravu: usnesla se jednota bratrská na sněmu svém v Prostějově (1549) na přímluvu Pavla Speráta, biskupa pruského, „ano více pro očistění Jednoty narčené a široce rozvolané, že zoumyslně a potupně vším školním literním uměním pohrdá“, na tom: „aby někteří mládenci vy-

Za příčinou hlubších studií theologických odebral se Komenský s mladým pánem z Kunovic v lednu r. 1610 do Herbornu v knížetství Nasavském, kdež si učitele Jindř. Alstedia (umř. r. 1638 v Sedmihradech) pro biblické výklady věcí přirozených velmi oblíboval. Odtud odešel r. 1612 na universí do Heidelberka, kdež spisem Volfganga Ratichia o zlepšení škol [4]), v tu dobu vydaným, k tužbám onoho času zřetel jeho obrácen byl. Za dovršení studií bývalo pokládáno cestování. Pročež i Komenský na cestu do Holandska se vydal a r. 1614 zavítal do Amsterodamu, kteréžto město stalo se mu později posledním v neštěstí útočištěm. Vrátiv se do Heidelberka, onemocněl, načež sám pěšky ku Praze pospíchal, kamž ještě téhož r. 1614 došel [5]).

A jaký úmysl ušlechtilý hned v jinošství svém Komenský jevil! Bystrým okem prohledaje hlubiny vědění lidského, nic jiného nezamýšlel, než aby přičiněním svým zvelebil písemnictví české, nechtěje jinak psáti nežli po česku [6]). Od toho předse-

---

pravení byli na učení, jako zejmena Jan Přerovský Blahoslav, Jan Rokyta. A na to jim pomoc učiněna, totiž každému z nich padesáte tolarů dáno, a do Basilie vysláni. Potom Jan Benátský, Jan Lorenc, Martin Abdon do Kralovce, aby se v potřebách také pilných Jednotě hoditi mohli.“ (Dekrety str. 167.) S jakým potom (1567) zápalem bratr Blahoslav, první od Jednoty na cizí učení vyslaný, proti nepříznivcům učenosti (misomusům) horlil, s velikým potěšením v Časop. česk. musea 1861, 373—381 se dočteš. Za shovívavého Maximiliana II. měli Bratři r. 1575 asi 40 mládenců na studiích v cizině, a kromě toho povolali za rektora školy do Ivančic Erasma Rüdigera, dříve profesora Vitmberského, a když jim vytýkáno, že jest Rüdiger vyznání Kalvinova, odvětili, že si nevyvolili ani Kalvina ani Luterana, než filosofa. (Gindely: Gesch. der böhm. Brüder II, 103.) Škoda, že dekrety sněmů bratrských od r. 1602 až 1632 posud nikde nebyly nalezeny, aby nás v příčině studií Komenského poučily.

[4]) De studiorum rectificanda methodo consilium.

[5]) Węgierski (Regenvolscius) ve spisu Systema ecclesiarum Slavonicarum 1652 str. 322 dí o Komenském, že vzdělal se doma i v cizině (tum domi, tum extra patriam literis institutus), což Balbin omylem tak vykládá, jako by Komenský v Čechách vzdělání svého byl došel (Moravus natione fuit, sed apud nos in Bohemia educatus). Vyhýbali se zajisté bratři čeští kališnickému učení Pražskému, vyhledávajíce škol kalvínských s učením bratrským více se snášejících.

[6]) O úmyslu tom psal Komenský v listu Petru Montanovi v Amsterodamě r. 1661, z něhož, poněvadž nad míru vzácný jest, vyznání Komenského slovně sem klademe: Primum autem protestor, mihi latine aliquid scribendi, nedum edendi, nunquam fuisse consilium. Genti solummodo meae

vzetí jej toliko potřeby a spůsoby času i neštastný běh jeho živobytí odvrátily, ne však na dobro: neboť české jeho spisy pro nevšední jadrnost, vroucnost, obratnost a lahodu povždy jako vzácné perly písemnictví naše ozdobují.

Hned v Herborně (1612) jal se skládati slovník, dle něhož by všecko dobře po česku a dobře po latinsku mohlo byti vyjadřeno (v seznamu spisů čís. 1.). Maje při tom zření zvláště k mluvě lidu obecného a ku knihám ne podle latinských, než původně dobře česky sepsaným, vnikl hluboko do vlastností a hojnosti jazyka našeho, a sám se připravil na české spisování, do něhož vdechl ryzého ducha národního a živou obraznost mluvy národní [7]).

II.
Komenského šťastní dnové.

Vrátiv se na Moravu, byl Komenský 22 let, a nemohl hned na kněžství býti posvěcen. Pozván byv moudrým, bohatým a šlechetným ochrancem jednoty bratrské panem Karlem starším z Žerotína, nejv. hejtmanem markrabství Moravského (1608—1614), do Přerova, v správu a v řízení slavné školy bratrské se uvázal. [8]) Poněvadž tehdáž na jazyku latinském jakožto jazyku obecném lidí učených ve školách mnoho záleželo, přemýšlel Komenský o tom, jak by mládež snadněji a jistěji jazyku tomu mohla se naučiti, ano i část navedení k novému tomu spůsobu r. 1616 do Prahy do tisku poslal (čís. 3.) [9]. Aby pak neučilo se slovům bez pojmů a věcí, Komenský k stránce formalné i část realnou přičinil a gym-

---

ut concinnatis vernaculo sermone libris quibusdam prodesse quaererem, mox juvenem incesserat libido, nec deseruit per istos 50 annos: ad alia nonnisi occasionibus delatus fui.

[7]) O slovníku, jaký býti měl, viz Didaktiku, 1849 str. 131 sld. Didactica magna cap. XXII. 25. místo českého slovníku slovník polský jezovity Řehoře Knapia posuzuje. Viz též pozn. 26. a 83. a spisů Kom. č. 1.

[8]) Přerovští koupili si své město za 52.000 zl. od Jana z Pernšteina r. 1596. Že pak nebyli městem královským, a koupě ta jim do desk zemských vložena býti nemohla, prodali zboží to p. Fridrichovi z Žerotína, který jim 30.000 zl. vyplatil a mimo to velkou část břemen na školu, sbor a kostel s nich sňal a z mnohých povinností poddanských je propustil. Brandl: K. st. z Žerotína listové psaní jazykem českým I., 167 pozn. 3.

[9]) Po tomto spisu, jak již Palacký (1829) podotýká, žádné stopy nikde není.

nasium Přerovské v realné gymnasium přeměnil. Pro větší rozmnožení jazyka českého jakož i pro hojnější rozšíření užitečných vědomostí spisoval Komenský jakýsi „Světozor“ (Amphitheatrum universitatis rerum — čís. 2.) čili encyklopædii, která měla záležeti z 28 kněh, aby každý po ruce měl dobrou „domácí bibliotéku.“ Ale dílo to, jež toliko dle latinského titulu známe, pro nehody, jimiž Komenský stihán byl, nikdy nebylo dokonáno.[10])

L. 1616 vysvěcen byv na kněžství, Komenský kazatelem v jednotě bratrské ustanoven jest, zdali v Přerově (jak Ceroni píše) nebo jinde, není povědomo. Jsa správcem svědomí bratří sobě svěřených, vydal r. 1617 spis český: Chudých utištěných volání do nebe, o jehož obsahu nic jistého říci nelze (v seznamu spisů čís. 4.).

Utěšenější činnost nastala Komenskému ve Fulneku, nejstarším sídle bratří českých na Moravě, kamž za kazatele a dozorce školy r. 1617 neb 1618 povolán byl. Když bratří Fulnečtí dle návodu Komenského obydlí svá obrazem beránka ozdobili, přezdíváno jim bratří beránci (Lampelbrüder), Komenskému pak pastýř beránků (Lampelhirt). Nepobyv dlouho ve Fulneku, mírností svou a laskavostí i proti nepříznivcům takové úcty si získal, že se stalo ve Fulneku příslovím: pastýř beránků žádné žluči nemá. Stádci svému bratrskému byl pastýřem dobrým a rádcem ne toliko ve všech duševních, než i v potřebách hospodářství, jež sám rozumně zveleboval. Komenský, dada času zimního několik oulů s včelami z Uher do Fulneka dovezti, v zahradě za zvonicí je postavil a sousedy včelařství, na Fulnecku dosud neznámému, vyučoval.[11]) Ale nejmilejším jeho zaměstnáním bylo pěstování a vyučování mládeže, štěpnice to církve a květnice národu. Tu také, jsa mezi Němci, shovívavou lásku k lidem jino-

---

[10]) List k Montanovi 1661 str. 75. Sitzungsber. d. k. böhm. Gesellsch. der Wissensch. 1868 Januar—Juni 76. Co bylo hotovo, totiž kniha druhá, obsahující poznání přírody (Naturalia) v 125 kapitolách, shořelo v Lešně roku 1656.

[11]) Brandl: Kniha pro každého Moravana v Brně 1863 str. 324. — Na včelaření, nábožnost a přívětivost Komenského pověst lidu Fulneckého nemohla zapomenouti, jak Palacký sám se byl přesvědčil. A posud mezi německými Fulnečany veliká úcta k jménu Komenského trvá, jak nám p. profesor Kouba oznámil. — Ze „sboru“ bratrského na předměstí jest nyní továrna; dům, v němž Komenský přebýval, „veliká škola“ sluje; i stará studna, z níž Komenský píval, posud lidi vodou občerstvuje.

jazyčným hojně osvědčoval, ačkoli k zvelebení jazyka českého horliveji nežli jiní se přičiňoval.

Milován jsa od své choti a s otcovským zalíbením se dívaje na vzrůst a zdar dvou svých malých dítek, těše se krásnou boží přírodou, svými včelami a prospívaním útlých „beránků“, spokojen jsa doma, ctěn a vážen mezi lidmi, zakoušel Komenský vnitřního klidu a vnějšího štěstí, jakého mu nebylo popřáno dříve ani později.

Podobá se k pravdě, že Komenský od r. 1614—1620 v prázných chvílích pilně po Moravě cestoval, místa jednotlivá měřil, shlížel, a po svém přesvědčení první mapu markrabství Moravského sestavil a vykreslil, kterou teprvé r. 1624 panu Ladislavu Velenovi z Žerotína dohotovenou poslal (čís. 5). V těch letech také sbíral prameny k dvěma svým spisům historickým, týkajícím se Moravy a rodu Žerotínských (č. 6. a 7).

III.
Komenského útočiště v Čechách.

1.

Šťastní dnové ve Fulneku byli předchůdci velikých strastí a utrpení, z nichž pak Komenský nevyvázl po celé své živobytí. Stavové čeští a moravští zbouřivše se proti Ferdinandu II., po vítězství na Bílé hoře (1620 8. listop.) s hnusnou nelidskostí a ukrutností na hrdle i na statcích byli potrestáni. Po návodu jezovitů obyvatelé nekatoličtí spůsobem „neváženým, ukrutným, lehkomyslným, nekřesťanským, ale daleko hůře než tureckým pohanským“ výkrůžkami i zbraní beze všeho přesvědčení na víru katolickou byli převáděni, a zachvěla se země pod ukrutenstvím vítěze, který zemi českou z práv i z jmění její oloupil a všelijakým lidem zaplavil, jen když při svém země vydíraní jmenoval se katolickým.

Vojsko španělské, Ferdinandovi na pomoc najaté, vtrhnouc r. 1621 do Fulneka, město vybralo a vypálilo. V nešťastné té příhodě Komenský na svém jmění velikou pohromu vzal. Vida blížiti se nebezpečí hrozící jednotě bratrské, „neboť blesk zasvitne dříve nežli uhodí,“ sepsal „Retuňk“ (č. 8.), jímž bratry k vytrvání u víře napomínal. Avšak nevidělo se starším Jednoty příhodným býti, aby spis ten tiskem vydán byl. Byl tedy od mnohých opisován, čímž proměnu nejednu vzal, jak rukopisové posud dosvědčují.

Aby obracování na víru katolickou rychleji a jistěji se dálo, zavřeny byly nekatolikům modlitebnice a sbory, kněží jich a kazatelé vyloučeni ze země. Jediný Karel starší z Žerotína, který ve zpouře stavovské neměl účastenství, pro svou stálou věrnost k Ferdinandovi II. aspoň po krátký čas na svých panstvích v příčině náboženství méně byl soužen. K němu tedy co k mocnému ochranci jednoty bratrské utekl se Komenský a zároveň s ním i jiní kněží — bylo jich as 24 — aby na rozsáhlých panstvích Žerotínských úkrytu došli. Zvláště v Brandýse nad Orlicí na sta bratří se skrývalo, tak že Brandýs svým Kanaanem čili zemí zaslíbenou nazývali.

Dne 10. října 1622 „po odcházení mém“ napsal Komenský předmluvu ku spisku „Nedobytelný hrad jméno Hospodinovo“ (čís. 11.), v jediném Bohu v úzkostech svých útěchu hledaje. Z toho souditi lze, že Komenský asi počátkem října 1622 sbor svůj Fulnecký musil opustiti. [12])

Jiný spis v čas vyhnání z Fulneka sepsaný a v Praze (1622) vydaný jest „Přemyšlování o dokonalosti křesťanské“ (čís. 10.), která záleží v činění a v snášení ve všem vůle boží.

Dokud Komenský někde na blízku Fulneka se skrýval, přebásnil žalmy Davidovy (č. 9.), o čemž sám dává tuto literatuře vítanou zprávu (v listu k Montanovi str. 79. č. XII.): I ku skládaní básní některých byla mi příležitost dána — skrze nemilé ono práznění mé, když jsem od úřadu svého povolání odvolán byl, a to taková: Vavřinec Benedikt Nudožerský, profesor Pražský, pokoušeje se šťastně o vzdělání českého básnění, složil žalmy Davidovy rozličným druhem míry po příkladu (George) Buchanana († 1582). Kteréžto dílo sotva dokonav, skonal — r. 1614, — odkázav je závětí někomu, který o vydání jeho nedbale péči veda, tak dlouho je odkládal, až za vzetí Prahy — r. 1620 — sešel se světa. Já pak, dověděv se o tom, velice jsem toho želel, že vlast takového pokladu zbavena býti má, a chtěje ztrátu nahraditi, chutě sám jsem rukou přiložil, složiv metricky několik žalmů, jako: měrou heroickou žalmy 1., 2., 8., 16., 18., měrou elegickou žalm 3., 6., 11., 12., 15., 19., 20., 24., 27., métrem jambickým trojřádkovým 4., 10., 13., jambickým čtverořádkovým 9., phaleckým 7., safickým 5., 17., 51., 94., trochaickým 100., 117., 150. Nedokonal

[12]) Bratři Fulnečtí vystěhovali prý se do Anglicka, kdež Fulnek v hrabství Yorkshirském hlavním jich sídlem se stal.

jsem všeho, volán byv k věcem jiným: dílo tedy nedokonané zůstává [13]).

Žalmy těmi, po příkladu Řeků a Římanů časoměrně sestrojenými, chtěl Komenský také nejspíše posloužiti vyšším školám bratrským, v nichž kněží a učitelé byli vzděláváni. Učícím se z „Musiky“ Blahoslavovy, [14]) jak mají skládati se písně, měly metrické ty skladby býti lepším vzorem, nežli kancionály bratrské, které nebyly bez metrických i básnických nedostatků.

2.

V Brandýse nad Orlicí, v staré to obci bratrské, [15]) kdež se byl Karel starší z Žerotína (14. září 1564) narodil, popřáno bylo

---

[13]) Co Josef Jireček na jisto tušil (1861), že žalmy, jež Šafařík roku 1855 (v Časop. česk. mus. str. 532 sld.) M. Vavřinci Benediktovi Nudožerskému připisoval, od nikoho jiného nemohou pocházeti, nežli od J. A. Komenského, dokázáno roku 1868, když list Komenského k Montanovi (1661) Ferd. Schulzem vypátrán byl. Příkladem plynného veršování časoměrného pokládáme tuto počátek žalmu 19. veršem elegickým:

Jak veliká jest sláva boží, jak síla nesmírná,
jest-li kdo ještě nevíš, dámť radu: pojď, slyš a viz!
Vzhůru popatř na nebes výsost! A tu bedlivě rozvaž,
obloha jak divná zvěstuje díla boží.
Den se jeden za druhým, za nocí noc otáčeje vůkol,
jak svědčí, že se kým říditi věčně mají!

Žalmy Jana Kochanovského r. 1586 v Krakově po polsku vydané, jichž Komenský v listu svém dotýká, jsou obyčejné běžné rýmování, jakž z počátku žalmu prvního poznáš:

Kochanovský: Szczęśliwy, który nie był miedzi zlemi w radzie
ani stop swoich torem grzésznych ludzi kładzie.

Komenský veršem heroickým:
Přešťastný, za sebou koho zlých rad k následování
bezbožných nepotáhl obor! a na cestu nevážných
hříšníků kdo nenastoupil! . . .

Později vzdělával Komenský žalmy dle francouzských melodií (rhytmos sub gallicanas psalmorum melodias reducens), aby nota dlouhá měla slabiku dlouhou, krátká krátkou, z čehož lahoda podivu hodná vzešla. Avšak i to nedoděláno.

[14]) „Musika“ Blahoslavova čili naučení o prosodii a skládaní písní, vydána v Olomouci 1558, po druhé pak v Ostrově 1569. Že pak vydání toho zachoval se jediný exemplář v českém museu, vytištěna znova při Blahoslavově gramatice české, již r. 1857 po prvé vydali Ig. Hradil a Jos. Jireček, na str. 353—376.

[15]) Jednota bratrská, zakládajíc se na učení táborském a na zdání Petra

Komenskému v strastech jeho tiché útočiště. V chaloupce vedle domku „na srubu“ řečeného, pod lesnatou strání, pod Klopoty, naproti zámku svého ochrance a dobrodince, přemýšlel Komenský o zklamaných svých nadějích i o běhu věcí lidských, maje k tomu novou příčinu ze zármutku, do něhož jej přivedla smrt manželky (1622) a synáčka prvorozeného, který ranou morovou uchvácen byl.

V čas tohoto „nebezpečenství, utíkaní a skrývaní se ve vlasti“ připsal Komenský dne 13. prosince 1623 panu Karlovi z Žerotína „Labyrint světa a ráj srdce“ (čís. 12.), písemnictví českého ozdobu nikdy nehynoucí.

Pátraje po příkladu jiných mudrců, „kde a v čem by vrch dobrého (summum bonum) bylo, na němž by se žádost lidská stavovala, to jest, jehož by dosáhna člověk, myslí svou tu odpočinouti mohl a musel, čeho víc žádati nemaje“, provázen jsa Všudybudem a Mámením, s vysoké věže pod oblaky na svět pohlíží, pak dolů sestoupě na „ryňk světa“, rozličnost, převrácenost lidskou spatřuje; potom jednotlivé stavy prohlíží a zkouší. Z pout manželských šťastně vyvázna, [16]) k živnostem a řemeslům pospíchá, i nenajda tu ukojení, stav učených prohlédá; ale, nemoha si oblíbiti hádky a nedostatky filosofů, pryč od nich k alchymistům se ubírá. Vida pak, že i těm nic se nedaří, k tajným mudrcům spěje. Znamenaje pak, že tu jenom hluk, a že tu mysli své příhodné pastvy ne-

---

Chelčického, počátek vzala na Žambersku, kdež se Bratří r. 1457 usadili, jsouce pod správou Michala faráře Žamberského. V horách Rychnovských měli Bratří z Čech a Moravy první sněm 1464, při němž stálý řád v jednotě své zařídili. Odtud na Žambersku, Rychnovsku, Kostelecku, zvláště pak v Brandýse Bratří stále přibývalo, v Brandýse pak pod ochranou pana Bohuslava Kostky z Postupic r. 1490 veliká synoda bratrská byla odbývána. I za pánů z Pernšteina l. 1512, 1518, 1530 bývaly tu důležité sněmy bratrské. R. 1559 byl Jan starší z Žerotína pánem na Brandýse, který tu téhož roku koupil zahradu ku pohřbu své matky (Libuše z Lomnice). Od té doby byla tu hrobka rodiny Žerotínské v kostele schválně vystaveném, jejž Karel starší z Žerotína, stěhuje se do Vratislavi (1629) sbořiti dal, aby nebyl zbořen z rozkazu císařského. O nešetrném naložení s hrobkou Žerotínskou r. 1724—1747 podává zevrubnou zprávu farní kniha Brandýská str. 163—166.

[16]) První manželství Komenského bylo šťastné, jakž jde na jevo z konce VIII. kapitoly Labyrintu: „Ale znikna toho, nic přece nevím, co vlastně o tom stavu (manželském) povědíti: více-li potěšení v něm, když se zdaří — jakož se domnívám, že mně tak bylo sedlo — čili žalosti více z přerozličných příčin. To pamatuji toliko, že i bez něho i v něm teskno bývá, a i když se nejlép daří, sladké s hořkým se mísí.“

najde, k medikům, právníkům, nábožníkům zavítá; nepoznav pak ani mezi křesťany skutečných křesťanů, k vrchnostem, vojákům, rytířstvu a novinářstvu pospíchá. Mezi nimi nenalezna mysli své utěšení, od nich prchá a ku hradu Fortuny vésti se dává. Mezi boháči, rozkošníky, lidmi povýšenými a slovutnými také jen zmatek znamenaje, a co hledal, ani tu nenalezna, zoufati počíná. Přiveden jsa do paláce moudrosti, se Šalamounem nesnadnost a překážky u správě světa pozoruje, a vida, kterak Šalamoun vše za marnost vyhlašující obelstěn byl a klesl, ze světa utíká, až jej tajný hlas zavolá, aby vrátil se, odkudž byl vyšel, do domu srdce svého, a dvéře po sobě zavřel. Teprvé shostě a spoje se s Kristem, jemuž celý se oddává, v chrámě ku zastřené pravdě křesťanství vstupuje, světlo rozumu i víry křesťanské poznává a blaženost života pobožných zakouší, i slávu boží spatřuje a v jediném Bohu pokoj srdce shledává.

Tuto svou filosoficko-satyrickou alegorii plnou dramatické živosti, panorama to nedokonalostí lidských, v němž zřejmý a osobitý ráz jednotlivostí přehlednou a lahodnou rozmanitost spůsobuje, sepsal Komenský i pro bystření ducha i pro ušlechtění jazyka českého slohem tak jadrným, důmyslným a básnickým, že o pravdách tak hlubokých a každého člověka se týkajících prostěji a srozumitelněji naprosto není možná promluviti. Děkuje Bohu, že mu oči otevřel, aby blaha a klidu nehledal mimo sebe, než v srdci svém Bohu oddaném, sám o spůsobu a hodnotě Labyrintu takto se pronáší: „Není báseň, čtenáři, což čísti budeš, ačkoli básně podobu má; než jsou věci pravé, jimž vyrozuměje, sám poznáš, zvláště kdo by mého života příběhů něco povědom byl: protože jsem tu na větším díle své vlastní příhody, s nimiž jsem se v nemnohých těch letech života svého již potkal, některé pak při jiných spatřil, aneb o nich návěští sobě dané měl, vymaloval . . . Jak vtipně, nedbám; dejž Bůh jen, aby prospěšně, mně i bližním mým“. K čemuž dodáváme: vtipné že jest, velmi vtipné převráceného světa vymalování až potud, pokud spisovatel neoctl se v církvi neviditelné, kdež touha jeho na křídla pietistického mysticismu zasedá, což s nábožnou vroucností a s konečným účelem spisu jeho dokonale se srovnává. Avšak „Labyrint“ má i bez těchto přívěsků lahodné své a důvodné ukončení tam, kde básnivý myslitel, který s plným vědomím část života svého prožil a běh jeho vylíčil, poznává, že není pravého štěstí mimo člověka, než v člověku samém, kde jej hlas nejvyšší moudrosti pobízí, aby vrátil se do domu srdce svého

a po sobě aby dvéře zavřel. Jakým utěšením byl „Labyrint“ Bratřím, čili jak dle přání Komenského blížním prospěl, lze posouditi z toho, že P. J. Kassius Vysokomýtský „po přečtení labyrintu“ píseň „o divném a milostném božím člověka Bohu oddaného vedení“ složil, a že Bratři ve vyhnanství po biblí Kralické Labyrint za největší poklad pokládali.[17]) Komenský pak sám zmužil se sepsáním tím a okřál na duchu, že po celé své živobytí zachoval se dle idealu vytčeného v 53. kap. Labyrintu: na zemi pokládal se za poutníka a hosta („můj život byl pohostinství, ne vlast“, píše i ve své poslední vůli); mysl měl vždy co nejvýš pozdviženou k Bohu, k blížním co nejníž skloněnou; zemských věcí, dokud na zemi byl, užíval, v nebeských se kochal; byl povolný Bohu, odporný a odbojný světu a tělu; moudrosti od Boha mu udělené pečlivě ostříhal; srdce měl hlásné, jazyk tichý; k čitelnosti bíd blížních byl outlý, k snášení vlastních křivd otrlý; duší sloužil Bohu samému, tělem komu mohl; co Bůh poroučel, učinil, co naň vzkládal, nesl a k Bohu vždycky se vinul; v světě byl tělem, v nebi srdcem.

3.

Týmž nábožným duchem sepsány jsou (1623): „Rozmlouvání duše sklíčené s rozumem, vírou a Kristem“ a (1624) „Truchlivý“ čili „smutné nad žalostnými vlasti a církve bídami nařikání“, ačkoli nám obsah jich není povědom podrobněji (čís. 13.). O původu spisů těchto Komenský takto vypravuje: Když množily se mrákoty utrpení — r. 1623 — a nebylo viděti žádné naděje lidské rady ani pomoci, sklíčen jsa úzkostmi a pokušením nepochopitel-

[17]) Na Slovensku zachovala se píseň vystěhovalců českých (Rozum v Staroč. bibl. díl 1. str. XI. ze Slovesnosti Jungmannovy 1846) tohoto znění:

Krásna je ta řeka,
řeka Vltava,
kde jsou naše domy
i vlast laskavá.

Hezké jest to město,
to město Praha,
v kterém bydlí naše
rodina drahá.

Cože nám do řeky,
co nám do města?
Ach, nám vykázána
k vyhnanství cesta!

Nevzali jsme s sebou
nic, po všem veta,
jen biblí Kralickou,
Labyrint světa.

Tatry, vy přijmete
nás v té ouzkosti,
u vás chceme žíti
i složit kosti.

ným, o půl noci, již jsem ztrávil beze spaní jako několik nocí předešlých, s neobyčejnou vroucností k Bohu zvolav a z lože vyskočiv, biblí jsem se chopil, modle se, když nestačilo žádné lidské potěšení, aby mne vnitřní svou útěchou neopouštěl Bůh. Nejprvé padl jsem na Jesaiáše, četl jsem dále, vzdychaje, a pocítil jsem, že zármutek můj se rozrážel; popadl jsem péro a předešlé mé úzkosti poznamenal jsem, i kterých léků božích proti nim jest užívati, spisovati jsem počal . . . Jda dále k jiným prorokům i k ostatním knihám zákona božího — žádný v živobytí pokrm nebyl tak sladký, jako tehdáž ono sbíraní božského potěšení — shledal jsem hojně materií hodících se k utěšení mysli v Bohu, a jal jsem se v rozmluvy (in dialogos) je rozváděti atd.

Dne 3. září 1624 vstoupil Komenský v Brandýse po druhé v stav manželský s Dorotou, dcerou Jana Cyrilla, staršího jednoty bratrské při konsistoři Pražské (1618—1621) a Doroty manželky jeho. Věna mu přinesla 50 kop gr. miš., načež on ji přijal za hospodyni a spolumajitelkyni jmění svého, vymíniv si k svobodnému užívaní a nakládaní toliko vinici, 50 kop gr. miš., „taktéž všecky knihy latinské“. [18])

Ačkoli Karel z Žerotína při císaři důvodně práva a svobody své hájil, přece mu r. 1624 přísně bylo zakázáno, aby žádných kněží bratrských na svých panstvích nepřechovával. Byli tedy Komenský i jiní kněží náhle z útulku svého Brandýského vyplašeni, utekli se do lesů, kdež ve skalách a slujích před jistým života nebezpečím se skrývali. Hned na počátku nových těch strastí sebral Komenský z písem sv. rozpravu „O sirobě t. j. o potracování milých přátel, ochranců a dobrodinců“ (čís. 14.), roku pak 1625 „v čas nebezpečenství, utíkaní se ve vlasti ještě sluh božích

[18]) Oddával je kněz Jan Svatoš z Luže. Svědkové smlouvy svatební (v knize městské Brandýské, odtud pak v „Lumíru“ 1853 str. 36.) byli se strany Komenského: Matyáš Lavín z Ottenfeldu, v lékařství doktor (měl druhou dceru Cyrillovu, tedy svakr Komenského), kněz J. Haimon, kn. Matouš Theodor, kn. Jiřík Apollo, kn. Pavel Němčanský, Eliáš Kanín a Samuel Březina, obecní rada; se strany nevěstiny: Václav Sudlička z Borovnice na Chotči, úřadník panství Brandýského, Václav Jiřík a Ladislav Adam bratří Věžníkové z Věžník a matka jich Majdalena z Říčan, kněz Jan Svatoš, Ondřej Dobrovodský, primator a j. Která byla první manželka († 1622) Komenského, není nám povědomo. Z listu k Effroniovi (11. ún. 1649) jde na jevo, že zeman slovenský z rodu Laneciova, spříznéného s rodem Marias de Mariasfalda, Komenskému dcerušku svou, ještě tuze mladou, k sňatku nabízel.

sepsal „Hlubinu bezpečnosti“ (čís. 15.) co výsledek rozjímaní v „Labyrintu“ uložených, t. j. „světlé vymalování, jak v samém jediném Bohu a pokorném se jemu na všecku jeho vůli a podání všecka dokonalá přítomného života bezpečnost, pokoj a blahoslavenství záleží.“ Spis to jadrný a živý.[19])

Z úkrytu svého Komenský tajně Bratry navštěvoval a svátostmi jim přisluhoval. Na cestě, kterou r. 1626 v potřebách Jednoty do Polska vykonal, poznal v Lužici v Zhořelicích Krištofa Kottera, jirchářе Sprotavského, jehož „proroctví“ bohoslovci braniborští za věc nadpřirozenou prohlásili. Měl-li Komenský tolik pohodlí a prázné chvíle, aby r. 1625 v čas tolikerých těžkostí tři díly „proroctví“ těch mohl na česko přeložiti, jak se v historii literatury české dočítáme, nemůžeme se domysliti (čís. 16). Ubohý, pro nekonečnou důvěru v Boha, že svých věrných neopustí, i na bezcestí se dostal, aby zřejmo bylo, že i muž svatého živobytí může poblouditi.

Vrátiv se z Polska, skrýval se Komenský s několika kněžími bratrskými po horách nedaleko pramenů řeky Labe na panstvích pana Jiřího Sádovského ze Sloupna, který jako Karel z Žerotína bratry české ochraňoval. Kněz Jan Stadius syny pana Sádovského vychovával, Komenský pak mu pravidel lepšího spůsobu vychovávaní poskytoval. Když času letního 1627 v zámku Vlčickém pověstnou knihovnu pana Zilvara prohlíželi, na didaktiku Eliáše Bodina, nedávno z Němec přinešenou uhodili. Přečetše ji, nemálo pohnuti byli, aby k sepsání podobné knihy v jazyku mateřském

---

[19]) K vydání Lešenskému (1633) položil Komenský heslo:

Svět jest kolo, jenž se točí,
prudce chvěje, hlučí a zvučí:
kdo mu v centrum neusedne,
zamotá se a vypadne.

Ve vydání Amsterodamském (1663) Komenský krásněji čtyřmi distichy obsah „Hlubiny“ vytkl:

Svět se točí vůkol, vůkol v světě všecko se valí
zhůru, dolů, sem, tam v něm všudy všecko chodí.

Ač nechodí, létá, kácí, převrací se kotrlcem,
málo co svým řádem kráčeje, všecko mani.

Sám jediný světa Pán, nade vším, pode vším, skrze všecko
jda, světu sám věčná podpora pevně stojí.

O blaze, kdož v centrum věčném usadí se! Na věčnost
v srdci božím svému srdci nalezne pokoj.

se přičinili, což i jiní Bratři velice schvalovali a žádali. Avšak dne 31. července 1627 noví rozkazové císařští všem stavům a obyvatelům byli oznamováni, aby každý, kdo by k víře katolické přistoupiti nechtěl, do jistého času ze země se vyhostil, protože Ferdinand II. týmž pravidlem jako knížata německá i jiná se řídil, aby poddaní s panovníkem u víře se srovnávali, a tudíž žádných nekatolíků v zemi trpěti nechtěl. Ale Bratři, majíce vždy nezvratné přesvědčení, že Bůh vlasti jich neopustí, čím hůře bylo, tím úsilovněji na zvelebení a obnovení národa, a to zvláště zlepšením škol pomýšleli, jakž patrno ze slov Komenského v čas samého ze země vypovídaní: „Taková tedy církví a škol ve vlasti záhuba, kterouž jsme před očima viděli, naše nad tím bolest — a proč bych zapírati měl? — i naděje, že přece někdy milosrdenství boží k nám se zase vrátí, pobídly nás starati se snažně o budoucí napravení zhouby té; aniž jsme jinak myslili, než abychom, kdyby Bůh okem milosrdenství svého na nás shlédnouti ráčil, především mládeži vlastenské ku pomoci přispěli, zarazíce co nejdříve školy nové, a opatříce je knihami dobrými a methodou přirozenou i světlou, aby tak láska k umění literním, ke cnosti a pobožnosti co nejlépe zase zkvétati počala. I ujavše se věci té horlivě, učinili jsme, seč jsme byli, ještě u vnitř vlasti se skrývajíce — ačkoli to potom ne vlasti, ale cizině ku prospěchu sloužilo.“ Neboť Bratři, vystěhovavše se ze země, více se do ní nevrátili.

Ačkoli osobám stavu panského a rytířského čas k vystěhování ze země prodloužen byl, přece nebylo naděje, že by Ferdinand kdy od svého rozkazu ustoupil. Pročež pan Sádovský, s ním pak kněží bratrští, od nikoho již ochrany nadíti se nemohoucí: Komenský, tchán jeho Jan Cyrill a j. ku konci měsíce ledna 1628 v tuhé zimě z vlasti se stěhovali. Komenskému od paní Esthery Zárubovny z Vchynic dána pod ochranu panna Kristina Poňatovská, dcera Julia Poňatovského, vystěhovalce polského, který na Náměští co bibliotékář Karla z Žerotína skonal (1628). Na hranicích mezi Čechami a Slezskem, plačíce, na kolenou s vlastí se loučili, prosíce boha vroucími modlitbami, aby milé vlasti neopouštěl a v ní símě slova svého utlačiti nedopouštěl.

IV.
Komenský v Lešně.

1.

Evangelíci vystěhovali se větším dílem do Sas a do zemí západních, Bratři pak do Polsky, do Uher a do zemí východních. Polska byla Bratřím hned od prvního vypovězení r. 1547 druhým domovem, jako kněží katoličtí z Polsky rádi na Moravu a do Čech přicházeli.[20]) Mnozí pánové polští víře reformované a bratřím českým velmi přáli, zvláště pak mocní pánové z Lešna čili Leszczyńští, kteří neznali učení „čířejšího, řádnějšího, stálejšího, pobožnějšího, v příkladě i v učení poctivějšího a starodávné církvi křesťanské podobnějšího“ nad učení bratrské, „které mezi Čechy před ukrutenstvím a tyranstvím přesurovým a před slepým světem tajilo se“. V Lešně byla od r. 1555 škola „reformovaná evangelická vyznání bratří valdenských čili českých“, která r. 1579 Rafaelem Leszczyńským znamenitě byla zvelebena. Týž Rafael r. 1580 kazateli, který od starších jednoty bratrské poddaným jeho podáván býti měl, hojné nadání učinil. Lešno stalo se hlavním sídlem bratrské emigrace české a zmáhalo se hojným usazováním se cizinců tak rychle, že bylo dle slov Komenského r. 1629 velikým městem, majícím tři náměstí, čtyři chrámy a slavné gymnasium, přes 20 ulic, 1600 domů a 2000 zapsaných měšťanů. Kromě toho měla jednota bratrská v Polště 60 kostelů, a hned od prvního vypovězení r. 1547 i v zemi pruské (v okolí Kvidínském čili Marienwerderském) těšila se z takové přízně, že i po svém v Polště opuštění v Prusích nalezla své útočiště.

Do Lešna, asi na půl cestě z Vratislavi do Poznaně, došel Komenský dne 8. února 1628[21]) a hned z prvu škole i církvi službami svými se horlivě propůjčoval.

---

[20]) „Po Čechách a po Moravě nemálo se jich vídá, zvláště nyní v klášteřích, kdež téměř spíš Poláka nežli Čecha nebo Moravce kázati nebo mši sloužiti uslyšíš, ježto Čechové již za pilnými zaměstknáními nemnoho s náboženstvím se obírati obyčej mají.“ Blahos av: Gram. č. 342.

[21]) Pan Karel starší z Žerotína, znaje heslo jezovitů proti nekatolíkům v Čechách: žádného z kacířů nešetřiti, nejméně pak těch, kdož k rouhavému učení bratrskému se přiznávají (Časop. česk. mus. r. 1849 sv. 2. str. 19), a od svých souvěrců šťastnějším osudem lišiti se nechtěje, na Ferdinandovi povolení k vystěhování ze země si vyžádal, a když Ferdinand, že všudy věrnou jeho poddaností ujištěn jest, ohlásil, Vratislav v Slezsku k přebývaní si vyvolil. Maje ještě r. 1628 opletání stranu

Rafael V. Leszczyński školu Lešenskou v gymnasium proměnil (1624) a učitele r. 1626 slušnými platy nadal. Přál si, aby chvála boží v Polsce se rozmnožila, „mládež šlechtická pravověrného evangelického náboženství“ aby „slušně v bázni boží i vůli jeho svaté, taktéž i v svobodném umění (w naukach wyzwolonych) ku chvále boží“ vycvičena byla. Proto čtyři „učitele, lidi hodné pro cvičení té mládeže dle zdání starších bratří konfesí české“ ku škole ustanovil: Jana Rybińského za „rektora a moderatora prvního té školy“, Michala Henrici za „konrektora“, Davida Ursina za „koadjutora“, Jana Decana za „kantora“, pojistiv jim služné jistinou 8850 zl.[22]) Děd rektorův byl kněz bratrský z Čech, konrektor byl slezský Němec, koadjutor Němec v Lešně zrozený; Decanus byl 22 let knězem v Čechách, a vypovězen byv, čtyři léta v Praze se skrýval. V tom tedy gymnasiu a od těch učitelů: Poláka, Němců a Čecha učili se mládenci polští, německí a čeští. Ale tehdáž nic divného: na latině všecko záleželo, a když nešlo o jazyk mateřský, latinou dovedl mládež trápiti národovec jakýkoli.

Za rektorování učeného Rybińského, který roku 1629 školu opustil, za Ondřeje Węgierského, šlechtice zchudlého a spisovatele

---

prodeje svých statků, povzdechl si, že nevděčníci tak po něm šlapají, a odstěhoval se do Vratislavi. S jakým vědomím a přesvědčením, vyrozuměti lze z listu jeho dne 7. pros. 1628: „Když sobě před oči stavím svůj byt, který ve Vratislavi mám dosti nepříjemný a nepohodlný, nevšelijak se mu těším, ale zase myslí svou na to navracuji, kdybych na samo pohodlí i na nepohodlí, které bych kde míti mohl, hleděti chtěl, že bych se nemusel jinam z Moravy hýbati; však poněvadž více sobě vážím vůle boží a dobrého svědomí, raději chci po cestě, kterou mne vede, jíti, nežli tím, co opouštím, dáti se vázati.“ Jungm. Slovesnost 1846 str. 205. — Žerotín umřel dne 9. října 1636 v Přerově a byl ve hrobce Brandýské pochován, kdež od září 1605 mrtvá těla manželek a syna jeho odpočívala.

[22]) Jistina měla býti úrokována 10ti ze sta (885 zl.). Z toho měl míti rektor 400 zl.; s konrektorem zvláštní smlouva učiněna, protože pánovi a p. Dorhostajskému syny soukromě vyučoval; koadjutor, který měl býti zároveň „ekonomem“ svých chovanců, s manželkou a s čeládkou dostával stravu od pána a 120 zl. ze školného; kantorovi mělo dáváno býti 150 zl., což z úroků zbylo, mělo zůstávati „ve schování starších školních“. Dle ustanovení synody r. 1635 dáváno rektoru 300 zl., konrektoru 200 zl., kantorovi a kolegovi jeho po 150 zl., inšpektorovi 50 zl., na opravy školy 50 zl. „Vyzdvihovati pak od vrchnosti peníze má inšpektor a rozdělovati preceptorům.“ — Zprávy o škole Lešenské opakujeme, pokud třeba, z článku svého ve Sborníku, kalendáři učitelském 1863 str. 46—66.

důkladného (1629—1633), který vroucím ctitelem a přítelem Komenského se stal, i za Michala Henrici, o němž mnoho nevíme, obíral se tedy Komenský pro snadnější vyživení (vitae sustentandae gratia) vyučováním mládeže šlechtické a k vyšším studiím dospívajících z jednoty bratrské, o něž mu synodou bratrskou r. 1632 péče odevzdána byla, a „což by k budoucímu opatření a zase vyzdvižení škol přináleželo, při těch věcech aby na ten čas pilnou s pomocí boží práci vedl.“

Nebylo ani potřebí takového uložení a povzbuzení. Neboť Komenský, co byl sám dříve v mysl pojal, ani ve vyhnanství s mysli nespouštěl, jak by vyzdvižením lepších škol národ i církev česká mohly býti znova utvrzeny a zvelebeny.

2.

S učením latinským byl posud veliký kříž. Rozvláčnými, zmotanými a nejasnými pravidly mluvnickými, nejvíce zbytečnými, bývala mládež mořena po několik let, a nacpáno do ní jmen věcí bez věcí, t. j. ani věci slovy jmenované nebyly jí ukazovány, ani spojování slov, které zvláštní jest v každém jazyku, nebylo jí náležitě vykládáno. „Poněvadž slova znamení věcí jsou, věcí-li neznáš, co budou znamenati? Uměj si mladík tisíckráte tisícerá slova říkati, s věcmi-li jich spojiti nedovede, kterak takové zásoby bude moci užívati? a kdo míní, že ze samých toliko různých slov řeč může vzniknouti, domnívej se, že písek možná v snopy svázati, a že z malty bez vápna zeď může býti vyzdvižena.“ Když tedy na učení se latině vynakládáno deset i více let, a mnozí při samých slovíčkách sestárli, obsahu spisů klasických postihnouti nemohouce: kdy měli zavaditi o vlastní učenost, a kdy jí k dobrému obecnému užívati, když ztrávili své živobytí samou toliko k živobytí přípravou!

Byl by div, kdyby byl nedostatek takový nebýval zpozorován od jezovitů, jichž školy i sám velký kancléř anglický Fr. Bacon Verulamský († 1626), učenec nepředpojatý, nade všecko vychválil [23]).

[23]) „Nejznamenitější část bývalé kázně dostala se poněkud, jako by se byla vrátila, do kolejí jezovitských, a když patřím na jich pilnost a pečlivost i ve pěstování literního umění i v navádění k mravnosti, namítají se mi slova Agesilaova o Farnabazovi: Jsa muž takový, kéž by našim byl. — Co se týče pedagogiky, dalo by se říci nejkratčeji: Se školami jezovitskými poraď se: není nad ně nic lepšího, cokoli kde bylo zavedeno (nihil enim, quod in usum venit, his melius)“.

A zpozorovali nedostatek ten jezovité, vydavše pod titulem koleje Hibernské „Bránu jazyků“ latinsky a španělsky, srovnanou tak, že v 1200 příkladech obsažena byla veškera slova, jichž v jazyku latinském nejvíce se užívá, tak že kromě částic některých žádné slovo v celé knize nebylo opakováno. Angličané ihned spis ten přeložili a r. 1615 tiskem vydali. Izák Habrecht textem francouzským „Bránu“ rozmnožil a ve čtyřech jazycích ji uveřejnil, nedlouho pak potom i německým překladem ji opatřil. „Brána“ docházela takové pochvaly, že r. 1629 již v osmi jazycích na světlo vyšla.

Komenský, dostav spis ten do rukou (1629), přečetl jej bedlivě několikráte a byl z toho velmi vděčen, že z daru božího popřáno mládeži aspoň nějakého ulehčení. Ale brzy shledal, že ta „brána“ spíše jména zadních vrat zasluhuje (non januae sed postici obtineat nomen). Neboť musil by se dříve odjinud latině naučiti, nežli by „branou“ tou mohl do latiny vkročiti: pro začátečníka se tudíž ani nehodila. Proto Komenský dle svých pravidel didaktických jinou „bránu jazyků“ sestrojil. Neboť nezvratné jest, že soudnost a jazyk vždy zároveň cvičeny býti mají, a že každý zvykati si má, pokud věcí postihne, potud aby o nich uměl mluviti: „nebo kdo rozumí, čeho vyjadřiti nedovede, od němé sochy čím se liší? vydávati pak zvuky bez rozmyšlení, špačků vlastnost jest.“ Pročež pod sto záhlaví vybral ze všech věcí to, co mladé mysli jest pochopitelno, a k jich vyjadření srovnal asi 8000 slov v tisíc vět, z počátku kratších jednočlených, potom delších vícečlených. Jako Hibernští, také on slov žádných neopakoval a v původním významu jich užíval. Slova souznačná a protivy vedle sebe položil, aby vlastní každého slova význam zřejmější se stal. Všude zřetel obracel k řeči mateřské, aby různost mluvnická i skladební všude na jevo vyšla. Dokončiv takovým spůsobem spis svůj (čís. 21.) dne 4. března 1631, v Lešně po latinsku tiskem jej vydal co dokonalou bránu jazyků (Janua linguarum), skrze niž, nauče se jí mladík, moudrost světskou i božskou v počátcích poznati a pak do paláce umění i jazyka vstoupiti t. ku čtení klasiků latinských s prospěchem přistoupiti mohl.

„Brána jazyků“, kterou byl Komenský jenom „na ohledanou“ do světa vydal, takový hluk mezi učenci a učiteli spůsobila a tak hojně do škol byla uváděna, že Komenský až toho se ulekl a mnohé okřikoval, že prý věc sama není hodna tak hlučné pochvaly. Učenci zajisté zpozorovali, že Komenský zároveň se slovy celý

obor vědění lidského před mladým věkem rozkládá, pokud mladé mysli jej lze pochopiti, čehož nebylo ani v „bráně“ Hibernské, nedávno tak velebené. Věc byla tedy zcela nová, a příhodnost její každému patrna: předhradí, které obkličovalo božskou a lidskou moudrost, nyní tak snadno mohlo býti dobyto, ačkoli před tím musívali lidé před hradbami umění ležeti tolik let, v kolika dovedl Alexander světa vydobyti.[24])

Jan Mochinger přeložil hned „Bránu“ na jazyk německý, Ondř. Węgierski na jazyk polský, Jan Ancoranus do francouzského, Samuel Hartlib do anglického a připsal ji korunnímu princi wallisskému; Petr Golius (v Halepu v Syrii) „bránu jazyků“ po arabsku vyložil, Mahomedáni pak, oblibivše si ji, do řeči turecké, perské a mongolské přeložiti ji dali. Kromě písem svatých nebylo knihy, která by mezi všemi národy tak byla rozšířena, jako Janua linguarum.

Komenský vydal dne 24. března 1633 i český výklad „Brány jazyků“, ač nerad, něčím dokonalejším „bránu“ tu nahraditi obmýšleje: „nebo já“, dí, „z poskytnutého božího světla jinou plnější a v svých stupních spořádanější, k nabývaní latinského jazyka i všelikých svobodných umění cestu vím, kterouž (o by se Bohu líbilo!) k dokonalému vyrovnání, vydlažení, uhlazení a potom i užívaní přivesti dám.“ Text ten český vyšel bez latinského, „pro nedostatek papíru“ v tiskárně bratrské[25]) „a některé jiné překážky“. „Žáčkové“ čeští mohli toho textu vedle vydání latinského užívati, pouzí pak Čechové, kteří „jazyk svůj všecken pospolu“ viděti chtěli, mohli z knížky té nabyti zkušení, „jak daleko kdo v češtině přišel a jak vlastně vlastnímu svému jazyku rozumí

---

[24]) Šim. Albelius v předmluvě k Jan. lingu. v Brašově 1638.

[25]) V říjnu 1632 stalo se toto usnešení bratrské: „Když Pán Bůh minulých dnů B. Matouše Krokocinského, impresora, z světa vzal, zvolen za impresora též impresí B. Daniel Vetterus, tak aby od té chvíle péče o ni se ujal, pod počet a rejstříky všecko uvedl, a jak při tom potřebí, tak o tento Jednoty klínot věrně se staral, což on k sobě i přijal. Zatím pak k dodělání „Řádu jednoty“ (č. 26.), a, bylo-li by co víc potřebí, za pomocníky mu zanecháni B. Krokocinského synové, jimž co by za práci jejich odtud vycházeti mělo, to se k rozeznání a mezi nimi toho spořádaní B. Matějovi Prokopovi s pomocníky jeho v Lešně poroučí.“ V čas takového přechodu mohl býti nedostatek papíru, když jiné práce na dokonání čekaly.

neb nerozumí", právě tak, jako dříve z knížky Hibernské lidé v latině již obratnější latinu svou zkoušeti mohli.[26])

A jest v „Bráně" Komenského české mluvení ovšem tak hojné, vlastní a obratné, že by národní jazyk náš většího zvelebení docházel, kdyby mládež po snadném způsobu Komenského k správnému mluvení o všech věcech byla naváděna; i porozuměním slovům souznačným větší obratnost, ladnost a rozmanitost do slohu našeho by byla přivedena.

3.

Úkol, který synoda bratrská dne 6. října 1632 Komenskému uložila, byl zcela dle ducha jeho, protože Komenský touž synodou písařem jednoty vyvolen byl, čímž sám duší celé jednoty se stal. Péče jeho o studující mládež bratrskou měla v těchto věcech záležeti:

1. „Aby všecku poodrostající Jednoty mládež poznamenanou maje, kdy, koho, kam a jak promovovati možné, na to pozor měl a starším toho namítal.

2. Komendací, kam potřeba, jménem starších dával (t. na studia do ciziny).

3. Pozor na ně i tam (v cizině) zůstávající měl a skrze listy, o čem kdy potřebí, napomenul.

4. Inšpektory mezi nimi tak v každém místě zřídil, který by sebe i jiné ku pilnosti přidržíc, co se děje a jak se pracuje a prospívá, zprávu dával.

---

[26]) Že „Janua linguarum" nyní v méně rukou se nachází nežli Didaktika, vyjímáme z předmluvy české (v Thamově vydání 1805 str. XXI.), co Komenský v ní o svém českém slovníku (č. 1.) položil (srov. pozn. 7.): „Nechť toto jest přípravou toho, což většího ku pomoci mládeže a školám našim obmeyšlíme: jmenovitě dikcionáře česko-latinského a latinsko-českého, kterýž v takové plnosti strojíme, aby všelijaká slova a všickni spůsobové mluvení i ozdoby, co jich jeden i druhý jazyk má (česká jsem přes dvaceti let pořád s velikou pilností, jakož kněh starých všelijakým čtením tak i rozmlouváním odevšad shledával, poznamenával, v řád uvodil, abychom sklad jazyka svého pospolu plněji snad než který národ míti mohli) tak vedle sebe spořádána byla, aby kdokoli deklinovati a konjugovati dobře umějící všecky knihy z jednoho jazyka v druhý nejen právě a vlastně, ale také ozdobně a krásně překládati uměl a mohl. Což že v pravdě tak býti může, cesta na to jistá a neomylná vynalezena jest . . ."

5. Bez vůle jeho aby žádný místa (ústavu) neměnil a z školy, kam poslán jest, neodcházel.

6. Když koho domů zavolati čas, také to činiti a jej zavolati.

7. Nač by však kdo z nich studovati měl, o to starost má býti jiných, starších, komu kdo v péči náleží.

Patrno z toho, že Komenský měl zvláště říditi běh studií těch, kteří pomocí Jednoty posíláni byli na vyšší studia, nežli gymnasium Lešenské mohlo poskytnouti. Ku pomoci té péče o studenty přidáni mu byli br. Jan Stadius a br. Adam Hartman. Zejména pak Hartman o ty péči vésti měl, kteří byli v Toruni, kde Bratři ústav (tovaryšstvo, komunitu) pro nastávající kněze měl, ačkoli tam na nedostatek kázně velmi bylo stěžováno. [27])

O gymnasiu Lešenském víme, že br. Jan Laubmann, z Kladska přišlý, od r. 1629 v třetí třídě vyučoval, a že jej teprvé r. 1635 „z toho prachu školního již aspoň jednou uvolniti čas se zdál", tak že propuštěn a br. Martinu Gertichiovi za pomocníka v pracích církevních při německé obci Lešenské (za diakona) přidán byl; umřel l. 1647 v 53. roce věku svého. Na jeho místo do třetí třídy obrán jest Martin Crusius, jemuž i kantorství ve škole a v kostele svěřeno bylo, jakož i aby žáky první a druhé třídy (vyšších tříd) v řečtině cvičil. [28])

Po usnešení synody bratrské r. 1635, která na nepilnost a nepracovitost „praeceptorů" si stěžovala, byl v gymnasiu Lešenském tento řád a spůsob zachováván: Škola měla čtyři třídy ve

---

[27]) R. 1635 usnešeno: „Poněvadž se vidí, že tam (v Toruni) disciplina na prosto oslábla, skrze což hrubé porušení při mladých se vidí, aby všickni odtud vzati a tovaryšstvo to roztrháno bylo .... Kteří napotom tam dáváni budou, aby podle kanonu šestého lonského synodu předně pod disciplinu byli oddáváni netoliko B. konseniorům, ale i præceptorům, a žádnému se ani od jedné lekcí, disputací a jiných exercicií školních, ovšem od modlení a kázaní temere absentovati nedopouštělo. Též aby žádnému peněz do rukou nebylo dáváno, ale bratří conseniores co potřebí jim jednali. A nechtěl-li by kdo tak v řádu státi, aby preč vzat byl."

[28]) Z toho patrno, že i gymnasium Lešenské se řečtinou v tuž dobu, jako na jiných gymnasiích začínalo. Humanisté 16. století řečtinu i školám vesnickým schvalovali. Ve vsi Sedmihradské (na př.) měl dle školních pravidel Vavř. Kusche z r. 1593 učitel učiti všecky žáky bez rozdílu čísti, psáti, většinu pak chlapců vedle latiny také cvičiti řečtině (den meisten Jungen neben den lateinischen Lectionibus auch eine griechische fürlesen).

dvou auditoriích, každá pak třída svého učitele, který měl pilně a snažně vyučovati denně 5 hodin, tak aby mládeži privátních hodin nebylo potřebí. Učitel měl žáky (discipuly) i tak opatřiti, aby doma co dělati měli a nezaháleli. Ferie neměly často dávány býti: „kromě středního a sobotního půldne a jarmarku nikdy.“ Na kázeň školní měl býti dobrý pozor, a v zákonech školních neměli učitelé nic měniti bez svolení dozorců (scholarchů), kteří z vážných měšťanů vybráni byli. [29]) Denní inšpekcí svěřena byla od polských starších Jednoty br. Jakubu Memoratovi, „což on k sobě přijal, a praeceptoři jej za svého inšpektora“.

Vyučování počínalo zpíváním žalmů a čtením biblí při modlitbě. Že v první třídě nebylo skoro nic realného, uvedena do ní ethika Skultetova „a za tím něco víc“, jak potřeba ukázala. Rádi pak zvláště toho se dočítáme, jakým spůsobem dle návodu Komenského „brány jazyků“ ve škole bylo užíváno: „Method na januam linguarum pilně uvážený předepsán jest, od něhož by nebylo odstupováno, t. j. aby desetkrát za rok ta knížka přeběhnuta a tím dokonale učeníkům v mysl uvedena a k užitku obrácena byla. Nejprvé samým čtením pořád koncem ven pro samo hbité čtení a dobré pronunciování (vyslovování); druhé s výkladem německým, českým, polským z knih ještě; třetí pro vykládaní z latiny bez knihy již; čtvrté pro obnovení a utvrzení všech konjugací a deklinací; páté pro ukázaní originací (původu) všech slov; šesté pro z paměti již po kusích říkaní a syntaxin examinování; po sedmé pro vyrozumívaní plnější věcem samým skrze připojení historiček všelijakých o každé věci a přípovídek (přísloví) od té věci vzatých; po osmé diktovati a exercitovati se mají synonymia (slova souznačná), paraphrases (vypisování jinými slovy), epitheta (přímětky) et antitheta (a protirčení); po deváté pustiti o to disputací, aby kdo chce z nižších, koho chce z vyšších vybídl a o základ prvního místa z januy s ním zápasil, buď z textu neb deklinací a konjugací, neb syntaxi, neb originací, neb z historií a adagií (přísloví) a t. d.; po desáté k užitku teprva plnému toho všeho obrácením skrze vydávaní všelijakých těch materií, exercicií, orací (řečí) a t. d.“ K sedmému cvičení sestavil Komenský výbornou sbírku českých přísloví (čís. 30.), jež týmž pořádkem urovnal, jakým v „bráně ja-

[29]) Školní zákony Lešenské, které srovnávají se s zákony, jež Komenský pro školu v Šaryšském Pataku sepsal, jistě také od Komenského pocházejí. Po česku najdeš je u výtahu ve „Sborníku“ 1863 na str. 54—57.

zyků“ o věcech se mluví.[30]) Jako „brána“ mělo i „Vestibulum“ (předbraní) jazyka latinského mládeži ve třetí třídě býti předkládáno kromě punktu 5., 7. a 8. Cvičení v mluvení latinském mělo pilně býti hleděno, „aby na prosto všickni toliko latině mluviti zvykali“ čili jak v zákonech Lešenských čteme: „Studující jazyků s učiteli i mezi sebou jedině latiny užívejte (studiosi linguarum nonnisi latina cum praeceptoribus et inter se utuntor)“. Cvičení slohová byla každodenní, „kdež Němci p. rektorovi, Poláci p. konrektorovi, Čechové Hruziovi poručeni“. Cvičení řečnická a básnická konána každé dvě neděle, praktické výstupy řečnické čtyřikrát do roka: při trojích výročních svátcích a při sv. Michalu. Vidíme, i na gymnasiu Lešenském, kdo učeným státi se chtěl, podle tehdejšího v světě spůsobu jazyku latinskému „co nejdokonaleji“ musil se naučiti.[31]) Neuráželo to však citu národního,

---

[30]) Povšimni si, jakým pořádkem v „bráně“ a v příslovích věci po sobě jdou, a poznáš ihned, nač přísloví ta byla sebrána.

Tituly věcí v „bráně jaz.“	Pořádek přísloví.
1. Vchod.	1. Přísloví od boha a angelů vzatá.
2. O původu a stvoření světa.	2. Přísloví od oblohy vzatá.
3. O živlích.	3. Od času.
4. O obloze.	4. Od místa.
5. O ohni.	5. Od ohně a světla.
6. O věcech v povětří se dělajících.	6. Od povětří a větru.
7. O vodách.	7. Od oblaků, deště, sněhu, mrazu, ledu, hřímaní.
8. O zemi.	8. Od vody, studně, řek, moře.
9. O kamení.	9. Od země, rovin, hor.
10. O kovích.	10. Od kamení.
11. O stromoví a ovoci.	11. Od kovů.
12. O bylinách.	12. Od zrostlin, trávy, kvítí, stromů.
atd.	atd.

Příslovím „mysl hned na dvé se rozvírá, i na to, co se literně jmenuje, i na to, co se pod tím míní: a tak věc tím jadrněji v mysli vázne, čím patrněji podobenstvím vysvětlení béře.“ Přísloví pro dvě příčiny se užívá: „jedno pro ozdobu řeči, kteráž se jimi jako kvítky neb perličkami rozkošnými províjí; druhé pro jadrnost rozumu, aby mysl i v pozornosti snáze zadržána býti i snázeji a mocněji chápati mohla.“ Toť důležitost přísloví. Mělo by jich, zvláště jadrnějších a mrštnějších, hojněji býti užíváno i ve školách i v českém spisování. Příslovími vane ryzý duch národní, nemůžeš vlastněji česky nic vyjadřiti jako příslovím, a půvabu, jehož tím řeči můžeš dodati, jinými obraty mluvnickými vždycky nedovedeš.

[31]) Toť byl rozum humanismu, počavšího v poslední čtvrti 15. století, který učenost a básnictví v jiné formě nemohl si skoro ani pomysliti,

protože latina, jsouc jazykem vymřelého národu, co jazyk mezinárodní všechněm národům stejně se poroučela, dokud za podobnou příčinou francština poněkud místa její neujala.

Od některého již roku Jednota na to pomýšlela, aby „oekonomie pro chudé studenty, i theology, i šlechtice nuznější“ při „provincialní škole“ v Lešně založena byla. Šlechta byla pomocí svou ochotna, i od kupců z Toruně, Elbinku a Gdánska peněz nadíti se bylo. Ale nevíme, pokud úmysl ten po r. 1636 v skutek uveden byl.

Tolik o gymnasiu. O škole národní v Lešně jsou tyto zprávy: Zároveň s bratry českými uteklo se do Lešna mnoho luteránů augšpurského vyznání ze Slezska. Dne 4. listopadu 1633 dovolil jim Rafael V. Leszczyński, aby si zvláštní chrám vystavěli, o škole pak nařídil takto: „Škola má býti společna obojí církvi. Cvičení katechetická a ve zpěvu církevním v téže škole v též dny a hodiny, v kterýchž i mládež vyznání českého k cvičení se v pobožnosti vedena bývá, mějž mládež vyznání augšpurského pro sebe zvlášť, a má nad ní od téže církve augšpurské ustanoven býti učitel a vyživován vlastním nákladem“. Komenský pak sám zevrubněji o tom takto píše (1656): Vystaven byl prostranný chrám na vykonávaní služeb božích obřadem vyznání augšpurského, při němž zřízeni byli pastorové tři, muži učení, se školou mateřskou

---

nežli v latinské. Proto i vlastenci znamenití velmi na to doléhali, aby mládež jazyka jakéhokoli co možná nejdříve naučila se mluviti světovým jazykem latinským. Tak náš Matouš Collinus z Chotěřiny, slavný vykladatel Homéra, dal škole své tento zákon (1550): „Čechům jazyk český, Němcům německý ovšem hned zapovídáme. Dopouští se však pro naučení jiných aneb sebe samého promluviti něco Němci německy s Čechem, Čechu pak česky s Němcem. Při stole Čechové latině, Němci česky toliko ať mluví, jestliže by co chtěli. Každému, kdo by svého přirozeného jazyka užíval, ať se dá osel, od kteréhož menší metlou, větší pak penízem se vyplatí.“ Chuť ta latinská mnoho mužů svedla, že, nedbajíce o svůj jazyk, cit a rozum svůj do latinských mrtvých forem pochovali, tak že o mnohých spisech jich, jak Hanuš (Quellenkunde 35) dí, nyní říci se může, že jsou náhrobníky, na nichž jest napsáno: „Pod tímto ozdobným latinským památníkem leží zdrcené srdce slovanské, které za živa jmenovalo se: Jan Zvolský, Jan Rosinus, Tomáš Mitis z Limuzy, Zikmund Gelenius.“ — Mnozí příznivci jazyka českého mezi humanisty jazyk náš zchudili, o vlastní formy i o vlastní dobrá rčení jej oloupivše; za to mu náhradou dali větovou vazbu latinskou a periodové vět rozpředení, na kterézto renesanční češtině mnozí klasičnost jazyka a „zlatý věk“ písemnictví českého zakládají.

(národní) a několika učiteli kromě gymnasia společného, jemuž přidán byl jménem prorektora muž učený téhož vyznání". Roku 1638 dovolil Bohuslav Leszczyński, aby augšpurští mohli si povolávati a platiti učitele, z nichž jeden měl býti prorektorem, druhý kantorem, na něž měl rektor celé školy dohlížeti, nikoli pak nad nimi panovati (imperium). [32])

„Pro mládež drobnou českou, sem tam rozptylenou", měly dle dekretu Jednoty r. 1635 býti vytištěny předbraní a brána jazyků (vestibulum a janua) po latinsku a po česku. Jako na sjezdu (konvokací) Vlodavském bylo nařízeno, „aby diakon rejstřík všech dítek celého sboru, kteříkoli v péči pastýřskou správci oddáni nejsou, měl, aby je obzvláště za své stádečko maje, v počátcích náboženství a pobožnosti cvičil", tak i ve sboru Lešenském k tomu péče byla obrácena, aby diakon (katechista) dítky takové náboženství vyučoval. Do vsí měl choditi „pomocník" o poledni v středu do Grunova, v pátek do Střízvic, a to zimního času od Martina do velikonoc, a tam s obranými pomocníky dítky shromažďovati a katechizmu je učiti a doma o všem pastorovi zprávu dáti. Dozorci čili scholarchové z vážných měšťanů vybraní měli k rodičům dohlédati, aby dítky do školy obraceti nezameškali pod trestáním. Stranu dorostlých bylo i v bratrském i v lutiánském chrámu oznámeno, že žádnému, „když by při nejmenším modlitby páně, víry a přikázaní neuměl anebo naučiti se nepřipověděl", oddavkami, křtem, večeří páně nebude posluhováno. Pro malé dítky schvalován katechismus malopolský a litevský, z bratrského vybraný a k snadnějšímu mladým pochopení proměněný. L. 1636 vznesli soudcové sboru Lešenského stížnost na starší bratry polské, „že dítek svých pro jazyk polský nemají kam dávati, leč na místa papežská", žádajíce, „aby naschvální polský praeceptor v Lešně chován byl, kterýž by v tom jazyku a při tom v písařství a v počtech mládež cvičil". Ale žádost ta k jinému času musila býti odložena.

4.

Vylíčivše rozsah i spůsob literního i náboženského vyučování větší i menší mládeže Lešenské, pokud se zprávy o něm daly vy-

[32]) Teprvé r. 1659 byla škola luteránská od školy reformované (bratrské) odloučena: „Kdyby zajisté obojí škola, luteranů a reformovaných v jedno tělo srostla, rozličné by nepohodlí z toho pošlo," dovozuje Bohuslav Leszczyński.

hledati, nemůžeme říci s jistotou, jaké osobní účastenství měl Komenský buď co učitel, neb co ředitel ve vyučování neb ve správě gymnasia. Slyšíce pak, kterak r. 1635 „napomenutí všechněm ze spolku praeceptorům stalo se k pilnějšímu nad předešlé časy pracování“, a kterak jim po duchu a rozumu Komenského řád a spůsob vyučovací vydán byl, pochybujeme velice, že by Komenský v ty doby buď v gymnasiu byl učil, neb gymnasium řídil, a přestáváme na tom, že Komenský dle usnešení synody dne 6. října 1632 toliko na péči měl studia bratrské mládeže dospělejší, která na cizí akademie poslána býti měla. Tím také vyložena zpráva Komenského z r. 1661, že v Lešně i ku pracím školním potřebovati se dal (ad scholasticos labores retrahi me passus). Avšak, že Komenský pobytu svého v Lešně zvláště k reformování veškerého spůsobu školství užil, a že mu i nespůsoby gymnasia Lešenského k tomu nemalou mohly býti příčinou, doleji šíře vyložíme. Neboť na tom mu předkem záleželo, aby nejprvé theorii, základ a spůsob lepšího vyučování zřejmě vyložil a knihy příhodné sepsal, dle nichž by ve škole spůsobem jeho mohlo býti vyučováno. V Lešně zajisté všecky důležitější spisy jeho didaktické počátek svůj vzaly a byly později toliko proměňovány nebo v lepší pořádek přiváděny. Vydav r. 1633 „Vestibulum“ čili předbraní jazyka latinského (č. 28.) oznámil synodě r. 1635: „pro dospělejší že příčiny obmejšlí hojnější . . . jmenovitě pansophiam christianam (vševědu křesťanskou), v níž sám pracuje, a viridiarium latinae linguae (mluvení latinské ozdobné a řečnické), v němž pan David Wechner. Schváleno to, i aby šťastně pracovali, povinšováno.“ Téhož pak roku 1635 dne 28. srpna „vznesl žádost na starší, aby mu dovoleno bylo z Lešna se poodstěhovati na místo jiné (buď do Skoku neb do Ostroroga) příčinou vyživení snadnějšího a lepší ku pracím zvolnosti. Dovoleno toho a ku pracím božího požehnání požádáno, však aby ku pracím obecným také podle potřeby a možnosti uprazdňovati se povinen byl.“ Ku konci měsíce listopadu 1636 k žádosti Bohuslava Leszczyńského, ochrance církve bratrské, pro lepší opatření sboru Lešenského přidali starší Jednoty Martinu Gertichiovi, konseniorovi „za ordinárního kolegu v tom sboru br. Jana Komenského, seniora, tak a na ten spůsob, aby br. Martin, jakožto lepší již známost oveček božích stáda toho mající, tak jako posavad práci a péči o lid na sobě nesl, a br. Komenský nejpředněji učením a kázaním a tolikéž pozorem na řád a kázeň ku pomoci jemu byl.“

Přibrán byv tedy Komenský ku správě církevní, řídil i gymnasium od r. 1637—1641. Přemýšlel pak ihned, jak by mládež ve čtyřech létech nejlépe latině mohla se naučiti, za kterou příčinou i zvláštní rozpravu sepsal (č. 36.), kterouž i Vratislavským poslal. Pro oživení pilnosti v prázdné chvíli, pro bystření paměti a rozumu složil Komenský roku 1638 školní hru divadelní „Diogenes“ (č. 38.), která pro hojnost osob a obratnost myšlének tak se zalíbila, že v jednom roce třikráte před hostmi pana Bohuslava Leszczyńského s nemalou pochvalou byla provozována. Jiřímu Wechnerovi, který nepřijav profesury theologické od učení Frankfurtského (n. Odr.) mu nabízené, v řízení gymnasia Březského ve Slezích se uvázal, tak hra ta se zalíbila, že si přál, aby týmž spůsobem představen byl i Pythagoras, Sokrates, Platon, Aristoteles, Epikur, i Alexander, M. Crassus, Cyrus a t. d. Neboť tak prý věci historické i moudrá pověděnì mládeži nejživěji v mysl a v paměť se vštěpují, starožitnost se poznává, výmluvnost a moudrost se pěstuje. Hra ta provozována byla od studentů z gymnasia vystupujících a od těch, kteří z něho v krátkém čase měli vystoupiti, a měla jim býti návodem k jadrné moudrosti, „která nezáleží ve vyšňořených neb uměle skroucených slovech a míněních, než ve výborných a důmyslných pověděních a skutcích.“ Jiná hra byl „Abraham“ (č. 41.), který byl provozován v Lešně v lednu 1641 při veřejné zkoušce. Tak tedy za řízení Komenského i cvičení divadelní (scenica exercitia) v škole Lešenské rozkvétalo, Komenský pak sám co stařec (1661) ještě připomíná, že cvičení ta mysl mládeže velmi vábila (non inutile fuisse ingeniis alliciendis etiamnum senex factus, ista relegens, judico).

5.

S péčí o mládež bratrskou v cizině studující podstoupil Komenský r. 1632 zároveň práci naň vloženou, připravovati, „což by k budoucímu opatření a zase vyzdvižení škol přináleželo.“ Nevzdávalit se Bratři nikdy naděje, že je milý Bůh z vyhnanství zase do drahé vlasti uvede, a jako na jisto činili k tomu přípravy, jak by církev svou i národ ve vlasti obnovili. Naděje ta zdála se docházeti zplnění, když Sasové dne 11. listopadu 1631 Prahy dobyli, a kurfiršt saský na hradě Pražském sídlem svým se uhostil. I vrátili se mnozí vystěhovalci do Čech, a 85 kněží evangelických i bratrských učinilo v koleji Karlově provolání ku stavům pod

obojí o obnovení konsistoře i university. I když Valdštein (15. května 1632) Prahy Sasům odňal a ze země je vypudil, přece Bratři, na změnu štěstí válečného čekajíce, po vlasti své toužiti nepřestali. Důkazem toho jest rokování synody Lešenské r. 1632 s počátku měsíce října. Nejen že tu Komenskému péče o obnovení škol uložena, bylo i naleháno na vydání spisu, v němž by po příkladu proroka Haggai-e, vybízejícího Izraelity po návratu ze zajetí babylonského k obnovení chrámu Jerusalemského, dobré rady byly obsaženy, jimiž by po návratu Jednota zase mohla býti vyzdvižena. Spis ten Jednotou schválený byl tehdáž již hotov, a Komenský r. 1661 k němu co spisovatel se hlásí (č. 27.). Ano někteří z rady i z kněží k uvažování předkládali: „Poněvadž P. Bůh k vysvobození a do vlasti se navrácení naději ukazuje, kdyby k tomu přišlo, co jest dělati, kam se obrátiti, nač zvláště chudé vdovy a sirotci se stěhovati, jak správu církví začínati, jak se k jiným evangelickým kněžím míti?“ I rozešli se s napomenutím k posilnění se v naději mocné k Bohu, „že dílo své dále povede“, k očekávaní trpělivému na boží smilování a na odevření dílu božímu zase v vlasti naší brány“.

Tenkráte již Komenský spisy, které na něm žádány byly, větším dílem hotové měl, zvláště „Didaktiku“, dle níž připravoval „Navržení krátké o obnovení škol v království Českém“, jež pak zevrubněji a šířeji v posledních třech kapitolách „Didaktiky“ rozložil. [33]) „Navržení“ Komenského marné bylo, když naděje navrátiti se do vlasti, která na chvíli svítala, po prvních červáncích mrákotou byla zaplašena. Neboť sotva roznesla se zpráva, že s kurfiřštem saským dne 30. května 1635 v Praze mír a spolek učiněn byl, plesal Vilém hrabě Slavata, „že v těchto dědičných JMC. královstvích a zemích víra svatá katolická jest ubezpečena, že jak v týchž zemích tak v sousedstvích nebudou jí moci silou svou škoditi a

[33]) Didaktika i s posledními třemi kapitolami, které s vroucností úsilovnou obyvatele království Českého k zřizování škol dle způsobu v Didaktice vyloženého vybízejí, mohla dobře v říjnu 1632 co první vypracování již býti dokončena. Nejpozdější datum v Didaktice obsažené jest spis Voglův r. 1629 vydaný, zmínka o Hugenotech z r. 1631 a o Sam. Hartlibovi 1632. Co pak v kapitole 29. položeno: „Vede k tomu, abychom k obnovení škol ihned ruku vztáhli, i přežádostivá příležitost, když hnizda Antikristova vyprázněna jsou, školy jezovitské a klášterové mniští . . .“ dobře k vypovězení jezovitů po vítězství saském v listopadu r. 1631 se hodí.

ovšem potlačiti“.[34]) A v tom se nemýlil: vlast i potom nepřátely byla hubena, ale nikde neobracelo se nic v prospěch vystěhovalců. Avšak Didaktika Komenského (čís. 17.) povždy bude nehynoucím památníkem nejšlechetnějšího vlastenectví, lidumilství a vzácné osvícenosti největšího syna jednoty bratrské.

Vida ráj boží pustnouti na zemi, a velikou litost z toho maje, že ani školami pro veliký v nich nerozum a odpornou ve všem nepřirozenost ráj ten obnoven býti nemůže, zvláště ve vlasti: na „základech z samého přirození vzatých“ pravidla vyložil, dle nichž by všecka v národu našem mládež učena býti mohla všemu božskému i lidskému umění a co člověku k přítomnému i budoucímu životu napomáhá, a to jistě, snadně, hbitě, plně a lahodně.

Když pak, jak se podobalo, „po takovém hrozném přetříbení“ národa českého brána do vlasti se zase otvírala, prosil Komenský zvláště stavy české pro Boha, aby dle rady jeho školy v Čechách vyzdvihnouce, národ svůj zase slavným a mocným učinili, i toho dotýkaje, že by zdar zbraní českých lepší býval, kdyby bývalo více osvícenosti v národu. Ubohý, v tužbě vlastenecké a v božském nadšení ideal svůj v skutek přecházeti vida, umění své „rájem církve znova se rozzelenávajícím“ a „rájem Českým“ pojmenovati se strojil, jsa té jisté naděje, že jím církev i politika česká po svém žalostném a ohavném zpuštění zase budou obnoveny a rozkošně budou zkvétati jako zahrada Eden. Netaje pak vděčného svého potěšení, že jemu co Čechovi odkryl Bůh tajemství, po němž učenci jiných národů, ač horlivě, přece marně bádali, i tím netají se, že by Čechové, poslechnouce rady jeho, před jinými národy velmi mohli se proslaviti. Pročež z hloubí srdce českého přimlouvá se ku krajanům — kéž hlas ten nikdy mezi námi nedoznívá —: „Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnou věc začíti máme? Nech začnou Francouzové, Angličané neb Němci! Podíváme se, jak se jim zdaří. Nebuďme, nebuďme, prosím. tak leniví, abychom po jiných toliko vždycky hleděli a za jinými zdaleka plaziti se chtěli! Nech nás také někdy v něčem jiní před sebou vidí. Ne vždycky vypůjčujme očí; také někdy svých, které nám Bůh dal, užívejme! O přemilí krajané, nebuďme tak zpozdilí k věcem ušlechtilým! Co nám Bůh zároveň s jinými neb před jinými dává,

[34]) Psal tak dne 1. června 1635, když ještě o „partikulariích“ míru Pražského (Lužice rodu saskému v léno dědičné dána) nevěděl. Rozpravy, ve Vídni 1860 str. 84.

tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že co býti má, vidíme, mějme i srdce a ujměme se toho opravdově. Ach, přemilí Čechové, námť jest, nám na tyto věci nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni byvše, mimo jiné národy v stínu jsme stáli a skrze to u cizích v pohrdání a v posměchu byli i úštipky rozličné snášeli, a ne bez příčiny . . .“

Původně sepsána Didaktika po česku, jakž Komenský v první předmluvě a v doslovu k latinskému vyložení i v českém sepsání s vědomím dokonalým vyznává: „Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. Mají jiní, kdo by je probuzoval, napomínal, vzdělával: mějme i my, a Bohu, který po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprsky nám svítiti začíná, vděčně děkujme“.

Již v 16. století na nespůsoby škol často bylo naříkáno, v 17tém pak století mužové učení opravdově na jich napravení pomýšleli. Volfgang Rattich, „kterýž tu nejprvnější led prolomil“, léta 1612 kvartant svůj o napravení methody školské vydal, avšak dle soudu Oxenstjernova, ač vady škol ne zle odkrýval, pomoci proti nim dostatečné neposkytoval († 1635). Spisy podobného obsahu vydali: Jan Rhenius 1614, dědicové Krištofa Helwiga († 1617) 1619, Eliáš Bodin a Štěpan Ritter 1621, Glaum, („kterýž nejdál že přivedl, vidín býti chtěl“) 1625, Jan Vogel, Jan Valentin Andreae od r. 1617 počínaje „přeosvíceně církví, politií, škol neduhy odkrýval i žádostivá proti nim lékařství ukazoval“, ve Francii pak Jan Caelius Frey tou skalou hýbati začal a r. 1629 „milostnou svou didaktičku“ vydal. V těch spisech čítaje, Komenský nevýslovné potěšení míval, kteréž poněkud ulevovalo bolesti nad zkázou vlasti. Neboť doufal, že chatrnost a rozpadávaní škol jest předchozím znamením, že božská prozřetelnost brzy školy nové dle nových myšlének stavěti zamýšlí. Když pak Komenský sám do soustavného škol předělávaní se dal, psal učencům, za radu a pokynutí nějaké žádaje. Ale stavíce svíci svou úzkostlivě pod kbelec, jako Rattich, který učitele slibem zavazoval, aby nevyjevovali nikomu, jakého ve škole své užívá spůsobu vyučování, ani odpovědi nedali. Jenom Jan Andreae přislíbil, že mu pochodeň do rukou dá, a že mu poradí. A jaká byla ta pochodeň a rada? Vyložení toho, že didaktikou poslouží se rodičům, učitelům, dítkám, školám, obcím, církvi, nebi, o čem Komenský dávno byl přesvědčen.[35])

[35]) V musejním českém vydání Didaktiky jsou myšlénky listu Andraeova na str. XVIII—XX., k nimž Komenský přidal článek 7.: „Národu celému

Proto mohl Komenský dobře o své Didaktice říci, že základ její jakož i částečné všeho rozvrh a pořádek jeho jest, on že nad všechny jasněji prohledl a že ne předpisů a pravidel, nýbrž skutečné a dokonalé pomoci k napravení a obnovení škol podal.

Základem školy jest rodina, v níž dle rady Komenského mělo dítko zůstávati do šesti let. V útlém tom věku co dítko cítí, chutná, slyší, vidí, a co v srdéčko a v rozoumek mu vštípeno, kořínky jsou dalšího vzrůstu jeho duševního a budoucí jeho povahy. Jest zajisté dům otcovský školka, z níž plaňátka do školy se přesazují, která pak rychleji, zdárněji a zdravěji prospívají, byla-li jim dříve rozumná a laskavá péče věnována. Proto Komenský hned na to pomyslil, aby rodiny, svláště pak matky, nezůstávaly bez rady, a sepsal knížečku utěšenou, jejíž širší titul o obsahu a směru její plněji svědčí: „Informatorium školy mateřské, to jest pořádná a zřetelná zpráva, kterak rodičové pobožní sami i skrze chůvy, pěstouny a jiné pomocníky své nejdražší svůj klénot, dítky své milé, v prvním jejich a počátečním věku rozumně a počestně, k slávě Bohu, sobě ku potěšení, dítkám pak svým na spasení vésti a cvičiti mají“ (čís. 18.). Pro velikou důležitost vedení nemluvňátek a dítek měli rodičové na kázaních býti napomínáni, aby v každém domě „informatorium“ měli, sobě čtli neb čísti dali, a děje-li se to, mělo k nim býti dohlíženo. [36])

„Škola národní“ měla býti od 6 do 12 let. Čemu a jak v ní učeno býti mělo, chtěl Komenský složiti v šesti českých spiscích, jichž snad nikdy nedokonal (č. 19.).

Pro gymnasia od 12—18 let vydal Bránu a Předbraní jazyků (Januam et Vestibulum linguarum), a ještě jiné spisy pro ně strojil, které teprv později dodělány a vytištěny byly.

Polsky vydal Komenský Didaktiku svou povzbuzením pana Rafaela Leszczyńského, který ve své provincii školství hodlal obnoviti, po roce 1633 dvakráte. Jaký účinek spůsobila v národních školách polských, není povědomo. Pozdější vydání latinské (1657) málo bylo rozšířeno, tak že teprvé české vydání (1849) v národ-

---

poslouží se“ atd., při čemž opět připomíná, že pro nedostatek velikých a velice osvícených mužů „nejedněm jsme v pohrdání a v útržce byli.“ Oblíbí-li si krajané radu jeho, budou snadno míti muže, „že nejen národ náš, ale i jiné světlem moudrosti osvěcovati moci budou.“

[36]) Že první české vydání „informatoria školy materské“ za 13 let nebylo rozprodáno, svědčí o jisté vlastnosti matek a dcer českých, již z upřímných krajanů nikdo nemůže pochváliti.

ním školství v Čechách teprvé po 200 letech prospěšnou změnu vyvedlo.

6.

Komenský vyhledávaje nezvratných základů pravd a návodů svých didaktických, v nezvratném běhu a spůsobu přírody je nalezl. Hledáním tím přiveden byl k filosofickým studiím přírodním, jež co „fysiku“ studentům dospělejším v Lešně přednášel a roku 1633 na světlo vydal (č. 29.).

Jda za myšlénkami (Triumphus biblicus) Jana Jindř. Alstedia, jehož žákem v Herborně (1612) býval, a za příkladem (sedmi) křesťanských filosofů, pozoruje Komenský s nuzného stanoviska věd přírodních, jaké za jeho času bylo, původ a pohybování světa, a bera si z nehody Platonikův výstrahu, upouští ve své „fysice“ (jakž přírodní filosofii po příkladu Řeků jmenuje) od samostatného přemyšlování a v theosofii se dává, aby pomocí theorie Mojžišovy idey metafysické se skutečností vyrovnal. Ačkoli Komenský v didaktice radu dává, aby nikdo na cizím rozumu a na auktoritě jakékoli nepřestával, nýbrž aby ne z kněh, než z nebe, z země, z dubů se učil a vlastním přesvědčováním se věcí poznával a o nich soudil: přece i tam, kde by na své i na cizí zkoumání a přesvědčení mohl spolehati, s nábožnou myslí slovům bible rozum svůj podrobuje a na bezcestí mystické zabíhá. Ovšem auktorita b o ž í jest mu nade všecko poznání a přesvědčení lidské, a Genesis Mojžišova sepsána byla z pokynutí božího (nutu divino). Arci, kdo by chtěl „fysiku“ Komenského pokládati za průbu filosofie jeho, jako nyní filosofii přírodní v poměr stavíme k soustavám filosofickým, zapomínal by, kterak teprv po Komenském, a jistě ne bez užívaní návodu jeho ku zkoumání, vědy přírodní pravého základu se dodělaly, když bádaní a přemyšlování lidské z úzkostlivosti a předpojatosti náboženské se bylo vybavilo. Okem doby Komenského na „fysiku“ jeho patřiti sluší, nemáme-li za nábožnou vědeckou hříčku pokládati, co za času jeho lidem učeným tak se bylo zalíbilo, že „fysika“ po vydání Lipském i v Paříži a v Amsterodamě tištěna byla. [37])

[37]) O tom širšího výkladu a důvodu dočteš se v „Obrysu filosofie přírodné Jana Amosa Komenského vůbec a jeho anthropologie zvlášť“ od dra. F. B. Květa v Časop. česk. musea 1860, 489—501; o metafysice Komenského od téhož badatele v témž časopisu 1859, 468—480.

7.

Nemůžeme se dosti podiviti té píli a vytrvalosti, jíž bylo Komenskému potřebí k sepsání tolika kněh, vyžadujících tolik čtení, tolik přemýšlení, tolik času k urovnání. Neboť kromě učených i praktických spisů již vyčtených vzdělal a r. 1630—31 vydal „Cvičení v pobožnosti“ dle spisu anglického Ludv. Bayly (č. 22.); „knížku milostnou“, rozptyleným českého národu ostatkům k pravému v pravé pobožnosti obnovení.[38]) L. 1631 vydány „Labyrint“ (č. 12.) a Historie o umučení p. J. Kr. (č. 23.) 1633 Hlubina bezpečnosti (č. 15.), 1634 v čas moru spisek o sirobě, již r. 1624 dokončený (č. 14.).

V Lešně usadilo se r. 1628 přes 30 kněží bratrských. I vybídl je (suasor fui) Komenský, aby konkordancí písem sv. po česku sestavili. Práce rozdělena i dokonána, tak že v říjnu 1632 do tisku skoro již byla připravena, avšak pro nedostatek peněz světla božího nespatřila (č. 20.) Jak se podobá, měl v práci té Komenský největší účastenství.

Vyvolen byv v říjnu 1632 starším jednoty bratrské, zároveň písařem jednoty jmenován byl. Písaři pak měli dle synody Přerovské l. 1562 tyto povinnosti:

---

[38]) V anglickém jazyku spis ten biskupa Bangotského v málo létech několik a třicetikrát, ve francouzském a v německém množstvíkrát vydán byl, v českém pak r. 1661 (v Amsterodamě) po čtvrté. R. 1641 k vydání českému (třetímu) přičiněni byli přídavkové někteří, mezi nimiž první „Vzdychání nábožná aneb rytmovní modlitbičky,“ v nichž hned myšlénky a mluvení Komenského poznáš, jako z prvních dvou veršů:

Bez božího požehnání
všecky věci jdou jen maní:
protož ten obyčej mívej:
vždycky při všem se modlívej.

Aneb:
Moudrost svou bránu
otvírá k ránu:
tu bedliv býti
hleď, kdo chceš vjíti.

V předmluvě k 4. vydání (1661) píše Komenský: „O národe český, národe boží, nad tebou jest nejprvé oheň tento, kterýž se nade všecky již národy rozhořel, pro hříchy tvé plápolati začal, nad tebou tedy aby nejprv plápolati přestal, ty nejprv a nejpředněji vody slz a pokání přinášeti hleď . . . Z kteréž malátnosti vyrazíme-li se a k horlivé pobožnosti nastrojíme-li vroucně srdce svá, zažžen bude horlivou milostí Hospodin k zemi své a slituje se nad lidem svým (Joel 2, 18.).“

„Pilné a bedlivé čtení spisů domácích i cizích pro jistotu a místnou povědomost, co se buď doma v Jednotě buď jinde děje a působí.“

„Bedlivé a časté rozsuzování toho, co jest v Jednotě a čeho potřebí Jednotě, aby odtud se patřilo na to, byl-li by kde v čem jaký nedostatek, totiž potřeba ještě nenaplněná, a to v těchto věcech“: 1. nebylo-li by ještě o které pravdě víry světle vypsáno, 2. nebylo-li by potřebí kde v čem kterých psaní od Jednoty vydaných kde v čem dle rozdílnosti příčin a času napraviti, 3. byli-li by jací protivníci Jednoty, jimž by náleželo i psaním odpovídati a dosti činiti a dle uznání rady psaní neb spis takový učiniti, 4. na synodách akta a usnešení bedlivě spisovati. Bratru Blahoslavovi byli ovšem před samou smrtí († 24. listop. 1571) dva písaři přidáni, avšak ve vyhnanství za takového Bratří rozptylení všecka povinnost a péče písaře na samém Komenském záležela. Byl tedy Komenský duší a strážcem Jednoty, tudíž hned tenkráte duševním vůdcem bratrské emigrace české, která aspoň na čas pod biskupem svým v cizích zemích duševně spojenější zůstávala nežli emigrace česká evangelická.

Co písař měl Komenský správné vydávaní spisů synodou schválených na starosti, tak že mu Boček i „Řád církve jednoty bratrské r. 1632 v Lešně vytištěný, připisuje (č. 26.). Téhož roku 1632 poručeno Komenskému, aby z letopisů k historii o původu jednoty české díl čtvrtý vybral a přidal (č. 24.), a jakž již dotčeno, schválen spis jeho o navrácení do vlasti (č. 27.). Dříve pak již pomáhal snášeti a sestavovati a snad i do latiny překládati spis o protivenstvích církve české, který od Jana Foxa v aktách o utrpení církve vydán býti měl (1632), s čehož sešlo z příčin nám neznámých (č. 25.).

Dne 21. září 1634 zastupoval Komenský s Adamem Hartmanem sbor český při „generální konvokací“ ve Vlodavě, kamž se byli sešli starší a kněží i panstvo z Velké i Malé Polsky a z Litvy. Co dne 22. září bylo vysloveno, „že velkopolští bratří s českými jedno tělo jsou“, utvrzeno před přijímaním, když Komenského požádali, „aby kázaní jazykem českým učinil, oznamujíce toho příčinu, že tím jednotu českou v osobě jeho ctí, též že slušné jest, aby tu před tak vzácným shromážděním naše společná jednomyslnost byla osvědčena, aby se po sborích malopolských a litevských rozhlásilo, že s bratřími českými jedno jsou a býti mají. I stalo se tak, jako i br. Adam Hartman také od nich kazatelnicí poctěn.“

V červenci 1636 zabral se Komenský nejspíše do přemyšlování, jak by různá vyznání mezi sebou mohla býti smířena a narovnána. Příčinou toho byly listy, jež Jan Duraeus, anglický bohoslovec v Amsterodamě, který již po osm let zvláště luterany a reformáty smířiti se snažil, Bratřím do Polsky, zejmena pak i starším českým v Lešně zůstávajícím poslal, žádaje, by od nich v jednání pokoje mezi církvemi evangelickými v říši německé podporován byl. Měl tedy jménem církví polských spis Bartol. Bytnera před 18 lety vydaný Janem Bytnerem (synem) býti zkorigován, doplněn a ku všem církvím a panovníkům evropským poslán býti a ku svornosti je napomenouti, pánové pak polští měli v příčině té přímluvy učiniti k některým knížatům a stavům říšským. Bytnerovi měl Komenský při práci pomáhati, kdyby bylo zapotřebí, což se snad nestalo, protože Bytnerovi, „aby pilněji té práce hledati mohl", Augustin Claudianus „za mládence do školy" na čas přidán byl. Ale Komenský myšlénkami podobnými, ač v širší míře, až do smrti milerad se obíral. [39])

Co písař a obhajce jednoty bratrské musil Komenský častěji učení bratrské zvláště proti M. Samuelovi Martinovi z Dražova, Čechu školami i cestováním velmi vzdělanému, který ve spisech svých Bratry za jedno kladl s evangelíky čili luterány, s nimiž Češi pod obojí byli se shodli, ne však bratří čeští (č. 32.). Proti Melch. Schefferovi, který, jako jiní přívrženci Socinův, Kristu božství upíral, sepsal Komenský rozpravu německou: zdali Kristus svou mocí z mrtvých vstal, která teprvé r. 1638 v Lešně vytištěna byla (č. 35.).

Stav se r. 1636 kazatelem sboru Lešenského, památky některé umění svého kazatelského písemnictví českému zůstavil (čís. 33.).

8.

Jak již bylo zmíněno, oznámil Komenský roku 1635 synodě bratrské, že v š e v ě d u čili pansofii křesťanskou sestavuje. Jako v Bránu jazyků pojal pojmy z veškerého oboru přírody, vědění a činění lidského, pokud bylo zapotřebí, aby mládeži zároveň s nimi

---

[39]) Spis měl míti nápis: „Exhortatio fraterna ad omnes Europae ecclesias, reges, principes. Dekrety 307 a 310. — Zprávy o synodách, jichž jsme při Lešně užili, obsaženy jsou v Dekretech jednoty bratrské 1865. str. 277—314.

hojný sklad jazyka latinského v pamět uložil, tak by byl rád pro dospělé spůsob vyhledal, jak by všelikou moudrost a umění nejsnadněji přehlednouti, rozumem obsáhnouti a sobě i celému člověčenstvu ve prospěch, k upokojení a blaženosti obrátiti mohli. Nešlo tu o novou soustavu filosofickou, než o methodu, o snadný přehled a jisté osvojení si věd pro osvícení rozumu i pro praktické nynější i pro budoucí živobytí.

V „Strůjci štěstí“ (č. 37.), jejž byl pro Bohuslava a Vladislava, bratry Leszczyńské, [40]) dne 3. ledna 1637 proto dopsal, že Bako Verulamský myšlénky té neprovedl, účel pansofie své takto vyložil: „Snahami svými pansofickými tam směřujeme, abychom vzdělanost posud skoro bez mezí rozlitou, těkavou, v mnohých částech se viklající, v spůsob kratší, pevnější a stálejší srazili, aby třeba nebylo vědou se chlubiti, ale ji věděti, a věděti ne příliš mnohé věci, ale dobré, užitečné a prospěšné, a to na jisto a neomylně. Jako zajisté u mathematikův po poučce dokázané následuje vědění, po rozřešení záhady výsledek: tak i u pansofů po dokázané kterékoli části veškeré nauky ať následuje jistota a neomylnost.“ Jindy pak (1661) o pansofii takto se pronáší: „Zabývaje se po tolik let studiemi filologickými a realnými, shledal jsem darem božím, že lidé obyčejně nemluví, než žvástají (non loqui sed garrire), t. j. že věcí a jich významu nevyjadřují, než že slova, jimž nerozumějí aneb málo nebo špatně rozumějí, mezi sebou vyměňují, a ne snad jen chátra než i lid polovzdělaný, a čeho více želeti jest, zhusta i sami lidé dobře vzdělaní pro nekonečnou v slovích stejnojmenost, ve věcech pak — co do vnitřní a podstatné jich ústrojnosti — pro stálou skoro nevědomost.“ Jmenujíce: člověka, hřích, vadu; světlo, temnost, víno, vodu; aneb vypravujíce, že jedí, bdí, zdrávi jsou neb stůní, nevědí co povídají, proč co a jak se děje, sami pak to nevědouce, ani jiným toho nedovedou vyložiti. Knihy, výklady a slovníky ne zřídka věcí více zatemňují nežli vyjasňují, a krom toho veliká bývá u výkladech nestejnost.

[40]) Byli synové Rafaela Leszczyńského, kterýž se byl r. 1579 narodil a roku 1636 skonal, byv Komenského řečí do hrobu doprovozen. Jezovita Niesiecki dí o něm: „Był od wiary S. katolickiey dalekim, przecież miłych obyczajow, dowcipu wielkiego, wymowy gładkiey, nauki wytworney, wolności obrońca, niekorrumpowany żadnymi podarunkami.“ Komenský pak tolik chvály o něm napsal, že by jí nebyl mohl více napsati o dřívějším svém ochranci panu Karlu starším ze Žerotína. Viz program gymnasia Lešenského 1855. str. XXVI.

A kdo může, co v knihách a knihovnách roztroušeno, po zrnkách sbírati? „Proč bychom tedy nesložili knihy obecné (pansofie) nejvýš užitečné, která by sama jediná poskytovala veškerých věcí potřebných, aby se škodou nemohlo nic býti nevěděno, a to pořádkem od věcí prvních až do posledních tak souvislým, aby nic od jiného nemusilo býti zastiňováno, aby celek v světle stál a tak dobře pochopen býti mohl, konečně pak na základě pravdy všech jednotlivých věcí tak zevrubné, aby ani v theorii, ani v praxi ani v užívaní nic klamati nemohlo?“

Pansofie měla záležeti: 1. z encyklopaedického urovnání veškerého vědění a umění (o věcném slovníku čti slova Komenského při čísle 1. v seznamu spisů jeho); 2. z filosofie, která by poznání všeho toho přiváděla až k nejvyšší idei, až ku středu všech věcí, k Bohu; 3. z části praktické, kterouž by všeliké věci lidské, poměry člověka a člověčenstva v řád uvedeny a k nejvyšší harmonii přivedeny byly. Ty tři kusy nerozlučitelně spojené a vzájemně se doplňující měly v umění vychovatelském zkušeny a školami dobře a soustavně zřízenými v skutek býti uvedeny. Myšlénka ta provázela Komenského až do hrobu, nebyla však ani za vědy ve všem všudy pokročilejší posud skutkem učiněna, protože učenost víc a více v jednotlivosti různo se rozbíhá, a spůsob ten i do samých počátků vědění lidského, mezi nejmenší mládež, s nemalou škodou uvozován bývá.

Z množství učenců, s nimiž si Komenský z Lešna dopisoval (byli to: Zikm. Evenius, Abrah. Mencel, Paliurus, Jonston, Mochinger, Docem, Jiří Winkler, Mart. Moser, Niclassius, Hartlib), byl mu Samuel Hartlib nejvěrnější. Hartlib, jemuž r. 1632 zámek šlechtický puštěn byl, „aby v něm se dvacíti urozenými mládenečky (anglickými) bydleje, studií hleděl,“ přilnuv k myšlénkám Komenského, hned Branou jazyků poněkud oznámeným, ochrance a podporovatele v Angličanech mu vyhledával, snaže se, by mu 200 liber šterlinků neb aspoň sto lib. ročně udělováno bylo, aby Komenský z toho dva pomocníky svých prací chovati mohl. A když se to nezdařilo, obrátil znova pozornost přátel pokroků vědeckých ku Komenskému, vydav stručný nákres myšlének pansofických, od Komenského v důvěrnosti mu zaslaný, v Oxfordě r. 1637 a v Londýně 1639, zvláště za tou příčinou, aby Komenskému k pracím jeho pansofickým podpory peněžité získal. Jméno Komenského všude již tak bylo povědomo, že obecný nápis knihy: „Snažení Komenského“ (č. 31.) každému byl srozumitelný.

Spiskem tím rozbřesklo se nové světlo po Evropě, všude k studiím didaktickým horoucí vzplanula láska, pro pansofii pak byl původce její i od chladných učenců s velikou nadšeností v dopisech veleben. Jan Adolf Tassius, profesor mathematiky v Hamburku, psal Hartlibovi: „Vřeť již po všech koutech Europy studium pansofie a lepší didaktiky. A kdyby byl Komenský nic více nedokázal, nežli že do všech myslí rozsil tak mocné símě povzbuzení, dosti by byl učinil.“ Od té doby byl Komenský všude za pansofa považován, a františkán Mersennus, ve svých snahách někdy podivný, [41]) kdo ví, co od Komenského očekával, když mu (1640) z Paříže co „pansofovi“ psal: „Když jsem byl přečetl, muži podivuhodný, co tvůj „Prodromus“ (v Londýně 1639 vydaný, č. 31.) slibuje, kojím se vroucím přáním, kdo ovoce jeho uzří, že zvolá s královnou Jubskou: Větší ještě jest moudrost tvá, nežli pověst o ní, již byl „Prodromus“ rozšířil“.

Ze Švédska, kamž vystěhovalci bratrští toužebných svých zraků nejvíce obraceli, nadějíce se, že vítězstvím švédským do vlasti zase budou uvedeni, došlo Komenského roku 1638 pozvání, aby tam v řízení a v obnovení škol se uvázal. Pozvání to, ač velmi čestné bylo, nebylo dle přání Komenského, jemuž méně na tom záleželo, aby někde školu sám řídil, nežli na spisování kněh theoretických a vyučovacích, aby pravidel didaktiky a pansofie své ve prospěch všechněch národů podrobně mohl vyložiti, aby všude školami v život skutečný se dostávaly. Proto, poděkovav se z toho pozvání, aby někoho k němu poslali, jejž by se spůsobem svým vyučovacím seznámil, do Šved vzkázal, neustávaje po podpoře k takovému spisování, kde mohl, se ohlížeti, až velmož polský,

[41]) Marin Mersenne, theolog a mathematik francouzský, od jezovitů vycvičený, spolužáka a přítele Descartesa k filosofování pobádal a učení jeho pilně rozšiřoval († 1648). Mersenne psal také Komenskému dne 22. listopadu 1640, že Le Maire vymyslil spůsob, jak by chlapci šestiletí v devíti měsících třem jazykům: hebrejskému, řeckému a latinskému dokonale mohli se naučiti, tak že by knihu kteroukoli v těch jazycích sepsanou hbitě mohli překládati. Po 20letém přemyšlování dodělal prý se abecedy, kterou prý možná se dorozuměti se všemi národy, i s Číňany a Japonci, ano i s lidmi na měsíci, jsou-li tam jací. Le Maire naučí prý s mladíkem Gouy-em hochy i dívky pomocí zvláštních not na trojí posezení skladbě hudební. Mersenne pak sám vymýšlel jazyk obecný pro všechny národy, velmi jednoduchý, toliko jednu konjugaci mající. „Libri harmonici“, spis již velmi vzácný, přiměly jej prý k takovému vymýšlení.

nejspíše Bohuslav Leszczyński, jemuž dne 12. září 1640 veškeren plán zámyslů svých předložil, k úmyslům jeho byl by se snad naklonil, kdyby jich vykonání velmi nákladným býti se mu nevidělo.

Aby študování věd, moudrosti a pobožnosti všechněm stalo se přístupnějším, k zvelebení věcí lidských prospěšnějším, k tomu dle výkladu Komenského bylo zapotřebí kněh filologických a realných.

Filologické měly nejvíce býti pro latinu, totiž: 1. Vestibulum (předbraní), k němu 2. mluvnička toliko s deklinacemi a konjugacemi, 3. Janua (brána) latinitatis, a k ní 4. úplná mluvnice latinská, 5. Palatium latinitatis, 6. slovník s etymologickým výkladem všech slov latinských jazykem mateřským, 7. slovník obsahující význam všech slov jazyka mateřského na latinsko, zvláště aby v něm rčení mateřská rčením latinským po bok postavena byla; 8. slovník latinský, vykládající zvláště hladkost, jemnost a krásu jazyka latinského pro psaní a mluvení ozdobné.

Knihy realné měly sepsány býti:

1. Pansofie, obsahující veškeren obor vědění lidského tak spořádaný, aby i k přítomné i k budoucí potřebě dobře hoditi se mohla. Methoda měla tu býti taková, aby v ní všecko bylo uvedeno na jisté principy, a z nich aby vše bylo vyváděno, aby každá částka poznávaní lidského v ní byla obsažena. Principy takové jsou: bůh, svět a rozum obecný. Kniha taková byla by prý lidskému pokolení učiněným dobrodiním.

2. Panhistoria, obsahující nejdůležitější věci všech časů. Obraznost zajisté, příčiny a souvislosti všech věcí dopátrati se a jedním mžikem vesmír přehlednouti se snažíc, bez dějin obecných nemůže se obejiti. Dějinám musilo by učeno býti po stupních a rychle po sobě, totiž: v třídě 1. dějinám biblickým, v 2. d. přírodním, v 3. d. vynálezů, ve 4. výborným příkladům cností, v 5. d. obřadů rozličných náboženství (historia ritualis), v 6. d. obecným.

3. Dogmatika obecná (pandogmatia) vykládající nejrůznější mínění lidská, jichž mysl lidská posud vymyslila, pravá i nepravá, aby všelikému blouznění a bludům konec učiněn byl.

K sepsání takových kněh žádal Komenský na pomoc asi tři filology, pořádného historika a polymatha (mnohovědce), který by v knihopisu a v literaturách dobře zběhlý byl. Pro práce filologické vyhlídl si Komenský již dříve vystěhovalce Wechnera; pro pansofii neznal muže bystřejšího, obratnějšího, obětavějšího nad

milého přítele Hartliba, který vroucí láskou rozhořel se, aby pomáhal očišťovati filosofii ze všech hříček a bludů. Pomocníkům bylo by potřebí podpory po 2—300 tolařích po několik let, aby všecko mohlo býti vykonáno. Nezdálo pak se Komenskému býti neslušné, žádati za pomoc hmotnou, když za ni nabízel takové práce duševní ve prospěch celého člověčenstva.

V.

Komenský v Angličanech.

Dříve nežli Leszczyński, ač velikým příznivcem i škol i Komenského byl, přání a nabídnutí tomu vyhověl, vyhledával přítel Hartlib pomoci jiné, přímluvami svými způsobiv, že Komenský aktou „dlouhého“ parlamentu do Angličan povolán byl. Církev bratrská měla z toho nemalé potěšení. Dostávaloť se jí z Angličan časté a hojné podpory v penězích, a nadála se, že muž takového jména jako Komenský osobní přítomností a prosbou ještě větší útrpnosti a štědrosti v Angličanech dovede probuditi. Proto vysláno s ním bratrské poselství, které s ním dne 21. září 1641 připlulo do Londýna.

V Angličanech byly pansofické myšlénky Komenského velmi povědomy, protože hned i do jazyka národního z latiny byly přeloženy. Ale očekávaní Komenského nebylo hned vyplněno. Nežli doplavil se do Londýna, byl parlament na čtvrt roku odročen, a když parlament opět se byl sešel, oznámeno mu, že zvláštní komise s ním o všem se uradí, a že mu bude v Londýně nebo jinde vykázáno kolegium pro učence, důchody s dostatek opatřené, jež by Komenský řídil a v něm pansofii svou i napravení vědy provesti mohl. Podobalo se tedy, že Komenským bude vykonáno, po čem někdy Bakon toužil, aby zřízena byla kdekoli na světě společnost učených, která by kromě stálého vědy zvelebování nic jiného neměla na starosti; neboť v koleji Komenského neměli býti toliko Angličané, než učenci národu kteréhokoli (undecunque gentium evocati), pokud by se hodili k myšlénkám Komenského. Než i ta naděje marna byla. Neboť v tu dobu, když co slibováno, skutkem státi se mělo, zbouřili se katoličtí Irové, povraždili v jedné noci více než 50.000 Angličanů, a krutá z toho vzplanula domácí válka.

Ačkoli kněhkupci Londýnští dílo Komenského si zamlouvali a což tehdáž tuze zvykem nebylo, i 200 liber napřed mu nabízeli,

aby snáze mohl pracovati: kde hlomoz válečný, jaký tam klid a popud k tichému přemyšlování? I z Francouz došlo jej (1642) pozvání, snad přičiněním Mersennovým, i v Angličanech samých slušné podpory mu nabízeli. Co činiti, aby Komenský jednak poslání svému od Jednoty bratrské dosti učinil, jednak aby štědrým Angličanům nevděčným se býti neosvědčil, zvláště pak aby ničeho nepominul, co by milou jeho pansofii mohlo přivesti k žádoucímu konci, když i odjinud mu kynulo tišší útočiště?

Neboť asi v tu dobu, když Komenský byl připlul do Londýna, došlo jej pozvání laskavé od pana Ludvíka z Geer, Nizozemce v Švédech usedlého, slévaním děl a obchodem se zbraní velmi bohatého, pro štědrou soustrast a lidumilnost od Komenského „almužnářem evropským“ nazvaného, který Hottonem, správcem svým, na snahy pansofické pozorným byv učiněn, Komenskému pomoc svpu k jich provedení po přátelích ochotně sliboval. Z prvu Komenský pozvání toho, ač mu milé bylo, nemohl přijmouti, omlouvaje se (15. listp. 1641): „Že i mou osobu k sobě volati ráčíš a pracím našim, jež pro slávu boží cestami a spůsoby tobě již nikoli neznámými podnikáme, štědré podpory nabízíš, i tobě, pane, i Bohu, který ti úmysl ten vdechl, díky vzdávám . . . Kdyby před tím, dokud jsem doma (v Lešně) byl, nábožná tvá vůle mi bývala oznámena, snad by mne již měl. Avšak nyní Bůh, jehož pokynutím a ustanovením všecko se děje, k jiným mne poslal, odkudž abych snadno mohl se vybaviti, cesty posud nevidím“ — byltě parlament odročen, a o podporování pansofie mělo teprv příště býti rokováno. — „Jestliže zde (v Londýně) překážka bude, pro niž bychom přáním svým nemohli se potěšiti (buď pro obecný nepokoj nebo jinak), k tobě, pane, rovnou cestou půjdeme, abychom svatou tvou touhu v hojnosti naplnili. Ne toliko já sám, než i soudruhové v práci, kteří jsme se spojili k svatému předsevzetí, kteréž ti jest povědomo.“

Po tomto opovězení Ludvík z Geer sám psaním Komenskému pozvání opakoval, z čehož Komenský poděkovav dne 19. prosince 1641, omluvu v předešlém listu položenou šíře odůvodnil: Není prý v Londýně pánem svým, jsa členem církve, od níž vyslán byl k vyhledání nějaké úlevy dávné nouze a bídy. Kromě toho není prý sám jediný, který k napravení studií a k rozšíření křesťanství (christianismi) se přičiňuje, nýbrž spojilo se jich více dohromady, „aby proti smrti a proti jiným příhodám bouřlivého věku počínaní naše byla bezpečnější.“ Nemůže prý tedy přijmouti žádného po-

zvání, dokud by poselství svého nevykonal a od své církve nedosáhl propuštění, ano i pak že by bez soudruhů práce své nikam jíti nemohl. Hottonovi pak, který byl přátelským prostředníkem mezi Komenským a panem z Geer [42]), oznámil téhož dne (19. pros.), že obávaje se nepokojů, k novému ochranci by přesídlil, kdyby i spolupracovníkům podpory popřál [43]). Neboť mají-li všecky knihy býti sepsány, na nichž jeho reforma studií záleží, jest k tomu několik mužů zapotřebí. Bez panhistorie zajisté a bez pandogmatie jaká by byla pansofie? K tomu tedy dvou učenců (polyhistora a polymatha) jest potřebí. I k vypracování pansofie dvou mužů jest třeba, kdyby jeden skonal, aby druhý práci aspoň k nějakému užitku přivesti mohl. Na dopisování na sbíraní zpráv se všech stran také jeden muž býti musí. Kolik let spisování to bude trvati, samému Bohu povědomo. Zatím nechť se věc zkusí na tři léta, bude-li buď dokonána nebo jak daleko bude provedena.

Dorozuměti se s panem z Geer bylo hned zprvu dosti nesnadno. Nařídilť Hottonovi, aby toliko s Komenským, nikoli se soudruhy jeho jednal, obával se, aby pansofie něčím nečelila proti pravověrnosti, a pomocníci Komenského aby byli dokonale pravověrni (vere orthodoxi). Odpovídaje tedy Komenský dne 6. února 1642 na dva listy Hottonovy, dovozuje, že bez pomocníků býti nemůže, ač by nemusili ani všickni zůstávati pohromadě (collegialiter). „Či jest někdo“, dí, „tak velikého díla, do něhož se dáváme, posuzovatelem tak sprostným, aby myslil, že ode mne samého jediného může býti očekáváno, k čemuž, jak vždy vyznávám, nepostačí člověk ani celý věk, kdyby myšlénka dovedena měla býti k takové dokonalosti, jakou zamýšlím?“ Nejméně jeden pomocník musil by stále býti při Komenském, a jeden na cestách, aby zprávy podával, co a jak kde se pracuje aneb již jest vypracováno, aby toho mohlo býti užito při skládaní pansofie. Na takové cestování bylo by dvou neb tří let potřebí, a nikdo by se k němu lépe nehodil nežli Fundanus, který pro svou důvtipnost, vzdělanost a

---

[42]) Prostřednictví toho Komenský těmito slovy dotýká: „Díky tobě, bratře nejupřímnější, kterýž věc tu s obou stran tak horlivě vedeš, věc mou totiž při patronovi, jeho pak při mně, že duše obou sbližuješ a tak věc, po níž mnozí nábožní se roztoužili, přivádíš k výsledku, jejž Bůh dáti ráčí.“

[43]) Patronovi nechtěl tak zřejmě psáti, nevěda, jak si má slov v listu jeho vykládati: „Jsou-li u tebe jiní mužové vzácnými dary vyznamenaní, budeš mi to moci oznámiti.“

uhlazenost k mužům učeným se přituliti a s nimi dovede obcovati, který dopisováním s osvícenci francouzskými (Mersennem) se seznámil a z jiných již tajemství některých fysických, mathematických a mechanických vyloudil. Ničím by tedy pansofii nemohlo býti více posloužено, nežli Fundanovou cestou pansofickou (řící filosofickou, málo jest) po Francii a Italii. „Osobní jeho mínění náboženská aby patron znal, co na tom záleží? Setrvá při nich na svou škodu, jestli při nich setrvá, a změní-li je, jak se naději, s prospěchem jemu bude. Nám a dílu společnému, myslím, že nebudou mínění ta v ničem překážeti.“

Jako hned po prvním oznámení úmyslů pansofických ze závisti a z nerozumu vzbuzována byla pochybnost a podezření proti Komenskému, nezamýšlí-li něco proti víře, tak že hned r. 1639 zvláštním spisem (č. 31., 39.) brániti se musil: nebylo jinak i ve Švédsku, kde si mnozí hlavu lámali, jest-li snažení Komenského pravověrné, a není-li se z něho obávati místo smíření ještě většího u víře roztržení. Bylit prý Švédové k cizincům nevlídni, pokroku nepříznivi a hned ve všem příšery spatřovali, tak že i pan z Geer biskupem do nemilých sporů zbytečně přiveden býti měl. Proto psal Komenský dne 14. března 1642 Hottonovi z Londýna, v Anglii že hluku a nepokoje se bojí, ve Švédech předsudků a podezřívaní; tišší místo k práci že by v Polště bylo [44]), nebo v Prusích, odkudž by obcování s učenci bylo snadnější, zvláště pak v Holandsku, kdež Bisterfeld, pansofií nad jiné roznícený, Komenského očekával. Ať pak mu ochrance kdekoli místa s pomocníky popřeje, všude bude míti totéž z prací jeho ovoce: neboť cokoli kdy pro mládež křesťanskou bude dokonáno, nejdříve jemu bude odesláno, a kdyby ochrance chtěl to Švédsku v prospěch obrátiti, na ochrancově vůli toliko bude záležeti.

V Lešně věděli toliko čtyři osoby (starší) o tom, že Komen-

[44]) Zmiňuje se Komenský o Polsce, takto dokládá: „Polska dosti skrýší může poskytnouti, zbaví-li mne toliko zbožná patronova štědrost služby obtížné, jíž po tolik let svého vyhnanství podrobovati se a věcí větších zanedbávati jsem musil, abych živobytí s rodinou slušně si pojistil. (Polonia satis latebrarum praebere potest, dummodo a functione molesta, cui tot exilii mei annos vitae cum familia honeste tutandae causa vacare majoraque negligere necesse fuit, patroni me pia liberalitas liberaret.)“ Službou tou míní službu v jednotě bratrské, v níž starším byl od r. 1632, a školní své ředitelství.

ský s Ludvíkem z Geer vyjednával, zachovávajíce to v tajnosti. Hartlib a Duraeus radili, aby Komenský v Londýně asi dva měsíce posečkal a to, co pansofického po 14 let po škartách rozepsal, jakkoli urovnal a přepsal, kdyby jej buď smrt zastihla, nebo škarty ony nehodou zmařeny byly, aby tím i idea pansofická zmařena nebyla.

Dne 11. dubna 1642 chystal si Komenský své věci, aby vyjeda brzy po velikonocích z Londýna, ve Švédech u příznivce svého se zastavil a s ním lépe se dorozuměl, nežli dopisováním státi se mohlo. Dne 18. dubna žádal Hottona, aby mu peníze na cestu poslal, že se hodlá do Šved přeplaviti, všecko své s sebou veza, poklad papírový.

Zatím byla donesla se i do Švédska pověst, že prý Komenský v Londýně vydal ukázku příštích svých spisů. Nebylo tomu tak; bylo zajisté Komenskému dosti nemilé, že předčasným vydáním nákresu ideí jeho pansofických veliká nedočkavost i domnění všelijaké mezi lidmi vzbuzeny byly. Proto zdrahal se vytisknouti metafysiku pansofickou (č. 44.), jíž Leydenští částku dostali od studentů uherských, kteří Komenského v Londýně byli navštívili, a celou by rádi na světlo vydanou viděli, protože ona metafysika (ač v tu dobu nebyla na dobro dokončena) měla býti částí celku, který měl tak býti sestrojen, aby k němu hodilo se Ciceronovo povědění: „Jest spojení věcí podivu hodné, konec odpovídá počátku, prostředek oběma, všemu všecko.“ „Cestu k světlu“ (č. 42.) čili uvažování, jak by moudrost po všech myslech a po všech národech rozseta býti mohla, vyhledal a vypsal Komenský v Londýně; avšak i ta tehdaž veřejnosti nespatřila [45]).

Když byl Komenský od mladšího pána (Vavřince) z Geer peníze na cestu a na knihy ($22^1/_2$ libry = 100 tolarů) dostal [46]), ani tu nemohl hned odplouti. Neboť dali si Angličané někteří na

---

[45]) Za příčinou dotčené pověsti o vydání ukázky příštích spisů (de quodam futurorum operum recens a nobis edito specimine) píše Komenský Hottonovi: Kdyby něco takového vydati chtěl, že by látky dosti bylo: pansophiae ichnographia (nákres), orthographia a scenographia (výkres a pohled).

[46]) Z listu dne 8. (18.) dubna 1642 dovídáme se, že měl Komenský opatřiti knížky anglické pro dra. Jana Mathiae, které by byly asi 5 liber stály. Komenský, nemaje peněz (propter sumptus defectum), nemohl mu dříve vyhověti, až si na p. Geerovi peněz vyžádal. — Dr. Jan Mathiae, o němž v příčině Komenského ještě zmínka učiněna bude, byl profesorem na

tom záležeti, aby buď Komenského v Londýně udrželi nebo mu snadno a hned z Londýna odjiti nedali. Komenský pak sám chtěl Angličanům zůstaviti slušnou památku na své mezi nimi přezimování a vydati spis, který by podobal se jakési „ukázce“, o níž dříve pověst šla, a k jakéž i Hotton radil (č. 43.). K pozvání do Francouz nechtěl Komenský odpověditi bez vědomí páně Geerova [47]).

VI.
Komenský ve Švédech.

Kterého dne odplul Komenský z Londýna, není nám povědomo. Dne 19. srpna 1642 zavítal zdráv a bez pohromy do Šved, do Norköpinku, kdež pan Geer nejčastěji sídlem býval, tenkráte však meškal ve Štokholmě. Hned toho dne ohlásil se Komenský listem ochranci svému: „Máš, jejž si míti chtěl, v domě svém hostem, Komenského, sluhu božího, tvého a všech dobrých lidí.“ Chtěl za ním odebrati se do hlavního města, ale doma očekávali brzy návratu páně Geerova. Kdyby však déle v Štokholmu meškán býti měl, prosil Komenský, by jej k sobě obeslal, protože podzimek se blíží, a on do Lešna ku svým navrátiti se touží.

Meškaje ve Švédech již tři neděle, nemohl dočkati se příhodné chvíle, aby sešel se s drem. Janem Mathiae (viz pozn. 46.), k němuž měl od přítele Jana Duraea tak vroucí poručení [48]). Po tom „očku švédském“ tak toužil, ale pan Geer sejití se s drem. Mathiae jaksi překážel, až Komenský ochrance svého k tomu při-

---

Stokholmském „collegium illustre“, král. dvorským kazatelem, pak učitelem královny Kristiny, „aby ji po mužsku vychoval,“ jejíž miláčkem po vždy zůstával. Později stal se biskupem Strengnäským, musil však pro svou mírnost u věcech náboženských r. 1664 vzdáti se svého biskupství. Dudík: Forschungen, str. 295.

[47]) List k Hottonovi 9. května 1642.

[48]) Poručení Duraeovo ddo. v Hagu 27. června (7. července) 1642 jest po česku v tento rozum: „Aj, ctihodný a osvícený muži, příteli v Kristu milený, srdce naše pana Jana Amosa Komenského Vám podáváme. Není zapotřebí poroučeti jej vaší laskavosti, vím dobře, když již svými zásluhami všech vzdělanců přízně si získal, a o školy, štěpnice cnosti, pobožnosti a vzdělanosti, u všech lidí kdekoli na světě největších zásluh získati si může. Než my sami chceme skrze něho býti náklonosti vaší schváleni a více poručeni, že takový základ lásky naší, totiž polovici

měl, že dne 8. září[49]) vyslal jezdce, aby vyzvěděl, kde meška dr. Mathiae, kde královna Kristina, a mohl-li by prostřednictvím doktorovým u královny (k níž učenci se všech končin se hrnuli) míti slyšení. Tak mnoho Komenskému na dru. Mathiae záleželo, že list svůj k němu těmito slovy zavřel: „Pokud můžeš, prosím, přičiň se, by mi cesta byla připravena, bych tě mohl viděti a s tebou promluviti; doufám, že toho ani ty, ani já nebudeme litovati.“ Dne 11. září i pan Geer žádost Komenského listem přímluvčím podporoval.

S ochrancem svým shodl se Komenský o způsobu svých studií, jenom to na dalším umluvení zůstávalo, má-li Komenský v Prusích nebo jinde se usaditi, nebo přesídliti do Švédska. Komenský vůli svou již všemu podroboval, přeje si toliko, kdyby do Švédska zase povolán býti měl, aby povolání to čestné bylo. Chystal se tedy k návratu do Lešna, neboť podzimek se přibližoval. Loď, která měla plouti do Pruska, přistála teprvé dne 20. září, a než mohlo všecko vyloženo a nové zboží býti naloženo, bylo třeba čekati přes týden. Aby Komenský po ten čas nenudil se v Norköpinku, vypravil jej pan Geer do Štokholma, aby arcikancléře švédského, věhlasného Oxenstjernu, s úmysly svými seznámil. Dříve však poslal k dru. Mathiae kurýra, aby příští poštou nejv. kancléře psaním na Komenského připravil a úsudek svůj o něm mu oznámil.

Vyjev v sobotu dne 25. září z Norköpinku, v pondělí ráno do Štokholma se dostal. Po čtyři dny měl pilná rozmlouvání

---

duše své vám odevzdáváme. Věztež tedy, že upřímnost dobromyslné lásky své k vám a k vašemu království žádným spůsobem nemohl jsem tak osvědčiti, jak právě tím, že mu původcem chci býti toho, aby k vám šel a schopnosti své vašim potřebám toho času před jinými věnoval. A nebude jen on sám dobré vaše míti na péči, než i nás, ačkoli velikým prostranstvím od vás odlehli jsme, udržíte zaměstnané tímtéž studiem, a budete trhati ovoce našich přemyšlování, které tím spůsobem k vám jako domů bude se vraceti a vám bude věnováno . . .“

[49]) List Komenského k dru. Mathiae datován jest ve Finspongu dne 29. srp. 1642 dle starého kalendáře, dle nového tedy dne 8. září, což s počátkem listu: „Švédsko vaše již tři neděle mne má“ dobře se srovnává; neboť dne 19. srpna byl Komenský již v Norköpinku. — Proč pan Geer překážel, aby Kom. s drem. Mathiae se sešel („P. z Geer, jehož listy vyzván byv, sem jsem zavítal, překáží mi, abychom se sešli“), není povědomo. List Komenského otištěn v Dudíkových Forschungen str. 445, přímluvčí list Geerův i s předešlým dal vytisknouti Arckenholz Mem. I, 292; ale díla toho jsme v rukou neměli.

s Janem Skytem, kancléřem akademie Upsalské, zvláště pak s říšským kancléřem Oxenstjernou, který zrakem orla nejen prohlédal osnovy a spletky politické, než i hlouběji vnikl do Komenského zásad didaktických a pansofických, nežli učenec kterýkoli. Zkoumaje první dva dni didaktiku, tím bedlivěji a přísněji, protože hned z mládí zpozoroval, že spůsob studií byl násilný a nevhodný, ale ani ze spisu Rattichova nevyrozuměl, jak by školy v jistý a platný spůsob měly býti uvedeny. Přesvědčiv se, že Komenský na pevnějších základech staví, aby v tom pokračoval, upřímně jej pobádal. Znamenaje co státník praktický šlechetnou Komenského idealnost, pochyboval, že by ideami jeho pansofickými věci lidské mohly býti napraveny. Když však Komenský i námitkám z písma proti sobě přivedeným důmyslně dovedl se ubrániti, pronesl nejv. kancléř konečný tento soud o pansofii Komenského: „Nemyslím, že by co takového komu kdy bylo na mysl přišlo. Setrvejte v předsevzetí svém: aneb tak dostaneme se k pokojnému cíli, aneb žádné již pomoci nebude. Mezitím přece přál bych, abyste školám především se propůjčili, studia latinská jim usnadnili, a tak i spolu k onomu většímu dílu cestu schodnější sobě připravili.“ Tak i kancléř Skyte radil, Komenský pak, ač nerad, nebyl k tomu nepovolný.

Nemoha pro spěch s učencem JUDrem. Janem Locceniem, profesorem Upsalským, seznámiti se osobně, psal mu Komenský, odcházeje ze Štokholma dne 26. září a studenta nějakého mu poroučeje: „Korunu bych u vás v (Upsale) postavil na vědecké své cestování a na porady, jež jsem měl s muži učenými mnohých národů o pravém zvelebení a konečném již, pokud Bůh dá, dokonání didaktických a pansofických studií. Ale nyní zbraňuje mi v tom osud. To však vám přislibuji, že žádný můj spis nemá vejiti v světlo veřejné bez vašeho zdání a usouzení, jestli nám prahu svého nezabráníte.“ Slib ten učinil Komenský následkem rokování s universitním kancléřem Skytem, jejž i maecenatem svým nazývá.

Dříve než odplul z Norköpinku, poslal panu Freinsheimiovi, též učenci Upsalskému, dne 1. října na kvap několik exemplářů latinského předchůdce (prodromu) pansofie, aby je mezi své kolegy rozdal: „Čtěte a suďte myslí svobodnou.“ „Didaktická pak ona rozprava o vyučování jazykům (č. 36.) málem zbytečnou bude, když popřáno jest daleko lépe prohlednouti.“

VII.

Komenský v Elbinku.

1.

Z Norköpinku byla plavba zdlouhavá a nesnadná; po podzimním rovnodenní vál vítr jižní, protivný, [50]) a loď plula do Barsundu jedenáct dní. Odtud psal Komenský panu Geerovi dne 13. října, kdyby všecko s sebou měl, jako onen filosof, že by nic nechtěl raději, nežli vrátiti se do Švéd a tam býti přes zimu. Tak se mu tam tedy proti nedávné nechuti jeho bylo zalíbilo.

Universitní i říšský kancléř, po nich pak i pan Geer byli radili, aby Komenský v zemi pruské v Elbinku za příčinou tichého studování a spisování usadil se. Když mu byl tedy senát v Elbinku dovolil, aby v městě tom mohl přebývati, najal si tam Komenský domek pro svou rodinu. Anglickým přátelům i odlehlost místa i to se nelíbilo, že Komenský, nechaje na čas pansofie, strojením spisů didaktických zabývati se má. Jak psal Komenský z Elbinku Hottonovi (21. října 1642), naříkal Hartlib, že Komenský Fundania příliš pouští s mysli, Komenský pak chystal proň 200 lib. šterl., jichž mu kněhkupci Londýnští na snadnější urychlení práce nabízeli. Že pak od té doby již mnoho změnilo se, přál si Komenský kdyby pan Geer Hartlibovi a Fundaniovi, kteří oba nouzí byli sklíčeni, po 200 tolarech chtěl poskytnouti, aspoň dotud, dokud by Fundanius, jehož spis historický jakémusi znamenitému kardinalovi chtěl poručiti, jinak nebyl opatřen. [51])

Z Elbinku navštívil Komenský rodinu svou v Lešně, aby ji odtud i s knihovnou svou odstěhoval. Bratří ochotně svolili, aby pod ochranou páně Geerovou studiím se oddal, zakoušejíce sami přízně páně Geerovy, když byl Komenský 500 tolarů mezi ně rozdal a též 500 tol. Bratřím do Uher poslal.

---

[50]) Změnu tu ve vání větrů času podzimního Kom. dle tehdejšího spůsobu takto p. Geerovi vykládá: Jsou toho přirozené příčiny, proč toho času jižní větrové vějí, když slunce v jižních oněch stranách sílu svou projevuje, zimu v jaro proměňujíc. Odkudž táním sněhu a rozvlažováním vzduchu páry vznikají a k jiným stranám se rozšiřují — a kam pak více, nežli k této naší protivné severní straně, která tím počíná mrznouti, t. j. vzduch svůj zhušťovati a jiného odjinud přibírati a hltati.

[51]) Jakýsi Rosigniolo radil, aby Komenský spis svůj pansoficky připsal znamenitému, nám neznámému, kardinalovi. Komenský chtěl přízeň kardinalovu raději k Fundaniovi obrátiti.

Dne 21. listop. 1642 byl Komenský s rodinou již v Elbinku; ale po celý týden do ničeho nemohl se dáti, protože v najatém stavení stolů, lavic a j. nebylo. I to hned zkusil, že bylo v Elbinku dosti drahо, tak že by byl raději v Toruni neb Gdánsku usadil se, kdyby o Elbink s ochrancem býval neshodl se. Pomocníky (ammanuenses) měl čtyři: Pavla Cyrilla, Petra Figula, Daniela Petrea, Daniela Nigrina, ne tak na vědecké skládaní, než na rovnání a opisování. Učených spolupracovníků (collaboratores, socii) ochranci svému zatím nenabízel, aby mu nákladu umenšil, zvláště když by Hartliba a Fundania podporoval. Pak myslil opět na Wechnera, který zatím v Lešně musil zůstati.

Na školy švédské, na počátky v nich učení latinského, ihned pamatoval, poslav Janu Wolzogenovi, domácímu příteli páně Geerovu, dva exempláře „Vestibula“ opraveného, aby jeden M. Sepeliovi odevzdal, by v něm místo slov polských k německým slova švédská přičinil, žáci pak aby si, každý sám pro sebe, knížku opsali, vyučování pak aby dálo se dle poslaného návodu (informatorium). „Věc ta, ačkoli něco nesnází do sebe míti se zdá, mnohem více přinese užitku, protože všecken spůsob změněné methody z cvičení takových bude záležeti“ — jak asi synodou v Lešně (1635) bylo nařízeno.

A již tak chutě do práce se dával, že Vavřinci z Geer (synovi), příteli Hottonovi (10. pros. 1642) a jiným do Angličan, do Francouz, do Belgie, do Polsky oznámil, že po jeden rok zdržovati se chce všeho dopisování (kromě věcí nejnutnějších), aby novými radami, námitkami a nedočkavostí maten nebyl. Ztráviv zajisté osm let samým raděním a rok cestováním, chtěl konečně již sebrati a srovnati, o čem byl přemýšlel po 15 let. Jenom ochranci mělo býti volno, každé chvíle počet žádati z toho, jak studie pokračují.

Za měsíc Komenskému v Elbinku velmi se zalíbilo. Jenom pokušení, do něhož jej zvláště B. Nigrin, někdy pastor reformované církve Gdánské, uváděl, od přátelství k Švédům sliby všelikými odlouditi jej chtěje, stálo jej chvíli veliké přemáhaní, [52]) tak že Komenský i Oxenstjernovi na to si naříkal.

Pro rok 1643 vytkl si Komenský tento pořádek práce: pře-

---

[52]) B. Nigrin, od krále polského hojných darů přijímaje, katoliky s protestanty spojiti se snažil. Usadiv se v Elbinku, úskočným přemlouváním na Komenského dorážel. Počátkem r. 1643 přestoupil Nigrin na víru

dělati „Bránu jazyka latinského," přičiniti k ní slovník způsobu zcela nového a gramatiku, aby byly lahodnou předehrou studiím realním. Pak měla následovati „Brána věcí, všeho, co možná věděti, první kořeny a základy celé pansofie vykládající." Těma dvěma branami měly oči býti otevřeny k lepšímu pansofie posuzování, zároveň pak měla jimi probuzena býti touha po věcech větších, které měly potom následovati.

Avšak volněji šla práce, nežli bylo Komenského přání. Doufaje, že za dva neb za tři měsíce předělá celou „bránu jazyka", ztrávil s tou prací (do 21. dubna 1643) již čtyři měsíce, nemoha se ani nadíti na jisto, dostačí-li čtyři jiné měsíce k její dokončení. Neboť čtyři díly slovníku latinského a několik dobrých spisovatelů latinských musil „vysoukati", aby něčeho nepominul. Do podrobností takových se dostal, že sám sobě, kterak se slovíčky boj vede *(λογομαχεῖν)*, se posmíval, až i toho želeti počal, že pro slib učiněný věcmi takovými musí se zabývati a pansofii opouštěti. Jenom tím se těšil, že mu za to všickni vděčni budou, kteří latině se učí, že za ně těžkosti takové odbyl a překonal.

V červnu 1643 poslal Komenský Petra Figula, pomocníka a miláčka svého do Švéd na studia theologická, poručiv jej přízni p. Geerovi, jemuž za 1000 tolarů a za sýry Bratřím darované zbožně poděkoval. Po Figulovi poslal doktorovi Mathiae i kancléři Oxenstjernovi listy (v Gdansku 29. června) a dva rukopisy: „Cestu k světlu" (čís. 42.) a myšlénky o srovnání různověrců (čís. 45.). Když byl zajisté kancléř roku předešlého přísně (severa gravitate) zkoušel pansofické snahy Komenského, odpíral, že by z nich šlo nějaké věcí lidských napravení, Komenský pak zvláště k důvodům ve své „Cestě k světlu" položeným ukazoval (zvláště v kap. 6., 12., 13., 14., 15.). Neboť ač kancléř i písmem se byl dokládal, které k časům posledním hroznější věci klade, přece Komenský tušil a očekával, že zřícením Babylonu obnoven bude Sion, a čas ten že není daleko. O smíření pak církví proto psal, že zaslechl, kterak král francouzský skrze posly v Osnabruku obecný mír jednati zamýšlí. Že pak zvláště Oxenstjerna byl mezi těmi, „jimž metla soudu do rukou dána," jemuž Komenský přál, aby jej Bůh jako zřítelnici oka svého opatroval až do vykonání díla, jež posud

katolickou, z čehož měl Komenský (21. dub. 1643) nemalou radost, neobávaje se od něho co zřejmého odpůrce takových nesnází jako dříve, dokud se tvářil býti přítelem.

skrze něho konal, velmi mnoho Komenskému na tom záleželo, aby říšský kancléř švédský proniknut byl jeho myšlénkami, na nichž zvláště návrat Čechů rozptylených do vlasti závisel. Více myšlénkami jiných nežli svými vyložil Komenský příčiny roztržky mezi křesťany: o vadách protivníků mírněji promluvil, chyb evangeliků nezamlčel, tak že vina byla na obou stranách, ač omluvitelná, již strana straně mohla prominouti a zapomenouti, chtěly-li se smířiti opravdově.

Od dra Mathiae očekával posud zdání o základech svých didaktických, zvláště schváluje-li vzdělávaní schopností všestranné (na něž i v „Cestě k světlu“ v kap. 17. naléhá). Jest-li zajisté základ ten pravý, třeba mu podříditi všecko, abychom konečně došli tam, kam chceme. Čeho Komenský se doptal, nevíme; že základu toho nikdy nespouštěl se, jest povědomo.

2.

Brzy pocítil Komenský, že z peněz kupeckých má dávati vědecké úroky, jichž ochrance jeho, ač laskavý, čas po čase bude chtíti vybírati. Již v září roku 1643 bylo dáno Komenskému na srozuměnou, že práce jeho pomalu pokračují, a že posud ničeho tiskem nevydal. Načež Komenský (28. září 1643) nevrle, že knihy spisuje, nikoli opisuje, odpověděl, žádaje, by se uvážilo, jaké dílo podniká. Spis jeho jest prý souladný: pročež i všeliké maličkosti takřka nekonečného potřebují uvažování. Nezželí prý se ochranci ochrany jeho; neboť ne kniha, sklad kněh (thesaurus) bude mu podán náhradou. Stále pak byla mysl Komenského znepokojována tím, že věcmi filologickými, ač milými, toliko z cizího pokynutí se zabývá, pansofii obmeškávaje, tak že chvilkami býval s podrobeností svou nespokojen, obávaje se, aby smrtí nebyl zastižen, dříve nežli realným čili pansofickým snahám svým dosti může učiniti. Nepokoj ten býval také vzbuzován učenými přáteli, kteří mu předstírali, kterak pro věci menší, nepatrné, věcí větších, jichž od něho očekávali, zanedbává. Jiní pak radili, aby nejdříve nový spůsob učiti jazykům a „Bránu věcí“ již na světlo vydal, ze Švéd pak naříkali, že mládež nemá podle čeho se učiti. Ale Komenský s ničím kvapiti nechtěl, dokud by nebylo dokonalé, Švédům pak radil, aby mládež zatím jazykem mateřským učila se biblickým dějinám a tomu, co vede k nábožnosti a co mravy ušlechtuje, s latinou že jim brzy pomůže. Neboť „mravy nejdřív vzdělávej“, dí Seneka, „bez nichž moudrosti zle se učí“.

V domácnosti své měl Komenský i radost i nemalou mrzutost. Dne 5. září narodila se mu dceruška Zuzana, ale mezi pomocníky dopustil se David Nigrin nějaké ohavnosti, tak že z rozkazu páně Geerova musil býti propuštěn. S pomocníky doufal Komenský, že za rok neb za dvě léta práce filologické, záležející z „několika dvacíti“ knížek, dokoná. To však jej velmi hnětlo, že přátelé někteří věc tak si vykládali, že proto do filologie se zabral, jako by nad pansofií svou zoufal, jakožto nad věcí nemožnou. Proto dal r. 1643 v Gdansku vytisknouti nástin pansofie (č. 43.), a že v ní bude pokračovati, přátelům přislíbil. V Elbinku zůstával nerad a jenom proto, že tak byla vůle ochrancova.

Místo Figula přibral si Komenský (1643) na opisování Melichara Zamorského, studenta polského, který v Elbinku oženil a usadil se. V červnu 1643 navštívil Komenského doktor Kozák, lékař z Brem, který pro svá hluboká bádaní přírodnická tak se mu zalíbil, že by jej byl nejraději v Elbinku co spolupracovníka měl. Kdyby pan Geer Komenskému takovou sumu na rok 1644 vykázal, jako na rok 1643, sám chtěl Kozáka tak opatřiti, by praxí medicinské prázden býti mohl, protože menší rodinu měl, nežli Komenský, a nebyl muž lakotný. Ale manželka Kozákova nechtěla do Elbinku. Jako závdavkem dal Komenský Kozákovi 50 tolarů, aby jej snadněji pro svá studia získal. [53]) Ale v smlouvu s ním vjíti nemohl bez vůle ochrancovy. Olyriovi, Angličanu, který za příčinou studií v Leydě meškal a Komenskému pomáhal, vyžádáno na panu Geerovi skrze Hottona 80 tolarů roční pomoci (1643) a profesorové Leydenští mu sami také podporou byli nápomocni. Hartlib, v čas války v Angličanech jako opuštěný, div na Komenského se nehněval, že pro filologii zanedbává pansofii a sám jako zbraň zahazuje. Šlechtici Angličtí slíbili Komenskému do ukončení prací jeho přes 40 liber roční podpory, již Komensky celou Hartlibovi přikázal, chtěje mu krom toho sám poslati, co mu z roku 1643 peněz zbylo, nebyl-li by pan Geer proti tomu. Hamburské filosofy Junga a Tassia poroučel Komenský hned v červnu r. 1643 i Oxenstjernovi i Skytovi, aby na akademii buď do Upsaly neb Gripsvaldu byli povoláni, aby oddáni jsouce pracím veřejným, starostí domácích zbaveni byli. Ale nechtěli nikam jíti leda za nesmírný

[53]) U Komenského viděl Kozák „Cestu k světlu“ (č. 42.) a Valeriana Magna r. 1643 v Římě vydané a v Antverpách přetištěné „Světlo myslí“, a sám rozsáhlou rozpravu téhož způsobu sepsal.

plat, tak že Komenský dne 8. října 1643 zřekl se vší naděje, že by práce pansofické od nich mohly očekávati nějakého usnadnění. „Ať jdou tedy s Pánem Bohem a svého si hledí, my pak osnovu, již jsme bez nich navinuli, také bez nich dotkáme s pomocí boží.“

Doktor Kozák nelíbil se panu Geerovi pro podivný (paradoxný) spůsob, jakým výskumy své odíval [54]), ačkoli bádaní svá Komenskému toliko co material chtěl podávati, aby z něho dle potřeby vybíral, i co a jak líbo sestavoval. Komenský jej tedy sám o své újmě podporoval, až by pro jeho potřebu lučbu čili spagyrii dopsal. Veškera tedy práce na samém Komenském záležela, a břímě větší bylo, nežli jednomu člověku snésti bylo lze. Neboť kromě opisovatelů nikoho v Elbinku na pomoc neměl. Ne jen proto tedy práce vázla, než i pro časté z ní vytrhování, tak že by byl Komenský třeba do Švéd šel, kdyby tam více pokoje míti mohl, jakž psal již 21. dubna 1643.

Přáli si zajisté šlechticové evangeličtí, kteří syny své v Elbinku do škol posílali, aby je Komenský několik hodin v témdni soukromě vyučoval. Čemu když Komenský se vyhýbal, předstíraje, že jemu co hosti v Elbinku věc taková nepřisluší, utekli se s psanou prosbou k radě městské, aby mu učiti bylo dovoleno. Rada vyslala ze sebe posly ku Komenskému, aby učil veřejně, žádajíc. Ač se zdráhal, přece k tomu uvolil se, a vyučoval několikráte za týden metafysice pansofické (č. 44.), aby rukopisy posluchačů více se rozšířila, a tak dříve než by vydána byla, učence k pronešení soudu přiměla [55]). Mezi žáky Komenského byl Kristian Ambrož Kochlewski, jemuž dne 9. června 1645, když na cesty jíti měl, místo průpovídky do památníku napsal „Pravidla života“, jimiž by se měl spravovati (č. 49.).

Onen Nigrin, který na katolictví byl přestoupil, neustával pokoušením svým býti příčinou, že Komenský každé chvíle k nějakému jednání byl povoláván. Při rokování mezi evangeliky a katoliky v Orle na Litvě v srpnu 1644, z něhož mělo vzjíti, ač nevzešlo, mezi oběma církvemi srozumění, byl i Komenský, ač nerad, jmenem Bratří přítomen. Když pak došly stesky od pana Geera i od jiných přátel, že nestálý jest a jinými věcmi se zaměstnávaje,

---

[54]) „Po přimísení neřádu nezahazujeme drahých kamenů, ale raději je pilujeme“, dotýká o něm Komenský (v Gdansku) dne 18. června 1644.

[55]) Psal o tom Komenský dne 16. srpna 1644 Tobiáši Andreae, profesoru historie a řečtiny v Groninku.

posud ničeho tiskem nevydává, psal panu Geerovi, že hned v Amsterodamu povídal, kterak asi dvě léta prohlížením, rovnáním a sestavováním materialů svých pansofických ztráviti musí, že tedy není nic divného, když po ta dvě léta nic didaktického neb pansofického tiskem nevydal, jsa krom toho v Elbinku hned od počátku stále vytrhován, Hottonovi pak postěžoval si (28. září 1644), vypsav všecku své duše tíseň a nesnáz asi těmito slovy [56]):

„Želíš, horlíš a káráš svým i přátel i patronovým jménem, že, změniv později bývalý svůj úmysl, na jiné a jiné věci se vydávám, žádného ze slíbených spisů do tisku nedávaje. I já totéž činím, a kdož by byl viděti konec toho dychtivější, než já sám, jehož jediného bedrám břímě toto se zůstavuje? O kéž by se líbilo Bohu, vnuknouti někomu jinému tyto myšlénky, uděliti někomu jinému tyto ducha podněty. Kéž bych buď více mohl, neb méně chtěl! Poněvadž pak, čím výše pokračuji, tím výše se mi pohled otvírá, nemohu nesnažiti se po onom vyšším, dokonalejším a lepším. Tím jest, že se mi dřívější jakožto nedokonalejší znelibuje, a já se opravuji a kárám tisícerým spůsobem bez konce a bez přestání. Pravíš, že jste ode mne žádných zázraků neočekávali, spokojujíce se tím, co jste již na snadě viděli. I mně se tak zdálo, a nelíbilo se mi, co a jak jsem tehdáž pohotově měl. Ale s pomocí boží jest nyní mnohem jinak, uznal bys to a chválil Boha, kdybys, co nyní jest, spatřiti mohl. Proč to nesdělíš tedy aspoň s patronem neb s přátely? pravíš. Snad jsem to měl učiniti. Ale předně oškliví se učiněné ještě jednou činiti a tolikeré rady braním čas mařiti. Pak vidím a od milosrdenství božího očekávám, že snad již brzy naleznu žádostí v tom mých (i možná mysli lidské vůbec) cíle a konce, přes nějž sahati možné nebude. A pak k cíli úplně pojatému uchystati úplné prostředky a prostředků úplné spůsoby, jak sladké bude! Konečně nechtěl jsem patronovi ničeho zatajiti: ano, kdybych byl toto léto doma tráviti mohl, přišel a vyložil bych sám, co peru ani svěřiti nechci . . . Ano velikou podnikl jsem práci, a přihodilo se mi jako řece, že čím více od pramenů svých vzdaluje se, tím větší spoustu vod musí unášeti. Řekneš: Tak se budeš tedy potáceti z jednoho do druhého, bez konce? Nevím; možná. Nicméně jak bych jinak

[56]) Užili jsme tuto přeložení Storchova v Časop. česk. musea 1851 svaz. 3. str. 99., at díme z uznalosti, že si první památné té obrany povšiml a jí psychologicky lépe vyrozuměl, nežli se jinde stalo.

činiti měl, nenalezám. Bohu protiviti se a utlumiti ducha nemohu. Co tedy se stane? Bůh sám ví. Na tom jsem se ustanovil jíti cestou, kterou mi vykáže Bůh světlem svým vždy jasněji zářícím. Raději ukáži, seč jsem nebyl, péči veda o slávu boží a o blaho lidského pokolení, než aby zanedbání boží, své cesty mně ukazující milosti svědomí mé tlačilo. Poznáváš snad, že větší věci myslí mou vládnou, než jsou latinské mluvnice, slovníky a podobné dětských studií fáče. Řekneš snad opět: od menšího jde se k většímu; onoť se dříve očekává. Vím, i abych očekávání tomu dosti učinil, tolikráte donutiti jsem se pokoušel. Ale nadarmo. Pochybnosti všude nacházím, kdykolivěk něco částečného konati se snažím. Chci tedy již raději o celé se zasaditi, částky pak potom, jak po sobě následují, jednu po druhé vypracovati. Poplynou, jedno z druhého, vidím to již. Nyní, když po kouscích to a ono zkouším, nucené jest všecko, kusé, nedokonalé, cokoli činím. Což komu poznati dáno, neoškliviti sobě nemožné jest. Upouštím tedy a vracím se ku kořenům věcí hlouběji váznoucím, věda, bude-li vůle boží, že dosti rychle vrátím se k jednotlivému, kdež jest místo jeho; neujde nic. Ale umřeš, než tak obsáhlé práce dokonáš! Nech umru, bude-li vůle boží. Mám však potěchu tu, že se nalezne snadno, kdo by dokončil započaté, jehož idey již jasně vystaveny budou. Prosím tedy, přestaňte donucovati na světlo, než doma uzraje, co činím. Nežádám si, abych obyčejným duchům dosti učinil, ale věcem samým, a nemohu sobě učiniti dosti, dokud nebude dosti učiněno věcem.“

Vylíčiv tak živě duševní boj mezi povinností ze slibu jdoucí a vlastní mysli náklonností, a dotknuv se základní neshody, která byla v tom, že měl skládati spisy přípravné k soustavě své, dokud sám soustavy té veskrz nepronikl a nesestavil, Komenský s opravdovou nevrlostí odmítal od sebe výčitky nestálosti, a že by pro jiné věci úkolu života svého (vitae *ἔργον*) zanedbával. Nigrin byl mu „školou pokušení“: proti němu musil se ozvati spiskem (č. 47.), aby stálost svou u víře zřejmě osvědčil, a spiskem tím ztrávil toliko sedm neděl. Že do Orly šel na synodu, když k tomu asi čtyřikrát byl dožadován, dobře srovnávalo se s povoláním jeho co bohoslovce, jímž nikdy býti nepřestával. Že v Elbinku z doprošení asi tři hodiny v témdni vyučoval, tím nevešel v žádný nový závazek. „Jsem, který jsem byl, a konám, co jsem konal.“ A také za rok 1644 od pana Geera ze šetrnosti žádné podpory nežádal, ačkoli sám, jak mohl, několik osob na svůj peníz choval.

Nejpatrnějším důkazem stálosti a oddanosti k ochranci panu Geerovi bylo, že Komenský, ačkoli skvělá nabídnutí a pozvání mu byla učiněna, žádného z nich nepřijal, panu Geerovi věren zůstávaje. Posel ze Sedmihrad zval jej jménem knížete Rákóczi na místo Alstedia († 1638) a k obnovení škol. Ukazováno Komenskému, kdyby do Sedmihrad šel, kterak by tím i vlasti své platně posloužil; neboť prý po Bohu nikomu vlasti jeho nelze osvoboditi, nežli knížeti Rákóczimu. Ale Komenský, že jinde již závazek má, odpověděl. Kníže Radzivill čtvrtinu svých důchodů na podporu pansofie podával, stavové pak evangeličtí ku králi polskému chtěli se přimluviti, aby na chování spolupracovníků sumy dostatečné byly opatřeny. I to zamítnuto; neboť Komenský nechtěl pana Geera opustiti, dokud by od něho nebyl opuštěn, protože chtěl raději pracovati v skrytosti, nežli aby na přílišnou veřejnost vyveden byl. Žádal toliko, aby pan Geer laskavě mu byl nakloněn, jeho pak péčí že bude, aby ochrance neměl příčiny na nic si naříkati. Proto také na podzim roku 1644 dva spolupracovníky na rychlejší a lepší vypracování spisů filologických si vyhledal, Jana Ravia a Jiřího Ritschelia. Onen (32letý) byl již po 12 let profesorem v Dánsku, v knihách latinských a řeckých i ve výmluvnosti velmi zběhlý, hned od prvního vydání „brány jazyků“ veliký příznivec myšlének Komenského, který jej v předchůdci pansofie (str. 145) vybízel, aby podnikl něco krásného, vědeckého; tomuto nabízel 200 tolarů, kdyby se mu službami svými chtěl propůjčiti.

Dne 26. října 1644 pozdravil Komenský listem dra. Mathiae, který biskupem Strengnäským se stal, žádaje, aby mu asi tři výtisky spisu svého o dobrém řádu v církvi poslal [57]). Jako měl radost, že církev švédská dobře může se urovnati, tak jej bolelo, že církev česká, těkajíc v rozptylení, na věc podobnou nemůže

[57]) Boni in ecclesia ordinis idea. — Dne 20. září 1645 pozdravili listem svým biskupa Strengnäského i poslové bratrští v Toruni (v pozn. 62. jmenovaní), církev svou modlitbám i přímluvám jeho poroučejíce. — O majetku a právu spisovatelském jiné bylo tehdáž nežli nyní mínění. Spisy dobré, prospěšné hned po vyjití v jiných zemích byly patištěny, aby rychleji byly rozšířeny. Tak se stalo s Komenského „fysikou“ (č. 29.), s pansofií (č. 31.), se spisem Valeria Magna v pozn. 53. zmíněným, roku pak 1645 dne 12. října psal Kom. biskupovi Strengnäskému, jest-li Řád jeho církevní v celém království zaveden, aby dovolil, by jej Bratři také mohli dáti vytisknouti (ut apud nos recudantur — exemplaria).

pomysliti. O pracích svých, jako jiným, doložil, že pomalu pokračují, jsouce teprv v počátcích [58]); k vydaní že toliko věci menší chystá, většího nic bez vědomí jeho že neuveřejní.

Ale jiná Komenského trápila péče. Sám všecko zmoci nemoha, střídavě věcmi i jazykem se zabýval, nevěda, kdy aspoň knihy pro školy budou moci býti dokonány. Odjinud podpory zamítaje, obával se, že i od pana Geera pro veliké náklady, jež na obecné věci vedl, bude opuštěn, tak že by nezbývalo, než aby, sám stárna — bylo mu již 52 let — pilně času užíval, a čeho sám bude moci dokonati, dokonával. Myslil tu nejdříve na „nejnovější spůsob jazyků“ a na „bránu věcí“, již sám v Elbinku vykládal [59]). „Všickni chválí, pobízejí, ano diví se mnozí, ale rukou nikdo nehne.“

Tak když si byl příteli Hottonovi (9. listop. 1644) postěžoval, a pana Geera (29. listop.), aby jej neopouštěl, vroucně požádal, ještě žádného spolupracovníka neměl, kromě Ritschelia; dva opisovatele sám na svůj peníz choval. Rada Elbinská odpustila mu od července 1644 nájemné z domu, i jiného poskytla mu ulehčení. Teprvé dne 18. ledna 1645 psal pan Geer, a list došel Komenského dne 22. února zároveň se směnkou na 400 tolarů. V březnu Komenský postonával, tak že teprvé dne 18. dubna za podporu ochranci se mohl děkovati, slibuje, knihy, jež píše, silou pravdy, světlem urovnání a obecnou prospěšností že překonají všelikou závist a sofistiku i hodnotou svou že potrvají po vše věky, jako básně Virgilia, jemuž také někdy nehrnuly se verše, jako nebylo Komenskému dáno, aby knihy jako z rukávu vysypával. Za to, co ochrance rozsívá, bude prý žeň nade všecku naději. Tím ovšem mínil spisy pansofické.

Kněh školských, pokud mohl, Komenský přece odkládal, spolupracovníků nemaje — ani Ravius ani Ritschelius nepřišel — a sám slovíčky času si ubírati nechtěje. Nastávalať válkou třicítiletou celému světu proměna a přerození, kde Bůh staré řády bořil, aby na nich nové vystavěl. A k takovému přerození silami

---

[58]) Nunc omnia in fieri adhuc sunt. Rčení podobných nelatinských také někdy Komenský se dopouštěl.

[59]) O spisech těch píše Kom. 29. listop. 1644 panu Geerovi: „Kteréhožto spůsobu (jazyků) celá příprava z několika rozličných svazků bude záležeti. Doufám, že i tohoto příštího roku (1645) bude moci vyjíti „Brána věcí“, celé pansofie i pevný základ i výtah milování hodný (ať nedím: podivu hodný)“.

svými přičiniti se, vidělo se Komenskémn býti důležitější, nežli jiné zaměstnání. Proto Komenský bezděky hned ve své pansofii se octnul, a když pan Geer snad již na jisto nějakou „bránu jazyků“ očekával, oznámil mu Komenský (18. dubna 1645), že má rozdělaný spis „o napravení věcí lidských“ (č. 48.), kteréhož díla pansofie sedmou částí bude. I proto nevidělo se mu po částech spisy didaktické vydávati, protože lidé utrhační pouštěli mezi lid hlas, Komenského studia didaktická a pansofická že nejsou nic jiného nežli úklady tajně strojené na rozšiřování nějakého kacířství. Naproti tomu přibyli k těm, kteří toužebně čekali vydání spisů pansofických, i Litvané, kteří Komenského v Orle byli poznali.

3.

Jiná Komenského čekala překážka a prací jeho přerušení. V Toruni měl býti sjezd katolíků a protestantů, dalo-li by se dosáhnouti srozumění a sjednocení. Komenský, jemuž ukrutnost Angličanů proti katolickým Irčanům bolestně se dotkla, vida, do jakých krajností i jinde protestanti zabíhají, a že Gdanští za posly si vyvolili Botsaka a Colovia, luterany, kteří s kalvinisty i s Bratry nic míti nechtěli, psal (24. února 1645) Zbihněvovi z Golaj, kastelanu Chelmskému: Kéž by všecky sekty i se svými patrony a příznivci za své vzaly! Kristus, jemuž sloužím, nezná sekt, nýbrž dává svým v dědictví lásku a mír. Nechtěl tedy o sjezdu tom ani slyšeti, věda, ač byl úmysl Vladislava IV., krále polského, dobrý a šlechetný, co neláskou začíná, že sotva skončí sjednocením. Kněží bratrští ani tak na Komenského nedoléhali (když v dubnu v Lešně byl), aby sjezdem Torunským z prací svých byl vytrhován; ale „politikové“ čili světští zástupcové bratrští velmi jej k tomu měli, aby při sjezdu Jednotu zastával. Sjezd měl počíti 28. srpna a trvati tři měsíce, a již v květnu konaly se k němu přípravy [60]). Aby tedy Komenský tolika času marným rokováním

[60]) Katolici (pontificii, papeženci) připravovali se s velikou horlivostí: 12 řečníků a 12 jiných cvičilo se od velkonoc v Krakově čtením spisů politických, aby na všecko byli připraveni; Bratři chtěli teprvé dvě neděle před rokováním sejíti se v Toruni, aby o předsedu a o jiné věci se uradili. Luterani z Gdanska a z Kralovce odloučili se od bratří a od kalvínů, tak že byla hned zprvu roztržka mezi evangeliky. — Psal o tom Kom. Hottonovi 25. květ. 1645.

marně zbaven nebyl, žádal pana Geera (25 května), by jej do Švéd povolal, aby pod tou záminkou hádaní Torunského prázden býti mohl. „Pletky ty a hádky nechť odbudou jiní; doufám, že jiným způsobem víc dobré rady mohu poskytnouti církvi boží k potěšení.“ Aby mu vlažnost nemohla býti vytýkána, napsal rozpravu o sporných věcech náboženských (č. 45.), již králi Vladislavovi podati chtěl. Po Ritscheliovi psal dne 14. června, že přátelé vědoucí o jeho úmyslu k tomu jej měli, aby do Toruně k předběžným poradám (pozn. 60.) jel a pak od Bratří čestným způsobem odpuštění vzal, aby ušel pomluvě přátel i nepřátel.

Když pan Geer Fundania, Ravia, ani Kozáka Komenskému za spolupracovníky přijmouti nechtěl, Ritschel pak, který, do všeho zasvěcen jsa, na sedmý měsíc při pracích mu byl pomáhal, do Angličan odcházel, přijal Cypriana Kinnera, Slezana, v lékařství doktora, aby mu při spisování menších oněch věcí pro studující mládež nápomocen byl. Kinner sám navštívil Komenského, s horlivostí neobyčejnou služeb svých mu nabízeje. Že pak věci důkladně rozuměl a byl živější nežli všickni, kteří se posud Komenskému naskytli, slíbil mu 400 tolarů za jeho roční přičinění, radě, aby manželku s dítkami z Břehu do Vratislavi přestěhoval, sám pak u něho v Elbinku usadil se. Na něho se spoléhaje, žádal dne 14. června 1645, aby Jindřich Keyser, tiskař Štokholmský, do jara papírem z Belgie se opatřil; neboť, ač nebylo všecko k tisku připraveno, jedno po druhém že dodělati, vypilovati a k tisku podávati postačí, maje k ruce Kinnera. A již i o to s ochrancem svým radu bral, komu mají spisy ty býti připsány čili věnovány. Pan Geer myslil, že království švédskému, načež odpověděl Komenský panu Wolzogenovi (15. června 1645): „Sluší míti na zřeteli, že práce naše dvojího způsobu jsou, nižší didaktické, vyšší pansofické, nebo raději, jakž nyní přání meze jsou rozšířeny, rada o napravení věcí lidských. Ony bezprostředně věnovány budou jménem ochrancovým tomu království, aby počátek žně měli ti, kteří nejdříve rozsívali. O tomto velkém díle (grandi opere) jsem na rozpacích, co činiti mám. Myslil jsem, nemám-li je věnovati lidskému pokolení, nebo zemím evropským aneb konečně trojici severních království. Abyste měli toho ukázku, dal jsem pomocníkovi titul s koncipovanou předmluvou neb dvojím věnováním vypsati. Avšak aby o tom bylo jednáno, dosti času zbývá; neboť vyčkati jest soudů božích nad Babylonem doplnění, aby nezdálo

se, že soudy boží předbíháme. A nemůže věcí takových svět pochopiti nyní, ale pochopí jindy přec“ [61]).

Nemoha odolati prosbám a výčitkám zvláště mocnějších svých přátel, a znamenaje, že jej pan Geer dříve k sobě nemíní povolati, nežli mír s Dánskem bude učiněn, odebral se k náboženskému rokování do Toruně, kdež pobyl od 25. srpna do 18. září 1645.

Dorozumění a sblížení církví rokováním nedosáhli, protože prý katolikům více šlo o autoritu nežli o pravdu, Komenský pak nabyl přesvědčení, jaké jsou toho příčiny, že člověčenstvo v harmonii nemůže býti uvedeno. Jsa na odchodu z Toruně, překvapen byl listem páně Geerovým, plným výčitek a důtklivého domlouvání, tak že poslové církve české [62]) sami prosebně k panu Geerovi se obrátili, aby Komenskému vzdálení se od prací za vinu nepokládal, že stalo se z přání církve a z proseb lidí vznešených.

Komenský ztrnul nad výčitkami, jichž se byl do ochrance svého nikdy nenadál. I to bylo prohozeno, když si jiných věcí

[61]) Uvažování to, komu by pansofii a radu o napravení věcí lidských věnovati měl, psal prý Komenský „in einer Anwandlung von Eitelkeit“ (Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe d. kais. Akad. der Wissensch. XV, 502). Jak výklad takový ze slov Komenského a z věci samé rozumně vyvoditi lze, nevidíme. Dokud nevědělo se, jaké změny nastanou mírem westfalským, zvítězí-li evangelictví nad katolictvím, jak se za to mělo, čili, jak Komenský ne jednou obrazně řekl, až zřejmi budou soudové boží nad Babylonem, nevěděl Komenský opravdu, komu by spis svůj o napravení věcí lidských připsal, doufaje, že skutečně dle rady jeho budou moci býti napraveny, neveda však, kdo je bude moci napravovati. Neboť z marnivosti Komenský žádného spisu nevydával, jenom z nejhlubšího přesvědčení a s nejvroucnějším přáním, aby dobrému obecnému pokud možná nejplatněji mohl posloužiti. Zdali přátelé Komenského ve Švédech marnivost nějakou ve slovích jeho shledávali, jde na jevo z listu dne 12. října 1645: Hotton radil, aby pansofie nebyla třem královstvím severním věnována. Načež Komenský: „O té věci raditi se dosti času zbývá, nestane se nic z přenáhlení, nic bez rady vaší. A nebylo ani pevné předsevzetí, než myšlénka nahodilá (incidens quaedam cogitatio), již jsem však po onom příteli chtěl Ti oznámiti. Jiné já skvělejší příležitosti od laskavé božské prozřetelnosti očekávám.“ Vždyť při spisu takové světové důležitosti nebylo jedno, pod adresou které moci politické vydán býti měl, aby i tou adresou mohl více působiti.

[62]) Na listu podepsáni byli: Jan Bytner, církví vyznání českého ve Velké Polsce superattendent a vyslaných theologů reformovaných na sjezdu president; Th. Dr. Jiří Vechner, jménem církví Velké Polsky vyslaný; Adam Hartman, Jednoty bratrské konsenior; Jan Felinus, též konsenior z Velké Polsky vyslaný.

hledí, ať si výživu hledá u těch, jimž slouží. Komenský, celý zaražený, odpověděl dne 12. října: Pohrůžek takových že se nenadál; vždy že oznamoval, dílo, jež skládá, že jest takové, že částky nemohou býti dokonány bez celku, leda by chtěl zmařiti celek, který má býti veskrz dílo souladné a souvislé; dílo to že jest velké dle soudu všech, kteří něco z něho viděli a pokud možná, všelikým spůsobem že je urychluje. A kdo by si více přál, aby již hotovo bylo, nežli on sám? Bývá-li proti své vůli časem někam odvolán, okřeje duch pracemi zmořený; neboť není ani anděl ani ze železa. A s bohoslovci snad aby nemohl někdy rozprávěti! Spolupracovníků že prý stále přibírá bez svolení ochrancova: Za tři leta žádal za tři pomocníky, a žádného na pánu nevyžádal. Že doktoru Kinnerovi tolik (400 tol.) přislíbil, na to trpká tato odpověď: „Každý ve válce kapitán, který na zabíjení lidí najímán bývá, štědřejší se těší mzdou; mužům pak, kteří pro spásu pokolení lidského péčím a studiím se oddávají, má se zdáti býti přílišným, když se o ně, aby bez starosti býti mohli, postaráme. Hojné schopnosti hojněji žádají býti podporovány.“ Aby vyhověl častému naléhaní, by knihy pro školy vydány býti mohly, vzal si na pomoc Kinnera, a jemu snad přisluší rozsuzovati, kdo ku práci se mu hodí: jestli i tak ochranci nemůže se zalíbiti, nechť zůstanou dary jeho v rukou jeho, jako zůstává srdce jeho v rukou božích; Komenský se svým Kinnerem že doufají, že jich Bůh neopustí. Se srdcem skormouceným povzdechl si Komenský: kdyby stáří a jiných příčin nebylo, nic že by si nepřál raději, nežli někde v pustině oddati se sám sladkému přemyšlování, aby žádných ochranců hledati neměl potřebí. A tak byl již na všecko připraven, ať pan Geer úmysl svůj jak chce změní, že mu vděčným zůstane a spisy své didaktické, které by i v Gdansku tisknouti se mohly, jménem jeho ozdobí.

Příteli Hottonovi postěžoval si (listem téhož dne) mnohem zřetelněji: Koně, který sám běží, ostruhami pobádati nebo mu píce ujímati, nelidské jest. Bauhin [63]) spisoval svůj herbář 40 let: a když pansofie, dílo tak všeobecné, není hotova za tři léta, co tu nevole! Že má v Elbinku býti otrokem a bez práva, ukrutné! „Svědomí zajisté a svoboda, zboží lidí nejvzácnější, neprodává se za peníze.“

[63]) Slovník naučný I, 537. Komenský jmenuje spis jeho: Pinax phytologica i. e. herbarium.

4.

Odpovědí Komenského vzpamatoval se pan Geer, že se byl přenáhlil. Nařídil počátkem roku 1646 peněžníku Abrahamu Clemensovi, aby Komenskému poslal pro jeho osobu 500 tolarů a tolikéž pro Bratry v Polště, kteří tenkráte více než kdy jindy nouzí sklíčeni byli.

Kinner příchodem svým se opozdil, proto opozdily se také poněkud práce didaktické, jež Komenský místo v Gdánsku v Amsterodámě vydati hodlal, aby byly skvostněji a správněji vytištěny. Komenský všecko znova předělávaje, uhodil na lepší a zřetelnější postup věcí, čímž spisy ty užíváním měly státi se prospěšnější. Měl na spěch; neboť Bratří jali se naň doléhati, aby zanechaje toho studování, k církvi své se navrátil. [64]) A tak ani chvíli nemeškaje, nových a nových spůsobů a věcí se domýšleje, před sklonkem roku 1646 s pracemi potud dospěl, že s nimi do Švéd odebrati se mohl. Ve Švédech zřízena komise tří učenců, kteří spisy didaktické pilně proskoumavše, radili, dříve nežli do tisku vejdou, aby ještě opraveny a zdokonaleny byly.

Komenský vrátiv se v prosinci 1646 do Elbinku, se čtyřmi pomocníky díla svá opět prohlížeti a předělávati počal. Když pan Geer někdy naň zapomínal, pomáhal si Komenský podporou z Belgie. Nyní pak i tam pramen vysýchal, protože nemohli se dočkati vydání spisů, po nichž dávno se byli roztoužili. Jsa tak opuštěn, prosil Komenský (28. pros. 1646) Optebeka a Caladrina, pastory církví belgických, pro sebe že ničeho nežádá, toliko nad jeho spolupracovníkem Ritscheliem, který nouzi trpěl, aby se ustrnuli. Že posud nic tiskem nemohlo býti vydáno, o tom že i sám pan Geer konečně se přesvědčil: neměli by jej tedy právě nyní opouštěti. „O přátelé boží, kdybyste mne viděli tak zhola, jako mne vidí ten, jenž vidí všecko, nepřišlo by vám na mysl ani nejmenší podezření!“

Sám jsa v nouzi a bídě, Ritscheliovi (po Ambroži Griggesovi) 50 tolarů poslal, jež byl sám stěží sehnal, Hartlibovi pak (21. ledna 1647) od srdce si postěžoval. Kdyby prý býval toliko sám na sebe spolehal, odjinud pomoci nehledaje a do žádných závazků se nedávaje, dávno by byl, co zamýšlel, vykonal. Nyní pak, když jej pružnost ducha opouští, i od dobrodinců jest opuštěn. „Lépe umříti nežli žebrati,“ a prosba do Belgie že byla poslední. Kdyby jen pomocníkům čím platiti měl a prací těch didaktických již od-

[64]) List k L. Geerovi dne 27. února 1646.

byl, aby v službu nějakou mohl se uvázati, z ní bez cizí podpory žíti a co v pansofii promeškáno, v tichosti dohánětí.[65]) Teprvé v listopadu r. 1647 poslal mu pan Geer 500 tolarů, když jich na nejvýš měl zapotřebí, a švédský sýr, jímž i Komenský i přední mužové v městě i bohoslovci si pochutnali. Kinnera propustil pro drahotu i proto, že jím práce byla zdržována, ačkoli pořád na veliké namáhaní naříkal.

O přípravách k tisku dočítáme se dne 14. března 1647 v listu k Wolzogenovi: Dne 31. ledna poslány byly do Švéd poslední kapitoly, registřík a věnování nového spůsobu učiti jazykům (č. 50.) v květnu mělo býti „předbraní“ jazyků a věcí (č. 51.), v červnu pak „brána“ jazyků (č. 52.) dokončena. Ale nebylo posud jisto kde mají spisy býti vytištěny. Pan Geer bál se dílo svěřiti tiskaři, s nímž vyjednávali, (Keyserovi), chtěje raději je dáti do Strengnäsu. Byla však obava, aby nenastalo zdržování, kdyby biskup Mathiae, stana se arcibiskupem, jak pověst šla, tiskárnu za sebou přenesti dal. V Upsale měli také krásné litery, a slušelo by dílu novému a důkladnému v místě vzácnějším býti vytištěnu. Z Leydy nabízel se profesor Adrian Heerbord, že v korekturu se uvoluje, kdyby tam díla Komenského tištěna byla. I v Amsterodamě nic tištění nepřekáželo. Jiná nesnáze byla s obrazy k Bráně jazyků. Několik jich poslal Keyserovi (do Štokholma), aby rytím byla zkouška učiněna; ale mnoho od něho Komenský neočekával. By tedy odkladu nebylo, myslil Komenský, aby první vydání bez obrazů bylo učiněno, zatím že by rytec obratný obrazy správně v mědi mohl připraviti. Obrazy byly by pak krásnější, a mohlo by jich pro celou „Bránu“ býti naděláno tolik, kolik by jich k znázornění věcí bylo zapotřebí. Obrazy mohly také o sobě býti vydány po „Bráně“ samé: mohli by je míti toliko učitelé a žákům je ukazovati (pomůcky vyučovací), ze žáků pak kdyby si je aspoň bohatší koupili, tím lépe by bylo. Hledíc k láci, bylo by leptání nežli rytí lacinější. V umění tom vynikl Matouš Merian ve Franckém Brodě nad Mohanem,[66]) ale znamenitější byl V. Hollar, Pražan v Anglicku ve vyhnanství žijící, který byl Komenskému (1641) pomoci

---

[65]) Hartlibovi také radil, aby jenom jednomu zaměstnání se věnoval, ne však tomu, co mu psal „von einer Correspondentz Kantzeley.“

[66]) Komenský dokládá, že Matouš Merian nedávno (1647) zemřel (nuper jam vita functus); Slovník naučný klade (V, 250), že umřel r. 1650 ve Schwalbachu.

své přislíbil. [67]) Obrazy kreslil si Komenský sám s velikou obratností. [68]) O počtu exemplářů prvního vydání Komenský takto radil: Poněvadž oči více vidí nežli oko, aby prvního vydání bylo učiněno toliko pět set výtisků, ne tak hned pro školy, jako pro učené, aby po vyslyšení jich soudů pro školy spisy ve spůsobě tím prospěšnější vydány býti mohly, aby tak pot dlouholetý a hojný náklad v užitek obecný obrácen býti mohl. Když by 200 výtisků do rozličných zemí akademiím, církvím a učencům se rozeslalo, mohlo by vydání druhé všelikým přáním vyhověti, tak že by častým spisů proměňováním vyučování ve školách mateno nebylo. K vydání prvnímu měla i výstraha býti přičiněna, aby spisů těch nikde nepatiskli, by něco nedokonalého nebylo rozšiřováno.

VIII.

Druhý pobyt v Lešně.

1.

Za příčinou svého povyšení přesídlil Komenský po druhé do Lešna.

Když byl totiž r. 1648 biskup bratrský Vavřinec Justinus v Lešně skonal, [69]) byl Komenský na jeho místo vyvolen, aby co poslední pastýř hlídal a vedl rozptylené stádo Jednoty bratrské, již toho roku zastihlo smutné zklamání, které jí na dobro zavřelo dvéře do vlasti.

Vystěhovalci čeští, bratří i protestanti, když mírem Pražským (1635) válka třicítiletá rázu náboženského byla pozbyla, jsouce ode všad opuštěni, v jediném Švédsku naději svou zakládali. Plnomocníci švédští (1645) návrhy svými v Osnabruku proti Maximilianu hraběti z Trautmansdorfu, poslu Ferdinanda III., opravdu se Čechů ujímali, za odpuštění a navrácení jich, ač marně, se přimlouvajíce. Komenský pak, mezi Švédy pro učenost a snahy lidumilné na slovo vzatý a velmi vážený, k přání kancléře Axela

[67]) Životopis Hollarův najdeš v Časop. česk. musea 1854, 553 sld.

[68]) V listu dne 14. března 1647 píše o tom: V kreslení obrazů nyní nepokračuji, do věcí samých zabrán jsa; až věci budou připraveny, výkresy samy hračkou budou (Figuras ejusmodi delineare nunc non pergo, rebus ipsis intentus: his paratis, delineationes ipse lusus erunt).

[69]) Vavř. Justin narodil se r. 1570 v Uhrách. Byl správcem sboru Skalického v Uhřích, od roku pak 1632 biskupem bratří českých v Polště.

Oxenstjerny Švédům spisováním kněh školních, ač mu nevhod bylo, tím ochotněji se propůjčoval, čím více jim chtěl zavděčiti se, aby církev českou opuštěnou s očí a z ochrany své nepouštěli, což i kancléř Bratřím přislíbil.

Když tedy roznášela se pověst, že při konečném jednání míru westfalského veškery mocnosti na Čechy zapomněly, ulekaná církev bratrská v trpké své bolesti žádala Komenského, aby hoře její a zklamání královně švédské (Kristině) a rádcům její oznámil i o slitování prosil. Komenský psal tedy u zoufalém mysli pobouření dne 11. října 1648 Oxenstjernovi: „Jak dříve krajanům mým, pro evangelium utrápeným, milé bývalo slyšeti, co vznešenost tvá po mně i po jiných kázala oznámiti, že nás nechcete opustiti: tak smutné jest nyní slyšeti, kterak opouštíte nás tak již opuštěné při jednání Osnabruckém. Neboť budeme-li z účastenství míru vyloučeni, co nám platno, že jsme k vám jakožto k svým po Bohu osvoboditelům zření měli? že pomocí slzí našich vítězíte, když ty, jež takřka již vyrvané na svobodu propustiti v rukou vašich jest, tryznitelům zase v ruce vydáváte? Co svaté smlouvy evangelické s předky našimi učiněné, i svatou krví mučeníků ztvrzené, že jsme vámi byli napomínáni, když se o to nestaráte, aby království naše k vyznávaní evangelia navrátilo se? Vyť, jimž Bůh dal, abyste o to starati se mohli, vyť jste – což svět vidí a žasne — magnet onen zázračné síly, nepřitahující železa, než otírající. A přece magnet železem ozbrojený, jakž fysikové vědí, dvakrát, třikrát i desetkrát více zmůže. Věřtež tedy i vy severané, že železo vaše, ač silnější jest než jiné všecko železo, zbraní církve, slzí a vzdychání jest otuženo, že jako silou nebeskou jsouc ozbrojené, všudy proniká, nikde se neohýbá. — — Jménem mnohých to píši, a jich vzdycháním pohnut jsa, leže u kolenou tvých a skrze tebe u kolenou nejjasnější královny a celého posvátné rady ředitelství, prosím a zapřisahám vás skrze rány Ježíše Krista, abyste nás pro Krista utrápené tak vůbec neopouštěli. Shledněte na národ, na nějž mezi národy evropskými Kristus nejdříve ráčil shlednouti, vyrvav jej z temnosti Antikristovy, kteryžto, dříve nežli jiní národové přijali osvícení, sám zuřivost vzteku Antikristova snášel po celé století. — — Slyšte nás ubohé, aby i vás vyslyšel milosrdný Bůh.“ Tak i biskupovi Mathiae si naříkal, že snad Švédové za několik tůní zlata tolik tisíc ubohých duší chtějí opustiti proti všemu svému slibování. Dle zprávy „politika“ bratrského byl prý ve Vídni veliký zmatek, že Švédové nedají si

mírem vyrvati ovoce tolikera vítězství, a Švédové vzdávali se těch, jež chrániti byli přislíbili.

Výčitky Komenského dotkly se kancléře švédského velmi nemile, tak že Komenský, když prohlášením konečného míru vystěhovalcům českým návrat do vlasti dokonce byl zamezen, kancléře musil prositi za prominutí toho, co byl, ač pravdivé bylo, za čerstvé bolesti své i svých bratří tak důtklivě napsal. „Bolest má (psal dne 1. listop. 1649), již jsem tehdaž šel vyjadřit, nebyla soukromá — a není ani posud — než veřejná. Nikoli že bych sám byl opouštěn neb strana některá, soudruzi našeho náboženství, než že opuštěn byl celý národ.“ Když tedy mezi lidmi pro Čechy nikde nebylo nejmenší útěchy, hledal jí Komenský s bratry svými u Boha, jehož pomoc nejpatrněji tu počíná, kde přestává pomoc lidská, a nebude-li Čechům místo popřáno pod nebem, v nebi že jistě přáno bude, pevně věřili.

Pro oživení soustrasti s církví českou rozptýlenou vydal Komenský osmou knihu Lasického historie bratrské (č. 55.), k níž dne 21. srpna 1649 přičinil i napomenutí a povzbuzení Bratří zarmoucených. I do Švéd poslal spisu toho exempláře. Královna místo útěchy darovala mu 200 tol., zeti Figulovi 50 tol. Větší pomoc byla od p. Geera: Komenskému 400 tol., Figulovi 200 tol., chudým Bratřím 158 tol.

2.

Jako Komenský, tak i jiní Bratří na Švédech, na sousedech vírou příbuzných a na míru westfalském, dokud jednán byl, všecku naději svou zakládali. Naděje ta spojovala rozptýlené Bratry, tak že i ve vyhnanství Jednotou zůstávali. Když pak Češi z míru westfalského byli vypuštěni, tušil Komenský, že co již bylo se trhalo, že nyní v národní i v církevní spůsobě musí se rozpadnouti, zvláště když mezi vystěhovalci i nemalé proměny v mravech se staly, tak že jménem bratrským jádro tytýž červivé se odívalo. Proto rozloučil se Komenský r. 1650 se svou církví, vydav spisek pohnutlivý „Kšaft umírající matky Jednoty bratrské, kterýmž v národu svém a obzvláštnosti své dokonávajíc, svěřené sobě od Boha poklady mezi syny a dědice své rozděluje“ (č. 57.).

Co umírající matka svolává jednota bratrská syny své: „Pojďtež synové moji, postavte se vůkol smrtelné postele mé, a slov mých, kteréž já matka vaše, jenž jsem vás zplodila, k vám

mluviti budu, pozorujte. Aj, synové moji, vychovala jsem vás s veselím, ale tratím vás s kvílením a zármutkem. — Vidouc já proměnu svou a scházení své a vypuzení z národu svého mezi cizí, a již také od sousedů svých, kteříž sobě strojíc pokoj, na mne a vlast mou zapomenuli, opuštěná . . . vidím, že usnouti musím. [70])“ — Ale „všudy jedno pomíjí, druhé nastává; i nyní co se pod nebem děje, vidíte; pomíjí a proměnu berou království některá a v nich národové, jazykové, práva, náboženství, proto bezpochyby, že nastává jiný věk; pomíjí i církve Jednoty, proto nepochybně, že obnoviti chce Bůh tvář země své . . . Nekormuťtež se již více pro ztrátu zemské vlasti a stánku obydlí svého i stánků božích tu na zemi; nebo k slavnějším věcem vede nás ten, kterýž řekl: Zvěstuj lidu mému, že jim dám království věčného Jeruzaléma . . . Někteří jste se mně i Otci duchů zpronevěřili, nevytrvavše se mnou v mých pokušeních, ale mne opustivše. Jiní jste trvali, a snad někteří ještě trváte, odpolu pochlebujíce nepřátelům mým a u ohně jejich se zhřívajíce, vždy pak přece ještě po mně matce své se ohledajíce, žádostivi jsouce, kdyby mne z moci nepřátel mých vydobyl Pán, ještě do klína mateřského se navrátiti. Jiní jste udatnějšího ducha a následovali jste mne pod křížem klesající, vždy přece obcovati utrpením mým se neliknujíce i pití se mnou kalicha hořkosti sobě neošklivíce. Ale vás opět vidím některé buď věkem umdlévati a odcházeti neb bídami utrápené; o jiných pak naději sobě činím, že je Pán k dalším časům chová a dochová . . . Společná všech dítek mých sprostnost a upřímnost k sobě opustila nyní vás. Naproti tomu pak nedověra, podhlídaní, různice, sváry, svých věcí hledání; z toho hrdost proti sobě vespolek a různo ležení vloudilo se mezi všecky téměř napořád. Někteří dopadše mist, kdež za něco jmíni jste, dali jste se v pýchu a zpívaní; a někteří do lakomství se pustivše, hůř než ve vlasti, i s zapomenutím se na to, proč jste nejpředněji vyšli, totiž slovo boží. Jiní zase v odporný tomu neduh uběhše, dali jste se v marnosti, zahálku, lenost až i na žebrotu, přivodíce skrze

---

[70]) Že při míru westfalském Čechové od jiných národů byli opuštěni a tak trpce zklamáni, nevyšlo Komenskému z paměti až do smrti. V „Smutném hlasu pastýře“ r. 1660 (kap. 12.) opakuje: „Já před těmito již desíti lety vida zacházení a scházení naše, že nás jiní v říši národové, sobě pokoj jednajíc, opustili a z téhož pokoje s celou vlastí naší vypustivše, v hrdle Antikristu věčnými časy zanechali, psal jsem . . .“

to v ošklivost a pohanění netoliko svůj exulantský los ale i sebe samy, a což více jest, národ celý. Někteří pak jste ze jha kázně vypřáhli, osazujíce se na těch místech, kdež by vám činiti volno bylo, což by se vidělo ... Ty, dcerko milá, jednoto polská, kterouž mi Pán Bůh uprostřed dnů života mého, když jsem v síle byla, na ten cíl, jakž nyní vidím, zploditi dal, aby ty odrostouc chovačkou byla ostatních dítek mých. Dobřes učinila, žes je z vlasti vypuzené do klína svého přijala a pěstovala. Odplatiž tobě to Pán a nedopouštějž na tebe opuštění a osiření. Prosím však tebe, pamatuj, z jakéhos kmene pošla. Řekl tam Kristus o oněch převrhlých: Praví se býti židé a nejsou. Hleď, aby nebylo řečeno i o tvých: Praví se býti símě Bratří českých a nejsou. Čas jest, dcerko milá, abys takové zklamání předcházela ... S vámi, vy moji, jak z polského, tak i z českého a moravského národu, nyní na to přišlo, že ani sebe, ani kněží svých, ani lidu v řádu držeti neumíte, ba ani těch mladých svých, s nimiž abyste sami práce neměli, poslali jste je a ještě posíláte do škol cizích, aby vám je vypulerovali. A ti co než divočinu a v obyčejích cizost, v krojích potvorsvtí, v mozku mudrlantství a jiné vše, jinak než Kristova a předků milých sprostnost vyhledávala, s sebou přinášejíce, dělají jak dělají, až všecko z původu svého vypáchlo a k sobě podoby nemá. Odkudž lid, posluchači a patronové větším dílem planí a chladnou a z nemalé částky větrem ledajakéhos pokušení jako stromové pravdivých kořenů prázdní se vyvracejí, tak že i s vámi vše pomalu umdlévá a pádem hrozí. Upamatujtež se tedy, synové, (volá k Polákům) dříve než i vás také podvrátí Pán, a skutečnou nápravou a ve všem dobrém obnovou předejděte hněv jeho, aby nepohnul i vaším svícnem z místa jeho (aby jako Čechové nebyli zbaveni vlasti)".

„Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá! zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení, nýbrž k tobě se nejpředněji obracejíc, tebe pokladův svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem činím ... Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, o lide český! ... A pro tu naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdědila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala; nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci synů mých a požehnání boží rozhojnění jsem přijala, to všecko tobě zcela odkazuji a oddávám, ze jména:

Napřed, milost k pravdě boží čisté, kterou nám před jinými národy prvé službou mistra Jana Husa našeho ukazovati začal Pán, a kterouž on s pomocníkem svým i mnohými jinými věrnými Čechy krví svou zpečetil, a od níž Antikrist na onen čas chytrostmi svými na sněmu basilejském, teď pak mocí válečnou a ukrutnou tebe byl odvedl, já pak s syny svými, kteříž za světlem jíti chtěli, posavade se přidržeti jsem hleděla. Tvéť to jest dědictví, tobě před jinými národy dané, o vlasti milá, ujmiž se zase práva svého jako svého, když tobě milosrdenství své prokáže Pán a pravdě svůj průchod navrátí.

Druhé poroučím tobě horlivou žádost vyrozumívaní vždy plnějšímu a jasnějšímu též pravdy boží. A poněvadž Pán náš písma svatá zpytovati poručil, odkazuji tobě za dědictví knihu boží biblí svatou, kterouž synové moji z původních jazyků do češtiny s pilností velikou, do patnácti let na té práci ztrávivše několik učených i věrných mužů — uvedli, a Pán Bůh tomu tak požehnal, že málo ještě jest národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně sv. proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli. A ač knihy této exempláře popálili nepřátelé, kde které dostati mohli, že však milosrdenstvím toho Boha, který pořezané a spálené od bezbožného Joakyma knihy Jeremiášovy psáti znovu kázal, i tobě kniha ta dochována bude, důvěř se a nepochybuj.“ [71])

Třetí, „zvláštní k církevnímu řádu a milostné kázni lásku“ . . .

Čtvrté, „horlivost sloužení Pánu Bohu jedním ramenem“ — jednou církví v celém národě [72]) . . .

---

[71]) Míní tu biblí Kralickou (Jungmann v hist. lit. české str. 195. č. 1167.). Dobropísemnost této biblí a řeč pro čistotu svou za pravidlo napotom přijaty od samého Veleslavíny a jezovity Šteyera. První díl vyšel v Kralicích na Moravě r. 1579, druhý r. 1580, třetí r. 1581, čtvrtý r. 1587, pátý a šestý roku 1593. Překladatelé a vykladatelé biblí té, nákladem pana Jana z Žerotína vydané, byli: bratr Jan Blahoslav (od něho nový zákon, † 1571), Ondřej Steffan († 1577), br. Izaiáš Caepolla (Cibulka, † 1582), br. Jan Enéas († 1594), mistr Mikuláš Albrecht (Albert z Kamenka, † 1617), Jiří Streyc († 1599), br. Jan Kapito († 1589), br. Pavel Jessen (Slovák, † 1594), Jan Effreim († 1600), br. Lukáš Helicius. Viz o tom důkladné pojednání: „Biblí Kralická a překladatelé její“ v Rozpravách z oboru historie, filologie a literatury. Ve Vídni 1860. str. 9. až 19. jakož i „Zprávy některé o překladatelích biblí Kralické“ v Památkách archaeol. VI, 218 sld.

[72]) Komenský dotýká toho, že jednota bratrská léta 1575 k společné národu svého pod obojí konfesí a léta 1610 k společné konsistoři přistoupila.

„Páté odevzdávám tobě a také synům tvým snažnost v pulerování, vyčištování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka; v čemž synů mých bedlivost známa byla časů předešlých, když od rozumnějších říkáno, že češtiny lepší není jako mezi Bratřími a v knihách jejich. Ale pilnějiť se na to vydali někteří z mých ještě i nyní, též z vlasti vypuzeni byvše, aby přihotovením knih užitečných a nad předešlý spůsob vybroušenějším pérem psaných napomáhali synům tvým k uvedení tím snáze všeliké ušlechtilé spanilosti ve věcech i v řeči, v moudrosti i výmluvnosti k šťastnému nahražení podešlého teď zpuštění, jakž by jen časy rozvlažení přivedl Pán. Cokoli tedy toho se najde, knih starých nebo nových, to od synů mých přijmouc, za své vlastní měj k užití toho, jak nejlépe viděti budeš.“

„Šesté odkazuji tobě mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení, nežli bývalo. Přehlídala jsem já toto, svěřujíc se cizím, kteříž mi syny mé povášnili a pokazili. Kdyby se líbilo Bohu, navrátiti mne k časům zvolnějším, napraviti bych v tom hleděla; ale sama o sobě naději tratíc, tebe prosím, vlasti milá, abys to napravila. Popracovaliť i v té věci někteří z synů mých a zhotovili pro lepší mládeže cvičení spůsob, jehož se již začali chytati národové jiní, bez rozdílu i náboženství. Ale tobě to předně náleží nezanedbávati dědictví svého, kteréž tobě odvedou, když přijde čas, synové moji.“

„Summou všecky své pozůstalosti, jako popel po svém shoření tobě, vlasti milá, poroučím, aby z něho sobě luh k smývaní dítek svých připravila, jakž mně v počátcích mých učinil Pán, že z popela Husova mne a dítky mé vzbudil“ [73]).

Spisek končí dojímavým vyhlášením biblického požehnání národu českému, aby přece byl a zůstával „ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic a nad zeď.“ „Ačkoli hořkostí naplnili tebe a stříleli na tebe, v tajné nenávisti měvše tě střelci: zůstaniž však v síle lučiště tvé a síle ramena rukou tvých. Požehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých, až

„Ale dejž Bůh, aby třetí spojení bylo nejdokonalejší, všech ostatků dítek mých se všechněmi jinými ostatky Čechů věrných, aby dřevo Judovo a dřevo Efraimovo bylo jedním dřevem v ruce boží, když rozmetané kosti naše zase shromáždí.“

[73]) Jednota bratrská, neuznávajíc, jako Taborité, kompaktat basilejských, za dědičku učení Husova se pokládala. Srov. výše: „Napřed milost...“ (str. 70.).

k končinám pahrbků věčných. Živ buď, národe posvěcený, neumírej; muži tvoji ať jsou bez počtu. Požehnejž, o Hospodine, rytěřování jeho, a v práci rukou jeho zalib se tobě. Zlomuj ledví nepřátel jeho a těch, kteříž ho nenávidí, aby nepovstali. Přijdiž čas tvůj, aby říkali národové: Blahoslavený jsi; kdo jest podobný tobě, lide vysvobozený skrze Hospodina, jenž jest pavéza spomožení tvého a meč důstojnosti tvé? Tvoji zajisté nepřátelé poníženi budou, ale ty po vyvýšenostech jejich šlapati budeš.“

3.

Po příchodu Komenského do Lešna staly se v rodině jeho nemalé změny. Druhá manželka jeho, Dorota Cyrillovna, skonala po těžké nemoci nejspíše na podzim r. 1648. Zůstalo po ní pět dítek: syn Daniel a čtyři dcery: Dorota Krispina, jíž paní Estera z Vchynic, provdaná Sádovská, kmotra její, závětí r. 1629 šedesát kop grošů byla odkázala [74]); Alžběta; Zuzana, narozená v Elbinku dne 5. září 1643, čtvrtá pak dcera později narozená. Komenský oženil se po třetí dne 17. května 1649 s Johanou Gajusovou; sňatek slavil v Toruni v domě Turnovských; oddával jej Jan Hypericus. Miláčkovi svému Petru Figulovi, který dne 3. října na kněžství posvěcen byl, dal dne 19. října 1649 dceru svou Alžbětu za manželku. O starší Dorotu Krispinu ucházel se Jan Molitor z rodu Laneciův ze Slovenska, jejž byl poručník Marjas z Marasfaldy ku Komenskému na vychování do Lešna poslal. Náklonost svou k dceři vyjevil Molitor manželce Komenského nedlouho před její smrtí, Komenský pak sám přimlouval se u poručníka (11. února 1649), aby nepřekážel sňatku, o němž není povědomo, byl-li a kdy vykonán.

4.

O církev skoro všecka péče na Komenském záležela, ne toliko o bratry polské než i uherské, a to ve věcech hmotných i duševných. Zvláště pak na to pilný zřetel měl, aby mládež k studiím obracena a slušnými místy opatřena byla. Ze šlechty evangelické málo který volil si vychovatele bez rady Komenského.

---

[74]) Tatáž paní Sádovská odkázala 4000 kop grošů na rozdělenou mezi jednotlivé Bratry (tchánu Komenského Janu Cyrillovi 50 kop, chudým 600 kop).

O Češích šel po Evropě hlas, že jsou dobří učitelé a vychovatelé, k čemuž i pro známost mnohých jazyků i pro jiné vzdělání dobře se hodili, tak že i po smrti Komenského představení školy Gdanské k Nigrinovi, který spisy Komenského pořádal, se obrátili, žádajíce, aby jim učitelů doporučil. Ale bývali mladí mužové v žádostech svých tytýž nemírni a Komenskému dosti nesnadni, jako Petr Securius, kazatel český a německý ve Skalici, který Komenského i samým svým podpisem urážel, klada k němu tituly nepříslušné, aby větším vidín byl, nežli v pravdě bylo. Muže toho Komenský z vrtkavosti jeho vyvedl, na svůj peníz z Holandska na studia theologická zavezl, u jednoho rady slušné opatření mu vyžádal a sám mu po dru. Kozákovi častěji pomoc dle možnosti posílal. A nadutec ten, stav se ve Skalici kazatelem, v listech ku Komenskému na mnoho práce a na malé služné naříkal, do Švýcar na lepší službu jíti se strojil, Komenskému vytýkaje, o Figula, Olyria a jiné že větší péče má, nežli o něho. A Komenský, hlava církve, sám svůj chléb jedl v potu tváře (píše 11. ún. 1649) a žil z almužny, aby nebyl církvi obtíží.

5.

R. 1648 nastalo v gymnasiu Lešenském „smutné mezičasí“ (triste intervallum scholae): učitel jeden odstěhoval se, druhý sešel mrtvicí; učil ve škole, kdo jen trochu k tomu se hodil, „nejvíce pak pomáhal J. A. Komenský.“

V takových jsa starostech, knihy filologické v Elbinku sepsané v Lešně tiskem vydával. L. 1648 vytištěn v Lešně nový spůsob učiti jazykům (č. 50.), l. 1649 nové „Vestibulum“, l. 1650 nová „Janua“ s mluvnicí a se slovníkem (č. 51. a 52.). Mezi těmi spisy zvláště nový spůsob jazyků z příčiny nejedné zasluhuje bedlivého povšimnutí. Když zajisté veškery vědy *po latinsku* byly vzdělávány, Komenský pilný zřetel k tomu obrací, aby na evropské jazyky *národní* nebylo zapomínáno, že i ony schopny jsou takového zdokonalení a zvelebení jako jazykové klasičtí, bude-li šetřeno jich vlastností a zvláštností.

Mezi tím časem bylo ne jednou o tom dopisováno, neměl-li by Komenský do Švéd přesídliti, k čemuž nebyl neochoten, za kterouž příčinou počátkem června 1649 Figula na poptanou do Švéd poslal. Pansofie nemohli se v Švédech ani dočkati. Komenský ujišťoval koncem r. 1648, že ji k vytištění do Švéd pošle,

jakmile z prací filologických „tak trnitých“ (spinosis — častěji tak mluvil) bude vysvobozen. Čím mu Ritschel pomoci chtěl, bylo velmi spletené a nejasné. Komenský, pozdraviv se koncem r. 1648 z nemoci, rád chtěl věřiti lékařům říkajícím: pozdraviti se jest omládnouti. Neboť potřeboval pružné síly na filosofické přemyšlování, do něhož se sám hluboce zabral, z něhož vydal r. 1649 pět listů metafysiky na ukázku (č. 44.). S nedbalostí tiskařů Lešenských měl nesnáze a pření nemalé, tak že jim nic více nechtěl dáti tisknouti, mysle raději na Jansonia v Amsterodamě, který nákladem svým ochoten byl spisy jeho vydávati. V Lešně Komenský knihy tiskl na svůj groš, čímž si nemálo ublížil, zvláště když každý čekal, aby mu nový spis byl darován buď z přátelství neb pro nedostatek.

Novými spisy didaktickými (filologickými), jimiž starý způsob vyučovací se zvracel, učiněna byla prospěšná změna ve školství ne jen v Švédsku, než i v Polště, i v jiných zemích. Učený Krištof Opaliński ze Bnin, vojvoda Poznanský, rektora nového gymnasia Sirakovského do Lešna ku Komenskému poslal, aby nauče se methodě jeho, dle ní gymnasium zařídil, z Uher pak Komenskému zřízení školy pansofické nabízeli.

IX.

Komenský v Šaryšském Potoku.

Jako dříve Jiří Rákóczi Komenského do Sedmihrad přivnaditi usiloval, tak i vdova po něm zůstalá Zuzana Lórándfi s mladším svým synem Zikmundem, povzbuzeni byvše správcem škol a vychovatelem knížat Janem Tolnaiem, opětovaným zvaním Komenského přemluviti se snažili, aby s rodinou svou usadil se v sídelním jich městě v Sáros-Pataku (v Blatném Potoku) — neboť i tou krajinou knížata sedmihradští tehdáž vládli. Tam měl školu všestrannou čili pansofickou zcela dle svých myšlének zařídíti.

Z vděčnosti za ochranu, rodem knížecím tolika vystěhovalcům z Čech a Moravy poskytnutou, z jara roku 1650 vydal se Komenský na cestu do Uher, aby o svém tam přesídlení se poradil a smluvil. Velikonoce slavil ve Skalici, kdež Bratří ze Strážnice osadu byli založili a z almužen z ciziny došlých kostel

vystavěli. Správcem církve byl tu Jan Efronius, jemuž Komenský dopisoval, pomocník pak jeho Pavel Vetterinus, jehož otec žalmy pro biblí Kralickou byl přeložil. Ze Skalice žádal reformovanou obec Gdanskou, aby almužnami církvi bratrské v obci Puchó na Slovensku pomohli kostel vystavěti. Obě ty osady bratrské, Skalice a Puchó, pokud víme, těšily se hojné podpoře. L. 1620 poslal jim Jiří Erastus z pokladny bratrské („korbony“) v Ivančicích 1000 zl., vystěhování r. 1624 dálo se na náklad téže pokladny, r. 1628 poslal jim Erastus z Lešna 350 a 150 tol., r. 1629 dostali 200 tol., r. 1630 994 tol., r. 1631 500 tol., r. 1632 500 tol., r. 1633 1000 zl. říšských, r. 1636 834 zl.

V Prešově měl Komenský rozmluvu s předním radou knížecím panem Ondřejem z Klobušic, který radil a prosil, aby Komenský z Polsky do Uher se přestěhoval. Teprvé v Tokaji stalo se umluvení takové: bude-li Komenskému od pana Geera, jemuž posud sliby zavázán byl, i od Jednoty bratrské, již co pastýř neměl opouštěti, zjednáno odpuštění, jakož i bude-li při nové škole Potocké o dobrou knihovnu, kabinet přírodnický a technický, jakož i o tiskárnu na tištění kněh školních postaráno, že hotov jest na několik let vyzdvižení a řízení školy podniknouti.

Když se byl Komenský vrátil do Lešna, psala kněžna Zuzana starším Jednoty (18. května 1650), žádajíc je snažně, aby Komenského i s rodinou na několik let k ní odpustili, Komenskému pak slibovala slušnou roční pomoc a skvělou odměnu, když by všecko bylo dokonáno. I to chtěla učiniti, aby deset neb dvanáct Čechů v škole Potocké zdarma mohlo studovati a v ní míti opatření. I kníže Zikmund opakoval svou žádost, Tolnai pak Komenskému nejhlubší úctu projevoval. Komenský na nové své povolání důstojně se připravoval, v Didaktice své se probírajc neb ji do latiny překládaje. Maje pak opět cizí zemi platnou službu učiniti, na milou vlast si vzpomněl, jak by jí toho bylo potřebí, co má jinde zřizovati. Poznamenal si zajisté dne 20. července 1650: „Smiluje-li se kdy Bůh a otevře zase bránu do vlasti a k zakládaní škol svobodu, — v dedikací užiti i toho za důvod, že kdysi, školy majíc špatné, troštovali se peregrinacími (cestováním do ciziny), tam lapati a nahražovati troufajíce. Nyní s těch troštů sešlo, po zchuzení všech všudy. Pročež nejlepší pod nebem rada: doma sobě vyzdvihnouti školy hlučné k naučení tím šťastnějšímu mládeže.“

Dne 6. října 1650 vyjel Komenský z Lešna, provázen jsa

rodinou, Adamem Samuelem Hartmanem [75]) a zetěm Figulem, který dne 3. prosince zase do Polsky se navrátil. V Sáros-Pataku doufal Komenský, že idealy své didaktické a pansofické uzří v skutek obrácené, když všecko po vůli jeho jíti mělo, na všecko pomoc dostatečná slíbena byla, a nikdo mu v ničem neměl překážeti.

Školu pansofickou rozvrhl na sedm tříd, které od mládeže v sedmi letech měly býti vystudovány. R. 1651 otevřeny první dvě třídy, r. 1652 třída třetí. Knihy dobré byly připraveny: knihy r. 1649 a 1650 vydané (č. 51. a 52.) byly v Potoku hned r. 1651 přetištěny a k nim část třetí přičiněna (č. 53.), obsahující ozdoby věcí a jazyků. Mělť býti chod učení ten: tou měrou, jakou poznávání věcí přibývalo, měla mládež i poznání jazyků nabývati, aby čemu rozumí, o tom uměla jazyky, svým a latinským, mluviti, a o čem umí mluviti, tomu aby rozuměla. Proto nejdříve základy věci a jazyků (fundamenta), potom vnější obou ustrojení (structura) mělo mládeži býti vykládáno, což se dálo „předbraním" (vestibulum) a „branou" (janua); jsouc pak mládež již na třetím stupni, měla vejiti do „síně" (atrium), v níž by věci v jich plnosti, jazyk pak v jeho rozvinutosti a kráse spatřovala. A jaké tím Komenský učinil dobrodiní zvláště Magyarům, jichž jazyk národní posud literarně byl zanedbán, ana latina i přirozenou k němu lásku byla udusila. Neboť dle návodu Komenského byly latinské ty knihy po magyarsku vyloženy, což Jan Tolnai, Jan Saölösi a Štěpán Benj. Szilágyi učinili. Ano Komenský byl první, který jazyku magyarskému rodnou jeho sestru vyhledal, na přirozenou příbuznost magyarštiny s jazykem čudským upozorniv [76]).

---

[75]) Ad. Sam. Hartman narodil se v Praze dne 7. září 1627. Byly mu dva měsíce, když otec Adam, kazatel kaple Betlemské, dne 6. prosince z vlasti byl vypovězen. Když otec tajně se skrýval, zatčena byla matka se synáčkem a vězena po devět měsíců. Dozvěděvši se o manželi, odebrala se za ním do Toruně, kdež Adam stal se českým kazatelem. Synáček, dospěv a vzdělav se v Toruni, Komenským jsa podporován, studoval dvě léta na universitě ve Frankfurtě nad Odrou, odkudž roku 1652 do Lešna povolán byl k církvi a ku škole, byl polským kazatelem, roku pak 1653—1656 rektorem gymnasia, které od r. 1648 nemajíc ředitele, dotud v zmatcích nemalých zůstávalo. Později rektoroval od r. 1662—1673. Chválen byl co řečník český, polský i německý. Jeda po třetí do Anglicka, r. 1691 v Rotrdamě skonal.

[76]) J. G. von Eckhart in Commentario de rebus Franciae orientalis 1729. tom. II. fol. 487 (dle Hanuše) toho dokazuje.

Dle kněh jmenovaly se tři nižší třídy školy pansofické: 1. Vestibulum, 2. Janua, 3. Atrium. Kromě věcí a jazyků v knihách těch obsažených bylo v nich vyučováno: náboženství, krásnému psaní, počtům, měřictví a zpěvu (musica). Čtvrtá třída, v níž jazyku řeckému učiti se počalo, měla slouti Philosophica, pátá Logica, šestá Politica, sedmá Theologica č. Theosofica. Hry a tělocvik byly do školy zavedeny; hry dramatické byly schváleny pro lepší mysli povzbuzení a rozpružení, neměly však býti hry divadelní pohanské, než hry k tomu se hodící, čím mládež v které třídě hlavně bývala zaměstnána. V páté na př. mohl býti přednášen zápas Gramatiky, Logiky a Metafysiky, končící se tím, že všecky tři sestersky se polibíce, shodnou se v tom, kterak v říši moudrosti společně všecko spravovati budou; do šesté hodil se „Šalomoun“, do sedmé „David.“ V každé třídě měly po stěnách býti obrazy a nápisy k tomu přiměřené, čemu ve třídě bylo vyučováno. Vyučováno bylo ráno i odpoledne po třech hodinách — odpoledne jistě nebylo bez nesnází z příčin duševních i fysických. Škola byla samosprávna po spůsobu římské republiky: měla konsula, praetora i senát. Vše to vyložil Komenský ve zvláštním spisu o spůsobu školy pansofické v Potoku r. 1651 tiskem vydaném (č. 59.). Řečmi čas po čase ve škole činěnými (č. 60., 61., 69.) na snadnější a lepší prospěch v učení ukazoval a pravidly pro mládež vydanými řád a kázeň školní utvrzoval (č. 64., 65.). „Orbis pictus“ (č. 66.), praotec to obrázkových spisů pro menší mládež, r. 1654 sepsaný, pro nedostatek rytců teprvé r. 1658 (v Normberce) vydaný, měl obrázky mládeži nahraditi to, co jí jinak před smysly přivedeno a v mysl vštípeno býti nemohlo, aby pojem každé věci byl plný a dokonalý.

Avšak co pomohl rozum sebe osvícenější, vůle šlechetná a knihy sebe lepší, když pro všechny třídy ani učitelů nebylo, ti pak, kteří vyučovali, když předsudky jsouce pojati a samolibostí zaslepeni, Komenskému v úmyslu a v úkolu jeho více překáželi nežli jej podporovali? Neboť vidouce, že sami nikam nemohou, více na zmaření nežli na zdaření školy pansofické pomýšleli, aby Komenského slávy spíše umenšili nežli rozmnožili. Jako zajisté zprvu Komenskému jako modle se skláněli, tak, poznavše, že ne modlou než člověkem jest, i kamenovat jej by byli chvátali, jakž Komenský z povah a z podlého jich smýšlení s bolestí vyrozuměl. Co při lidech takových prospěla „Didaktika“, již Komenský roku 1653 po latinsku v Šaryšském Potoku vydal (?), lze se bez do-

kladů domysliti. Neboť kdo jiné učiti má, sám sebe učiti nikdy neustávej, prázdná pak samolibost k věcem novým velikým buď jako Aristofanův Dionysos přisvědčuje (: „I výborně! ač nechápu co povídáš“), nebo čeho rozumem svým nemůž postihnouti, v lehkost a v potupení přivádí.

Mládež uherská byla duchem nehybná a zmalátnělá, tak že způsobem umělým k větší čilosti musila býti připravena. Učinil to Komenský hrami dramatickými (č. 63., 67.), na to schválně sepsanými, jimiž lenivost ze škol vypuzoval a větší pružnost myslí do škol přivádel.

Dne 4. února 1652 skonal mladý kníže Zikmund Rákóczi, nejupřímnější podporovatel a ochrance školy Potocké. K přímluvám a prosbám kněžny Zuzany a Jiřího, staršího syna její, zůstal Komenský v Potoku, až jej potřeby církve české zavolaly do Lešna, kamž se v první polovici měsíce června 1654 s rodinou svou navrátil [77]).

X.

Sboru Lešenského rozptýlení.

V Lešně mezi tím časem mnoho změnilo se. Bohuslav Leszczyński, na polou sám, na polou z donucení asi r. 1652 přestoupil na víru katolickou [78]). Ač nepřestal sboru bratrskému býti pánem dobrotivým, nemohl mu, stoje na straně jeho protivníků, zůstati takovým ochrancem, jakým dosud býval. Ač byli v Lešně jenom tři neb čtyři měšťané katoličtí, přece byl r. 1652 pan Bohuslav arcibiskupem Poznaňským a soudem královským k tomu připraven, že obyvatelům reformovaného vyznání velký kostel odňal a katolikům navrátil, tak že reformovaní pomocí cizích dobrodinců chrám nový stavěti si musili. Od té doby Bratří nejvíce k panovníkům Braniborským útočiště své měli.

---

[77]) Škola Potocká zůstala o 3 třídách; r. 1655 za příčinou moru rozešla se, potom pak dle původního zřízení Komenského zdárněji opět zkvétala.

[78]) Bohuslav Leszczyński † 1660. Syn jeho Rafael † 1703, Rafaelovým pak synem Stanislavem Leszczyńským (nar. 1677), králem polským (1704 — 1735), potom vojvodou Lotrinským a Barským, vymřel rod šlechetných knížat Leszczyńských po meči 23. února 1767 a rok dříve (1766) dcerou jeho Marií Louisou, provdanou za Ludvíka XV., krále francouzského, i po přeslici.

V Lešně vydal Komenský r. 1655 modlitby „Útočiště v soužení“ (č. 72.), ku spisu pak historickému (č. 73.) dána mu byla smutná příčina vypálením a vyvrácením Lešna dne 29. dubna 1656. Když zajisté Karel Gustav, král švédský, s Poláky válku veda, r. 1655 zemí polských až po Krakov vybojoval, nebylo Lešnu od Švédů ničím ublíženo, buď z úcty ku Komenskému nebo že ostýchali se Švédové sídlo Bratří českých od sebe zklamaných a opuštěných sami v nové neštěstí uvrhnouti. Tím krutější osud stihl Lešno, když Poláci zemí svých nazpět dobývajíce, k Lešnu přitáhli. Dne 29. dubna 1656 zmocnivše se města, celé je vypálili a pobořili, tak že i kostel reformatský již dostavený avšak posud nevysvěcený v zříceniny obrácen byl. Na chránění majetku nebylo ani pomyšlení; utíkal kam kdo utéci mohl, aby aspoň zachránil své živobytí. Rada městská ujela do Vratislavi, odkudž rektora A. S. Hartmana a kantora Pavla Cyrilla do Hollandska a do Angličan, za pomoc žádajíc, vyslala. Bratří rozplašili se na všecky strany. Komenský utekl se do Slez k nějakému šlechtici, [79]) který desátého dne na spáleniště Lešenské poslal, aby vyhledali, co Komenský na kvap byl zakopal. Ve Frankfurtě nad Odrou, kde Komenský usaditi se chtěl, zuřil mor. Nechav tedy rodinu svou v Markách, odebral se do Štětína, odtud pak do Hamburka, kdež přes dva měsíce nemocí sklíčený ležel. Odtud povolal jej p. Vavřinec Geer, syn někdy páně Ludvíkův, [80]) do Amsterodamu, kamž Komenský koncem měsíce srpna 1656, stařec jsa již 64letý, zavítal — do posledního svého milého útočiště.

Požárem Lešenským zmařeno Komenského jmění, knihovna a rukopisy, ovoce čtyřicítileté pilnosti, čtyřicítiletého kněžství a pět a dvacítiletých studií pansofických. [81]) Spisy pansofické do tisku chystané zničeny byly na dobro. „O kéž by mi byl Bůh aspoň „háj pansofie“ (č. 74.) zachoval, všecko ostatní bylo by snadnější; avšak zničen i ten!“ naříká Komenský v listu k Harsdorferovi. I toho velmi želeti jest, že shořel v Lešně spis Komenského o methodě synkritické, skoumací čili porovnávací, která

[79]) Šlechtic ten znám jest toliko dle začátečních písmen V. T. z B.

[80]) Louis de Geer † 1654; v Upsale posud jeho náhrobek se spatřuje. Veliké železné slevárny měl v Fingspongu (v Ostgothlandu), kdež vystavěl krásný zámek po naši dobu zachovaný.

[81]) Dobu pansofických svých studií Komenský v listech nestejně klade, jak kdy buď na první jich počátek neb na horlivější v nich se snažení myslil.

po Komenském takové převraty v bádaní vědeckém spůsobila. Byl to spis (č. 75.): „Moudrost dvoj- i trojnásob očkovaná, jiné v jiném bystře vidoucí a jiné jiným mocně ukazující.“ Methoda pak synkritická jest ta, „v níž věc před myslí (in conspectu mentis) ani v sobě samé nerozlučuje se, jakož děje se v analytické, ani neskládá se jako v synthetické, nýbrž s jinou téhož spůsobu srovnává se, a v ní původ její, částky, účinky a co jest koli jiného, určitěji a výrazněji ukazováno bývá, tak aby, co nemůže dostatečně poznáno býti ze sebe, poznáno bylo z podobného sobě“.[82]) I toho Komenský velmi litoval, že zhubena byla kázaní (č. 76.), jež co kněz po čtyřicet let míval v časy řádné i mimořádné. Kázaní ta měla mu v stáří býti útěchou, synu pak Danielovi milým dědictvím. Nenahraditelnou vzala ztrátu literatura česká tím, že i slovník česko-latinský a latinsko-český (č. 1.), k němuž Komenský hned od studií po 46 let material snášel, zkázou Lešenskou, pokud v přepisech se nezachoval, celý zničen byl.[83]) Komenský píše o dílu tom r. 1661, že ztráty jeho nepřestane želeti, dokud bude dýchati.

XI.

Komenský v Amsterodamě.

1.

V Amsterodamě byl Komenký od přátel svých vlídně přijat a panem Vavřincem z Geer štědře podporován, tak že se mu v městě tom velmi zalíbilo, a v krátce zotavovati se počal. Z prvu jenom toho želel, že rodinu v Markách musil zanechati a že byl bez knihovny. Ale rodina brzy za ním přišla, přátelé pak darovaním kněh knihovnu mu zase sestavili.

---

[82]) Bakon ukázal na to, že symboly Magů nejsou věcí podobenstvím, než stopy a znaky téže vyšší přírody věcem rozličným vtištěné. Zanedbávaní tohoto spůsobu skoumání bylo Komenskému, jak v listu dí, příčinou k jeho spisu, jímž zvláště do škol při poznávaní věcí methodu porovnávací zavesti chtěl.

[83]) Rosa († 1689) znal slovník Komenského, o němž v gramatice své dí, že všech českých slov původ ukazuje, slovník pak třídílný, který Rosovi se připisuje, jest buď celý nebo v částech dílo Komenského. Hanuš v Sitzungsbericht. 1868 I, 74—76.

V lednu 1657, prohlížeje opisy listů, snah jeho pansofických a poměru k Ludvíku Geerovi se týkajících, [84]) jistě ne bez velikého pohnutí zpozoroval, že v Amsterodamě neobnoví se ona sklíčenost a mysli rozpoltění, do něhož jej nedočkavost a střeživost Ludvíka Geera a přání kancléře švédského v Elbinku byly přivedly. V Amsterodamě zajisté větší volnosti duchu jeho bylo popřáno.

Tiskaři Amsterodamští — Jansonius, Jan Ravenstein, Krištof Conrad, Jan Seidel, Abraham a Burg, Gabriel a Roy, Jindřich Betkius, Petr van den Berge (Montanus), Jan Paskovský — všickni Komenskému k vytištění starších i nových spisů se nabízeli. Odtud tolik Amsterodamských vydání spisů Komenského, a to nevšední sličnosti.

K žádosti senátu Amsterodamského a k přání jiných příznivců svých [85]) vydal Komenský r. 1657 ve prospěch mládeže a na oslavu města tři díly sebraných svých spisů didaktických, k nimž i díl čtvrtý, osm nových rozprav drobnějších, tresť to dílů předešlých obsahující, přičinil (č. 78.). Úžas nad spisy těmi byl neobyčejný: Komenský veleben, že zvláštním dobrodiním Prozřetelnosti zrozen jsa, sám jediný veškerá tajemství didaktická duchem svým obsáhl. Zvláštním listem děkoval Komenský radě Amsterodamské za dobrodiní, jež mu co hosti činila, žádaje, aby „dílo třicíti let za rozličných příčin u rozličných národů skládané“ ve prospěch mládeže své obrátila, tři neb čtyři muže bystrého rozumu na spůsob kolegia didaktického svolala, aby s ním uvážili, zdali a jak by mládeži spisy těmi mohlo býti posloužено. I prefekti námořnictví a vojenství spolku Holandského, jimž Komenský 7. února 1658 exemplář spisů didaktických byl podal, se slušným uznáním slušně se mu odměnili, poslavše mu 500 zl. hol. za knihy i náhradou za ztráty Lešenské. [86])

---

[84]) „Nyní pak 1657 (in Januario) ty věci přehlídaje, nevím, proč jsem toho tak obzvlášť ad mundum (na čisto) přepísti dal, poněvadž to jinde jest rukou mou aneb pacholecí; přeběhnu to a zdělám rejstříky“ poznamenal Komenský na opisu listů svých 1641—1646, nyní v česk. museu.

[85]) Příznivci Komenského v Amsterodamě byli: Cornelius Witson, Corn. de Vlaming, Corn. de Graef, Corn. van Vlooswyck, Gerhart Schaep, Jan van de Pol., Mik. Tulp, kněz Jan Rulík.

[86]) Komenský sám o tom takto poznamenal: „Effekt toho byl: kázali sobě ještě 15 exemplárů svázati a poslati: že jich jest 16, aby každý měl jeden pro sebe anebo pro města a provincie své, že zaplatí. Factum, odeslány jsou 17. Febr. a oni za to poslali — i pro náhradu prý ztrát v Lešně stalých — 500 f. holandských (= 200 tolarů). P. B. zaplať.“

Že jméno Komenského tak slavně všude bylo jmenováno, chtěl tiskař Amsterodamský Petr van den Berge (Montanus) učence s veškerými spisy jeho šířeji seznámiti, jakž si toho mnozí žádali. Po dvě léta doléhal na Komenského, aby seznam spisů svých u veřejnost podal. Což Komenský zdráhal se učiniti, po shoření knihovny své sám ani všech kněh, jež byl vydal, nemaje, k některým pak, jak vydány byly, hlásiti se nechtěje a na paměť svou nemoha se spolehnouti. Teprvé dne 10. pros. 1661 vyhověl častému přání, dopsav seznam spisů svých, ač v části české neúplný (č. 97.), vzácný pro nás příspěvek k vypsání života Komenského.

2.

Radost i sláva z vydání spisů didaktických hned roku 1657 byla zakalena utrpením a posměchem, jejž protivníci a závistníci ctihodnému, osudem uštvanému a ztýranému starci spůsobili za příčinou spisu „Lux in tenebris“ (světlo v temnostech, č. 79.). Spis ten od Komenského bez podpisu r. 1657 vydaný obsahuje vidění a proroctví Krišt. Kottera, Kristiny Poňatovské a Mikuláše Drabíka, jež Komenský za zjevení božské považuje, do latiny přeložil a vydal. Komenský, proniknut jsa důvěrou nejvroucnější, že Bůh svých věrných neopustí, na budoucnosti dál a dále se pošinující naději svou zakládal. L. 1657 bylo tomu právě dvě stě let, co jednota bratrská byla založena (1457), a biskup její viděl ji rozptýlenou do všech úhlů světa. Očekávaje skrze prozřetelnost boží světa obnovení, uvěřil i „proroctvím“ Kotterovým (1616—1624), i viděním Kristiny Poňatovské, jejíž panenská nevinnost a nábožná oddanost k Bohu hned od její mladosti dobře mu byla povědoma. Uvěřil i „proroctvím“ Mikuláše Drabíka, který mu od roku 1643 z Lednice vidění svá oznamoval, trestem božím mu hroze, nepřeloží li a nevydá-li proroctví jeho na veřejnost. Ač Komenskému nebylo nepovědomo, že Drabík nevedl život neúhonný, přece mu

— Krásně psal Komenský oněm prefektům, že i jim, kteří nad vnější bezpečností vlasti své bdíti mají, není neslušno, aby dbali i o vnitřní bezpečnost, o vzdělání mládeže, která štěstí jimi dobyté chrániti a dále děditi má. „Non absonum tamen fuerit viros, qui maria classibus classesque armis et ordine instruunt, huc invitari, ut quomodo scholae quoque classibus, classesque sapientiae armis instruantur, spectatum veniant. Certe nec Jupiter semper tonat et fulminat, etiam (et saepius) serenat coelosque fulgere facit.“

věřil, věda, že Bileam také nebyl spravedlivý, a řeč jeho byla pravdivá. Ani to Komenského nemýlilo, že Drabík k roku 1656 obecnou blaženost na zemi předpovídal, ačkoli právě toho roku Jednota bratrská po vyjití svém z vlasti největší pohromou byla zastižena. Neboť nešťastný i stébla se chytá, by nepozbyl naděje. Přeložil tedy a vydal, ač mu z toho bylo zrazováno, proroctví Kotterovo, Poňatovské a Drabíkovo, obsahující skoro 400 jednotlivých předpovědění.

S Komenským mnozí jiní proroctvím Drabíkovým uvěřili, zvláště pak hrabě Pembrocke-Montgomery, který v zjevení sv. Jana největší zalíbení měl, s Drabíkem si dopisoval a jej penězi podporoval. Ano Hessenthaler a jakýsi Scaturigius vidění Drabíkovo do němčiny překládali, od čehož teprv upustili, když Drabík co podvodník z rozkazu císařova odpraven byl. [87])

Šetrně zachovali se ku Komenskému někteří, ač viděli jeho poblouzení, jako Jan Fabricius, profesor Heidelberský, který mu (1667) odpověděl, že není nepřirozené, aby panna, jsouc nábožně vychována a v nábožné myšlení stále pohřížena, ve zvláštní své nemoci vidění měla a dle nich předpovídala budoucnost utěšenější. „Dím tedy, že tak býti mohlo, ač říci nesmím, že tak opravdu bylo.“ Ovšem tehdáž psychiatrie ještě velmi nezkušena byla, rozčilení magnetickému nikdo ještě nerozuměl, a čeho vědecky nebylo možná vyložiti, to za věc nadpřirozenou bylo pokládáno. A byl tehdáž svět takový, že každý buď se těšil nebo byl polekán

[87]) Mik. Drabík býval knězem v Drahotouši na Moravě. Vystěhovav se do Uher, živil se v Lednici soukenictvím. Slídě po pokladech a po podpoře se sháněje (Komenský, almužny do Uher posílaje, více na Drabíka nežli na jiné pamatoval), vidění a zjevení božská předstíral a o budoucnosti rodu habsburského i o osudech rozličných zemí prorokoval (Čechy s hodností císařskou dostati se měly synovi Fridricha Falckého, Uhry Rákóczimu atd.). Drabík pro svá proroctví obviněn byv z pobuřování a z velezrády, byl v červenci 1671 odpraven v ten způsob, že mu hlava a pravá ruka byly uťaty, jazyk přibit, tělo pak spáleno zároveň se spisem Komenského. Největším odpůrcem Drabíkovým byl pastor Puchóvský Jan Felinus, který o živobytí, podvodech a bídném konci Drabíkově sepsal obšírné zprávy. Gindely zapomenutou tu věc obnovil a v zprávách akademie vídeňské (XV, 510—514, 519 - 530) široce vypsal, patrně větší váhu na ni klada, nežli jiným posuzovatelům Komenského slušným býti se vidí. Snad na vydání spisů didaktických, o němž Gindely pomlčel, více záleželo, nežli na tom, že stařec nábožný a poctivý dal se podvodníkem oklamati, uvěřiv mu v čas největší duševní sklíčenosti. Nebylť Komenský andělem než člověkem, ač více musil snášeti nežli

nějakým proroctvím; neboť v padesáti létech více než 8 proroků a 5 věštkyň ze samé sklíčenosti a tísně časové ještě před Drabíkem vyřinulo (viz spisů č. 79. a—d).

J. G. Müller (Bekenntnisse merkwürdiger Männer I. 261) rozumně a šlechetně takto o Komenském píše: „Má-liž jemu tak příliš za zlé býti pokládáno, že on, jemuž tolik záleželo na pravdě a svobodě náboženské, jež všude viděl násilím utlačené, každé lepší čáky dychtivě se chápal a v utěšeném blouznění naděje čas vykoupení dříve viděl přicházeti, nežli dle rady Prozřetelnosti přijiti měl? Přečti si jen nápisy množství drobných spisů politických, které v první polovici třicítileté války vydány byly; jmenuj jenom Hipolyta a Lapide, abys poznal, že podobné naděje a přání neměl jen Komenský a dotčení prorokové, nýbrž že naděje takové v nejlepších hlavách onoho věku, ano v duchu oněch časů spočívaly.“ K úsudku tomu přidal Palacký (v německé obraně Komenského) psychologickou poznámku, že lidé hlubokého citu a tiché jemné mysli důležitější udalosti s jakousi pověrečností rádi vykládají, což nikoli výčitky, než bedlivého povšimnutí zasluhuje.

Co Komenský, uchvácen jsa slabostí svého času, nábožným úmyslem toliko do latiny přeložené vydal beze všeho vlastního výkladu, bylo všecko jemu od protivníků přičítáno a vytýkána mu ošemetnost, nadutost, lstivost, vášnivost, zištnost, bláznovství a jiné nevlastnosti, jichž žádný poctivý člověk při Komenském neshledal po celé jeho živobytí. Nejjizlivější mezi protivníky byli Mik. Arnauld, profesor ve Franekeru a Samuel des Marets, profesor

---

člověk snésti může. Zbloudil-li jednou, dost za to zkusil, a zblouzení to mezi lidmi rozumnými ani úcty ku Komenskému nezmenší, ani slavnému jménu jeho neublíží. Kdyby Drabík býval podváděl jen jiné a nepodvedl také Komenského, kdo by kdy na Drabíka vzpomněl, který jenom k vůli Komenskému pověstným se stal, aby pak Komenský k vůli Drabíkovi nějaké pověstnosti měl nabývati na újmu zásluh svých nekonečných, příčiny důvodné nikde není, leda by kdo při slunci spíše na to, že skvrny má, nežli že svítí, ukazovati chtěl. Jul. Beeger v překladu Didaktiky (str. LXIV—V.), ač sklíčenosti mysli Komenského dobře porozuměl, chybuje v tom, že by Komenský neblahá ona proroctví za tou příčinou byl vydal, aby čeho dříve sám, ani pomocí švédskou nemohl dosáhnouti, tím snáze došel skrze ona proroctví. Komenský, když proroctví ta měl za zjevení boží, vydal je sobě i jiným pro útěchu, aby nespouštěli se vší naděje, oddávaje se, jako vždy, do vůle boží, jíž žádným spisem nemohl změniti ani zastaviti. Komenský sám dí, že náhodou všel do toho neobyčejného labyrintu.

v Groningu, proti nimž Komenský r. 1659 zvláštními spisy (č. 85., 86.) čest a povahu svou hájil, křesťanské mírnosti v tom užívaje. Utrpení, jehož byl zakusil pro vydání oněch proroctví, utkvělo mu v mysli tak hluboko, že vzpomněl si na ně (1668), když již jistý konec živobytí se přibližoval: „Nad to náhodou jsem všel do jiného neobyčejného labyrintu, vydav totiž zjevení Páně, kteréž se stalo za časů našich, pod titulem: Lux e tenebris, Světlo z temností. Kterážto věc mnoho práce a obtížení dala, jako i mnoho nenávisti, strachu a nebezpečenství za sebou potáhla.“ Rázněji ozval se proti Dan. Zwickerovi, který božství v osobě Kristově upíraje, Komenským, za svědka jej bera, se dokládal. Proti němu čest a víru svou háje, ozval se Komenský třemi spisy (č. 93., 95., 96.) v Amsterodamě na světlo vydanými.

3.

Hartman a Cyrill, kteří hned po vyvrácení Lešna z Vratislavi do Angličan vysláni byli, nebyli od církve anglické oslyšeni. Neboť r. 1658 bylo posláno do Hamburka 5900 liber šterl., které za 22.623 tolary byly vyměněny. Suma ta byla v pět částí rozdělena: čtyři dostali bratří polští, pátou bratří čeští, kteří, v Polště škodu vzali, tedy $4524^{3}/_{5}$ tolarů. Pětinu tu rozdali Daniel Vetter, pastor v slezském Břehu, kdež bylo po rozkotání Lešna hlavní středisté bratří českých rozplašených, a kněží Jan Nigrin, Václav Prachenský, Jan Pardubský. Léta 1659 posláno bylo k rukoum Vavř. z Geer a Jana Komenského do Amsterodamu 3000 lib. šterl., za něž dostalo se 12.648 říš. tolarů, jež Komenský takto rozdělil:

Dle vůle dárců byla třetina (1000 liber = 4.216 tol.) naložena na vydání písem sv. v polském i v českém jazyku i na jiné spisy Bratřím potřebné. Na knihy vydáno: 1. Biblí polská tak řídkou a vzácnou se stala, že jí ani za cenu čtvernásobnou nebylo lze dostati; vytištěno tedy a rozesláno 2000 exemplářů, což stálo 1733 tol. [88]) 2. Za 3000 exemplářů biblí české formátu menšího

[88]) Na 2000 exempl. polské biblí dáno za papír 693 tol., za tisk 819, za lití nových písmen některých a za titul do mědi vyrytý 30, korrektorovi po 15 měsíců za stravu a šat 156, za vazbu, dovoz a j. 35 tol., za vše tedy 1733 tolary. Korrektorem byl Samuel Gadovecius, jejž Kom. od studií z Frankfurtu povolal, poslav mu na cestu 24 tol. Když byl s prací hotov, poslán na studia do Groningu, kamž mu posláno 106 tol. a 20 tolarů dluhů zaň zaplaceno.

753 tol. 3. Za kancional český (č. 84.), Komenským a Jiříkem Tranovským r. 1659 vydaný, 418 tol. 4. Za kancional polský většího formátu 470 tol. 5. Za skvostné vydání „Praxis pietatis“ (č. 22.) 136 tol. 6. Za potěšitelné napomenutí Čechům rozptýleným (č. 88.) 5 tol. 7. Za Lasického historii bratrskou 36 tol. 8. Za zprávu o dobrém Jednoty a řádu její, Karlu II. králi anglickému Komenským připsanou a do Angličan i k jiným církvím r. 1660 poslanou (č. 90.) 142 tol. 9. Za spisek o idei pravého křesťanství k odpadlíkům v Němcích poslaný (č. 83.) 16 tol. 10. Pro mládež roztroušenou knižky katechetické za 20 tol. (č. 98.).

Požárem Lešenským zničena byla také tiskárna bratrská: proto byla r. 1660 jiná opatřena za 886 tol. Z ostatních peněz dáno bylo Polákům, kteří větším dílem domů se navrátili, avšak v bídě zůstávali, 1680 tolarů, a co ještě zbývalo, rozdělil Komenský ve třech létech mezi chudé šlechtice a měšťany (r. 1659 373 tol., 1660 497 tol, r. 1661, když velké nehody vystěhovalce v Uhrách a jinde byly zastihly, 2287 tol.). Rodin, které tak byly podělovány, bylo přes 360. [89])

Kromě toho sbíráno bylo almužnou na Jednotu bratrskou po okresích holandských, tak že na podzim roku 1661 J. Rulíkovi a Wittenwagelovi dodáno bylo z Harlemska $72^1/_2$ tol., z Hornska 64 tol., z Alkmarska 12 tol., z Enkuyska $9^2/_3$ tol., dohromady $157^4/_5$ tol., z nichž Komenský čtyři pětiny Polákům, pátou pak mezi Čechy rozdal.

I Vavřinec a Štěpán z Geer na Jednotu bratrskou dary, snad ročními, pamatovali, a pan Vavřinec roku 1666, umíraje, Bratřím jistou sumu odkázal, kterouž si teprvé r. 1668 od Štěpána z Geer dle rady Komenského dobrali. [90]) Roku 1665 poslal hrabě Pembroke výše dotčený Komenskému 50 lib. šterl., chudým pak 100 liber šterl., a s jiných stran vystěhovalci čeští také dary byli obmýšleni. L. 1668 (jak Komenský píše dne 31. ledna) měl Pavel Hartman poslán býti do Anglicka a do Skotska ku knížeti Rupertovi, který u krále i v parlamentu platné slovo měl, aby jeho při-

---

[89]) Peníze Bratřím do Břehu a jinam v tu stranu určené ukládány byly ve Vratislavi u kupců Jiřího a Arnošta Šmettaua, odkudž mezi bratry byly rozdělovány, kteří z nich kvitance na svá místa posílali.

[90]) „Mam tego przyczynę, czemu tak radzę: Umarł Dobrodzey, trzeba ostroznie iść. Moudrému napověz, ostatek se vtípí. I já se ohledám, kam ustoupiti. Sed bonum habemus dominum — dixit moribundus Ambrosius — cui cura est de nobis.“ List ddo. 31. ledna 1668.

mluvením pomoc Bratřím byla vyžádána. Ale není povědomo, jak věc ta byla vyřízena.

Úřad almužnářský, jejž Komenský mezi Bratřími českými a polskými na sebe přijal, veliké mu činil zaměstnání. Posílány mu žádosti se všech stran, aby vážností osoby své vymohl přímluvy a pomoci u senátu holandského neb u krále anglického, tak že stařeček zemdlený, ač myslí svěží, v témdni i na třicet listů musil posílati odpovědi. A nebyl Karel II., jemuž Komenský k radě svých přátel spis o dobrém Jednoty a řádu (č. 90.) byl připsal, veliké štědroty milovník, neposlav za dedikací ani odpovědi nerci-li daru. Ani to dlouhým dopisováním nemohlo býti dosaženo, aby ze státní pokladnice vydány byly peníze od církví anglických pro Jednotu bratrskou sebrané a uložené. A Komenský nechtěl ani nikde v čele viděn býti dle své vlastní řeči: „Soukromě já zde (v Amsterodamě) žiji, nepřeje si nic než skrytu býti.“

Pokud Komenský od zvláštních svých ctitelů a dobrodinců penězi byl podporován, nepřijímal pro sebe nic ze společné almužny, nebo rozdělil se o almužnu svou dobrovolně s chudšími, zvláště s Bytnerem, biskupem bratří polských, na nějž vždy přátelsky pamatoval, nebo z dílu svého choval čekance stavu kněžského, jichž vždy dva neb tři při sobě míval (jako r. 1666 kromě syna svého Daniela, „již také Bohu a církvi oddaného,“ Jana Cornu a Dav. Cassia), a krom toho mládež v studiích otcovsky podporoval. „A tak vyžebraným oním chlebem nikdy až posud nechtěl jsem se živiti sám, ano i nyní nevím, čím mají pásti se ti, kteří ustanoveni jsou, aby pásli stádo boží“ — psal Mik. Gertichiovi, kazateli knížecímu v Lehnici (16. listop. 1666). Tím bolestnější a mrzutější bylo slyšeti, jak vystěhovalci o podporu se derou, i druh druha u Komenského podezřívajíce, aby sami více mohli dostati. I zošklivilo se mu udavačství pochodící z lakoty a ze závisti, tak, že v latinském listu k Arnoštu Maximilianu svob. pánu z Lukavice s trpkostí napsal tato česká slova: „O Čechové nesvorní, svárliví, klevetní!“ [91]).

[91]) Arn. Max. z Lukavice, vystěhovalec český, usadil se ve Frankfurtu nad Odrou. Od Komenského nedostával nikdy prázného listu. Jak asi byl podporován, jde z toho, že mu Komenský (asi r. 1662) poslal 100 tol., z nichž mělo býti 20 pro chudé, 80 pro něho. A chudý tento šlechtic zrazoval Komenského, aby osobám některým almužny nedával. Načež Komenský: „Velmi se mi nelíbí, že urozenost Vaše, za některé se přimlouvajíc, některých u mne velmi zle doporoučí, zejmena pana Mikuláše

Poláci Komenskému také zhusta bývali velmi nesnadni. Ač po nešťastném převratu Lešenském vrátili se zase do vlasti, neustávali dovolávati se větší a větší podpory, tak že Komenský, jak výše dotčeno, z almužen dával Polákům čtyři pětiny, toliko pátý díl pro Bratry české nechávaje. Když pak z Poláků každý, kdo z jakékoli příčiny byl vyšel z vlasti, co exulant dožadoval se pomoci, která od církví, zvláště anglických, posílána byla Čechům pro víru vystěhovalým: změnil Komenský r. 1666 způsob rozdělování tak, že ze 6000 tol., které nejspíše z Angličan byly došly, přiřkl Polákům sedm dvanáctin, Čechům pět [92]).

4.

Tak o hmotné opatření církve své neunavně se staraje, na potřeby její duševní nikdy nezapomínal. Jedenáctkrát psal Bytnerovi, aby do Břehu synodu svolal a k tomu se přičinil, aby na místo jeho a Bytnerovo biskup český a polský vyvolen byl. Na svém místě přál by si býval nejraději zetě svého Figula, který byl stal se r. 1654 farářem falchrabinky Dönhofové v Gdansku, r. 1657 farářem v Nassenhubu blíže Gdanska, kteroužto faru k Jednotě bratrské přivedl (9. srpna 1659). R. 1658—1660 býval návštěvou u Komenského v Amsterodamě. Dne 5. listopadu 1662 byl starším Jednoty bratrské vyvolen, r. 1667 dostal se za kazatele kurfirštského do Klajpedy (Memel-u), kdež roku 1668 novou

---

Lukaveckého a kněze Jana Tita jakožto prý lidí beze vší víry a nábožnosti, rozdělovatelů almužen mezi věřící. Divím se, kdo je Vaší urozenosti tak vylíčil; neboť ze sebe to míti nemůžete, po prvé k nim přišed. O Čechové . . .“

[92]) Píše o tom Komenský 16. listop. 1666: „Není mi dobrým znamením, že ne jen k exulantům stále se počítáte, než i přednost míti chcete, podporu pro exulanty sebranou, sami nejsouce exulanty, exulantům odnímajíce, a nám, kteříž jsme od 38 let pravými exulanty, toliko vždy pětinu podávajíce. Tlačíte na to, že vás jest počtem více, nedokládajíce, že jste vlasti své zase navráceni, ačkoli jste z ní nikdy pro víru nebyli vypuzeni, my pak posud vlasti nejsme navráceni. I to sluší uvážiti, že byste nikdy byli toho nedosáhli, čeho bylo dosaženo, nežli pod naším jmenem exulantů a naším pilným přičiněním, když vy jste žádné jiné práce neměli, leda že jste si jednou a opět jméno exulantů připsali.“ Oněch sedm dvanáctin (3500 tol.) uložil u Šmettauů, aby si z nich Poláci vzali hned 2000 tol., po roce pak i s úroky (po 4%) 1560: „Cathegorice: itzund Zweytausendt Rthl., über ein Jahr 1560.“ Bytnerovi poslal 150 tol ze svého dílu.

školu zakládal, k níž na Komenském někoho žádal, kdo by ji zřídil a v kázaních mu pomáhal, kamž Komenský mladého Cornu (Roha nebo Horna) na Bytnerovi vyžadoval. Kdyby pak i přání Komenského se bylo vyplnilo, nepřežil jej Figulus, skonav dne 12. ledna 1670, tak že Komenský přece zůstal posledním biskupem Bratří českých.

Již při kladení počtu z almužen bylo oznámeno, že Komenský pro duchovní potřebu Jednoty bratrské vydal v Amsterodamě roku 1659 biblí, kancional (č. 84.), zprávu o církvi české církvím jiným (č. 90.) r. 1660, aby vždy pozornost jiných národů k Bratřím byla obracena; katechismus pro mládež r. 1661 (č. 98.). Kromě toho vyšly od Komenského hned r. 1658 tři spisy biblické: latinský úvod v biblí pro žáky a výtah z nového zákona (č. 80., 81.) a český „Manualník," kniha příruční, „biblička," jádro celé biblí obsahující (č. 82.), „rozptýleným z Lešna polského, smutným, ochuzeným, Bohu však věrným a milým Čechům" věnovaná, aby jim pro víru ve vyhnanství bloudícím byla berlou a štítem. Jak v předmluvě (28. dubna 1658) klade, jest Manualník „všech postillí matka, kořen, základ, pramen, studnice, jádro a míza, tuk a mozk, světlo a klíč." Kromě toho i několik kněh bohoslovecných po latinsku rychle po sobě sepsal a vydal, i mnoho knih dříve již, zvláště v Lešně, tištěných, vyšlo jeho přičiněním v novém, a to skvostném vydání (nitide). Neobyčejné té pružnosti ducha starce trpce zkoušeného i v jiné mnohostranné činnosti neunavného, nelze se ani dosti podiviti.

5.

Ale přes všecku tu upřímnou péči nebylo Komenského tajno, že církev jeho ve svém hrozném rozptýlení od ducha původního víc a více se odchylujíc, i v spůsobě své národní blíží se k svému skonání, a že jej dlouho nepřežije [93]). Proto rozloučil se po desíti létech opět s církví svou, vydav ku konci měsíce března r. 1660 „Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu" (č. 88.), z něhož pro dojímavost jakož i pro lepší Komenského i stavu církve jeho posouzení po příkladu Palackého tato místa v plném znění sem položíme:

[93]) Posledním českým kazatelem v Lešně byl Jan Tobianus, vystěhovalec uherský, r. 1677 konrektor, r. 1678—81 prorektor gymnasia Lešenského. Těžiště bratří českých nebylo již v Lešně, než v Braniborech.

„Od končin země volám na vás, rozptýlené stádce oveček božích, já k končinám země zahnaný, smutný, osamělý, osiřelý pastýř váš. Ach uslyšíte-liž ještě které hlas můj? a já uslyším-li ještě hlas kterých vás v tomto přestrašlivém strašlivých pohrůžek božích, jimž jsme nerozuměli, naplnění?“

„Po všecken čas posledního našeho rozptýlení, přede čtyrmi lety, nemoha já vám přítomných služeb konáním k užitku býti, činiti jsem nepomíjel, co mi možného bylo, k potěšení vás v bídě a nouzi; vše ještě v té pokorné k Bohu a jeho dobrotě naději, že se v spravedlivém proti nám zuření odhlíví a nám poslední tyto rány promine. Ale poněvadž jiného posavad neviděti než mrákoty hněvu a obstupující nás odevšad strach věcí horších, nýbrž dokonalého již zkažení: nemohu než ještě jednou, a to naposledy, vám se ozvati, o milé v bohu dítky! Propůjčtež mi ještě jednou ucha svého, a hlas řečí mých ať jest připuštěn k srdci vašemu, pro rozžehnání se mé smutné zde na zemi, ale kteréž Pán slitovník náš obrátí v veselé společné vítaní v vlasti věčné.“

„Všecky jednoty církve české, na něž jsme se byli ode dvou set let rozešli, zhasly; naše, světlem evangelium a řádů dobrých ještě svíti světu žádostiva jsouci, hájila svícnu svého, opravovala lampy své: ale aj! i ta snážnost daremna! Hasnou přece lampy naše, upadá přece svícen náš! přece i tato částka církve, poslouživiši za svého věku vůli boží, k usnutí svému se blíží. Já sice, poslední toho ovčince vrátný, chtěl jsem rozboření tomu vždy přece ještě ubrániti, aby se mnou jedním nekleslo všecko. Ale nechtělo býti; ne tak že nebylo koho (bylo ještě, i v tom protříbení), ale že přišla hodina naše [94]).“

„Žehnám se tedy s vámi se všemi z národu svého a z církve své, jako Jakob s syny svými, kteréž do Egypta uveda zase jich vyvesti neměl; a jako Mojžíš s lidem svým, kterýž z Egypta vyvesti mohl, do zaslíbené však vlasti uvesti nemohl; a jako Pavel, s milými Efesskými v Milétu se žehnaje, jichž tváře viděti více neměl. V tom nešťastnější jsa, že vám po sobě nenechávám žádného v slávě Josefa, kterýž by vám milost činil, a Josue, kterýž by vás vedl, a Timotea neb Tita, kterýž by ještě co pozůstává zpravil a kněží řídil; jist jsa však, že Pán Bůh i Josefa

[94]) Míní zmařené své snahy, aby nový biskup bratrský vyvolen byl, o čemž výše dotčeno (str. 88.).

i Josue i Timotea pro vás najde, když čas smilování jeho přijde, i sám sloupem a vůdcem vaším bude.“

„Mějtež se dobře, přátelé milí! a po mně se již ne jinak, než jako byste mne do hrobu položili, ohlédejte. Neb ač dychání mé ještě jest při mně dnes, zítra však, bude-li, nevím. A byť i něco dnů přidal Pán, nechť je mám k odpočinutí a na věčnou cestu se strojení: ať ještě poobčerstvím, dřív než se odsud vyhostím.“

Avšak ani potom, ač často postonával a pamět jej opouštěla, nepřestal stařec o církev svou pečovati a přemýšleti o věcech celému pokolení lidskému velmi spasitelných, zvláště pak o tom: jak by všickni lidé k jednotě u víře mohli býti přivedeni; jak by pokoj lidem mohl býti navrácen; jak by veškery věci lidské mohly býti napraveny.

Základem všech těch snah bylo studium pansofické, jehož části některé, zvláště metafysické, Komenský koncem roku 1661 k tisku připravoval. Účel snah těch posud byl ten, aby křesťané, nehádajíce se o věcech nejistých, nýbrž na věcech jistých a nezvratných spolehajíce, dobré své lépe poznati, je v plnosti držeti a ze svého štěstí opravdově radovati se mohli.

6.

Po příkladu Duraeovu (str. 36) Komenský po mnohá léta na to myslil, jak by aspoň mezi církvemi evangelickými mohlo dosaženo býti sjednocení. Přemyšlování to rozšiřoval v ten spůsob, nebylo-li by možná, aby všickni lidé věrou k společnému společného Boha a tudíž i sebe milování na základě písem svatých a zdravého rozumu lidského přivedeni byli. Přede vším měl úhlavní nepřítel jména křesťanského k pravému poznání býti připraven, k čemuž měla býti razena cesta přeložením biblí na jazyk turecký. K přeložení takovému napsal Komenský r. 1667 předmluvu k sultanovi, „velikému mocnáři, vůlí velikého vládce nebes i země nepřemoženému vládci mnohých království na zemi“, z jejíž obsahu ušlechtilé smýšlení Komenského zřejmě se jeví:

Bůh, kterýž z jedné krve učinil celé pokolení lidské, obývající po celé zemi, jeden jest, a není boha jiného mimo něho. Tak učí Mojžiš, proroci, Kristus, apoštolové, i sám Mahomed, který po nich po všech přišel, jejž veliká část světa přijala mezi veliké proroky, a řídíc se učením jeho v alkoranu vyloženým,

témuž Bohu se klaní. Že pak učení alkoranu ze starého i nového zákona jako z pramene se prýští, slušno jest, aby zákon ten dobře poznán byl, a žádoucí jest, jako křesťané ne toliko evangelia, než i starý zákon, ano i alkoran v rukou mají a v něm čítají, dle rady sv. Pavla všecko zkoušejíce a dobrého se držíce, aby také jiní v písmech křesťanských se probírali. Neboť sluší se, abychom, téhož Boha vzývajíce, pro rozličnost obřadů neměli proti sobě nenávisti, nepřátelství a pronásledování, abychom hádkami se nechytali, nýbrž nábožně, tiše, klidně a volně uvažovali, co pravda jest neb pravdě podobné. Neboť stvořeni jsouce dle obrazu božího, nemáme ani rohů, drápů a tesáků, jimiž bychom se měli trhati, ani smyslů tupých bez mysli, bychom ničemu nemohli rozuměti; ale máme rozumnou duši, bychom všecko poznávali a rozsuzovali, dobré a pravdivé volili, zlé a nepravé zamítali. Zvláště pak sultanovi sluší, aby v písmech četl, vládna i nad křesťany, jež také spravovati má dle vůle boží. Na sultanovi také záleží, aby v zemích svých učinil počátek obecné snašelivosti, která by byla nejlepším počátkem obecného míru.

Ale biblí ani za živobytí Komenského, ani po jeho smrti na jazyk turecký nebyla přeložena.[95]) I kdyby šlechetný ten úmysl býval vykonán, nedošel by účinku žádaného. Vládlť tehdáž (1648 až 1687) sultan Mohamed IV., po turecku pravověrný, že i na honbách, jimiž více nežli vládou se zabýval, velbloud před ním nosil alkoran. O svém pak panství takové měl přesvědčení, že nikdy nikým nebude vyvráceno, a v hrdosti té choval se ku všem národům s velikým opovržením, nic toho ovšem nedbaje, že v říši jeho řečtí i římští křesťané nelidsky byli utiskováni. V říši, v níž byl heslem boj proti „nevěřícím“, nebylo na snašelivost ani pomyšlení. A mezi křesťany nezbedné sváry nepřestávaly, tak že pochybnosti proti smírčím snahám Komenského Oxenstjernou někdy pronesené byly vyplněny, a Komenský nedlouho před svou smrtí (1668) s velikou zkormouceností se přesvědčil: „Nyní každý svůj Babylon chválí, žádný žádnému neustupuje, ale každý myslí, že jeho jest Jeruzalem!“ Zklamán byv nepřízní času a křehkostmi povahy lidské, naději svou, jako ve všem, kladl do budoucnosti, doufaje, k čemu přičiňoval se s vroucí usilovností, že v době

---

[95]) R. 1679 Gerard Geer žádal Krištofa Nigrina, aby sháněl se po lidech jazyka tureckého povědomých, kteří by písma sv. po turecku přeložili. Avšak i tehdáž s toho sešlo.

šťastnější od šťastnějšího pokolení bude dosaženo. Sjednocení víry, snašelivost a mír jest tedy odkaz Komenského pokolení lidskému učiněný.

Když r. 1667 poslové angličtí a holandští v Bredě mír jednali, poslal k nim Komenský „Posla míru“ (č. 104.), přeje si, aby spis ten ode všech národů pilně byl uvažován. Posměch byl mu za to odměnou od protivníků, kteří jej kromě toho pro náklonnost k Antonii Bourignonově, spisovatelce nábožně přepiaté, zlehčovali, ačkoli životopisec její toliko o vážnosti jich obapolné svědčí.

7.

Největší a nejušlechtilejší dílo, jež Komenský v živobytí svém podnikl, jímž duch jeho nejraději se zabýval, jež světleji a světleji až do posledního vzdechnutí spatřoval, byla rada o napravení věcí lidských, již po mnohých nehodách roku 1666 vydávati počal (č. 48., a., b.).

Dílo to všem národům evropským věnované pokouší se o to, kterak by věci lidské, pro bludy z nevědomosti pochodící zmatené a zpletené, mohly býti napraveny. Vycházejíc odtud, kde strany a sekty sporem vzniklé a utvrzené žádné odporné mínění nedvojí a nečiní sobě podezřelými, vyhýbá se všemu, co by koho mohlo uraziti, tak aby i Žid, Turek a pohan, tím více pak křesťan vyznání jakéhokoli bez urážky zkoumání jeho čísti mohl až potud, kde by světlem jsa ozářen a oborem pravdy objat, hanby se boje, tak snadno obrátiti, aniž pak, nadějí světla vznešenějšího jsa naplněn, zastaviti se nemohl. „Svět jest přírodně jeden; proč by nemohl i mravně, duševně jedním se státi? Radí tedy, abychom se navrátili od rozdělené mnohosti k jednotě, t. j. z nesčíslných stranických, od sebe nás oddělujících snah ku společnému pečování o společné naše blaho; rovněž tak ze zmatků všude nás oblétajících k jednoduchosti nám i věcem přistvořené; posléze z násilí, jímž všecko jest naplněno, k přirozené svobodě. Musíme se obrátiti na cestu opravdu královskou, ano božskou, ještě nenastoupenou: na cestu světla, míru, bezpečnosti, jednosti, jednoduchosti a svéčinnosti. „I pojďtež tedy všickni, kteří dbáte o spásu vaši i vašeho pokolení; vy, jenž se Boha bojíte, jsouce kteréhokoli národu, jazyka neb vyznání, pokud jen lidské blouzení v ošklivosti máte; vy všickni, jenž lepšího jste žádostivi: pojďte, a spojmež své rady, odložíce všecko, co nás od Boha odděluje a od nás netovaryšně

loučí; pojďte a hledejme bez přestání, pokud zde jsme. Neb co můžeme činiti lepšího v tomto životě, nežli vyhledávati pravdu, mír a život? — Nedomnívej se nikdo býti tak pouze hostem a cizincem na zemi, tak vznešeným příliš aneb nízkým, aby toho směl se vzdalovati; zvláště pak přičiňte ochotnost svou vy filosofové, bohoslovci a státníci: neboť vy přede všemi budete odpovídati před Bohem z toho, zanedbá-li se neb zkazí-li se co spasitelného. Učiňme na prahu samého díla svatou smlouvu mezi sebou: nejprvé, že budeme míti jen jeden cil, spásu člověčenstva; za druhé, že budeme konati dílo to boží, jsouce obmezených sil svých si povědomi ale plni úcty k Bohu a důvěry v něho; za třetí, že budeme zjevně bez oukladů, vlídně bez hlomozu, rozumně bez sofistiky jednati; kdo by pak svévolně kaziti chtěl, toho trestiž Bůh! Za čtvrté, že všecky soběcké zřetele pustíme mimo sebe. Zřetel ku vzácnosti osob, národů, jazyků a sekt pomiň dokonce, aby místo lásky nevedrala se nenávist, závidění aneb pohrdání; neboť všickni jsme občané jednoho světa, všickni jedna krev, všickni jsme lidé, všickni tedy nedokonalí, pomoci potřební, tudíž všickni dlužníci všech.“ Aby pak dílo to hádkami stran, zvláště náboženských, vinu se sebe a na jiné svádějících, zmařeno nebylo, vymíňuje Komenský: „mírnost mysli, aby nikdo nehádal se o to, kdo vinen ohněm, než aby raději každý přispíval k uhasení jeho; nikdo též aby sebe nenadsazoval. V něčem jsa jinakého mínění, nestraň se hned věci celé; neboť vím, jakých následků bývá rozdílnost mínění třeba jen o ledaco, a že v poznání věcí u vládě nad lidmi a v náboženství jedno odchylující se mínění výše bývá kladeno než souhlasení v tisíci věcech“.[96])

Hledě již smrti v tvář, „přespanilou tvář lepšího věku“ veliký náš lidumil a nejšlechetnější občan světa národům ukazoval, vštípiv v srdce lidské ideal, který po vždy má býti heslem veškerého lidského pokolení.[97])

---

[96]) K. B. Storch: Komenského Panegersie v Časop. česk. musea 1861 str. 217—234.

[97]) Jako Komenského myšlénky pansofické v Anglicku hned z počátku s velikým nadšením byly přivítány, tak byly myšlénky jeho o napravení věcí lidských s větší části (1717) pojaty v pravidla „velké lóže Londýnské“ (Krause: Die drei ältesten Kunsturkunden der Freimaurer Brüderschaft 1820), a žijí tudíž posud v 2500 lóžích masonských (svobodných zedníků) po celé zemi rozsídlených, ač v tom velikém rozdílu, že Komenský k dosažení obecných účelů lidských obecné pomoci veřejnosti

8.

Co stařec 77letý vydal r. 1668 spis důkladný, srdečný a důležitý „O jednom potřebném“ (č. 105.), jímž snahy jeho lidumilné nejvyššího vrchole došly.

Spis ten i proto jest velmi vzácný a milý, že vyznání Komenského o sobě samém obsahuje, tak že místa některá z něho tuto vyjímáme.

„Celého lidského pokolení labyrintů, v nichž se každý mate a kolotá, jsem se dotekl. Zdaliž tedy ne i svých? Rád bych mlčením pominul všecko, kdybych nevěděl, že jsem i já měl dohlídače na mé zachování, a kdybych se nemusil obávati pohoršení z nenapravených poblouzení. Nad to, když se Bohu líbilo mně srdce po obecném dobrém toužící uděliti i mnohým mne představěti, i do mnohých zkušení uvesti: umínil jsem každému, jenž mne sobě snad za zrcadlo buď pilnosti buď drzosti postavil, něco maličko oznámiti a ukázati, že i při nejlepším předsevzetí chybiti se může.

Díky zatím vzdáván Bohu ménu, jenž mne mnohým k užitku potřebovati chtěl, že ač mne do rozličných zmatenin pustil, přece z mnohých zase vyvedl, a vyvede naposledy, jak věřím, až k odpočinutí blahoslavenému v slávu svou. Vždy však vím, že každá žádost po dobrém jest potoček od pramene dobrého, totiž Boha, plynoucí, a že spolu s cílem svým jest dobrá; jen že my lidé ne vždy umíme po potoku k pramenu jíti, aneb potok k moři obrátiti, kde plnost a sytost hojného veselí jest před obličejem božím. Bohu ale buď sláva, jenž nás skrze rozličné průchody labyrintů našich vede a skrze moudrost svou ze všech vyvesti umí, a přivádí až k sobě, pramenu a moři všeho dobrého. Což že i mně se stalo, raduji se, že po nesčíslně mnohém dobrém toužení, jemuž konce nebývalo, až k sobě, mezem všech dobrých žádostí, jak soudím, mne přivedl. A nyní poznávám, že všecko mé zachování Marty oné snažnosti podobné aneb hledání práce i odpočinutí (pro Krista a učeníky jeho z lásky) bylo. Nyní ale pevným oumyslem jsem, s Marií se k nohoum Ježíšovým posaditi, abych obveselen jsa, s Azafem říci mohl: Mně nejlépe jest, přidržeti se Boha.

---

se dovolává, neklada za cíl snahy lidumilné vítězství jednoho směru náboženského, než dosažení obecné pravdy a jednoty, převyšující veškery různosti náboženské. K. B. Storch v Časop. česk. musea 1851, sv. IV., str. 24 sld.

Pravím, že všecky mé žádosti a snažnosti byly jako žádosti Marty oné, pro Krista a jeho učeníky; a jinak nevím. Aspoň zlořečena nechť jest hodina a každé jinam obrácené okamžení. A s takovou péčí konal jsem i to, jak mně svědomí mé svědectví dává, co mně mnozí k opovážlivosti vykládali; jako bylo studium didacticum, kteréž jsem k osvobození škol a mládeže z mnohých labyrintů před sebe vzal, po mnohá léta v tom pracuje. Nicméně mnozí to za práci knězi neslušnou pokládali; rovně jako by Kristus toto dvoje, pasiž ovce mé, i pasiž beránky mé, nebyl spojil, když Petrovi obojí byl poručil. Já ale mé věčné lásce, Kristu, věčně děkuji, že mne k tomu nastrojil, a touto láskou, kterouž k jehňátkům svým má, obdařil, i věc tu tak daleko přivesti nechal, jak se teď z dílu čtvrtého našeho naučení, a obzvláště z páté, sedmé i osmé kapitoly aneb rozdílu viděti může.[98]) Naději také mám a důvěřuji se Bohu mému, že jednou tyto knihy (didaktické) užitek svůj přinesou; což se stane, když jen zima pomine, prška přestane a odejde, a ukáže se kvítečko po zemi naší, a přijde čas prozpěvování, a když Bůh dá stádu svému pastýře podle srdce svého, kteříž nebudou pásti samých sebe, ale stádo Hospodinovo...

Druhý dlouhý a těžký labyrint bylo studium irenicum t. j. ukázati jsem chtěl, jak by se rozličné, a z částky škodné hádky o víru mezi křesťany porovnati mohly. Z čehož až dosavad téměř nic na světlo nevyšlo, ale snad vyjde budoucně. Nevyšlo, pro nezbedný některých svár, proti nimž tvrdě se postaviti neradějí přátelé moji. Vyjde ale přece, poněvadž sluší více poslouchati Boha, než lidí. Teď byli časové takoví, jako tam za časů Eliášových na Orébě, který, když vítr veliký a silný, podvrácející hory a rozrážející skály, šel, a země třesení a oheň před Hospodinem, neopovážil se jíti z jeskyně; ale přijde čas, v kterémž, když se hlas tichý a jemný slyšeti dá, Eliáš vyjde, a slyše Boha mluvícího, půjde a bude zas mluviti k Bohu a lidu jeho. Nyní každý svůj Babylon chválí, žádný žádnému neustupuje, ale každý myslí, že jeho jest Jeruzalem.

A tato tvrdošijnost křesťanů jedněch proti druhým, jako rozličné snažnosti k smíření některých stran mne povzbudily, že jsem myslil a za lepší držel, aby se celé tělo k sjednocení volalo a cesta ukázala než částka nějaká. Lepšíť jest,

---

[98]) Kapitoly čili rozpravy ty jsou: o zřízení kolegia pralatinského, o ráje mládeži navrácení, podání lampy čili koruna studií didaktických.

celé tělo hojiti, než flaster na nohy neb hlavu, neb ruce položiti . . . Dal pak Bůh k tomu prospěch, že již před 30 léty skrze mé přátely, bez mé vědomosti, něco z toho se dalo tlačiti pod titulem: Prodromus conaminis pansophici (č. 31.), což sice někteří s radostí přijali, jiní ale hrozné věci v tom nalézti chtěli, ba že se tu nebe s zemí míchá, křičeli; při nejméně, že to jest veliká opovážlivost, když leckdos raditi tak mnohým se osměluje. Což mne k tak tichému se chování přivedlo, že, ač mnozí, že se něco dělá, cítí, však je-li co zhotoveného, žádný téměř neví. I doslýchám se, že mnozí umlkli, protože za to mají, že jsem já nad tou velikou prací zoufal. Někteří ale přece něčeho se nadívají. Zdaž ne nadarmo? To Bůh ví. Ani neslibuji, ani se neodříkám, ačkoli nad hrobem stojím. Nebo nikdy my nejsme spůsobni sami z sebe, a nikdy není nespůsobný Bůh náš . . .

Kam se ale teď po tak mnohých labyrintích, v nichž jsem ustal, obrátiti mám? Mám-li zvolati s Eliášem: „Dostiť jest, vezmi duši mou, o Hospodine! neboť nejsem lepší otců svých“; anebo raději s Davidem: „Až do starosti a šedin neopouštěj mne, až bych mohl vypraviti potomkům slávu tvou?“ Žádné z obojího; abych snad na jednom příliš neustrnul, a po tom touže, znovu nepokoj sobě nečinil. Než oddám se životem i smrtí, s odpočinutím i s prací, Bohu svému, a zavřenýma očima za ním půjdu, kamkoli mne povede. Zatím pak v pokoře a doufanlivosti s Asafem vzdychati budu: Podle rady své veď i doveď mne, a naposledy přijmi v slávu svou.

Díky vzdávám tobě, o pane Ježíši, ty vůdce i dokonavateli víry mé, jenž jsi mne neopatrného poutníka, kterýž jsem od cíle svého tisícnásobným rozcestím se uchyloval, přece naposledy přivedl tam, kdež již jsa k mezem království tvého přiveden, nic jiného před sebou nemám, než Jordan smrti k přeplynutí, načež hned v vlasti blahoslavené se spatřím. Chválím a oslavuji moudrost tvou, o Hospodine, že jsi mi nic vlastního na této zemi nedal, jen aby mi ona v mém exilium sloužila k putování, abych s Davidem říci mohl: „Jsem příchozí a podruh u tebe,“ avšak ne s Jakobem: „Nemnozí byli dnové moji a nedošli let otců mých;“ nebo jsi přidal dnů mých nad otce i dědka mého, i mnoho tisíc spolutovaryšů, kteříž v tomto 40letém vyhnanství již odešli, já pak ještě jsem živ. Proč? Pane, ty víš; v rukou tvých stále odpočívám. Také jsi mně mezi tím, jako Eliášovi, posílával často anjela nějakého s kouskem chleba i trochou vody, abych hladem neb žízní

nezemřel. Zachoval jsi mne také od toho, mnohých se přidržícího bláznovství, jenž místo hlavních věcí ničemné, místo odpočinutí jnepokoje, místo příbytku sem tam tahání sobě zvolují: ale mne si přivedl až k hoře Oréb. Požehnáno budiž jméno tvé!“

9.

Na smrt byl Komenský každé chvíle připraven. Když dne 10. listopadu 1666 přítele svého Rulíka pochoval — manželka jeho pochována dne 13. září — psal Komenský (16. listop.) Mik. Gertichiovi, knížecímu kazateli v Lehnici: „Co se mnou se stane, jejž přátelé na zemi tak opouštějí, Bohu povědomo, jemuž poroučím cesty své, aby, který mne řídil od mladosti, nakládal se mnou, dokud mne tu ráčí ponechati, pak nechť mne přijme k sobě, když bude čas, abych shromážděn byl s otci, do čehož dlouho býti nemůže.“

Ale od prací pansofických nepouštěl až do nejposlednější chvíle svého živobytí. Obeslal k sobě Krištofa Nigrina, aby mu materialie srovnávati pomáhal, když pak měla duše s tělem již se rozloučiti, zapřisáhal syna svého Daniela, aby s Nigrinem škarty pansofické v celek uvedli a tiskem vůbec vydali. [99])

Smrt Komenského, ač bylo se jí nadíti každé chvíle, přece přišla nenadále. Umřel dne 15. listopadu 1671 v Amsterodamu v 80tém roce věku svého tiše a pokojně s nejjistější nadějí, že přiveden bude do stanku Boha svého, k němuž duch jeho za živa tak rád a často zaletal. Mrtvé tělo jeho zavezeno do Naardenu, kdež v kostele bylo pochováno. [100])

Komenského přežila vdova Johana, rozená Gajusova, která po nějaký čas přebývala v Berlíně u kurfirštského kazatele Schmettaua (srovn. pozn. 89.). Syn Daniel, jejž byl Komenský r. 1666 na kněžství oddal (jam quoque Deo et ecclesiae dicatum), žil

---

[99]) Krištof Nigrin připravoval k tisku pozůstalé spisy Komenského přes devět let. Náklad na to vedl Gerard z Geer. Že pak tiskem vydány nebyly, měl by zvláště národ nás za svou povinnost a za čestný svůj úkol si pokládati, aby po spisech těch pátral a je na světlo vydal, podaří-li se jich vyhledati. Měl-li Komenský, se světem se louče, za to, že by člověčenstvu spisy těmi velmi mohlo býti posloužено, mohlo by posloužено býti i nyní. Nemyslíme, že by rukopisy ty zmařeny byly.

[100]) Jest velmi toho želeti, že poslední lůžko Komenského posud nebylo nalezeno. Profesor Vocel marně po hrobu jeho v Naardenu se sháněl.

později v Gdansku, plavě pak se roku 1694 z Amsterodamu, dne 1. května mezi Bukovcem a Gdanskem na moři skonal. Dle přání svého pochován byl v Travenmundě. Dcera Alžběta, r. 1649 provdaná za Petra Figula (Jablonského), přežila manžela svého; jak dlouho, není povědomo. Daniel Komenský, jak se podobá, nevynikal dary duševními; za to byl Daniel Arnošt Jablonský, zakladatel akademie Berlínské, povahou svou a učeností dokonale hoden velikého děda svého Komenského. [101])

[101]) Petr Jablonský, vystěhovalec český, manžel Alžběty Komenského, přijal v cizině jmeno Figulus (hrnčíř). Syny měl dva: Jana Theodora (nar. 1654) a Daniela Arnošta (nar. 1660). Starší syn zachoval cizí jméno, mladší pak, byv i na gymnasiu Lešenském i na universitě zapsán co D. A. Figulus, k původnímu českému jménu se vrátil, jakž patrno z básně svatební, již A. S. Hartmann ku dni 24. února 1688 složil:

Dicier is primum a fictili Figulus urna
Gaudebat. Magno hunc ab avo illustrique nepotem
Ipse Deus natum voluit. Commenius olim
Matris erat celebris pater, a quo surculus iste
Descendit, scholae decus atque cathedrae
Gloria; nunc novum dedit ipsi ecclesia nomen,
Jussit et a nostro Pomonae nomine dici
Jabłoński, antiquae fuit haec quia stirpis origo.

Před sňatkem byl D. A. Jabłoński v kostele sv. Jana v Lešně takto ohlašován (bral si Barboru Fergushill-ovu): Ein Sohn des Weyland in Gott ruhenden Hochehrwürdigen, Grossachtbahren und Wohlgelahrten Herrn Petri Figuli, dem Geschlechte und seinen Vorfahren nach Jabłoński, gewesenen Churfürstlichen Hoffpredigers in der Festung Memel, auch derer Christlichen Gemeinden in der Unität wohlverdienten Senioris. — D. A. Jabłoński (psával se již po polsku) jmenuje sám otce svého: Petrus Jabłoński in exilio Figulus dictus.

D. A. Jabłoński studoval v Lešně, pak co chovanec (alumnus) Jednoty na universí Frankfurtské (n. Od.) a na universí Oxfordské (1680—1683) zdarma. Byl kazatelem reformovaných v Magdeburce, r. 1686 polským pastorem v Lešně, pak od 12. listopadu 1686—1691 rektorem gymnasia Lešenského.

D. A. J. vynikal co učenec známostí věcí theologických, východních jazyků, a pro pilnost, svědomitost a přívětivost získal si lásky kurfiršta braniborského, od něhož r. 1691 dvorským kazatelem v Kralovci jmenován byl. L. 1693 povolán byl do Berlína. Dne 10. března 1699 na synodě Lešenské za staršího v Jednotě byl posvěcen, a svěcení to udělil tesaři Davidu Nitichmannovi z Hernhutu (13. března 1735) a hraběti Zinzendorfovi (20. května 1737).

Od r. 1697 dopisoval si D. A. J. s Leibnitzem, a výsledkem společného úsilí bylo založení akademie Berlínské, v níž J. sám byl

XII.

Závěrečné úvahy.

Ostycháme se pronesti několik závěrečných slov k posouzení Komenského. Muže rozumu tak osvíceného, srdce tak zbožného a citelného, vůle tak šlechetné, hrdinsky vytrvalé, ničím nezlomné, odbyti planými slovy, jakých zhusta dostává se našim oslavencům, za hřích pokládáme: k důkladnému pak a zevrubnému posouzení povahy a zásluh Komenského ani vědomosti naše, ani studium jiných posud nestačí, a bude ještě potřebí mnohostranného probádaní spisů i doby Komenského, nežli konečný soud ve všem důvodný bude moci býti vynešen. Proto ne z nerozvážné všetečnosti, než z časového donucení, aby poněkud zřejmo bylo, jakého syna našeho národu oslavujeme, několik myšlének kouskovitých o povaze a působení Komenského tuto položíme, jak samy sebou z tohoto vypsání jeho života a z některých spisů jeho na jevo vycházejí.

Komenského můžeme nazvati šťastným nešťastníkem. Nebo, vlastní duševní silou vyváznuv z vrtkavosti zanedbaných mladých let, vzděláním rozumu i srdce dospěl k nejušlechtilejším idealům, jimiž církev i národ chtěl zvelebiti a ozdobiti. Došed věku mužského, vyhnán byl ze svého působiště a trpkým osudem tak sklíčen, že s nábožnou rozniceností podnikl filosofickou zkoušku svých úmyslů a vytkl si stanovisko, s něhož by s klidnou

---

správcem odboru filologického, historického, církevního a jazyků východních, roku pak 1733 předsedou celé akademie.

Děd jeho Komenský přál si, aby všickni lidé sjednotili se v náboženství; Leibnitz, aby sjednotili se katolíci a protestanti, Jabłoński přičiňoval se k tomu, aby v jedno splynula veškera vyznání evangelická. Dědu svému podoben jsa pilností a šlechetností, ale nejsa plašen a stihán s místa na místo jako Komenský, dožil i on vysokého stáří, skonav dne 25. května 1741 v 81tém roce věku svého.

Z potomků Jana Theodora Figula byl Samuel F., syn Petra F. r. 1751 učitelem školy Lešenské, později kazatelem českých bratří v Husinci blíže Střelína v pruském Slezsku.

R. 1855 žili potomkové dcery Komenského: ze starší linie Med. Dr. Theodor Figulus ve Frankenšteině, a Dr. Pavel Jabłoński na Mustu blíže Svěbudzína nedaleko Odry z mladší linie.

Vybráno ze zpráv A. Zieglera v slavnostním programu gymnasia Lešenského r. 1855.

myslí mohl se dáti v zápas s nehodami a protivenstvími jakýmikoli. Shledav, že mu svět nemůže dáti pravé blaženosti, která jedině v tichosti srdce Bohu ve všem oddaného se skrývá, od světa ničeho nežádal: žil Bohu, konaje a snášeje vůli jeho tak ochotně a statečně v myšlení, slovích a skutcích, že není snadno mysliti si člověka nábožnějšího opravdově, z přesvědčení, ve všem všudy, beze vší okazalosti a marnivosti, nežli byl Komenský, jemuž byla víra a důvěra v Boha berlou nedadoucí mu klesnouti v žádném pokušení a utrpení.

Život jeho nebyl vlast, než pohostinství, ne jen že, zmítán jsa vlnami osudu s místa na místo, v cizině nikde stálého pobytu neměl, než zvláště proto, že kráčeje šlépějemi vůle boží, chvílemi octl se ve vlasti nebeské, aby poradě se s Bohem, z vnuknutí jeho připravoval na zemi království boží obnovováním ráje božího, smiřováním různých věr a zakládáním blaženosti lidské na rozumu a lásce, aby každý i v nestálosti světa stálé mohl míti potěšení.

O víru s nikým se nehádal, věře prostě slovům písem svatých, jež za jedinou autoritu uznával. Každému přál jeho přesvědčení, jako sám přesvědčen byl, že víra jeho bratrská, nezáležejíc v slovích než v skutcích, ryzejší byla, nežli sebe učenější víry kterékoli vyšňořování. Jenom když někdo, nemírně si veda, náboženské své přesvědčení jiným vnucoval nebo víry bratrské nešetrně se dotýkal, ozval se proti němu opravdově, aby nerůznil místo smiřování, aby neklamal místo poučování. Gindely našel, že Komenský méně přál Římu, nežli Vitmberku, čemuž se nedivíme, vidouce, že té lásky křesťanské více v knihách bylo a na kázaních, nežli v chování se katolíků k Bratřím i v živobytí soukromém, i v tom, čeho zvláště jezovité podnikali proti Bratřím, mezi nimiž bez odporu více bylo mravného jádra (dokud se nezvrhli), nežli v kterémkoli jiném vyznání. Když Komenský za oněch dob nesnášelivosti náboženské, jíž nejvíce Jednota bratrská trpce zakoušela, církev římskou „macechou“ a „zubřicí“ nazval, nebylo mu lhostejno nelidské chování církve anglické proti katolikům, protože každá vášnivá přílišnost útlé mysli jeho se protivila. Koniášovi některá místa v českých spisech Komenského se nelíbila; ale Balbin, mnohem jsa povážnější, takto o Komenském pronesl se (Boh. docta II., 314): „Velmi mnoho spisů vydal, avšak pranic, co by čelilo proti církvi katolické. Ano čtoucímu spisy jeho zdálo se mi vždycky, že psal s takovou rozvahou, že žádnému náboženství ani přednost dávati, ani žádné odsuzovati nechtěl.“ A dobře tak soudil. Neboť Ko-

menský veliké matení mezi křesťany vida, [102]) přesvědčil se zvláště na smírčích sjezdech polských, že nic tak nepřekáželo dorozumění a smíru jako samolibost. Proto netupil žádného náboženství, nýbrž pilně cesty vyhledával, jak by smíření to jistěji mohlo býti dosaženo. Ze snažení toho vzešel spis o spojení různověrců (č. 45.) a jiné. Jako pak veškery vzdělávací úmysly Komenského k tomu směřovaly, aby byla harmonie v jednotlivci i v celém člověčenstvu, tak i na takovém vzdělání, které on pansofickým čili vševědným nazýval, i harmonii a idealné splynutí všelikého náboženství v jednu lásku a v jedno ctění jednoho Boha zakládal, tou měrou, že i sám Oxenstjerna se přesvědčil, mohou-li věci lidské býti napraveny, že jenom státi se může tou cestou, které vyhledal Komenský. Neboť „Cesta k světlu“ a obsah spisů pod názvem „O napravení věcí lidských“ vydaných i nevydaných (č. 42. a 48.) k tomu vede, jak by ve všech myslech všechněch národů světlo moudrosti mohlo býti rozkřesáno, aby pak žádoucí shody nejen u víře, než i v jiných věcech mohlo býti docíleno, aby blaženost uhostila se mezi lidmi již na zemi. A čeho v příčině té spásonosné podnikl a sepsal, učinil (jak Krause dí) s otevřeností ušlechtilou, s nábožností nejoddanější, s tichou skromností a odevzdaností do vůle boží, se silou vesele vzhůru se pnoucí, s čistou láskou a vlídnou opravdovostí, vůbec s pravým úmyslem lidumilným, s hlubokou důmyslností a tvůrčím duchem neobyčejným, tak že mu mezi pravdivými lidumily jedno z nejpřednějších mist dle zásluhy náleží.

Byl-li Komenský filosofem, odkazujeme k důvodnějšímu vyšetření. U nás Storch a Květ nemálo dali si na tom záležeti, aby vřadili Komenského mezi veliké filosofické myslitele. Zvláště pak Květ Komenského v střed mezi Platona a Leibnitze postaviti usiloval, předchůdcem Leibnitzovým jej učiniv [103]). Dr. Durdík [104])

---

[102]) „Když vidím, že některé ty kaple (dvě, tři, bližší sebe jsouc), aby za jedno byly, se smlouvaly: mezi tím však žádnou měrou, jak by se mezi sebou porovnaly, trefiti nemohly; každý co v hlavu vzal, na tom stál, jiné na totéž naraziti usiluje. Někteří hloupější, co se jim namátlo, toho se drželi; jiní chytřejší, jak kde fortel viděli, tak přestupovali a odstupovali, až jsem nad tím mizerným milých křesťanů matením a motáním velmi horlil.“ Labyrint XVIII, 16.

[103]) Leibnitz und Comenius von Dr. F. B. Květ. Prag 1857 v aktách král. české společnosti nauk.

[104]) Dějepisný nástin filosofie novověké. Díl I. Od Decartesa až do Kanta. V Praze 1870. str. 77 sld.

dí, že jest Komenský filosofická hlava, více theosof nežli filosof doby podecartesovské, v němž zříti jest zvroucnělého theologa středověkého a paedagoga novověkého, více učitele nežli učence. Avšak věci té třeba důvodněji ohledati. Komenský sám spisy své filosofické: fysiku (č. 29.), astronomii (č. 77.), o teple (č. 87.), proti Cartesiovi (č. 92.), o štěstí národu (č. 71,), k nimž i hru Diogenes Cynicus (č. 38.) přidati sluší, nazval roku 1661 spíše pokusy nežli spisy (tentamina verius quam libri). Kdyby pak po ztrátě „háje pansofie“ (č. 74.), který v Lešně za své vzal, podařilo se nalezti Komenského rukopisy pansofické (č. 44. a 99.), které i po jeho smrti po více let rovnány byly — a národ náš neměl by na vyhledání jich šetřiti péče ani nákladu — pak by mohlo pronešeno býti konečné slovo o filosofickém stanovisku Komenského. Neboť ač nechtěl skvíti se učenými soustavami, maje předkem methodické urovnání věd na zřeteli, aby tím snáze od každého rozumem i pamětí mohly býti obsaženy, samým tím důvodným a nutně souvislým urovnáním filosofii ze všelijakých hříček a sofismat chtěl očistiti, z dotčených pak rukopisů vyšlo by bez pochyby na jevo, jak daleko a jakým směrem u věci té dospěl, a bylo by o hodnotě jeho filosofické nejlépe rozsouzeno, lépe, nežli lámaním si hlavy o tom, pokud Komenského pansofie podobá se Leibnitzově vědě universalní a j.[105])

[105]) Skromnost Komenského, a snad i jeho bohoslovecké, později biskupské, povolání byly příčinou, že o směru jeho pansofie věděli toliko někteří nejdůvěrnější přátelé, mnohé pak spisy jeho pro skrovný počet exemplářů ne příliš rozšířily se (ač některé hned za čerstva byly patištěny). Leibnitz sám dostal Komenského spisy didaktické od Hesenthalera, profesora Tubinského, žádajícího na něm spisů těch posouzení. Leibnitz pak o Komenském takto soudil: Poznávám hned, že trochu hlubšími myšlénkami se zabývá, nežli na první pohled by se zdálo (profundiores paullo cogitationes volvisse, quam prima specie appareret). Přál bych si, aby do podrobností více se byl pustil. Nepochybuji, že by mu po ruce byla neobyčejná zásoba věcí, snešená tolikaletým studováním, zvláště proto, že vidím, kterak sám důvody a příkladem svým pilných výpisek doporučuje. Myšlénky jeho didaktické celkem velmi schvaluji (Didactica ejus in summa valde probo), a nehne mnou to čeho ve své methodě Bekker (Beccherus) namítá. Bekker má za to, že mají učňům býti podávána slova pořádkem přirozeným rozdělená, avšak po různu a o sobě, nikoli v souvislost řeči sebraná. Já naopak mám za to, že prosté nahromadění slov, jakkoli srovnané, žádného světla, žádné lahody do sebe nemá, což ze samé ukázky Bekkerovy dosti zřejmě se jeví. Ku Komenskému tedy zcela se přidávám, že Brána jazyků a

Co Leibnitz (v pozn. 105.) o sestrojení encyklopaedie vyložil, to dle zpráv v tomto životopisu položených Komenský všecko do své pansofie odkazoval. Jako pak „Branou“ Komenský přiveden byl k pansofii, tak z dalších výsledků pansofie přiveden byl k myšlénkám smiřovacím a sjednocovacím, jimiž měly věci lidské býti napraveny. Směrem tím, od něhož okolnostmi častěji byl odvracován, ubíral se Komenský hned od sepsání „Cesty k světlu“ r. 1641 (č. 42.) až do posledního se s světem rozloučení.

Nejvíce jej vytrhovalo z těchto studií spisování kněh filologických pro gymnasia (1642—1647) a zřizování nižších tříd školy pansofické v Šaryšském Potoku (1651—1654), pak péče o církev a sebrání spisů didaktických, které měly býti základním kamenem velebného stavení, do něhož měla býti uvedena blaženost lidská, pochodící z obecného vzdělání a ze vzájemné lásky.

Obecné to vzdělání mělo týkati se všechněch lidí bez rozdílu pohlaví a stavu. Počínati mělo tam, kde počínají se při člověku jeviti přirozené schopnosti, první počátkové vůle a činů, aby postoupně poznával sebe, věci kolem sebe. Poznání to mělo býti důkladné a zevrubné: proto nemělo se zakládati na opakování cizích úsudků o věcech, než na věcech samých, a zároveň s tím poznáváním měla cvičena býti soudnost a obratnost v jazyku ma-

---

encyklopaedička má býti jedno (Comenio igitur prorsus assentior, Januam linguarum et Encyclopaediolam debere esse idem). Toho však nemohu nevyznati, že za nynějšího světla filosofie věc trochu jinak má býti zařízena, nežli jí za oněch časů mohl zařídíti Komenský. Zeptáš se, co bych myslil, že by encyklopaedička v sobě obsahovati měla? Já pak myslím, že k ní náležejí nejprvé výměry (definitiones) slov obyčejnějších a vzácnějších, a z nich vyvozené poučky (theoremata) a zásady (problemata) vzácnějšího užívaní, a to v mravech příslovím nějakým a pověděním mudrců neb památnou historií přioděné nebo spíše vyložené; druhé, pokusy přírodní obecnější, konečně stručný přehled historie a geografie, i obecné, i zvláště nynější... Encyklopaedie jest soustava veškerých předloh pravdivých i užitečných, pokud posud známy jsou. Vyloživ pak, jaké jsou předlohy obecné, zvláštní a kterých indukcí nabýváme, končí tím, čím byl začal, že nemůže encyklopaedie nebo encyklopaedička žádná vzniknouti, leda nejpečlivějším stručným sebráním a srovnáním výměrů slov nejpřednějších, základních výskumů umění svobodných i řemeslných, konečně pak i obecné historie časů a mist. — K tomu sluší podotknouti, že Komenský Bránu svou sepsal pro studenty asi 13leté, nikoli pro filosofy, ze str. 23. pak jde na jevo, že Komenský ani veškerého obsahu do Brány své čili encyklopaedie nepoložil, nemalou část toho všeho odkázav k desateru cvičení, které se žáky dle Brány mělo býti vykonáno.

teřském, později i v jazyku jiném, zvláště latinském, který měl býti jazykem idealné říše lidí idealných, v onom sídle lidské blaženosti, již Komenský tak úsilovně, ač v době tak nepříhodné, připravoval. Výsledek školy prostonárodní, jak ji Komenský v Didaktice své pojal, měl býti ten, aby každý do 12tého roku dle přirozeného a lahodného návodu poznal Boha, sebe samého, z věcí pak hmotných, umělých i řemeslných jakož i z jazyků tolik a tak, jak jest každému člověku zapotřebí. O Didaktice pak samé, dle níž měl ve vlasti zdělán býti onen chrám, k němuž Haggai po návratu babylonském vybízel, aby vzděláním zvelebeny byly církev i národ, hodno jest jinde šířeji promluviti, aby rozebrána mohla býti podrobněji. Zde toliko opakujeme politování, že dílo to, kterým po dvě stě let školami národními mohl lahodně zrychlován býti pokrok mezi všemi národy, nevešlo ani posud v známost všem národům, čehož příčinou bylo vydání spisů didaktických v skrovném počtu výtisků, a to po latinsku, pak i to, že lidé učení více hleděli si spisů Komenského pro gymnasia sepsaných, zvláště pak to, že památka Komenského po příkladu Bayle-ovu od mnohých, zvláště od Adelunga nelidsky a nešlechetně byla zostuzena, tak že kromě Čechů málo kdo si jména jeho povšiml, Čechové pak před nalezením českého textu Didaktiky latinskými spisy Komenského velmi málo se zabývali [106]).

Jan Scheffer, bibliotekář Upsalský († 1679), sepsal spis proti latině Komenského v Bráně jazyků obsažené. Spis ten nejapný, posud nejsa vytištěn, Komenskému neublížil [107]); ale to mezi lidmi

---

[106]) Bayle ve svém slovníku historicko-kritickém hanebně a nešlechetně o didaktických spisech Komenského (vydání Amsterodamského r. 1657) napsal, že jsou ve folio, drahé, a že po nich nic není (Il y fit imprimer l'an 1657 aux depens de son principal Mecene les differentes parties de sa nouvelle méthode d' enseigner. C' est un Ouvrage in folio, divise en quatre parties, qui couta beaucoup de veilles a son autheur et beaucoup d' argent à d' autres et dont la république des lettres n'a tiré aucun profit; et je ne pense pas même, qu'il y ait rien de praticable utilement dans les idées de cet auteur). Adelung pojal Komenského do své Gesch. der menschlichen Narrheit, o čemž dí Beeger ve svém něm. přeložení Didaktiky (v Berlíně 1871 str. LXXI. v pozn. 3.): Den ersten Platz in dieser Schrift hat Adelung gefunden; er steht auf dem Titelblatte. Obranu Komenského Palackým sepsanou najdeš v Monatsschrift des vaterl. Mus. 1829, s čímž srovnej několik našich zpráv v Časop. česk. musea 1871.

[107]) Dudík: Forschungen 1852, str. 323.

ujalo se, co Dan. Jiří Morhof [108]) o barbarismech latiny Komenského napsal. Naproti tomu polož co Palacký v obraně Komenského (1829) o latinském slohu jeho soudí: „Latinský sloh jeho, ačkoli jest plynný, zřetelný a úsečný, avšak není čistý a přesný římský; mělť zajisté málo smyslu, a ještě méně lásky k oné klasické ozdobnosti, která vyhýbá se všem novým pojmům, aby nestala se neřímskou; raději pojmenoval každou věc nejpříhodnějším její jménem, nic toho nedbaje, nepochází-li jméno třeba z doby železné.“ K tomu, souhlasíce s A. Zieglerem [109]), dokládáme: Ačkoli i tím velice zasloužil se, že řeč mateřskou zase mezi věci učebné přijal, přece, odloučen byv od vlasti i od možnosti, aby výhradně vzdělávaním jazyka vlastenského se zabýval, jakž pevný úmysl jeho byl (str. 4. pozn. 6.), nemohl odtrhnouti se od zvláštní náklonnosti k jazyku latinskému, který po obnovení věd vůbec panoval, aby jej byl neučinil středem veškerého (vyššího) vyučování a prostředníkem veškerého poznávaní. A poněvadž chtěl, aby kolikkoli jest předmětů realných našeho vědění, všemu se učilo a v zrcadle jazykovém se odráželo, pošla z toho vada, že jazyk, nejsa mateřským, dokonalému porozumění překážel, že jsa jazykem mrtvým, k naznačení novějších věcí a pojmů nepostačuje, a poněvadž přece nějak vyjadřeny býti musily, kazil se, čímž tím méně hodil se za prostředek k poznávaní. Jinou příčinou Komenskému, ač v létech teprv pozdějších, že od každého žáka požadoval, aby dokonale uměl latinsky, bylo přání, aby tohoto jazyka užíváno bylo co jazyka světového ku srozumění a sjednocení národů ve věcech jejich nejdůležitějších. Kdyby chtěl prozkoumávaním gramatického ústrojí jazyka latinského mládež cvičiti v myšlení a mluvení, nemohl by byl býval odstrčiti jazyku řeckého, v němž žáci, jako i v hebrejském, jen z nouze (ad necessitatem) vycvičeni býti měli, ačkoli jazyku latinskému dokonale (perfecte) rozuměti měli jako mateřskému. Jaké pak dokonalosti v latině hleděl dosáhnouti? Snad uhlazenosti (color urbanitatis)? Sotva; vždyť by vlastní jeho sloh latinský, jemuž ovšem obratnosti a vycvičenosti upříti nelze, špatně svědčil o dobrotě jeho methody; a krom toho dí sám, toho že nechce (Opp. did. II, 205). Poručiv, aby co nejvíce cvičili se v napodobování jednotlivých kla-

---

[108]) Polyhistor, sive de auctorum notitia et rerum commentarii. V Bukovci 1688.

[109]) V programu Lešenském 1855 str. XIII.

siků, píše dále takto: „Třeba vystříhati se, bychom nedopouštěli, aby nám napodobování Cicerona, neb Seneky neb Tacita neb kohokoli nezachutnalo tak, abychom nemajíce věcí, o kterých tak mluvíme (republiky římské), přece o nich mluviti neustáli. Odtud až potud, a vždy budiž větší péče o věci než o slova (semperque cura potior rerum, quam verborum). Paměti hodno jest, a poznáváme z toho důmyslnost a svědomost Komenského, že sám, ačkoli zakořeněn byl ve své době, která domnívala se, že latina ke všemu se hodí, dokončiv dráhu svou paedagogickou a prohlížeje spisy své didaktické, ve „fofru moudrosti“ (Ventilabrum sapientiae) roku 1657 sám se přiznává, že narazil na vlastní svůj základ, uče známému neznámým, materštině latinou.

Český sloh Komenského (dle slov Palackého) jest živější, mocnější a lahodnější; v ozdobnosti řeči jest vzorem posud nedostíženým, vroucnosti a srdečnosti slov jeho nemůže nikdo odolati.

Nekonečna byla láska jeho k národu a jazyku jeho, kterou netajil se ani tenkráte, když ponořil se do nejlidumilnějšího světoobčanství. Jeho touha po vlasti, jejíž zkázu viděl, byla tak vroucí jako trpké bylo časté její zklamání. Jako pak Komenský ve snahách svých věk svůj daleko předbíhal, tak jista byla po vždy jeho důvěra, že idey jeho, nepřízní času buď neuznané nebo nehodami v provedení svém zadržené, v budoucnosti jistě dojdou uznání a vykonání, což aby aspoň za dvoustileté památky jeho úmrtí se stalo, i ve prospěch národu i ve zdar člověčenstva upřímně žádáme.

Aby pak zřejma byla mnohostranná, neunavná činnost Komenského všech směrů, o nichž v životopisu tomto zmíněno, sestavili jsme pokud možná bedlivě a svědomitě

XIII.

Seznam spisů Jana Amosa Komenského.

1. L. **1612—1656.** *Linguae bohemicae thesaurus* h. e. lexicon plenissimum, grammaticam accuratam, idiotismorum elegantias et emphases adagiaque continens. O slovníku tom, jejž Komenský od r. 1612—1656 skládal a před požárem Lešenským do tisku chystal, čteme takto v listu k Montanovi (1661. str. 74.): In quibus observatione colligendis id me praestitisse spero, quod in vulgaribus linguis nescio an aliquis. Dedi enim operam, ut omnia cum latinis essent parallele har-

monica: ad exprimendum voces, phrases, idiotismos, adagia sententioseque dicta pari elegantia et emphasi (propria proprie, tropica tropice, antiqua antique, jocosa jocose, proverbialia proverbialiter etc.) eo fine, ut si latinissimus quicumque author in vernaculum esset transferendus, consimili elegantia posset, et vice versa. Quod laboriosissimum (annorum 44) opus dum jamjam typis (anno 1656.) paratur, una cum tota bibliotheca mea, typographeo totaque civitate Lesna tam insperato incendio conflagravit, ut eripi nihil posset. Quam jacturam tum lugere desinam, quum spirare: etiam ideo, quia aliarum linguarum hominibus exemplo, ad imitandum, servire potuisset, meruisset certe. Nihil autem ejus superest, praeterquam servatum alibi *primum operis rudimentum*, omnium linguae boh. radicum collectio: cum derivatorum et compositorum sylva. Viz pozn. 7., 26., 83. Sitzungsber. 1868. I, 74—76.

O *slovnících*, zvláště pak o slovníku *věcném* čili *pansofickém* pronáší se Komenský v listu k Montanovi (str. 99—102) v tato slova: Quantum ad *lexicos* libros, illi hactenus quid agunt, nisi quod voces et phrases de lingua in linguam (sicut liquorem de vase in vas) transfundunt? *praesupponendo iterum*, *voces vernaculas* (aut alterius praenotatae linguae) *jam intelligi*: eoque voces linguae novae ad illas accommodari sufficere. Qua ratione nihil aliud obtinetur, nisi quod rerum vocabula multiplicantur; res ipsae tametsi alio et alio modo prolatae, semper ignotae (quamdiu non aliunde succurritur) maneant. Unde in omnia hominum noxa redundat ingens: quia rerum hoc modo theoria ubique obscura et manca praxin producit difficilem ac impeditam, praxis vero impedita, vaga, surda, usum rerum facit nullum, qualem debebat, universalem, certum, suavem, et sic jactamur sine fine. Res enim turbare nihil aliud est quam commiscere atque confundere, quod nos (rebus aliter non institutis) omnes propemodum in omnibus facimus . . . Ergo universale confusionum et imposturarum remedium esset, per totum universum eundo res, *rerum conceptus*, *verbaque recte disterminari*: ut quae eadem sunt aut similia, quae diversa aut dissimilia, quae denique opposita et contraria, ubique in luce sit. Sive id per rerum exactissimo ordine digestarum *Syntagma* (de quo hactenus verba egi et *opere pansophico* designatum est;) sive per *Lexicon plenum* et *reale* (de quo jam dicam aliquid, et *Pandectae lucis* dici possit) expediri queat. *Lexicon dico plenissimum esse concinnandum, quo, quis, quid opus sit et unquam usus veniat mox (propter alphabeticam rerum et vocum seriem)* reperiatur. Ad cognoscendum, non quomodo hoc idem hi vel illi sua lingua eferant, vel author hic aut ille usum parit: sed quid unaquaeque res intra se

ipsam domi sit. Nempe *ad quod rerum genus spectet, et quid ab aliis omnibus in eodem suo genere differat? Tum ad quid sit et quomodo adhibenda?* Ut una eademque opera et rerum omnium cognitio hauriatur vera, et lingua discatur tota, eoque mens sapientiae lumine tingatur amoene, ad incorrupte de rebus judicandum, electionibusque ac operationibus non aberrandum. Verbo, *Lexicon reale, pansophicum desiderari dico*: quod veras et reales rerum omnium *definitiones* (ad perfecte, quid sit, cognoscendum) tradendo; definitionibusque mox ubique *partitiones* (ad omnia ejus ingredientia, ex quibus constat, intime pervidendum) subjungendo, demumque *distributione* rei cujusque differentias et species (si ullas sub se habet, ad individua usque) explicando, quicquid ullius rei cognitio vera requirit, subministret. Qui liber, si condi posset, *Liber librorum, Bibliotheca portatilis, Pandectae lucis, Encyclopaedia pansophica, Eruditionis clavis, Sapientiae breviarium, Omniscientiae humanae orbis, Omnia mea mecum porto etc.* dici posset.

2. *Amphitheatrum universitatis rerum*, jakási věcná encyklopaedie česká. Sitzungsber. 1868. I. 76. Viz pozn. 10.

3. L. **1616**. *Grammaticae facilioris praecepta.* V Praze 1616. Nevíme o žádném exempláři. Pal. č. 1.

4. L. **1616**. *Listové do nebe.* Pauperum oppressorum clamores in coelum. Dle zprávy Komenského byly vytištěny v Olomouci 1617. Pal. č. 2. — Jest-li spisek ten (libellus) tentýž co Listové do nebe 1619, u Jungmanna (v hist. lit. č.) str. 169 č. 721, s jistotou říci nelze. Sitzungsber. 1868. I, 77.

5. L. ? —**1624**. *Mapa markrabství moravského.* Pal. č. 6. Dokončena byla r. 1624, vydána v Amsterodamě 1627, 1664 („Dabam in exilio"), pak v Zeilerově topografii Čech, Moravy a Slezska ve Frankf. 1650. Viz: Schriften d. histor. Section. Brünn 1853. str. 83. Věstník bibliogr. III, 81.

6. L. ? *Starožitnosti moravské.* Rukopis p. K. st. z Žerotína věnovaný. 2 díly. Pal. č. 7. Dle Pešiny (Mars Moraviae 1677 str. 34.) čerpal Komenský, jak prý v předmluvě položil, zprávy své z rozličných rukopisů, zvláště pak z knihy Ctibora z Cimburka a Matyáše Erytraea čili Červenky Čelakovského.

7. L. ? —**1630**. *O původu a činech rodu Žerotinských.* Pal. č. 7. Dle Pešiny (l. c. 230.) podal Komenský rukopisu toho p. K. z Ž. r. 1630. Místosudí zemský Hoffer († 1747) měl prý ten rukopis. Kde nyní jest i s číslem 6., není povědomo.

8. L. **1620**? *„Retuňk“*, praemonitiones adversus Antichristianas seductiones, jak jej Komenský r. 1661 jmenuje. „Retuňk duchovní věrným pokušením zemdleným křesťanům“, jejž Koniáš dokonale zničiti radí (plene abolendum), jest snad týž spis Komenského, nebyl však od něho vydán, čehož Kom. výslovně dotýká: Non vulgatum, variorum tamen manibus varie transscriptum. Slyš o tom Hanuše v Sitzungsber. 77—79.

9. L. **1621**. *Metrické přebásnění žalmů Davidových.* Vydány toliko 4 archy, jichž jediný exemplář v knihovně university Pražské (L IV. E. 130.) se chová. Vytištěny tu žalmy 1—64. Žalmy 94. metrem safickým, 100., 117., 150. metrem trochaickým, jichž Komenský r. 1661 připomíná, nebyly posud nikde nalezeny. Vydány byly opět žalmy ty od Jos. Jirečka ve spisu: Časoměrné překlady žalmů br. Jana Amosa Komenského, pak br. Jana Blahoslava, kn. Matouše Philonoma Benešovského a M. Vavřince Benedikta Nudožerského, spolu s historickou zpravou (a to důkladnou) o prosodii časoměrné. Ve Vídni 1861. 8°. str. XXIV. a 88. Sitzungsber. 82. — O žalmech Komenského dle melodií francouzských viz pozn. 13.

10. L. **1621**. *Přemyšlování o dokonalosti křesťanské.* Pal. č. 89. Jgm. str. 328. 1372 *b.* Vyšlo prý po prvé v Praze 1622, po druhé v Hali Magdeburské 1765 (v. č. 11.). Koniáš o spisu tom nevěděl; Komenský hlásí se k spisu tomu, jakož i k čís. 11. r. 1661.

11. L. **1622**. *Nedobytelný hrad jméno Hospodinovo*, k němuž kdo se koli utíká, zachován bývá. Datum: při odcházení mém 10. října 1622. Pal. č. 3. Jgm. str. 328 č. 1372. Koniáši nelíbila se zvláště 2. kap. První vydání r.? Elsner vydal spisek ten v Hali Magd. 1765 pod nápisem: Dvojí spis vzdělávatelný: I. Nedobytelný hr. jm. Hosp. II. Přemyšlování o dokon. křesť. (č. 10.). Nové vydání Pasekovo v Praze 1864.

12. L. **1623**. *Labyrint světa a ráj srdce* etc. Dopsán 13. pros. 1623, vydán pak v Lešně 1631. (Komenský píše v Epist. ad Mont. str. 70. č. XI.: Excussum postea fuit *Pirnae* in Misnia ao. 1631), pak v Amsterod. 1663, v Berlíně 1757, v Praze 1782, 1809, 1848, v Litomyšli 1862, v Praze 1871. Na jazyk holandský přeložil jej (dle zprávy Kom.) Jan Gajus (tchán?), školy Kampenské konrektor, avšak vydání překladu smrt Gajusova překazila. Německy vydán v Berlíně 1787, maďarsky v Prešpurku 1805. Pal. č. 4. Igm. str. 282 č. 4876.

13. L. **1623**. *Dialogi animae afflictae cum ratione, cum fide et cum Christo.* Spis český, r. 1661 od Kom. zmíněný, r. 1623 se-

psaný. Druhý díl toho spisu byl od Bratří r. 1624 v Praze vydán pod názvem: „Truchlivý“ čili „smutné nad žalostnými vlasti a církve bídami naříkaní“. Dle zprávy Kom. vydán byl „Truchlivý“ od překladatele neznámého po něm.: „Trauren über Trauren und Trost über Trost“. R. 1651 přičinil Kom. k spisu tomu díl 3tí, r. 1660 díl 4tý. Sitzungsb. 81.

14. L. **1624**. *O sirobě* t. j. o potracování milých přátel, ochranců a dobrodinců . . . Sepsáno a vydáno r. 1624, potom v Lešně 1634; též po polsku. Koniáš radí, aby předmluva byla vytržena a několik listů aby bylo opraveno. Sitzbgsb. 81. Jgm. 282. č. 487.

15. L. **1625**. *Hlubina bezpečnosti* etc. Sepsána 1625, vydána pod širším titulem v Lešně 1633, pak r. 1663, 1785, 1864. Dle zdání Koniášova měl spis ten býti zničen, zvláště listy 13. a 74. Pal. č. 5. Jgm. 328. str. 1372 d. Sitzgsb. 80.

16. L. **1625**. *Krištofa Kottera vidění a zjevení*, kteréž měl od l. 1616—1624. 3 díly z něm. přelož. 1625.? Jgm. 343. č. 1673

17. L. **1628—32**. *Didaktika* etc. Komenský skládal ji po česku 1628—32 (prohledl ji 1650). Viz str. 29. Byla teprvé r. 1641 prof. Janem Purkyní v Lešně objevena, roku pak 1649 od Matice české (méně správně) vydána. Vydání matiční otisklo co druhé vydání kněhkupectví Kobrovo (1872). Správněji vyjde od dra. Beránka dle rukopisu prohlednutá jménem Pražské Budče učitelské. Po r. 1633 vytištěna byla po polsku v Lipsku a v Toruni. Do latiny byla Komenským r. 1653 přeložena a teprvé r. 1657 v Amsterodamě tiskem vydána (Opp. did. I., 5—196.) pod nápisem: Didactica magna, universale omnes omnia docendi artificium exhibens. Palacký (č. 8.) zmiňuje se o prvním vydání latinském v Anglii okolo r. 1639, o němž Komenský v závěrce latinské didaktiky ničeho nepřipomíná, v listu pak k Montanovi zřejmě praví, že byla did. lat. v Amsterodamě po prvé vydána: latine *hic primum* publicata. Německy vydána překladem Julia Beegra v „Pädagogische Bibliothek“ pod titulem: Comenius Grosse Unterrichtslehre v Berlíně 1871 (s důkladnou úvahou), dle textu latinského. Charvatsky vyjde t. r. Rusové snad také pomyslí na dobré didaktiky té vyložení; měli by jí jistě pro své školy velmi zapotřebí.

18. L. **1628—33**. *Informatorium školy mateřské* etc. Rukopis český r. 1856 profes. Girdelym v Lešně objeven a r. 1858 v Praze tiskem vydán. Polsky vydán v Toruni r.?, německy od Komenského v Lešně 1633 a v Lipsku r.? (recusa Lipsiae apud Grossium); pak od Reinh. Vormbauma s původním pravopisem ve spisu: Die evangelischen Schulordnungen des 17. Jahrh. (Gütersloh 1863 str. 776 sld.,

a od Herm. Schrötera (Weissenfels) 1864 m. 8°. str. 107. Nejnověji přeložil je na jazyk německý Jos. Sokol. Latinsky vyšlo v Amsterod. 1657. (Opp. did. I., 198—249). Pal. č. 9.

19. L. **1628** sld. *Škola prostonárodní* (schola vernacula), šest českých spisků nikdy netištěných, jichž rukopisy posud nebyly nalezeny. V Didaktice české v kap. 27. jmenují se neurčitě „naschvál k tomu zhotovené knihy", v kap. 28. čl. IV. píše Kom.: „Takých knih podle spůsobu přirozeného spořádaní na svou práci bereme; v „Navržení" pak čteme: „A takovéť knihy již na několik klasí zhotoveny jsou." Byly-li knihy ty opravdu dokonány, jest s podivením, že Kom. r. 1657 v sebraných spisech didaktických školu prostonárodní toliko nákresem (delineatio) na jednom listu odbyl. Spisy ty měly slouti: Violarium, Rosarium, Viridarium, Labyrinthus, Balsamentum, Paradisus. P. č. 10.

20. L. **1628—32**. *Konkordance české písem sv.* k vybídnutí Komenského v Lešně byly pracovány. „Dodělavaní jich a k presu přihotovení" svěřeno bylo r. 1632 br. Janu Štadiovi, „tak však, aby každý s svú literu podle jeho rady a uznání, chyby napravě a distrikty significationum po místech vzdělaje, přepsati to na čisto povinen byl. Zemřeli-li kteří, na místa těch jiní vyhledáni býti mají" (Dekrety 279.). Poněvadž Komenský r. 1661 k spisu tomu se hlásí, měl v něm jistě největší účastenství. Rukopis shořel r. 1656.

21. L. **1629—31**. *Janua linguarum reserata.* V Lešně (toliko latinsky) 1631. Česky od Kom. v Lešně 1633: „Zlatá brána jazykův otevřená" etc. Pal. č. 11. Jgm. 258 č. 46. Švédsky vytištěna 1640. (Dudík: Forschungen 330. č. 2.); belgicky 1642, řecky 1644, do tureckého přeložil ji Vojt. Bobrowski (Ali Beg) okolo roku 1650 (rukopis v Paříži). O jiných překladech viz na svém místě v tomto životopisu (čl. IV. odd. 2.) a t. d. Proti ní psal Scheffer (Animadversiones etc. rukop. v Štokholmě. Dudík 323.) a Morhof (Polyhistor sive de auctorum notitia et rerum commentarii. V Bukovci 1688. II. lib. 1. c. 15. §. 18.). Obrana Komenského pod č. 77. díl IV. *b.*

22. L. **1630**. *Praxis pietatis. Cvičení v pobožnosti* (angl.: Practice of Piety). Po prvé v Lešně 1630—31. Další vydání Jgm. str. 328 č. 1372 c. Pal. č. 12. Viz pozn. 38. Nákladu na skvostné vydání (nitidissima editio) Amsterodamské bylo 136 tol.

23. L. **1631**. *Historie o umučení, smrti, pohřbu a vzkříšení P. J. Kr.*, ze čtyr evangelistů sebraná a v jistý pořádek uvedená. V Lešně 1631, v Amsterod. 1663, v Berlíně 1757, v Praze 1832. Pal. č. 13. Jgm. str. 322 č. 1241. Snad jest částí spisu, r. 1656 shořelého, jejž Kom. 1661 připomíná: Evangelistarum harmonia uno per-

petuo contextu adornata comentariisque in capita 130 divisis illustrata. Komenský dal si na spisu tom velmi záležeti (majoris diligentiae). Sitzgsb. 84 č. 15.

24. L. **1632**. Usnešení synody bratrské r. 1632: „*Historia o původu jednoty české, aby byla přehlednuta,*“ a k ní čtvrtý díl přidán o příbězích Jednoty hned od počátku až posavad. To aby ex annalibus vyhledáno bylo sumovně, obšírněji však než in Synopsi latina proto, aby všickni v jednotě zůstávající nýbrž i jiní o Jednotě a věcech jejích místnou zprávu míti mohli. Poručena ta práce b. Janovi Komenskému a kohož by koli sobě ku pomoci přivzíti potřebu znal.“ Ale nevíme, aby kdy spis takový tiskem vydán byl, a kde rukopis hledati sluší. Jest snad z toho spisu výtah latinský to, co pod jménem Komenského položena jest do spisu Ratio disciplinae etc. (č. 89.) 1660 na str. 1—63: Comenii Moravi Ecclesiae Slavonicae . . . brevis historiola, o níž Komenský sám r. 1661 se zmiňuje? (Hanuš: Quellenkunde 58.). Dudík (332 č. 15.) našel v Štokholmě stručnou historii bratří moravských (Schwabach 1739 8^{0}.), která i v knihovně Mitrovské se nalezá. Dudík spisek ten Komenskému připisuje. Snad byl z Komenského přeložen.

25. L. **1632**. *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae. O (těžkých) protivenstvích církve české*, v níž Komenský účastenství měl, ačkoli nebyl jediným její skladatelem, byla r. 1632 již „dohotovena“ i „bedlivě přehlednuta“. „Na žádost jiných církví“ měla po usnešení synody r. 1632 „k tištění“ dána býti „a při tom místo appendixu aby připojen byl latinským také jazykem „Řád Jednoty“ podle poslední edicí (č. 26.) pilně zpravený“. Datum prvního vydání (Dabamus in exilio ao 1632) také o tom svědčí, že spis toho roku k tištění byl připraven, ačkoli teprvé roku 1647 po prvé, r. 1648 po druhé latinsky vydán byl. Tím Hanušovy zprávy bibliografické v Quellenkunde str. 54. nabývají vysvětlení a doplnění. Pal. č. 16. Jgm. 277. č. 379 *d.* Nachr. ü. e. Hal. Bibliothek VII., 41. Stück str. 459—465. č. 980.

26. L. **1632**. *Řád církve jednoty bratrské.* V Lešně 1632. Jgm. 277. č. 379 *a.* Boček spis ten Komenskému připisuje, ačkoli v Dekretech bratrských (str. 282.) o Řádu tom se dočítáme, že v říjnu 1632 „do polovice“ vytištěn byl, a že „dotlačen“ býti měl, „a testimonia mužů některých vzácných latině aby přidána byla.“ (Viz též pozn. 25.). Ale Komenský co skladatel se nejmenuje.

27. L. **1632**. *Haggeus redivivus,* de non festinando primum ad domos, arces, praedia, vineta, sed animo ad restituendum sanctum Dei cultum fervide apponendo. Spis český o návratu do vlasti dle listu Ko-

menského 1661 byl synodou schválen, dle Dekretů Jednoty bratrské (str. 279) r. 1632 již hotov, ale nikdy tiskem nevydán, a není povědomo, kam rukopis se poděl. Sitzgsber. 83.

28. L. **1632**. *Vestibulum januae latinitatis.* V Lešně 1633. Opp. did. I, 302—317. Pal. č. 15. Roku 1642 poslal Kom. do Švéd „Vestibulum reformatum" zároveň s návodem (informatorium), jak z té knížky vyučovati sluší.

29. L. **1632**. *Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis* philodidacticorum et theodidacticorum censurae exposita. Lipsiae 1633. (Komenský: 1634 apud Grossianos), v Amsterod. 1645 apud Jansonios a v Paříži. Pal. č. 14. Vydání pařížského Kom. ani neviděl. Psal mu o něm D. J. D. „advocatus parlamenti" roku 1647: „My zde všecky spisy tvé otiskujeme (recudimus). Ale v předmluvě k tvé fysice, neměj za zlé, věta jedna byla změněna; stalo se tak s dobrou rozvahou."

30. L. **1633**? *Moudrost starých předků za pravidlo vystavená potomkům.* Sbírka přísloví českých s důkladným úvodem, z příčin didaktických dle materií „Brány jazyků" urovnaná. Viz pozn. 30. Vytištěna při Didaktice 1849. str. 198—268.

31. L. **1634** sld. *Conatuum Comenianorum praeludia. Porta sapientiae reserata.* V Oxfordě 1637. 4° (Komenský mylně: 1636.) Pak pod titulem: *Pansophiae prodromus.* V Londýně 1639. typis M. F. Sumptibus L. Fawne et S. Gellibrand. Kniha ta prodávána byla na hřbitově Pavlovském „u měděného hada". 12°. str. 10 a 288. V předmluvě vyzývá Sam. Hartlib ku podpoře, bez níž by pansofie nemohla býti dokonána. Prodromus obsahuje 103 str. Pak následuje: De sermonis latini studio (č. 36.), cui additur in usum juventutis formatorum et editorum jam in lucem Vestibuli (č. 28.) et Januae (č. 21.) usu debito informatorium Autore J. A. Comenio Londini ad exemplar Lesnae impressum 1638 str. 105—225. Potom následuje obrana pod čís. 39. položená, pak co část 4. (str. 275.) Septem partium templi pansophiae christianae tituli speciales. — Patisk spisu toho Lugduni Batavorum ex officina Davidis Lopez de Hara 1644. 12° str. 5 a 292. Přidán jest seznam tří tištěných a desíti netištěných spisů Komenského, z nichž některé nebyly nikdy vydány a snad ani dodělány. Nachr. ü. e. Hall. Bibl. 1751. VII. 41. Stück. str. 418—20. č. 973 a 974. Kromě toho tištěno v Paříži etc. Dudík: Forschungen 331 č. 3. nepovšiml si toho, že liší se Pal. č. 17. od č. 26. — V listu k Freinsheimiovi 1. října 1642 píše Kom., že byl Prodromus vydán v Londýně bez jeho vědomí a svolení (me inscio et inconsulto), dále pak, že Angličané Prodr. na jazyk svůj dali přeložiti a vytisknouti. Pal. č. 17.

32. L. **1635.** *Na spis proti Jednotě bratrské od M. Sam. Martinia z Dražova sepsaný a na navrácení k řádu jejímu v pobožných lidech dověrnosti v třiceti pět příčinách (jak je nazývá) vůbec vydaný, potřebné, mírné, křesťanské starších kněží též Jednoty bratrské na ten čas v Lešně Polském v exilium zůstávajících ohlášení.* L. 1635. Jgm. 293 č. 698 e. Komenský připomíná 1661, že psal „Obranu“ z rozkazu starších (jussu superiorum). Sitzgsb. 85. Týká se snad spisu tuto položeného.

33. L. **1636.** *Kázaní XXI. O tajemstvích smrti, vzkříšení a na nebe vstoupení Krista spasitele světa,* učiněná v Lešně Polském 1636. V Amster. 1663. Pal. č. 18. Jgm. 300 č. 855 a. *Dvojí kázaní, první vánoční, druhé postní.* V Berlíně 1673. Jgm. ib. č. 855 *b*. Pal. č. 90.

34. L. **1636** měl Kom. *řeč pohřební* nad Rafaelem Leszczyńským. Ziegler užil jí v slavnostním programu gymnasia Lešenského 1855 na stránce XXIV.

35. L. **1636.** *Frage, ob Kristus sich selbst auferwecket.* V Lešně (z rozkazu starších po německu) 1638, latinsky v Amsterod. 1659 apud Jansonium. Pal. č. 19. Spis polemický proti Melicharu Schefferovi.

36. L. **1637.** *De sermonis latini studio per Vestibulum, Januam, Palatium et Thesauros latinitatis quadripartito gradu plene absolvendo dissertatio didactica ad Wratislavienses.* Ve Vratislavi 1638. Pal. č. 20. Dle č. 31. v Lešně 1638. Komenský 1661: „Lesnae 1637 in 12°.“ Opp. did. I, 346—393. „De linguis tradendis dissertatio,“ již Komenský 1642 Freinsheimiovi poslal, není snad spis jiný.

37. L. **1637.** *Faber fortunae sive ars consulendi sibi ipsi.* V Amsterod. 1657. Pal. č. 21. Dudík 331. č. 6. Jiné vydání jest v Českém museu, jehož vypsání pro vzácnost jeho šířeji tuto položíme. Titul: J. A. Comenii I. fortunae faber (po dvou listech titulních, předmluvě a dedikací — 3. Januarii 1637 — str. 11—50. Za tím následují Regulae vitae — č. 49. — potom pak „J. Comenius Petro Montano S.“ — č. 98. — str. 73—103). II. Diogenes Cynicus (titul, dedikací, předmluva a str. 1—106). III. Abraham patriarcha (stran 69). Nunc simul editi. Cum appenso ejusdem authoris scriptorum catalogo. (Obrázek roztomilý s pegasem a heslem nakladatelovým: Summa peto). Amstelodami apud Petrum van den Berge in vico vulgo de Heere Graft sub signo Montis Parnassi (jakž jest na zmíněném obrázku) Anno 1662 Tak hlavní titul, na prvním vnitřním titulu: Faber fort. rok 1661, na druhém: Diogenes, rok 1662, na třetím: Abraham, rok 1661. — Před

rokem 1661 vydán byl Fab. fort. několikráte; neboť Komenský mluví o „prioribus editionibus.“

38. L. **1638.** *Diogenes Cynicus redivivus* sive de compendiose philosophando. V Amsterod. 1658. 1662. Pal. č. 22. Viz č. 37. O hře té píše Komenský r. 1661, že byla as před 20 lety provozována ve škole Lešenské, tehdáž pod řízením jeho jsoucí (meo tunc sub regimine). Osoby té hry jsou: Diogenes, Antisthenes, Plato, Zeno, filosofové; Amphilogus, Elpidius, Hegesias a jiných několik studujících filosofie beze jména; Philippus, Alexander, králové; Clitus, rada Philippův; Perdiccas, Parmenio, Craterus, Alexandrovi prefekti; Scirpalus, vůdce mořských loupežníků; Harpax, Psiletes, loupežníci; Xeniades, měšťan Korintský; Dionysus, někdy král Syrakuský, potom učitel v Korintu; několik jeho žáků; Acestor, lékař; studující, lid, dvořané a Xeniadovi dva synové.

39. L. **1638.** *Conatuum pansophicorum dilucidatio in gratiam censorum facta.* V Lešně snad r. 1638, protože r. 1639 již v Londýně patištěno (v č. 31.). Opp. did. I, 455—482. Pal. č. 23.

40. L. **1640.** *A dextris et sinistris* h. e. pro fide in Christum Deum-hominem Marcioniticis deliriis lucta. V Amsterodamě 1661? Pal. č. 24. Jsou tytéž dva listy v prosinci r. 1661 ještě nevydané, o nichž Komenský takto zmiňuje se: Adversus Marcianiticum a P(avlo) Felgenhauero resuscitatum delerium (humanitatem Christi veram exinanientium) epistolae duae ad Danielem Stolcium Medicum. Ineditae, quia Medicus ad mentem sanam (Dei et medicinae hujus ope) redierat.

41. L. **1640.** *Abrahamus patriarcha.* Scena repraesentatus anno 1641 in Januario sub examen scholae publicum. V Amsterod. 1661. při spisu Faber fortunae (č. 37). Osoby školní té hry jsou: Abraham; Hlas boží (Dei vocem exprimens), Sara, Thara, Lot, Nachor, Milca, Eliezer, čeleď Abrahamova, Farao egyptský, Taphanes kníže, jiný kníže, družina králova; cizinec, vypovídající válku; posel vítězství, Melchisedek, Bera, král sodomský; Agar, anděl, andělé tři u Abrahama, Ismael, Isaak.

42. L. **1641.** *Via lucis vestigata et vestiganda* h. e. rationabilis disquisitio, quomodo intellectualis animorum lux, sapientia, per omnes omnium hominum mentes et gentes spargi possit. V Amsterod. 1668. 4.° Pal. č. 25. Sepsán byl v Londýně spis ten, jehož „capitum seriem“ poslal Komenský dne 18. dubna 1642 Hottonovi, roku pak 1643 celý rukopis dru. Mathiae a kancléři Oxenstjernovi.

43. L. **1642.** *Pansophiae diatyposis ichnographica et orthographica.* V Gdansku 1643. (typis Elzevirianis), v Amsterod. 1645. Pal. č. 26. Gdanského vydání nebylo vytištěno mnoho exemplárů (exem-

plaria non multa descripta sunt), jak píše Komenský 8. října 1643. Viz též pozn. 45. Spis ten, jenž s části obsahovati měl práce za zimu 1641—42 v Londýně vykonané, chtěl Komenský vydati ještě před odchodem z Londýna, jakž psal Hottonovi 9. května 1642. Tenkráte chtěl mu dáti nápis: Specimen novum, elegans, mirum et multis insperatum pansophicorum nostrorum conatuum. Dle toho jest tedy Diatyposis toliko provedení toho, co mělo v sobě obsahovati ono Specimen.

44. L. **1642.** *Janua rerum sive metaphysica pansophica.* Komenský chtěl ji vydati v Londýně neb v Leydě, jakž psal Hottonovi 18. dubna 1642, protože si to zvláště v Leydě přáli, ale nebyla ještě dokončena (verum hanc nec absolvi). Roku 1644 přednášel Komenský podle ní v Elbinku. Viz též pozn. 59. Dne 10. prosince 1661 píše Komenský o tom spisu: Nunc luci paratur Janua rerum, quam sapientiam primam et lucem mentium, vulgo Metaphysicam vocant, ita reserata, ut per eam in totum rerum ambitum et omnem interiorem rerum ordinem omnesque intimas rebus coaeternas veritates prospectus pateat catholicus. Na ukázku vydal Komenský z té metafysiky 5 listů v Lešně 1649, které již roku 1678 byly věcí tak vzácnou, že ani mezi příbuznými Komenského spisu toho exempláře nebylo, jakž se dovídáme z listu Nigrinova k Hessenthalerovi.

45. L. **1643.** Hypomnemata *De reconciliandis religionum dissidiis.* V rukopisu poslal Komenský myšlénky ty r. 1643 dru. Mathiae a kancléři švédskému Oxenstjernovi. Roku 1644 dokonal spis ten, připsav jej Vladislavovi IV., králi polskému, když smírčí sjezd různověrců (conventus charitativus) do Toruně svolával. Ale spis ten vydán nebyl pro zmaření úmyslu králova neustupností některých zaviněné. Spis ten, jejž Palacký k čís. 85. položil, měl tento titul a toto rozdělení:

Christianismus reconciliabilis reconciliatore Christo. Hoc est, quam facile Christiani, si vere ac serio Christiani esse velint, non discordare possint, tam clara, ut sol meridie est, demonstratio. Spis ten záležel z 8 kapitol: I. Quae sint tam atrocium inter Christianos discordiorum verae causae. II. De abominabili eorum turpitudine ac noxa. III. Reconciliatio Christianorum cur optanda. IV. Atque si optanda atque quaerenda, *qualis* optanda et quaerenda (universalis ac totalis). V. An illius tam perfectae spes esse possit et ex quibus fundamentis. VI. De mediis ad talem reconciliationem necessariis. VII. De mediorum istorum legitimo usu. VIII. De triumpho Christi, principis pacis, si Christiani sub leges pacis redigi se paterentur.

46. L. **1643.** *Calendarium ecclesiasticum*, na kvap z polského přeložené, poslal Komenský do Švéd ku konci měsíce září 1643.

47. L. **1644.** *Huldrici Neufeld judicium de judicio Valeriani Magni (Capucini) super catholicorum et acatholicorum credendi regula s. absurditatum echo* (duo libelli). V Gdansku 1644 a 45. Jest spisek ten, o němž Komenský 28. září 1644 psal Hottonovi, že jej v čas pokušení od Nigrina sedm neděl skládal a na světlo vydal. Spis ten vyšel opět v Amsterodamě apud Christophorum Conradum 1658 pod titulem: De regula fidei judicium duplex: I. Qualiter a Val. Mag. constructa fuit. II. Qualiter ex intentione Dei et ecclesiae usu construenda venit. Pal. č. 27. a 63. pod rozličnými tituly k jednomu spisu se vztahují, a Komenský sám r. 1661 o totožnosti obou spisů zprávu dává.

48. L. **1644.** *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* ad genus humanum, ante alios ad eruditos Europae. Spis ten byl již v dubnu 1645 rozepsán (sub manu opus est), vydán však teprvé r. 1666 v Amsterodamě, a to necelý pod tituly:

a) Panegersis. Pal. č. 83.

b) Panaugia. Pal. č. 84.

Ostatní díly dle rozvržení v Panegersi položeném měly slouti: *c)* Pantaxia (pansophia), *d)* Pampaedia, *e)* Panglottia, *f)* Panorthosia. Buddeus, vydávaje Panegersi v Háli Magdeburské 1702 (spolu s Hist. fratrum Boh.), za netištěnou ji maje, z rukopisu ji vydal. Tak tedy řídká již byla. Kde jsou rukopisy dílů ostatních? Časop. mus. 1861 strana 321.

49. L. **1645.** *Regulae vitae sapientis, harmonicae, tranquillae, actuosae, negotiis obrutae, liberaliter otiosae, peregrinantis denique.* Dopsána byla pravidla ta dne 9. června 1645 pro Kristiana Ambrože Kochlewského, vydána pak v Amsterodamě 1657 zároveň s č. 37. Pal. č. 28.

50. L. **1646.** *Methodus linguarum novissima,* fundamentis didacticis solide superstructa. V lednu 1647 byly poslední kapitoly, registřík i dedikace ukončeny. Vyšla v Lešně 1648 8^0., pak v Opp. did. II, 1—292. Pal. č. 29.

51. L. **1646.** Eruditionis scholasticae pars I. *Vestibulum rerum et linguarum fundamenta exhibens.* V Lešně 1649, v Pataku latinsko-uhersky 1651, v Tubinku r.? latinsko-německy, v Amsterodamě (apud Joh. Seidelium) r.? latinsko-holandsky s obrazy do mědi rytými; též v Opp. did. III, 134—213. Pal. č. 30.

52. L. **1646.** Eruditionis scholasticae pars II.: *Janua, rerum et linguarum structuram externam exhibens.* Při ní Lexicon januale latino-germanicum a Grammatica latino-vernacula. V Lešně 1650. Dne 18. ledna 1650 byl slovník vytištěn až do *E.*, jak Komenský listem

oznamuje; zapomněl se tedy, napsav r. 1661, že vyšlo Lex. jan. v Lešně *1648*. Vydání Lešenské učinil Komenský vlastním nákladem. V Pataku vyšel spis ten latinsko-uhersky 1651, v Šafhausu latine tantum cum figuris 1656, v Tubinku latinsko-německy r.?, pak recusum Francofurti apud Mathiam Götzium r.? V Amsterodamě dotiskovala se koncem r. 1661 (10. prosince: jamjam prodibit) u Seidla latinsky a holandsky. Pal. č. 31. Dud. 332. č. 14.

53. L. **1646**. Eruditionis scholasticae pars III. *Atrium rerum et linguarum ornamenta exhibens.* V Pataku 1651. 8°., v Normberce apud Endteros 1655., v Opp. did. III, 451—718. Pal. č. 32. Dud. 331 čís. 4.

54. L. **1648**. *Independentia — aeternarum confusionum origo.* Accedit de Dissidentium in rebus fidei Christianorum reconciliatione. Sepsáno roku 1648 za příčinou svárů anglických s týmž úmyslem jako č. 45., vedouc strany k mírnosti. Vytištěno v Lešně 1650. a v Amsterodamě 1661 8°., jakž Komenský zprávu toho dává. Exemplář spisu toho v knihovně Mitrovské (Dudík 332 v pozn.)

Mínění své o *independentech* psal Komenský Hartlibovi dne 27. prosince 1646: In erroneo illo Independentium dogmate et irrestabili quodammodo nisu pretiosissimum ego latitare video excellentiae humanae mentis redditaeque per Christum animabus libertatis gemmam, in qua sola reposita est balsamica vis admistum pellendi venenum. Hoc nisi repererimus, ut desideratis satis fiat conscientiaeque bono, illaesis omnibus ordinis in ecclesia vinculis, frui permittantur, quicquid aliud tentamus, violentum erit vulneraque non sanabuntur sed asperabuntur sine fine. Haec tibi amice, non illis, qui nos non intelligunt et forsan, si judicium nostrum audirent, sinistrius acciperent. Ego occasione illa problema profundioris sapientiae et magni usus concepi: *Omni errori erroris antidotum extrahere.*

55. L. **1649**. *Joan. Lasitii, nobilis Poloni, Historiae de origine et rebus gestis fratrum bohemorum liber octavus,* qui est de moribus et institutis eorum od Komenského vydán v Lešně r. 1649. Pal. č. 33. Komenský o jiném vydání a spůsobu takto zprávu dává: Hist. ecclesiae fratr. Bohemicorum Joh. Lasitii *epitomata* cum exhortationibus ad ejusdem ecclesiae reliquias. Excusa Lesnae anno *1655*, recusa, contractior etiam, Amsterdami apud Joh. Ravensteinium 1660 in 8°. Vyšlo též po česku v Lešně 1649, v Amsterod. 1660 (při tom „Napomenutí k navrácení se na první lásku"). Jgm. 277 č. 379 *c-h.* Vytištění amsterodamské (latinské nebo české?) stálo 36 tolarů.

Lasicki poslal rukopis svůj Jednotě bratrské okolo r. 1585, opravený pak p. Karlovi staršímu z Žerotína r. 1599, ale celý spis nebyl vydán nikdy, toliko u výtahu; v celosti vyšla toliko kniha osmá. Hanuš (Quellenkunde 60) pochybuje, že by vydání české od Komenského pocházelo. To ovšem, najdou-li se starší vydání, nežli měl (Magdeburské 1765), bude teprv možná rozhodnouti.

56. L. **1649**. *Manuductio in viam pacis ecclesiasticae* s. l. 1650. Pal. č. 34. Komenský jmenuje spis český: „*Cesta pokoje*“, který vydán byl brzy po „Obraně“ (viz č. 32.). Jsou-li spisy rozdílné, není nám povědomo, jest-li však „Obrana“ opravdu spis k č. 32. položený, vyšla „C. pok.“ dříve, nežli „Manuductio“; podotýká zajisté Kom., že vyšla C. p. brzy (paulo post) po „Obr.“. Účel C. p. byl: pro tranquilandis utrinque animis.

57. L. **1650**. *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské.* (V Lešně) 1650. Pal. č. 35. Jgm. 277 č. 379 *e.*

58. L. **1651**. *Umění kazatelské.* V Praze 1823. Pal. č. 36.

59. L. **1651**. *Schola pansophica h. e. universalis sapientiae officina*, nunc auspiciis ill. domini Sigismundi Racoci de Felseovados etc. Saros-Pataki Hungarorum feliciter erigenda. V. Š. Potoku 1651. Opp. did. III., 6—60. Pal. č. 37.

60. L. **1651**. *Primitiae laborum scholasticorum in illustri Patakino gymnasio in majus et melius transformari coepto.* — Dvě řeči školní: De ingeniorum cultura; De libris. V Š. Potoku 1651. Opp. did. III., 67—113. Pal. č. 38.

61. L. **1651**. *De reperta ad authores latinos legendos et intelligendos via.* Řeč školní 1651. Recusum Amsterod. 1657 8°. Opp. did. III., 114—133. Pal. č. 39.

62. L. **1652**. *Laborum scholasticorum in ill. Patak. gymnasio continuatio.* V Š. Potoku 1652. Opp. did. III, 736—757. Pal. č. 40.

63. L. **1652**. *Fortius redivivus seu de pellenda scholis ignavia.* V Š. Potoku 1652. Opp. did. III., 759—775. Pal. č. 41.

64. L. **1653**. *Praecepta morum in usum juventutis collecta.* V Š. Pot. 1653. Opp. did. III., 776—783. Pal. č. 42.

65. L. **1653**. *Leges scholae bene ordinatae.* 1653 8°. Opp. did. III., 784—803. Pal. č. 43.

66. L. **1654**. *Orbis sensualium pictus* h. e. omnium fundamentalium in mundo rerum et in vitae actionum nomenclatura ad ocularem demonstrationem deducta. V Normb. 1658, po třetí v Normb. 1661. Pal. č. 44. Po dansku vyšel Hafniae 1672. Jan Gezelius vydal jej v městě Abo po švédsku 1680, avšak celé vydání shořelo; druhé švéd-

ské vydání 1682, třetí 1684 (Dud. 332. č. 10.). Česky poprvé 1685 (v Levoči), pak 1728, 1779, 1833, 1846. Jgm. 259 č. 47.

67. L. **1654**. *Schola ludus s. encyclopaedia viva*, h. e. Januae linguarum praxis scenica. V Š. Potoku 1655, v Amsterod. apud Abrahamum a Burg 1656. Opp. did. III., 831—1040. Pal. č. 45.

68. L. **1654**. *Lexicon atriale latino-latinum.* V Amsterod. u Jansonia 1657. Pal. č. 46.

69. L. **1654**. *Laborum scholasticorum Patakini obitorum coronis.* Řeč školní 2. června 1654. Opp. did. III, 1041—1050. Pal. č. 47.

70 L. **1654**. *Animae sanctae beatum satelitium operum bonorum exercitus* h. e. parentalis super Ludovici de Geer senioris obitum oratio ad nobilem Laurentium de Geer. V. Š. Potoku 1654. Pal. č. 48.

71. L. **1654**. *Gentis felicitas speculo exhibita iis, qui num felices sint et quomodo fieri possint cognoscere velint.* Ad G. R. T. P. scripta 1654, excusa 1659 in 12. Dle zprávy Komenského z r. 1661.

72. L. **1655**. *Útočiště v soužení i nebezpečenství* aneb boj s bohem modlitbami. V Lešně 1655, pak r. 1763, 1765. Pal. č. 49. Jgm. 328 č. 1372 *f.*

73. L. **1656**. *Excidium Lesnense anno 1656 factum* fide historica narratum. V Amsterod. 1656 4°. Pal. č. 50.

74. L. **1656**. *Sylva pansophiae*, spis v listu k Harzdorferovi vzpomenutý, požárem Lešenským zničený r. 1656.

75. L. **1656**. *Sapientia bis et ter oculata*, aliud in alio acute videns, aliudque per aliud potenter demonstrans. Traktát ten v Lešně shořel 1656.

76. L. **1656**. *Kázaní*, jež byl Komenský co kněz po 40 let míval, shořela v Lešně 1656.

77. ? *Astronomia ad lumen physicum reformanda*, novis non ad placitum fictis, sed veris et realibus e coeli natura desumptis hypothesibus superstruenda. O spisu tom zmiňuje se Komenský v Opp. did. I., 455; ale nebyl spis ten vydán, protože umřel Filip Lansbergius, jemuž věnován býti měl, ano nebyl ani dokonce dodělán (non prodiit nec absoluta ex toto est), protože Kom. zabrán byl jinými věcmi, jak r. 1661 oznamuje.

78. L. **1657**. Sebrané spisy didaktické: *Opera didactica omnia.* V Amsterod. u Krištofa Cunrada a Gabriela a Roy, nákladem Vavř. z Geer 1857 fol. Díl I. str. 482. Díl II. str. 462. Díl III. str. 1064. Díl IV. str. 110. Pal. č. 51.—59. Kom. 1661 str. 85—90. Nachr. ü. e. Hal. Bibl. VII. 41. Stück. str. 421—426. č. 975.

V dílu prvním obsaženy jsou spisy z r. 1627—1642: 1. O prvních příčinách spisovatelových studií didaktických. 2. Didaktika velká. 3. Škola mateřská. 4. Nákres školy prostonárodní. 5. Brána jazyka lat. 6. Předbraní. 7. Obraz chrámu latiny. 8. O studování latiny. 9. Předchůdce pansofie. 10. Úsudky o něm. 11. Snah pansofických vyložení.

V dílu druhém: Spisy od r. 1642—1650: 1. Nákres pansofie. 2. Nejnovější spůsob učiti jazykům 3. Předbraní věcí a jazyků. 4. Brána nová. 5. Slovník k Bráně lat.-německý. 6. Gramatika. 7. O síni věcí a jazyků. 8. Úsudky některé o spisech tu položených.

V dílu třetím: Spisy z r. 1650—1654: 1. O povolání do Uher. 2. Škola pansofická sedmitřídní. 3. O překážkách pansofie. 4. O duševním vzdělávání. 5. O knihách. 6. O cestě krátké a příjemné ku čtení spisovatelů latinských. 7. Předbraní. 8. Brána. 9. Síň věcí a jazyků. 10. O lenosti ze škol vypuzení (hra školní). 11. Pravidla mravů. 12. Pravidla školní. 13. Svět v obrazech. 14. Škola hra. 15. Koruna prací školních v Š. Potoku. 16. Průvod duše dobří skutkové.

V dílu čtvrtém: spisy nové v Amsterodamě složené 1656—1657:

a) Vestibuli latinae linguae auctarium, voces latinas primitivas construi coeptas et in sententiolas breves reductas exhibens. Opp. did. IV., 9—26. Též o sobě v Amst. 1657 8°. Pal. č. 52. Dud. 331. č. 5.

b) Apologia pro latinitate januae linguarum. IV. 27—41. Též o sobě v Amst. 1657. 4°. a 1658. Pal. č. 53.

c) Ventilabrum sapientiae s. sapienter sua retractandi ars. Cum adjuncta authoris omnium didacticarum suarum cogitationum retractatione brevi. IV. 41—63. Pal. č. 54.

d) E scholasticis labyrinthis exitus in planum. IV. 64—75. Pal. číslo 55.

e) Latium redivivum h. e. de forma erigendi latinissimi collegii. IV., 75—84. Pal. č. 56.

f) Typographeum vivum h. e. ars sapientiam non chartis sed ingeniis imprimendi. IV., 85—95. Pal. č. 57.

g) Paradisus juventuti christianae reducendus. IV., 95—105. Pal. číslo 58.

h) Traditio lampadis h. e. didactico studio imposita coronis. IV., 105—116. Pal. č. 59.

Rozpravy dílu IV., obsahující tresť spisů didaktických, chtěl Kom. ve zvláštní knížce o sobě vydati, aby snadněji mohly býti rozšířeny. Nestalo se.

Podávaje dne 7. února 1658 prefektům námořnictví holandského exemplář sebraných svých spisů didaktických, takto jich obsahu se dotýká: Nihil igitur absurdi admittam ego, si annorum aliquot *De juventute christiana literis, artibus, prudentia pietateque felicius imbuenda commentationes* meas hic apud Vos luci datas florentissimaeque Amsterodamensium urbi consecratas Vobis quoque, qui armatam repraesentatis Minervam, honoris causa reverenter offeram.

79. L. **1657**. *Lux* **in** *tenebris* h. e. prophetiae donum, quo Deus ecclesiam evangelicam (per. Christ. Cotterum, Christinam Poniatoviam et Nic. Drabicium) dignatus est. Bez místa a jména 1657 str. 38, 171, 95 a 204. Pal. č. 60. První to slíčné vydání velmi vzácné jest. Nachr. VII. Bd. 40. Stück. str. 336 č. 958. V Štokholmu jest exemplář mající titul: *Lux* **e** *tenebris* novis radiis aucta h. e. solemnissimae divinae revelationes in usum seculi nostri factae 1665 4°. Jest druhé vydání téhož spisu, mající str. 48, 168, 164, 28, 92, 536 a 55 stran registříku. Na titulu dodatek: Cum privilegio Regis Regum et sub favore omnium regum terrae recudendi haec ubiubi gentium, donec omnia redantur nota omnibus sub coelo populis et linguis. Ve vydání druhém jmenuje se Komenský co vydavatel v listu ku konseniorovi Václavu Lochariovi. Vydání to ozdobeno jest podobiznami visionářů a mnohými obrazy. První vydání prodáváno prý po 6 tol., druhé po 15 zl. Nachr. l. c. 339—346 č. 959. Dudík (331. č. 8.) také přivodí spis *Historia revelationum* Chr. K., Chr. P., Nic. Drab. et quae circa illas varie acciderunt usque ad earundem A. 1657 publicationem et post publicationem. 1659 4°. Komenský spisu toho v seznamu svém pominul.

Dle „Nachrichten von e. Hallischen Bibliothek" VII. Bd. 40. Stück. Nro. 961—962. str. 356—362 byly v Amsterodamě vydány tyto spisy německé proroctví dotčených se týkající:

a) Göttliche Offenbahrungen, so einem einfältigen frommen Mann Christoph Kottern ausz Schlesien durch wahrhaftige achtjährige Englische Erscheinungen (von Anno 1616 bisz ins 1624) wiederfahren. . . . Jetzunder auffs newe . . . ans Licht gegeben durch Benedictum Bahnsen. Amsterdam. 1664. 8° 267 str. a 44 str. předmluvy. Předmluva datovaná 18. (28.) března 1664 má podpis: J. C. N. M. (Joh. Comenius natione Moravus). Na str. 10. jmenuje se těchto 13 proroků, kteří v 50ti létech se objevili: *Mužští:* 1. Krišt. Kotter; 2. Mart. Dräscher, sedlák z Hlohova na Svídnicku; 3. Jan Kregel, tovaryš krejčovský z Hořejší Falce; 4. Vavř. Pscherer, kostelník blíže Normberka; 5. David von

Oppen, šlechtic z Marek; 6. Jan Warner, sedlák z Mišně; 7. Jiří Reichard, učitel v Seehausen, který měl přes 1400 zjevení; 8. Jan Engelberth, soukeník z Brunšviku. *Prorokyně ženské:* 9. Kristina Poňatovská; 10. Benigna Königova, panna v dvořanstvu Pomořanském; 11. Zuzana Rügerova, která pro náboženství vypovězena byvši z Horních Rakous, s rodiči v Normberce přebývala; 12. Marketa Heydenwetterova, sedmiletá dcerka řezníka Kotvického; 13. paní Anna von Medem předpovídala obrácení-se Židů, Turků a pohanů.

Spis ten vydán byl již roku 1632 („Zwei Wunder Tractätlein") po druhé pak dle vydání latinského (Lux r. 1657) a z exempláře německého, který r. 1626 pro krále Fridricha opsán byl, i dle dvou rukopisů ze Slezska získaných.

b) Göttliche Offenbarungen, so einem gottesfürchtigen Junggesellen, Johanni Kregeln . . . vier Jahre nach einander (1625—1628) wiederfahren. Vydal Benedikt Bahnsen v Amsterodamě 1664. 8°, 2 str. předml. a 100 str.

Výtah vidění Kregelových vydán byl r. 1629 ve spisu: Hemerologium revelationum Christinae Poniatouiae, Bahnsen pak dopídiv se celého exempláře těch vidění, vytiskl jej v plném znění (v 24 kapitolách). Při spisu jsou dva přídavky: na str. 92: vidění Davida von Oppen, na str. 96. vidění Anny von Medem, která vyšla v Elbinku 1646 pod názvem: „Geistlicher jüdischer Wundbalsam", též patiskem u Berga v Amsterod. 1660.

c) [61.] Göttliche Offenbahrungen Hermans von der Hude, eines frommen Bawren im Lande Lüneburg. V Amsterod. 1665, 8°, 6 str. předml. a 120 str.

Visionář ten měl vidění po 25 let (1633—1658). Vydavatel jest též Bahnsen, jako při *a)* i *b)*, ačkoliv se sám v předmluvě (20. srpna 1665) nejmenuje.

Památné jest pro stav vzdělanosti, že ještě roku 1711 vyšel spis:

d) Höchstverwundersame Offenbahrungen, welche einer Böhmischen Edel Jungfer Nahmens Christina Poniatovia, sonst Poniatowska genannt, in denen Jahrgängen 1627, 1628, 1629 geschehen. Z českého přeloženo do latiny (1657), z latiny pak „wegen ihrer sonderbaren Annemlichkeit" do němčiny. 8°, 4 str. předmluvy a 442 str. — Německy vyšla vidění Poňatovské ve Frankfurtě n. M. (po kusech) již r. 1632.

80. L. **1658.** *Janua seu introductio in biblia sacra* hoc est librorum hominibus divinitus in credendorum, faciendorum sperando-

rumque regulam traditorum epitome. V Normb. 1658. 8°. Vydáno „scholarum in usum.“ Pal. č. 61. Spis obsahem podobný č. 82.

81. L. **1858**. *Epitome novi testamenti.* V Normberce 1858. Exemplář v Upsale (Dud. 331 č. 7.).

82. L. **1658**. *Manualník aneb jádro celé biblí svaté.* Summa všeho, co Bůh lidem I. k věření vyjevil, II. k činění poručil, III. k očekávaní zaslíbil, plně a jasně obsahující. Místo nové svíce sedícím ještě v temnostech zpuštění svého církve české ostatkům podané. V Amsterod. 1658. str. 912. Pal. č. 62., Jgm. 290 č. 649. Srovn. č. 80. Před Manualníkem vytištěna jest Daniela Levinského píseň exulantů českých v Lešně.

83. L. **1659**. De Christianorum vero Deo, patre, filio, spiritu sancto fides antiqua. V Amsterod. 1659. 4°. Pal. 64., 1660 apud Jansonium 12°. (Kom. 1661). Psáno proti Schlichtingiovi. — V počtech Komenského poznamenán spis „Veri christianismi idea, ad lapsos Germaniae“, na nějž bylo nákladu 16 tol. Jest spis ten dílo Komenského a tentýž jako De Chr. vero Deo?

84. L. **1659**. *Kancionál*, t. j. kniha žalmů a písní duchovních. V Amsterod. 1659. (Vydán pomocí Jiříka Tranovského a j.). Celý náklad stál 418 tol. Pal. č. 65. Jgm. 261 č. 96.

85. L. **1659**. *Vindicatio famae suae contra Nic. Arnoldum.* V Leydě 1659. (10 archů). Pal. č. 66.

86. L. **1659**. *Admonitio fraterna ad Sam. Maresium de zelo sine scientia et charitate* 1659. Pal. č. 67.

87. L. **1659**. *Disquisitiones de caloris et frigoris natura.* Amsterod. 1659. (Komenský 1661: apud Jansonium 1660 in 12.) Pal. č. 68.

88. L. **1660**. *Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému hynoucímu stádu.* V Amsterod. 1660, v Berlíně 1757. Pal. č. 69. Jgm. 277 č. 379 *f.* — Jest-li týž spis, který v počtech Komenského 1660 sluje „Exhortatio consolatoria ad dispersos Bohemos“, stál náklad 5 tol.

89. L. **1660**. Ratio disciplinae ordinisque ecclesiastici in Unitate fratrum Bohemorum, cum praemissa de ecclesiae Bohemicae ortu, progressu mutationibusque historiola. V Amst. 1660. Pal. č. 70. O přidané historii srov. č. 24.

90. L. **1660**. *Paraenesis ecclesiae Bohemicae, ruinas passae, ad Anglicanam, ruinas praevenire quaerentem, de bono unitatis et ordinis.* V Amst. 1660. apud Joh. Ravensteinium. V počtech Komen-

ského sluje: De bono unitatis et ordinis paraenesis ad ecclesias. Vytlačení stálo 142 tol. Pal. č. 71.

91. L. **1660**. *Refutatio exercitationis paradoxae, cui titulus: „Philosophia scripturae interpres“* 1660. Eleutheropoli editae. Pal. č. 72.

92. L. **1660**. *Cartesius cum sua naturali philosophia a mechanicis eversus.* Bez jména a místa 1660. Pal. č. 73. Kom. hlásí se k spisu tomu r. 1661.

93. L. **1660**. *De Irenico-Irenicorum* h. e. de conditionibus pacis a Socini secta oblatis ad Christianos admonitio. V Amst. 1660 apud Henricum Betkium 8°. Pal. č. 74. Psáno proti Dan. Zwikkerovi.

94. L. **1661**. *Raym. de Sabaude Oculus fidei theologia naturalis*, a tautologiis et styli scabritate liberata vel liber, creaturarum in compendium redactus. V Amsterod. 1661. typis Joan. Paskovii. Psán jest spis ten „adversus Turcas, Judaeos omnesque infideles, nominatim pseudorationalistas Socianos.“ Pal. č. 75. Dud. 332. č. 13.

95. L. **1661**. *De iterato Sociniano Irenico iterata ad Christianos admonitio.* V Amsterodamě 1661. Pal. č. 76. Psáno proti D. Zwikkerovi, jejž Kom. „Christomastigem“, bičovatelem Krista nazývá.

96. L. **1661**. *Socinismi speculum* ex ipsorummet propria confessione concinnatum. V Amst. 1661 typis Joan. Paskovii. Pal. č. 77.

97. L. **1661**. Epistola ad Petrum Montanum, catalogum scriptorum Comenianorum exhibens. Ddo. 10. pros. 1661. V Amsterodamě. Pal. č. 78. Vydán byl list ten při spisku Fortunae faber, o němž viz č. 37. Spisek ten velmi vzácný do r. 1868 v Praze znám nebyl, až Ferd. Schulzovi náhodou jej koupiti se poštěstilo. Darován byl Českému museu.

98. L. **1661**. *Katechismus* pro Bratří české a moravské, v Amsterodamě vydaný 1661. Pal. č. 79. V počtech Komenského: Pro dispersa juventute catechetici libelli za 20 tol. Sotva byl z nova složen, spíše toliko z nova vytištěn.

99. L. **1661**. *Sapientiae primae* (metaphysicae srovn. č. 44.) *praxis*, *Triertium catholicum appellata*, h. e. humanarum cogitationum, sermonum, operum scientiam, artem, usum aperiens. Clavis triuna, amabili grammaticae, logicae pragmaticaeque cum metaphysicae osculo obsignata. Kom. dí o spisu tom dne 10. pros. 1661, že jej do tisku připravuje.

100. L. **1662**. Admonito tertia ad D. Zwikkerum et ad Christianos. V Amsterodamě 1662. Pal. č. 80.

101. L. **1662.** Moudrého Katona mravná poučování. V Amsterodamě 1662. Pal. č. 81. Jgm. 270 č. 254. *a.*

V předmluvě ku Katonovi dí Komenský: „Nezdálo se tedy od věci, i česky mu poručiti mluviti, ne tak rytmem jako metrem také.“ V listu k Montanovi píše mimochodem o časomíře české, zvláště pak o přesaditelnosti slov takto (str. 80.): Est enim lingua bohemica, ut id obiter dicam, metro quam rhytmis accomodatior, omnibus, quae graecam et latinam poësin amabilem et admirabilem faciunt, requisitis instructa. Syllabarum puta aeque brevium atque longarum sufficientia, voces in sententia quoquomodo trajiciendi (sensu eodem) libertate, elegantissimorumque idiotusmorum copia: cum alias Europae linguas (praesertim primo et secundo requisito) deficere certum sit. Memini quondam Theodori Bezae librum de pronuntiatione linguae francicae legisse, ibique inter alia haec: „Tentarunt quidam Graecorum et Latinorum imitatione gallicos scribere versus, non rhytmis sed metro. Ingens mehercule ausum et laudabile, sed quam metuo impossibile, quia tametsi longis non destitui videamur (propter diphtongos et triphtongos) syllabis, illae tamen sine summa laesione aurium gallicarum produci non possunt.“ Haec ille, his ipsis (si recte memini) verbis, Contraria ratio apud Germanos est, in quorum lingua omnes propemodum syllabae (aut propter diphtongos, aut propter consonantium concursum, aut propter accentum) longae sunt, breves paucissimae. Sed longe majus obstaculum inde surgit, quod ceterae hodie usitatae linguae (slavonica nostra cum suis dialectis excepta) nativum vocum ordinem (ut se syntaxeos vi cornectunt) servant trajicique (ut metri elegantia ipsaque necessitas semper fere requirit) non possunt. Exstat exemplum frustra tentati (ridiculi propemodum dixerim) heroici carminis in avis paradisicae descriptione, grammaticae germanicae Johannis Claij adjuncta: Ein Vogel hoch schwebet, der nicht wie andere lebet. In atriali grammatica mea (quae elegantiarum est) capite IV. §. 20. et 21. exemplum posui, latinam quinque vocum sententiam mera vocum transpositione centies et vicies variari (sensu semper eodem) posse, quod cum nulla europaearum linguarum possit, bohemica et polonica exacte possunt. (Srov. Jungm. Slovesnost 1846 str. 21.) Deditque hujus rei specimen illustre illustris Polonorum poëta Cochanovius, totum Virgilium verbum verbo verborumque eadem perpetuo serie reddens. Non quod metrum pariter prodeat (id enim neque graeca latinis verbis simpliciter reddita possunt), sed quod sensus idem ubique planus.

Haec ego sic obiter occasione data: in apologiam, si quis *theologum* ad poëtica digredi culpare forsan velit. Homo sum, humani

a me nihil alienum puto. Homo autem a Factore suo harmonice factus est: si ergo harmonia ubiubi honesta delectatur, quis vitio vertat?

102. *Překlady z Ovidia a Virgilia.* Dne 15. února 1655 zkoušel Kom., jak by klasikové ti métrem antickým v češtinu mohli býti přeloženi. Ale nebylo těch veršů mnoho, snad jen tolik, kolik vytištěno v Časop. česk. mus. 1842 str. 454. (Jgm. 270 č. 254. *b*); neboť Kom. v listu k Montanovi sám oznamuje, že jich přeložil jenom několik na vzor těm, kteří by v překladech takových chtěli se pokusiti (aliquot versus, specimini futuros iis, qui imitari vellent). Že by Kom. později něco více byl přeložil, není povědomo.

103. L. **1663.** *Veyhost světu.* V Amsterod. 1663. Pal. č. 82. Jgm. 328 č. 1372. *g.*

104. L. **1667.** *Angelus pacis ad legatos pacis Anglos et Belgas Bredam missus* indeque ad omnes populos mittendus. Bez místa 1667. Pal č. 86.

105. L. **1668.** *Unum necessarium.* V Amsterod. 1668 4^0. Česky vyšla toliko jedna kapitola pod titulem: J. A. K. Poslední vůle aneb kšaft při Lasiciovi v Háli Magdeb. 1765 12^0. Pal. č. 87.

106. Jiní spisové Komenského:

a) Obojí církve, pravé i falešné, základ a starožitná trvanlivost etc. Při Řádu Jednoty br. r. 1632. Jgm. 277 č. 379. *b.*

b) Boj Michala a angelů s drakem a angely jeho. V Hoře Kutné 1785. Pal. č. 92. Jgm. 277 č. 379. *g.*

c) Nábožné přemyšlování o večeři Páně etc. V Praze 1784. Pal. č. 88. Jgm. 295. č. 723. *a.*

d) O vymítání němého a jakéhokoli ďábelství. Toliko z Indexu známo. Pal. č. 91. Jgm. 295. č. 723. *b.*

e) Každodenní modlitby křesťanské z písem svatých od J. A. Kom. vzdělané. V Prešpurku b. r. Jgm. 338. č. 1557.

Poznamenání. Že zkráceniny *Pal.* a *Jgm.* týkají se Palackého „Poznamenání všech spisů J. A. Komenského“ v musejníku 1829. sv. 3. str. 113—120 a Jungmannovy „historie literatury české“, soudný čtenář jistě i bez tohoto poznamenání domyslí se.

Jana Amosa Komenského

DROBNĚJŠÍ SPISY NĚKTERÉ.

I. Jak lenivost ze škol vypuditi.
II. Pravidla mravů.
III. Zákony gymnasia Lešenského.
IV. Zákony školy dobře spořádané.
V. Pravidla života.
VI. Katóna mravná poučování.

Nákladem
Besedy Učitelské v Praze
vydal
FR. J. ZOUBEK.

V PRAZE.
Tiskem dra. Edv. Grégra.
1876.

Panu

KARLU PERLHAEFTEROVI,

purkmistru města Kostelce nad Orlicí,

příteli milému,

dáno, oddáno, věnováno.

ÚVOD.

Kytici šesti květů drobnějšího zrůstu rukou „Besedy Učitelské“ do rukou Ti dávám, čtenáři milý! Pět utrhl jsem z Komenského latinského sadu, šestý pak on sám se zdravého římského kmene, jejž byl českým roubem oštěpoval, k svazečku našemu přidává. Nejskromnější z šesti těch květů, proti jiným jako pouvadlý, původně vypučel na půdě Lešenské v Polště, předposlední v Elblagu v Prusích, tři jiné rychle po sobě vzrostly v Blatném Potoku v Uhřích, posledním pak těšívalo se starcovo hasnoucí oko, na břehu Batavském oplakávající rozptýlený národ. První květ jest barvy a vůně nejostřejší, protože prudce vyhnal z vroucí čilé mysli, zmalátnělou netečností a zlomyslnou nedbalostí rozohněné; předposlední dýše klidnou lahodností otce přítele; šestý listečky svými, šestkráte jako dle formy skoro stejně zakrojenými, nejvíce od ostatních se odráží; tři jsou si barvou velmi podobny, jeden pak z nich jest nejrozvitější, proti kvítku Lešenskému jako stolistý. Kéž Tě potěší kytice ta, jako občerstvovala mě, když jsem jí za srpnového vedra dovíjel. Ale přivoně a hned odtrhna a odhoď, silné té vůně lístku některého nepocítíš.

Ale takovým způsobem kdybychom řeč dále vedli, nedospěli bychom tam, kam směřujeme. Přejeme si zajisté, aby i touto knihou pravé poznání snah a zásluh Komenského mezi námi bylo rozmnoženo, i aby snahy ušlechtilé v myslech šlechetných spisy jeho probouzely se a rozhojnily.

Čtyři ze spisků v knize této obsažených zřízení škol, jaké bylo i jaké dle myšlének Komenského býti mělo, přímo na oči nám předvádějí, uvádějíce nás do škol mezi mládež a mezi učitele, čímž nemálo přispěje se dějinám školství. Vidouce pak tu úsilovnost, s jakou Komenský zvláště „milé Uhry“ probouzel ano burcoval

z nečinosti, nikoli bez bolestného pohnutí domýšlíme se, jaká by asi bývala činnost jeho ve vlastním jeho národě, kdyby mu nebývaly zavřeny brány do vlasti. „Lenivost“ i Zákony Potocké, kde věci šíře dovozují se a vyvozují, obsahují celé kusy didaktiky. Zadní dva spisky, jsoucí zrcadlem života uvědomělého a blaženého, spiskům předchozím mohou býti na vyjasnění a doplnění. „Lenivost“, l. 1872 ve „Škole a Životě“ po česku otištěnou, položili jsme napřed, protože po ní horlivější čtenáři spisů Komenského nejvíce se sháněli, nemohouce se jí ani dočkati. Zákony Lešenské proti pořádku časovému klademe před Zákony Potocké, aby počátek i konec Komenského organisací školní byly pohromadě, jsouce jako krajními rámci školní jeho činosti veřejné.

Zprvu zamýšlel jsem jiný pořádek, jakž místy patrno z poznámek, v před-li nebo vzad odkazují, což i v změněném pořádku zůstalo nezměněné. Poznámkami dotkli jsme se zvláště historického a kulturního významu kusů některých, jinými ukazujeme k parallelám v jiných spisech Komenského, což svým časem svůj prospěch míti bude. K *české* Didaktice odkazujeme nejřidčeji, majíce za to, že *český* učitel sám si v ní i potmě parallely najde.

Nyní slovo o spiscích, jak tuto po sobě jdou.

I. *Jak lenivost ze škol vypuditi.* V úvodu a ve spisku samém, zvláště ku konci, kde slovy horoucími a uchvacujícími smutná skutečnost se vypisuje, Komenský sám s dostatek doličuje, jakou příčinou „rozjímáníčko“ to bylo sepsáno.

Dne 24. měsíce listopadu l. 1650 po prvé v Potoku veřejně vystoupiv před šlechtou, kněžstvem, učiteli a mládeží uherskou, s nábožným zápalem vybízel, prosil, zapřisáhal Uhry, aby pečlivi byli svého vzdělávaní.[1]) Jako neunavný služebník úmyslů božích s nadšenou horoucností chystal se poprvé sám v skutek uváděti novou svou metodu, jako z vnuknutí božího nalezenou. Ale místo chtivých žáků a ochotných učitelů narazil na polena a špalky, ano i na úklady zlomyslné, jimiž snaha a metoda jeho v niveč a v posměch měla býti přivedena. Dal tedy otisknouti „zlatou knížku“ Jachima Fortia Ringelberka[2]) o spůsobu studií, rozdal ji zdarma mezi mládež a mezi učitele — ale nehnul jejich nehybností. Když tedy

---

[1]) Řeč o vzdělávání vtipu, česky 1874.

[2]) Joach. Sterck (Fortius) van Ringelbergh, nar. asi l. 1499, † ok. r. 1536. Vychován byl při dvoře cís. Maximiliana I. Učil na rozličných místech filosofii a matematice. O jeho horlivosti viz ve spisku samém §. 27.

nepomohl Fortius, měl pomoci *Obživlý Fortius čili jak lenivot ze škol vypuditi*, Komenským schválně sepsaný a přímo k školám a osobám uherským namířený, aby hnuli se přece a měli se k něčemu. O bídné té netečnosti, s níž bylo Komenskému zápasiti, klademe sem dvě zprávy pro plnější věci objasnění.

1. Komenský, dne 2. června 1654 bera z Uher odpuštění, veřejně mezi jinou řečí takto se pronáší: „Přede vším všecky vás slušným způsobem žádám, abyste cíl metody naší (u vás po prvé veřejně zavedené) lépe pozorovati, důstojněji vážiti a přísněji prováděti počali...“ Tak tedy po čtyřech létech nekonečného namáhaní! „Vás pak nebe tohoto světla, profesoři a učitelé školy, ne méně páliž ono apoštolovo: Vizte, abychom neztratili... Vizte, prosím vás, abyste nepozbyli metody pravé! pilnosti! svornosti myslí! Jedné-li z těch věcí pozbudete, půjde škola ve psí, ne-li snad to všecko. Buďte spolu za jedno v Hospodinu, kteříž konáte jedno dílo Hospodinovo....“ [3])

2. Co ostýchal se Komenský ve vážnou chvíli pojmenovati pravým jménem, to napsal l. 1656 v Amsterodamu: „Bylo pak příliš brzy patrno, že tužeb svých vrcholu nedojdeme, příčinami, jež lépe jest zastříti mlčením. Viděl jsem, že pro povšechné studium sotva jest tu místo, kde kusý rozum, snažení a činění mají, kde vládne netrpělivost, naléhající, nikoli, aby rada uzrála, než aby byla přenáhlena. Také přimisuje se řevnivost těch, kteří, jakož ochotni jsou klaněti se modlám Joviši a Merkurovi, tak jsou odhodláni kamenovati Pavla i Barnabáše, jakmile zpozorují, že lidé jsou, nikoli modly. A konečně, že nesnadno jest usilovati o věž převysokou, kde na slušné základů položení potřebné prostředky nestačují.[4])

II. *Pravidla mravů*, mající, jak z obsahu vidíš, v Uhrách širší, a to kulturní význam, nežli jiná školní pravidla slušného chování. Že byly l. 1653 sepsány a v Pataku tiskem vydány, Komenský v „Zák. školy dobře zřízené“ (XI) dosvědčuje — tak i v řeči na rozchodnou, i ve vydání Amsterdamském. Jak krásně a důkladně byl vylíčil v řeči o vtipu rozdíl mezi národem vzdělaným a surovým, tak bolestno bylo mu před odchodem vyznati: „Ale nenedostává se tu, po čem se sháněti a čeho želeti. Že totiž divokost

---

[3]) Opp. did. III., 1047. 1048.

[4]) Opp. did. III., 735. Třetí doklad jest v „Agendě Potocké.“

některých mocně nám se opírá a překáží, aby nelepšili se drsní mravové...“[5])

III. *Zákony gymnasia Lešenského.* A. Ziegler, ředitel gymnasia Lešenského, l. 1855, když gymnasium to slavilo třistaleté jubileum, přiložil k důkladným svým zprávám historickým (námi doplněným) na str. XXXI—XXXIV. gymnasialního programu rukopisné latinské zákony školní (Leges illustris gymnasii Lesnensis), dokládaje: „Čím neúplnější jest známost toho, kterak Komenský osobou svou působil u vnitřní život naší školy, tím více zasluhuje povšimnutí, že latinské zákony školní, které s jinými starými listinami chovají se v Collectaneích Opizových, majíce příbuznost s Komenského pro školu Potockou složenými Pravidly mravů a s Zákony školy dobře spořádané (Opp. did. omn. III., 776), ne nepodobně za dílo Komenského mohou býti pokládány.“ Ve „Sborníku“ na rok 1863 položili jsme je v kratším českém znění (str. 54—57). Nyní, čtouce v Zákonech Lešenských (na několika místech porušených) výměr školy Komenskému oblíbený: „dílna lidskosti“ (humanitatis officina),[6]) vidouce směr a rozvod jeho myšlénkový, jeho hojnost a obratnost slohovou se závorkovými výklady a důvody, jeho obraty jazykové a ozdoby (divini nominis et numinis): ihned poznáváme, že Zákony Lešenské duchem i slohem od Komenského pocházejí. *Kdy* složeny byly, o tom synoda dne 27. února 1635 s dostatek poučuje.

„Napomenutí všechněm ze spolka praeceptorům stalo se k pilnějšímu nad předešlé časy pracování, a obzvláštně nařízeno: 1. aby gymnasium bylo o čtyřech třídách ve dvou auditoriích s pětihodinovým vyučováním beze všech hodin privatních. 2. Mají se podle psaných prvé a podaných leges zachovati, a nechtělo-li by co in praxi tak jíti, scholarchům oznámiti, a nejinak než společným snešením cokoli měniti.“ Kromě toho vydána byla gymnasiu metoda Brány a Předbraní atd. Z toho jde, že zákony ty byly nové, ještě neosvědčené a nezkušené, tedy nejspíše l. 1634 sepsané, a že synodou Lešenskou dne 27. února 1635 schválení došly.[7])

K Zákonům Potockým mají se Zákony Lešenské jako zrnko k stromu horčičnému, ačkoliv ony přese všechnu podobnost z těchto

---

[5]) Pravidel mravů otištěn byl odstavec I—V. v přeložení českém a srbském v „Slov. Pedagogu“ II., 185—188.

[6]) Máš jej tuto: v „Lenivosti“ §. 9, v Zákonech Potockých II, 1, 4; VI, 2; kromě toho v „Agendě Potocké“ II, 5 a jinde skoro bez čísla.

[7]) Dekrety jednoty bratrské 296. Život J. A. Kom. 1871, 22 sld.

nevzešly, než z metody uvědomělejší, praxí dokonalejší a z poměrů uherských nepořádných.

IV. *Zákony školy dobře spořádané*, vítaný příspěvek k historii školství, sepsány byvše Komenským l. 1654, nebyly v Potoku schváleny ani vytištěny.[8]) Vydány byly teprvé v Amsterodamě l. 1657 s poznámkou Komenského: „Zákony ty v Blatném Potoku byly sepsány, ale nikoli (poněvadž snaha po škole sedmitřídní nezdařila se) veřejně přijaty. Připojil jsem je nicméně sem, aby, jest-li v nich co dobrého, nevzalo za své, škola pak Potocká, kdyby snad někdy mělo na ni přijíti dobrého řádu rozviklání, mějž tu ukazovatele, jak by snadněji na pravou cestu bylo se navrátiti, aniž budeme jiným nepřáti, jestliže i jim sepsání naše bude moci přinésti nějaký prospěch.“

V. *Pravidla života*, na něž jsme v „Besedě Učit.“ 1872 str. 3. pozorny učinili, sepsána byla, jak spisek sám oznamuje, l. 1645 v Elblagu pro mladého šlechtice polského, který, uživ u Komenského stravy i vychování, po tehdejším spůsobu jej žádal, aby mu vlastní rukou něco *do památníku* napsal. Místo lístku památníkového propustil jej Komenský od sebe se spiskem tímto povšimnutí hodným. Vydán byl spisek ten v Amsterodamě l. 1661 se „Strůjcem štěstí,“ nejspíše po druhé. Pravidla ta (Regulæ vitæ) i po Komenském v paměti a ve vážnosti zůstávala; jimi zavřel spis svůj (De studiis academicis liber singularis) Ad. Rechenberg (v Lipsku) l. 1691.

VI. *Katóna Mravná poučování* (Moralia), z nichž po mnohá století mladí i staří moudrosti života nabírali, v českých verších hned od 14 století velmi byla rozšířena, jakž posud hojní rukopisové svědčí.[9]) L. 1558 přeložil ty verše Pavel Aquilinas Hradecký, l. 1662 vydal i Komenský svůj překlad v Amsterodamě. Pro porovnání buďtež tu ukázky ze staročeské parafrasí i z obou překladů pozdějších.

Cato:

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt:
Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Obhovoření staročeské
(snad dle německého):

---

[8]) Opp. did. III., 735, 8.

[9]) Viz je v Jungmannově hist. lit. č. str. 32. č. 72. a v Hanušových Dodavcích a doplňcích I, 12. č. 72.

Poněvadž jest všemohúcí
Buoh na věky vždy budúcí,
Jakož písmo všelikaké
Svědčí, k tomu rozum také:
Toho slušie napřed ctíti
Čistú myslí vždy chváliti.

Aquilinas Hradecký:

Jestliže Bůh duch jest mysl, jakž písmo svědčí zřetedlně:
Tehdy myslí čistou aby ho ctil, náležíť předně.

Komenský:

Jestliže Bůh duch jest, svaté jakž písmo vynáší:
Jej tedy ctíti duchem čistým znej býti povinné.

Kdy Komenský Katóna přeložil, není povědomo. Dávát l. 1661 v listu k Montanovi sám tuto neurčitou zprávu: „Katónova pak Mravná disticha, tak jak latině jsou (básní heroickou), provedl jsem, jakož i Vergiliových a Ovidiových několik veršů, majících býti ukázkou těm, kteří by je napodobovati chtěli.“ Poslednější verše z r. 1655 pocházejí:[10]) byl-li Kato přeložen v tuž dobu, dříve nebo později, to posud rozhodnouti nelze, protože posud nevyskytla se o verších těch zmínka určitější. Paměti hodno, že i toho veršování bylo Komenskému hájiti proti podezřívavým bohoslovcům. Učinil to, s duševní rozkoší svědom si jsa hybnosti, pružnosti a živosti českého jazyka svého otcovského, v tato slova:

„Jestiť jazyk český, ať mimochodem povím, k časomíře nežli k rýmům příhodnější (metro quam rhytmis accomodatior), i všelikými potřebami, které řecké a latinské básnictví milým a podivu hodným činí, opatřen. Totiž dostatkem slabik i krátkých i dlouhých, volností slova ve větě jakkoli rozsazovati (za téhož smyslu), i hojností úsloví nejozdobnějších, kdežto jisto jest, že jiní evropští jazykové v tom (zvláště v kuse prvním a druhém) mají nedostatek. Pamatuji, že jsem kdysi četl Teodora Bezy knihu o vyslovování jazyka francouzského, v ní pak mezi jiným i toto: ‚Pokusili se někteří, napodobujíce Řeky a Latiníky, francouzské napsati verše, nikoli rýmem, než časomírou. Veliké věru podniknutí a chvalitebné, ale bojím se, že nemožné, protože, ačkoli dlouhých slabik nám nikoli se nenedostává (pro dvouhlásky i trojhlásky), avšak bez nejvyššího uším francouzským ublížení dosíci jich nelze.‘ Takt on týmiž slovy (dobře-li pamatuji.)[11]) Opačný spůsob jest u Němců, v jichž jazyku

[10]) Časop. česk. musea 1842, 454.

[11]) Lékařem Cratonem seznámil se Teod. Beza l. 1573 s Bratřími. To snad bylo první příčinou, že Bratří Goudimelovy melodie rýmovaných žalmů Clem. Marota a Bezy oblíbili. Nebo ačkoli již kancional Šamotulský 1561 několik žalmů Blahoslavem zveršovaných obsahuje, přece teprvé

málem všecky slabiky (buď pro dvouhlásky, nebo pro sběh souhlásek, nebo pro přízvuk) jsou dlouhé, krátkých pramálo. Ale daleko větší překážka z toho vzchází, že ostatní nyní užívaní jazykové (vyjmouc náš slovanský s jeho nářečími) přirozený pořádek slov (jak mocí skladby se váží) zachovávají a přesmykovati jimi nemohou (jakž časomíry ozdoba, ano sama potřeba skoro vždycky žádá). Jest po ruce příklad marně pokoušené (málem bych řekl, směšné) básně heroické ve vypsání ptáčete rajského, k německé mluvnici Jana Klaie připojeném: Ein Vogel hoch schwebet, der nicht wie andere lebet.[12]) V atrialné mluvnici své (která ozdoby řeči obsahuje) v kap. IV. §. 20. a 21. položil jsem příklad, že věta latinská pěti slov pouhým slov přesmykováním (vždy za téhož smyslu) sto dvacetkrát může býti obměněna, čehož ač žádný z jazyků evropských nedovede, čeština a polština dovedou na vlas. Dal té věci slavný důkaz slavný básník polský Kochanowski, celého Vergilia slovo slovem i slov týmž stále pořádkem převáděje, nikoli že by rovněž i metrum z toho vyšlo (tohoť ani při verších řeckých, v slova latinská prostě je převedouc, dosíci nelze), než že všude zůstal týž smysl.[13]) Toť já tak mimochodem za dané příležitosti na obranu, kdyby snad někdo *bohoslovce*, že k věcem básnickým zabrousil, viniti chtěl. Člověk jsem, z věcí lidských nic sobě nekladu za cizí. Člověk pak od tvůrce učiněn jest harmonickým: jestliže tedy slušnou harmonií kdekoli kocháš se, kdož by měl míti za zlé?“

O zvláštnostech prosodie Komenského dočteš se v Jirečkově vydání „Časoměrných překladů žalmů“ (ve Vídni 1861, XVI. sld.), sám pak přesvědčíš se, že mimo verše některé, v nichž slova z obvyklého pořádku po římsku se vysmykují, což Komenskému také jest ozdobou (jako hned 2.), ostatní mistrovskou lahodou k předu se nesou, ozdoby latinské českými ozdobami nahrazujíce (39; hříčku *carum* a *vile*), jinde ozdobou a živostí latinu předčíce

---

Jiří Strejc žalmy Davidovy l. 1587 převeršoval a přispůsobil k francouzským melodiím. Učený Esrom Rüdiger, l. 1575—1588, slyše žalmy ty zpívati, tak si je zalíbil, že vyzval Ambr. Lobwassera, aby žalmy podobným spůsobem po německu zrýmoval (Regenvolscius: Hist. eccl. slav. 65). Ale kdykoli o starší hudbu českou zavadíme, nevíme, s kým se poraditi; hudebný náš národ tam, kde by měl míti kritickou a souvislou historii své hudby, posud nejčastěji pouhým toliko chválením a velebením staré hudby odpovídá, a nevíme pořád nic podstatného, a chceme-li říci pravdu, jest nám z toho veliká hanba.

[12]) Klade tam větu Ciceronovu: Desine consectari bonos lingua petulanti (Ustaň stíhati dobré jazykem všetečným). Podobně Jungmann ve Slovesnosti 1846, 21.

[13]) Stran přesmykavosti v češtině i v polštině jest arci veliká rovnost, ale pro časomíru (dokud budeme chtíti) hodí se jediný jazyk český. Kníže básníků polských Mickiewicz okázal, že polský šestiměr pro závažnost přízvuku předposlední slabiky nestvůrou býti musí. Kvantitu přec jen sluchem měřiti sluší, nikoliv okem, zvláště tam, kde jest délka položením.

(52. crimen vini, 88. sua consumere, 97, 104, 111, 119 a j.) i jiných okras (v mluvnici ozdobné vyložených) samostatně po česku šetříce (23, 40, 61, 75) atd. Ale však si každý sám, komu to vděk, krásy ty najde.

Již tedy Katona, jak mu „otcovského jazyka milovník“ správně a mrštně po česku mluviti poručil, ku Komenského spiskům o mravech a zákonech přikládáme, aby po jedenácte[14]) vyšel si mezi Čechy.

Vydávaje pak tuto svou knížku, posílám ji přede vším Tobě, Karle milý i milému rodišti.

Na Smíchově v měsíci srpnu 1876.

Fr. J. Z.

---

[14]) Vydání českého Katona u Jungmanna najdeš (V, 254). Náš text jest Rozumovy staročeské bibliotéky I. 1853.

Jak lenivost ze škol vypuditi.

Mladým práce, starým rada.

Škol představení, mistři, žáci zdrávi buďtež skrze Krista!

Že mi pod rukou příčiny vzcházejí mládeži křesťanské a školám zavděčovati se, nikoli nerad nevidím, aniž se jich chápu bezděčně, jist jsa, že od vyšší prozřetelnosti se poskytují, jenom kdyby nenedostávalo se nám pečlivosti k jich uchvacování. Samyť neduhy věcí k vyhledávaní léků, sámť nepořádek k napravování řádu, samyť zlé mravy k nalezání dobrých zákonů příčinu dávají a osten: ale že ne vždycky liknavost naše toho si všímá a k vyhledávaní prostředků se neprobouzí, věc sama mluví. Necháváme obyčejně věci běžeti, jak běží, nebo domýšlíme se, že jsme povinnosti své učinili za dost, když nářkem a bědováním, že nedostatků svých nejsme nepovědomi, dáváme na jevo. Pročež, kdož lépe prohlížíme, že v bahně zmatku vězíme, stále naříkáme, ale vězíme v něm stále, protože k opravdovým radám a vybřednutí buď nepřikročujeme nikdy, nebo jistě nikdy dosti zručně a opravdově nepřikládáme ruky k dílu.

Odtud jde, že vady naše, které jednou nás opanovaly, tak pevně stále utkvívají, že i za neblahé úrody zmáhají se víc a více. Znamenajíc to moudrá starobylost a chtějíc to vyjádřiti důrazně, smyslila, že Herkulovi přenesnadný byl zápas se zmyjí Lernajskou, protože byla mnohohlavá, a když jí sražena byla hlava jedna, ihned jí narůstaly dvě. Buď tomu jak buď, přemáhati vady naše nám třeba, až s pomocí boží budou přemoženy. Nám pak nyní s jednou nákazou škol, *s lenivostí*, jest boj podniknouti. Dal nám k tomu nedávno příčinu bědujícího muže moudrého nářek na obecnou ochablost většiny ve školách učitelů, i v této naší škole, a povin-

ností jich povolání toliko ledabylé odbývaní. Byloť se nadíti, že otupělost poněkud bude vypráskána rozžatými lepší metody [1]) pochodněmi; ale co platno rozsvěcovati svítilny, když lidé oči otevříti nechtějí? Vytanul tedy na mysl muže veleučeného úsudek, že nadarmo po napravení metody se sháněti, nebude-li ze škol vypuzena *lenivost.* Pro její tedy vypuzení vhodnou viděla se býti rada uveřejniti zlatou knížku Jachyma Fortia o spůsobu studií, v níž k oblíbení si studií všecky ve školách učitele i učně podivuhodně rozpaluje. Postaral jsem se tedy, aby u nás byla patištěna, [2]) jako p. Erpenius před několika roky v Belgii mezi svými — ale kéž by i s podobným prospěchem! On vypravuje, že mu za schválení toho spisovatele přemnozí velice děkovali: u nás nic takového; hluboké všude ticho. Čtou-li nebo nečtou, rozumějí-li nebo rozuměti nechtějí, nevím; ale mám za to, že mi jest udělati, aby rozuměli. Tvrdím, že otázka mravouků, nevděčníkům-li sluší dobře činiti, člověku křesťanskému jest zbytečna. Dotvrzujeť toho Kristus (Mat. 5, 44, 45), dotvrzuje toho apoštol (2. Tes. 3, 13), [3]) dotvrzuje toho i sám Seneka návodem přirozeného světla vyznávající, že máme útrpnost míti s ubohými. Ubohý jest, kdo svému dobrému nerozumí; ubohý jest, kdo, kam nejvíce dostati se dychtí, nezná cesty, kudy by se tam dostal; ubohý, kdo, citě, léků nezná, a všech těchto ubožejší, kdo ani svému dobrému rozuměti nechce, ukazovatelem cesty pohrdá, ano ho nenávidí, neduh i lék ukazujícího odpuzuje. My pak, nuže, setrvejme, následujíce Boha, i nevolným přáti a jim, dá-li Bůh zdar, prospívati neustávajíce. Toť jest, co bylo příčinou, že tato rozprávka vzešla, jíž klademe nápis „*Obživlý* Fortius," a to proto, aby zdál-li se býti nejasným v prvejší podobě, vyjasnil se v nové, zřetelnějším totiž toho, čeho si žádá vyložením a bližším k věcem našim přispůsobením. Přidáváme „Jak lenivost ze škol vypuditi," protože, nebude-li ohromný ten, cestu ku všemu

[1]) Míní přede vším „Metodu jazyků nejnovější," l. 1648 v Lešně tiskem vydanou.

[2]) Knihy, obsahující věci nové, znamenité, bývaly patiskem rychleji rozšiřovány. I Komenského spis nejeden na rozličných místech patiskem vydán byl. „Život J. A. K." str. 57. pozn. 57.

[3]) Mat. 5, 44., 45: Nechejž tu daru svého před oltářem a odejdi; prvé smiř se s bratrem svým, a potom přijda, obětuj dar svůj. Vejdi v dobrou vůli s protivníkem svým rychle, dokud jsi s ním na cestě; ať by snad nedal tebe protivník tvůj soudci a soudce dal by tě služebníku, a byl by uvržen do žaláře. — 2. Tes. 3, 13: Vy pak, bratří, neoblevujte, dobře činíce.

ušlechtilému zamezující balvan odvalen, všecky ostatní návody, všecka napomínaní, všecky tužby dobrých lidí vzhledem ku školám, všecka o ně péče, starosti i štědré náklady nábožných Mæcenatů, všecky obnovené koleje, posluchárny, ústavy, všecky konečně dobré zákony, všickni zákonů strážcové, slovem: všecko, všecko, všecko že marné jest a povždy bude, vidím. Nuže tedy, pokusmež se poraditi, jak ze zahrádek moudrosti šelmu tu tak škodlivou, lenivost, vypuditi nebo raději radu uváděti v skutek. Já sám příkladem čilosti půjdu napřed, práce nešetře a rozjímaníčko toto vytištěné veškerým školy naší občanům i těm, kdož budou chtíti, zdarma nabízeje. Ale pod tím vymíněním: Předně, aby je *čtli;* neskládají se zajisté knihy pro moly, než pro lidi. Druhé, aby čtli bedlivě, by porozuměli, co se povídá; čísti a nerozuměti jest nedbati. Třetí, aby neopomíjeli druh s druhem o též věci rozprávěti a vzájemně se pobádati. Začněte, prosím, býti sdílnými, což jest světla přirozenost, nikoli tajnůstkáři, což náleží temnosti.

1. Zachováme spůsob těch, kteří spolu radu bráti chtějí. Předložíme předně skutek, který nám dělá starost. Pak vyhledáme léky, jimiž by neduh mohl býti zahojen. Naposled, když je najdeme, učiníme jisté napomenutí a povzbuzení všem, jichž se tu jakkoli týkati může, abychom jich horlivě užívati nelenili.

2. Skutek, který nás tu souží, jest ten, že školy do jakési tajné nemoci tak hluboko zabředly, že ani trochu pravé čerstvosti neb živé barvy nezbývá, jenom hubenost a bledost, léků však že odmítají nebo jen z přinucení jich užívají, užíváním nic se nespravují, nával dostávají a se horší.

3. Příčin toho neduhu že jest mnoho a velmi rozličných, není nám nepovědomo; avšak máme za to, že všechny do jednoho společného pramene toho zlého svedeny býti mohou, když, jak se nyní věci mají, proti každému neduhu zvlášť zvláštní léky budou zkoušeny a nalezeny. Bude to zakořenělá ospalost a nedbalost, sama sebou účelu školského živobytí nedbající, když jí jinde okazován bývá, oči otevřiti nechtějící, a netrpící, i když účel ten vidí, aby ze spaní byla vyburcována.

4. Což aby zřejmo bylo, potřebí jest tyto tři kusy pořádkem vyložiti:

I. Škola sama sebou že není nic jiného, než cvičiliště prací (příjemných, ale přece prací).

II. Lenivost co jest, jak mocně a škodně školy obklíčila.

III. Zapuditi lenivost co jest, a že jiné rady nezbývá, má-li školám zdraví býti zase navráceno, než aby škodná ta potvora nadobro byla vypuzena, a komu práce ta, lenivost ze škol vypuditi, přisluší.

5. Nejprostší výměr školy jest ten, že jest *sbor vyučujících a učících se.* Avšak učiti práce jest, škola tedy *prací cvičiliště.* Dím: učiti jest práce, protože učiti není nic jiného, než neumělé vésti k umění; učiti se, vedenu býti. Avšak kdo vede, jde napřed, kdo veden bývá, jde za ním; jíti pak napřed, jíti za někým jest choditi, a kdo chodí, nestojí, neleží, nespí, nedříme, nezívá, než hýbe se, tuží se, svaly napíná, celým tělem pohybuje a ne jinak, než neustále pohybovati se pokračuje, cíle svého dochází.

6. Někdo nezkušený namítne, že škola sluje *σχολή* (scholé), t. j. praznění, praznění pak že jest protiva práce. Proti tomu dím: ale práce řemeslné, tělo umdlévající, a takové to praznění pouštěno bývá pracím školským, k tomu konci, aby veškera síla přirozenosti rozlila se k silnějšímu pohánění prací duševních.

7. Rovněž bylo školám dáno jméno *hry,* ne snad aby si žáci myslili, že se jim dovolují kostky, karty, vrhcaby a podobné trety, než aby školy měli za místo utěšení, práce své při učení dobře zřízené že nejsou těžké namáhaní než pohybování duše a lahodná a příjemná, jaká při hrách samých bývají.

8. Že škola není nic jiného, než stálá *dílna*, také zřejmo jest z čestných názvů, které školám dávány bývají, nebo z výměrů metaforických, jimiž zaměstnání škol a lidí školskému živobytí oddaných případně vyjadřována bývají. Dotkneme některých.

9. Předně škola jest prý *dílna lidskosti*, kdež lidé mladí a suroví k přijetí plných a pravých obrysů lidskosti vzdělávání bývají, aby nezůstali pařezy, než stali se živými obrazy Boha, tvory tvůrci nejpodobnějšími. Jako tedy dílny řemeslníků (zvláště tesařů, sochařů, malířů) zaháleců netrpí, než dílo dělajíce stále vrou (dřeva osekávajíce, štípajíce, rozsekávajíce, tešíce, vyřezávajíce, malujíce), aby neuplynul žádný den bez užitku, a nedovolují se jiné prazniny nežli Bohem dovolené, v témdni den sedmý: tak vůbec jest i školám zařízenu býti, aby žádná dílna řemeslníků nebyla více činná, nežli tato *dílna moudrosti*, neznajíc praznin, leda když má prazněno býti Bohu.

10. Nazvány byly školy také *dílnami světla*, a to velmi příhodně, protože škol cíl nejhlavnější jest mysli osvítiti, zaplašiti temnoty nevědomosti, bludů, hříchu, které s námi se rodí. Když

tedy pojmeš školu za dílnu světla a svitilen, nutně jest ti podobně pojíti i dělníky za činné a čilé. Jedni nechť shánějí látky k dělání pochodní se hodící, druzí ať připravují knoty, vosk nebo lůj, ať svíčky smáčejí, lijí, táhnou a hotové rovnají atd. Jiní nechť dělají troud, kují ocelky, jiskry rozkřesávají, světlo rozsvěcují, po svícnech rozestavují, štipce chystají, utírají a dělají, aby v světle bylo všecko.

11. Příhodně také někteří školy k umění *stavitelskému* přirovnali, protože se tu opravdu lidé dělají, aby dobře ku stavbě jakékoli společnosti, hospodářské, občanské, církevní jako dobře přitesaní kamenové hodili se do rovnosti a spojení dobrého řádu pevně udrželi. Kteréžto dílo když pozorujeme ne jako pouze lidské (čímž není) než jako dílo věčné moudrosti, jež ona skrze pomocníky své, skrze lidi spravuje, dobře pozorujeme i vzor té moudrosti, moudrého Šalomouna. On chtěje vystaviti Bohu chrám, sobě palác, a zasnoubené sobě dceři Faraonově dům (kteréžto tři věci zdají se v sobě míti znak církve, obce a školy), sháněl dělníky umělé a pracovité, počtu podivu hodného. Vyslal zajisté na horu Libanon 80.000 lidí na kácení a tesání, 70.000 na odnášení dřev pod 1300 dozorci: když byly stromy cedrové nakáceny, osekány a otesány, byly snešeny ku pobřeží mořskému, na vory naloženy a do Jeruzalema dopraveny, díla pak kovová slévána byla na polích Jerišských mezi místy Sochot a Sartan, vše na příklad, že bedlivé vypracování živých kamenů a stromů na stavbu církve a obce nikoli bez předcházející velké a pečlivé práce připravujících je školským uměním dosaženo býti nemohlo. Škola tedy nic jiného nemá, nežli práce, ale příjemné, dobře-li bývají spravovány, jako ve vonném lese Libanonském, jako na růžových polích Jerišských.[4])

12. Pozorujeme-li školu jako *brav beránků božích,* kteří paseni býti mají pící moudrosti, poučiž nás Jakub patriarcha, že i tu dílo a práce jest, nikoli zahálka a nedbalost. Ten když sloužil tchánu svému Labanovi, pásaje stádo jeho, dí, „že jsem vší svou silou sloužil," a „bývalo tak, že ve dne trápilo mne horko, a v noci mráz, tak že odcházel i sen můj od očí mých." Bůh pak na pastýře Izraele, že stáda nepasou, neduživých neposilují, nemocných nehojí, zlámaných neuvazují, zaplašených zase nepřivodí, a když něco hyne, nehledají, nářky čině, dosti ukázal, jakého bdění, pečlivosti a práce vyhledává hlídaní lidí (buď jako ovec v církvi,

[4]) 1. Kral. 5, 15. 7, 46.

nebo jako beranů, kozlů, volů, medvědů a lvů v obci, nebo jako beránků, kůzlátek, volečků neb lvíčků ve škole).[5])

13. A nikoli nepřípadně přirovnávají se školy k *semeništím;* jsou zajisté církve i obce semeniště opravdová. Nebo jako opatrní zahradníci nikoli tam stromečků nezasívají a nezasazují, kde potom stojíce ovoce nésti mají, než do zvláštního místa v zahradě, jemuž semeniště neb plániště říkají: tak nemohou lidé teprv, když již v církvi a v obci postaveni jsou, býti cvičeni, než dříve, v samé mladosti, dokud, břemen nesnášejíce, schopni jsou všelikého cvičení. Jako tedy zahradník v samém semeništi největší práci mívá, aby ze semének dobře vyklíčely stromečky, a pláně z lesů přinešené a do zahrad přenešené aby zakořenily se pevně, jež tedy musí zalévati, přesazovati, štípě rouby připravovati je, aby dobré ovoce přinášely, pak je klestiti, a co té práce ještě víc, až stálou a opatrnou péčí několika let zrostlým štípky na své místo v zahradě přesazeným, aby ovoce nesly, můžeš poručiti. Tak jest i tu: semeniště obcí a církve mnohé a prozřetelné práce pilně požadují, nechceme-li, aby naše stromečky, z nichž stromy ovocné býti mají, posýchaly, pustly, pocházely.

14. Velmi případně školy porovnávány bývají s lůžkem roditelek, když velí apoštol, aby mladí křesťané za nemluvňátka právě narozená pokládáni a čistým mlékem rozumnosti kojeni byli. A Sokrates filosof, syn jsa pomocnice při porodu, sám stav se moudrým a nemálo k tomu se přičiňuje, aby i jiní moudrostí byli napojeni, vyznával, že myslem lidským konal služby babické.[6]) Velmi důmyslně. Bůh zajisté semeny moudrosti a cností v pravdě obtěžkal milovaný obraz svůj, přirozenost lidskou, která ve všech svých jednotlivcích nabyla vtipu t. j. schopnosti přiučiti se čemukoli, jen když nescházejí lidé takoví, kteří by milostně pomáhati dovedli k šťastnému porodu krásného dítka moudrosti, dítka kypícího výmluvností, dítka cností živého a švarného. Již pak v domích roditelek nezahálí se než pracuje statečně, když totiž matka sama trpí kruté bolesti, jež aby zmírnila věrná pomocnice porodu léky shání potřebné, moudře prudkosti jim odejímá a užívá jich opatrně; z těch pak kteří přítomni jsou, každý něčím uzdraviti

---

[5]) Gen. 31, 6. 40. Ezech. 34, 4.

[6]) Sokrates otce měl Sofroniska sochaře, matku Fénaretu, pomocnici porodu. O jeho učení a působení viz zajímavou rozpravu dr. Jos. Durdíka („O Sokratovi“) v Besedě Učitelské 1876 čís. 27—29.

a zachrániti roditelku i dítko se přičiňuje; nemůže-li jinak, aspoň modlí se. A budeme se snad domýšleti, že umění pomáhati myslem lidským není rovněž tak vážné a namáhavé? že zahálkou a hračkou může býti odbyto?

15. Konečně ne nedůvodně škola *cvičiliště Muz* sluje a s bojem se porovnává. Sebere se tu totiž z vybranější mládeže pluk k bojování proti vrahům přirozenosti lidské, proti nevědomosti, bludům, chybám, a k vyvržení z území církve a obce všech pomyjí surovosti a sprostoty. A kdo pak kdy viděl, že by který boj sveden byl bez mnohých těžkostí? Nejde se tu k rozkoším, než k strastem a k trampotám, až udatně bojujíce skončí boj: pak teprv veliteli, vůdcům i vojínům vrátí se klid a bezpečnost, i sláva, hojné pohodlí za obecné radosti a plesu.

16. Budiž z toho zřejmo, co školy jsou, a jak pracovitých občanů požadující, t. učitelů, žáků a správců čili dozorců nad oběma. Což aby vyšlo na jevo ještě patrněji, vizme jednotlivě, jaký má býti učitel, jací žáci, jací dozorcové.

17. *Učitel dobrý* jest ten, který čím sluje, tím i býti se snaží, *učitelem*, ne larvou učitele. Práci vyučovací nebude se tedy vyhýbati, než jí hledati; práce nebude odbývati leda bylo, než opravdově, ne do větru, než k jistému a stálému prospěchu svých žáků. Ono Senekovo povědění sobě řečené měj a žákům příkladem svým je osvědčuj: „Duše ušlechtilé práce živí; málo jest, práce-li neodmítáš, žádej práci; nesluší muži, báti se potu.“ Ptá se dobrý učitel: *koho* má učiti? — „hodný učitel v hojnosti žáků zalíbení má,“ dí Fabius. Ptá se: *čemu* má učiti? Všechny všemu vyučiti hleď. Ptá se: *jak* učiti má? Aby bez bití, bez křiků, bez násilí, bez ošklivosti, příjemně a lahodně vplývali praménkové umění. Jako rozumný sochař, který obrázečky boží co nejkrásněji vyřezati a omalovati, udělati a předělati a samému pravzoru co nejpodobněji přispůsobiti se snaží. Jako čistý a ryzí služebník světla věčného, který mrákoty mysli rozplašiti a světlo do všech smyslů a činů vlíti usiluje. Jako stavitel neunavný, který les moudrosti se všech stran poráží, sváží, snáší, přispůsobuje, urovnává a sestavuje, aby všecko všem smyslům přispůsobuje a rozumně urovnávaje, veškeru prostoru přirozenosti lidské stavbami naplnil. Jako pastýř dobrý, který při svých beráncích stále bývá, pilnou péči maje, aby před dravostí divoké zvěře chráněni, před nákažlivými nemocmi opatrováni, od zbloudění mnohocestného zbraňováni, zdravou pící života paseni, pramenem vod živých napájeni byli. Jako pilný za-

hradník starající se o všecky rostlinky nebeské péči zahrádky jeho svěřené, aby po celé jaro svého živobytí správně byly sázeny, zalévány, občerstvovány a sesilovány. Jako věrný rodících myslí pomocník, aby co nejbedlivěji žádné péče nešetřil, aby snadněji a šťastněji mysl plod svůj vydati mohla. Konečně jako vůdce boje proti surovosti a vší nešlechetnosti atd.. Šťastné školy s takovými učiteli!

18. *Dobrý učeň* nebude jiný než ten, který zcela shoduje se s svým jménem, který nejvýš dychtí po učení a žádné práci se nevyhýbá, aby umění dosáhl. I jeho srdce ušlechtilé rovněž práce živ, budiž i jemu málo, odmítati práci, sám práce žádej, neboje se žádného potu. Umiň si věci nejvyšší, nikoli prostřední, vždy vyhledávej, čemu by se učil, dokud cítíš, že ti ještě něco schází, a od koho by se učil; učitelů svých buď všude následníkem, mezi spolužáky zápasníkem: oněm všemožně usiluj, aby pilností a prospěchem se vyrovnal, tyto aby převyšil. Buď jako látka dobrá, v nejlepší obraz, ano v podobenství samého Boha proměněnu býti žádostivá. Jako vzduch čistý, vroucí touhou, aby v sebe pojal světlo. Jako staveniště krásně urovnané, všeliké moudrosti krásnými stavbami naplněnu býti dychtící. Jako beránek na pastvě, po píci duševní bažící. Jako rostlinka ušlechtilá, toužící, aby vzrostla v košatý strom ráje božího a přinášela ovoce příjemné a vůní dýchající. Jako duše, cítící, že jest semeny božskými naplněna, a hledící, aby vydala plod živý moudrosti a cností, pomáhajícím k tomu ve všem jsouc povolna. Konečně jako vojín dobrý, vůdců svých na pokynutí poslušný, po vítězství dychtící.[7])

19. *Správce* dobrý jest, kdo pro zdar školy všelikou péči vynakládá a myslí si, že mu dobře není, škole-li dobře není. Školu, k níž jsi byl povolán, za místo pokládej, jemuž máš učiniti čest dle vší možnosti. Činí tedy, co činívá dobrý velitel ve vojště, stará se, aby mělo statečné vůdce a setníky, přičiňuje se k tomu, aby jenom vojíny statečné buď přijímal nebo cviče je, statečnými je učinil, jež by pak v řadu slušnou mohl postaviti. Nejlepší zbraní je opatřuje, řádem zákonů je v mezech udržuje, k věrnosti přísahou je zavazuje a o to pečuje, aby jim mzda zasloužená ne jen byla slibována, než i v čas vyplácena; pak je vede proti ne-

[7]) „Každé porovnání pokulhává," zvláště pak tuto, když látka sebe lepší, vzduch sebe čistší, staveniště sebe urovnanější atd. touhy po tom nemají, aby stalo se z nich, co stává se z nich dle vůle nejsoucí v jich hmotě. Za to ve všech podrobnostech zdařilé jest přirovnání v §. 19.

příteli, napomínaje jich, aby nepouštěli se statečnosti, nikdy vojsku nedovoluje lenivé zahálky, bez ustání děláním táborů, picováním, harcováním a s nepřítelem se potýkaním k udatnosti je naváděje. Kdykoli má sveden býti boj, objíždí, řady staví neb přestavuje, bez ustání prosí, napomíná, sliby a hrozbami donucuje, zběhy nazpět vodí, slabým pomáhá, udatné chválí, slovem, až k dosaženému vítězství bdí a nikoho z péče nepouští, čeho potřebí, ničeho nepomíjeje. Víť dobře, kdyby něco na nic dopadlo, že by z toho pošla vlasti zkáza, jemu pak nečest a nevážnost; nemůžeť vlast nadíti se bezpečnosti, ani on slávy vítězovy, leda zvítěziv.

20. Ejhle, jak se tu pořád jen vyhledává čilost, statečnost, namáhaní ducha bez ustání, napínaní sil, snaha neunavná, práce za prací, a bdění takřka nekonečné; žádné váhaní ani obmeškání, žádné ohlížení se po tom, co již vykonáno, než po tom, co ještě vykonati zbývá, dokud nebude dosaženo konce!

21. A zdaž všechny ty věci s takovou horlivostí ve školách shledáváme? Kéž bychom shledávali! Bylo by zajisté i tu viděti, jak bděním a činěním s božím požehnáním všecko s prospěchem se daří.

22. Avšak všecky ty věci přerušuje přezáhubná ona a nemotorná obluda, na niž jali jsme naříkati, *lenivost*. Abychom pak v myslech svých byli povzbuzeni ji vypuditi, pozorujme: 1. co jest lenivost, 2. jak hluboko do škol se zadrala, 3. a jak škodně.

23. *Lenivost* jest prací ošklivení spojené s malátněloství. Odtud pak pochází: 1. od dotčených prací utíkaní a kde možná od nich se uchylování, 2. nebo odbývaní jich nuzné, chladné, povrchní a leda bylo, nebo konečně 3. upotřebení a prací počatých opouštění.

24. A nevidíme-liž tři ty věci všude ve školách? Neutíkají z nich raději nežli do nich chodívají učitelé i učňové, vyjímajíc leda ty, kteří jinde výživy vyhledávati neumějíce, ve školách jí hledají a v nich setrvají z přinucení?[8]) Nehledí-li i ti, kteří ve škole zůstanou, prázníce a lelkujíce, většinu času zabiti? Zdaž v hodinách, jichž na učení nuceni jsou vynakládati, nekonají všecko ospale, chladně, váhavě, leda bylo? Zdaž neutíkají konečně jako z psince, cíle vzdělanosti nedosáhše?

25. Jdouce pak k podrobnostem, na *učitele-li* pohledneme, že lenivostí posedlí jsou, zřejmo jest z toho: *Předně,* že sami ne-

---

[8]) I mládež mívala druhdy ve školách opatření stravou i jinými potřebami. *O učitelích* srov. Zákonů Potockých XXI, 2.; také tuto doleji §. 67.

dbají, aby si opatřili pravé vzdělanosti světlo pravé a plné, tím méně že podnikají práci k dosažení té vzdělanosti potřebnou. Což aby poznáno bylo, stavím jim na oči jako za zrcadlo ono Erasmovo pověděnî, které přidáno jest k „Fortiovi“ (našeho zde vydání str. 175) v tato slova: „Kdo by chtěl vyučovati někoho („někoho“ dí, jako jednoho: co pak teprv učiní, kdo bude chtíti vyučovati celou školu a tomu vyučování oddati celé své živobytí?), přičiňuj se, aby věci nejlepší přednášel. Aby pak nejpraveji mohl přednášeti věci nejlepší, potřebí jest, aby věděl *všecko*, nebo, když to duchu lidskému jest odepřeno, aby aspoň z každé vědy věděl věci nejhlavnější. Při takovém (t. učiteli) nespokojím se desíti nebo dvanácti spisovateli, nýbrž budu požadovati takového oboru učenosti, *aby mu nic nebylo nepovědomo* (pozor!) i při tom, kdo učiti věcem nejmenším se strojí. Bude mu tedy projiti veškerou řadou spisovatelů, aby každého dobrého spisovatele nejprvé četl, však tak, aby žádného neminul, neochutnaje ho“ atd.[9]) Avšak takovou plnou vzdělaností sám sebe nejprvé opatřiti, aby byl jako živá knihovna a svým jako jasné slunce, se všech stran je ozářující, kolikátý pak z učitelů k tomu se přičiňuje?

26. Z toho jde: co sám kdo málo zná, tomu že málo učiti může, a prospěchu žáků podporovati že buď nedovede nebo nedbá. Kterou školu, prosím, ředitelové spisovateli dobrými naplňují? Které spisovatele rok po roce proberou a dokončí? Deset neb dvanáct? Těmi však není Erasmus ještě upokojen.

27. Avšak i když toho neb onoho spisovatele se žáky probírají, s jakou to pilností? Kolik hodin denně vyučují? Mnoho jest viděti Fortiův, kteří by o sobě to co on mohli vysvědčiti? „Den co den vyučoval jsem v dvanácti hodinách, a mimo ty hodiny řečníval jsem jednou buď o Bohu, neb o světě, nebo o jiných otázkách k vůli cvičení (Viz čl. 16. Fortiova řádu vyučovacího).“ Kde jsou takoví Fortiové? [10])

28. Již pak co o *žácích* škol říci máme? Není-liž zřejmo, že nejúhlavnějším nepřítelem, leností, většina jich se všech stran posedlá jest? Předně zajisté mají *mysli* i *srdce* obklíčené hustou jakousi mhlou, že k jasnosti pravé a plné vzdělanosti prohlednouti nemohou. Pročež ani touhy po ní v sobě nepociťují, spokojujíce se tím, jen když toliko uměním natřeni jsou, praví chatrné vzděla-

[9]) Obecného vzdělání na učiteli požaduje, zvláště na humanistovi.
[10]) Ovšem naproti největší lenivosti největší horlivost tu klade.

nosti otroci, nemotornému a lenivému zajatci nejvíce se podobající, který moha zlomě okovy, z tmavého vězení vyprostiti se, nic se o to nestará, v temnosti a v nečistotě raději trávě své živobytí.

29. Odtud mají uši lenivostí posedlé, poslouchajíce učitele, i když mohou, s ošklivostí. Poslouchají jakoby neslyšeli, a jsouce žáci kolik let, ničím jiným nežli pořád žáky zůstávají.

30. Avšak i *oči* jich lenost skličuje a závratí je naplňuje, že i v soukromí knihy čísti lenivější; jménem jsou učni krásných umění, skutkem chovanci lenosti a nemotornosti.

31. Co *o jazyku* mám říci? Že také sklíčen jest, při většině řídkost otazování, váhavost v odpovídaní, zanedbávaní výmluvnosti ukazuje.

32. A což *vnitřní smyslové?* I tu zmalátnělé všecko. Aby mysl napásla se picí moudrosti, po tom netouží; paměti aby neumdlévali, naučíce se každého dne věcem některým a uložíce je u vnitřní pokladnu duše, proti tomu se vzpouzejí; ba ani nechtějí, aby mysl vlastním přemyšlováním čerstvou zůstávala.

33. Ruce mnohým tak malátnějí, že ani dobrých pravidel spisovatelů vypisovati nechtějí, neopatřujíce se žádnou zásobou výpisků, bez nichž vzdělaným se státi není možná.[11])

34. Tato zlenivělost částí přivodí seslabení a otupění celého těla i duše, že mnozí, zapomínajíce, proč jsou a jmenují se žáky a proč školským živobytím byli se zavázali, jídlu, pití, spaní (ne jen v noci, nad potřebu, než i ve dne) a tím lenivé zahálce oddáni jsouce, nejpříjemnější vesnu věku svého, léta mladosti, utrácejí.[12])

35. Dají-li se do nějakých cvičení, bývají cvičení potvorná: kostky, karty, zápas neb šermířství, toulky neprospěšné, tlachavé vypravování, nemírné popíjení, noční hýření atd.

36. *Správců škol* konečně bdění nad zdarem škol jaké jest? V přehlížení nepořádků jaká bedlivost? v odstraňování zmatků jak opravdová péče? Místy není žádných správců škol, protože žádni nebývají ustanovováni, a kde jsou, zřídka bývají k úřadu svému dostatečni, ku všemu prohlédavi a horlivi, tak že úřad svůj nehodně zastávají. Školu totiž málo kdy navštěvují, málo kdy učitele a učně zkoušejí, málo kdy nedbalým domlouvají atd., nechajíce věci běžeti, jak běží, aby nikoho se nedotkli.

---

[11]) Viz Prav. živ. pozn. 4. O výpiscích viz také Zápisek Jungmannových č. 11.

[12]) Pravidla živ. pozn. 11.

37. Co z toho jiného pojíti může, nežli co vidíme v dílnách řemeslnických, kde dělníci váhavci spaním, hrou, zahálkou čas zabíjejí? Že totiž dílo buď nedokončené neb nedokonalé zůstává. A co v dílnách stavitelských, když se nenakácí dříví s potřebu, a co nakáceno, když pečlivě se nerozřeže, nepřiseká, neoteše? Že totiž staveniště buď zůstanou bez stavení, nebo že ti, kteří paláce byli přislíbili, sotva dodělají chatrče, ba i ty skulinami, hrbolatinami a neuhlazeností znešvařené. A co ve válce, kdež leniví vůdcové a leniví vojáci, i když jest příhodnost zvítěziti nejpříhodnější, vítězství ztrácejí. A co v zahradnictví neb rolnictví, kde na zanedbané půdě kapraď, která by spálena měla býti, se rozrozuje, místo lahody trní, místo úrody úhor atd.

38. Takovým spůsobem arci školy zlenivělé všeho očekávaného ovoce potracují; z dílen svých místo tvárných soch špalky nemotorné, místo světla světa kouřící oharky, místo čistých beránků bujné kozly, místo stromů ovocných trnovité hloží vydávajíce. A mají-li zlé ty věci někdy býti napraveny, musí lenivost ze škol býti vypuzena.

39. Ale což jest *vypuditi?* Násilný čin nějaký proti věci, která nám činí těžkosti a nepohodlí, nechce sama ustoupiti nebo mírně se dáti odstraniti. Nebo pak jí buď křikem od sebe odženeme, nebo rukama vytlačíme, nebo kyjem vytlučeme, nebo poválíme důtkami a spůsobem jakýmkoli nahnati strachu a obrátiti na útěk nastrojeným.

40. Když nám tedy jest lenivost vypuditi, jest nám učiniti násilí nejhoršímu onomu zvyku, který nás v rozmařilost uvrhuje a pouty škaredé jakési ospalosti svírá, tak že stáváme se nehybnými k honu po moudrosti. Násilí jest nám učiniti takové, aby lenivost, nejsouc nikdy více trpena, v lůně školském nemohla se zahnízditi.

41. A kdo má rukou přičiniti potvoru tu vypuditi? Když Kalidonský onen vepř (básníky opěvaný) luhy Aetolské a vinici krále Oenea nejkrásněji štípenou pustošil až hrůza, píší, že sešli se nejsilnější myslivci z celé Aetolie, aby toho vepře zabili.[13])

[13]) Proti společnému škůdci společné obrany třeba, jako v Aetolii. Že byl král Oeneus v Kalydoně, hlavním městě aetolském, obětuje bohům pominul Artemidy, bohyně myslivosti, poslala bohyně hrozného vepře, hubícího krajinu. Oeneův syn Meleager, svolav na pomoc heroy Jasona, Nestora, Tesea a j., podnikl hon. Atalanta poranila vepře, jejž pak lovci dorazili.

U nás pak, když vlk stádu škodí, sbíhají se lidé urození, měšťané i sedláci, stádu svému na pomoc přispívajíce. Vrah konečně, vrazí-li do vnitřností vlasti, neopomene nikdo zbrojí se odíti. Nemají-li tudíž i tu sběhnouti se všickni, kde mnohem větší záhuba se činí rolím obce, vinicím církve, stádům beránků Kristových, mládeži, nežli by od které divoké zvěře a od nejzuřivějšího vraha mohla býti učiněna?

42. Vypuzovati nestvůru tu nejvíce těm přisluší, u nichž nejvíce se byla zahnizdila. A kdo pak jsou ti? Nejvíce nářků jde na učitele, oni pak na učně vše svádějí. Ale hřeší se bez odporu s obou stran: když bývá učitelům za těžko, horlivě vyučovati, nechtějí žáci pro zmalátnělost pilně se učiti. Obě tedy strany váhavostí sklíčeni jsou, avšak větší vinou učitelů, kteříž jsou zajisté jako pramen, z něhož škodliví potůčkové následování k žákům řinou.

43. Nechť jsou přesvědčeni všickni, že jim ta starost přisluší, jichž práce, cnost, pověst, svědomí, ano i spasení hubí ta potvora. Ve školách totiž učitelé i učňové se svými dozorci, kromě pak školy rodiče, správcové církví a ti, jichž péči svěřena jest vrchní správa věcí lidských, úřadové křesťanští.

44. *Učitelé* vypudí lenivost od sebe sama i od žáků.

45. *Od sebe sama*, předně uvažujíce vznešenost svého povolání, o níž pronesl se Bůh slovy k prorokovi: Aby štípil nebesa a založil zemi (Izaiáš 51, 16.). Ejhle, škola jest štěpnice církve, základ obce, vy pak, školní mládeže představení štipitelé jste obojího ráje, nebeského i zemského. Co jest tedy nad vás slavnějšího, jestliže jménu svému za dost činíte?

46. Lenivost musí vybiti i píle řemeslníků: kterému zaměstnání kdo z nich mysl svou oddal, v něm i vyniknouti se snaží (leda by zvrhlý byl), jakož i aby v rukou měl ku všem částkám prací svých jisté zručnosti a návody. Umíť kovář změkčiti si železo, aby bylo tažitelné jako vosk, a pak je formuje. Umí slévač rozpouštěti kovy, aby tekly, a brzy nejkrásnější sochy vytvořuje. Umí malíř vytvářiti vzezření dle libosti jako živá. Umí štěpař s jistotou neklamnou stromečky řezati, do zrůstu hnáti a přetvořovati je v jakýkoli způsob okrasy. A nezastydí se vzdělavatel lidí, že od nich bývá převyšen?

47. Pak sluší dle toho porovnání pomysliti, jak šeredné jest, býti v nesrovnalosti sám s sebou, *něčím jenom slouti a nebýti*. Dím, neučenec jiných učitelem, lenoch jiných vůdcem, že není nic jiného,

nežli stín bez věci, oblak bez vody, studna bez pramene, svítilna bez světla, to jest věc ničemná. Hanba! Ty tedy, kdožkoli jsi se sem povolati dal, takto se zachovej: Dostáváš mzdu? Bojuj. Tváříš se býti učitelem? Uč, nebo odlož škrabošku učitele.

48. Sluší také povážiti, jaké zmatky lenoši mají očekávati. Nebo když právem Diogenes, vida chlapce neslušně se chovajícího, vychovatele jeho uhodil, řka: Jak pak tak vychováváš? nechť se rovně štulců bojí ti, jichž žáci hřeší neustále i nevědomostí i špatnými mravy. Hřešíť zajisté s omluvením ti, kteří posud sami říditi se neumějí, jsouce sami sobě zůstaveni nebo špatně řízeni: veškera vina padá na lenivé neb neumělé vůdce, jimž náleželo přičiniti se k tomu, aby nehřešily ti, jež k řízení přijímají.

49. Zvláště pak mají zlomiti okovy nešťastné lenivosti i odměna věrným jiných osvěcovatelům přislíbená, kteráž jest blesk věčný na nebi jako záře oblohy (Dan. 12, 3.), i hrozné ony blesky boží: Zlořečený ten, kdož dělá dílo Hospodinovo lstivě (Jerem. 48, 10); Zlořečený kdož zavodí slepého, aby bloudil po cestě (Deut. 27, 18.); Běda vám, vůdcové slepí (Mat. 23, 16.)! Běda pastýřům, kteříž pasou sami sebe, stáda však mého nepasete (Ezech. 34, 2. 3.)! Běda tomu, kdo by pohoršil jednoho z maličkých (Mat. 18, 6.)! Pohoršuje však, kdo nevzdělává, když může a úřadem svým povinen jest. Jest-li však „běda!“ tomu, kdo i jednoho pohoršuje, arciže mnohonásobné „běda“ tomu, kdo nedbalostí svou kazí mnohé.

50. *Od žáků* zapudí lenivost horlivý učitel trojím spůsobem. Předně stálým příkladem pilnosti, horlivosti a vytrvalostí v pracích před nimi. O jaký toho účinek! Jeden živý uhlíček hozený do hromady mrtvých všechny rozplamení, bude-li příhodný průvan. A jediný Alexander, pustí-li se do hlubokých sněhů nebo do proudu řek nebo do chumáčů nepřátel, veškero vojsko bude míti následovníkem a vítězem. Odpuď tedy od sebe lenost, věrný učiteli, a brzy shledáš, že i od tvých žáků bude odpuzena. Statečný některý Fortius, nebude-li za těžko si pokládati, denně čtyři, šest, osm ano i deset hodin horlivé vyučovati, pocítí, že nescházejí mu takoví, kteří horlivě ho následují a mocně prospívají.[14])

51. Druhé, poněvadž jest se obávati, aby žáci, majíce poslouchati a pozor dávati, neumdleli, má jim cvičení býti povoleno, ano má jim býti předepsáno a naň doleháno. Čemu učitel učí, kaž jim,

[14]) Ale ne často, i kdyby velcí lidé byli. Srovn. pozn. 7.

aby napodobovali, a pozoruj, jak napodobují, chybujícího hned opravuj: bude zajisté v zaměstnání přibývati chuti k zaměstnání. Neboť činna jest přirozenost lidská, libujíc si v pohybu a cviku, jen když ji říditi dovedeme, nikoli mořiti.[15])

52. Sem patří třetí: přátelské a vlídné se žáky obcování, aby netřásli se před učitelem jako před tyranem (strach zajisté rozum mate), než aby jej milovali jako otce a jednali probudile. Ját vyznávám, že mi školy některé, když jsem do nich vstoupil, byly i s podivením i s bolestí, že dílo učitelů děláno bylo tak neuměle. Shledal jsem totiž, že někteří hlavu i patu vážnosti své na tom zakládají, aby se žáky mluvili co nejméně, než obcházejíce jako němé sochy, úkoly práce ne jinak než jako psům kosti k ohryzování předhazovali, a pak se vztekali, nebyly-li práce dělány jako podle lineálu. A co to jest jiného, nežli dusiti chtivost přirozenou a mocí vzbuzovati ošklivost k učení? Ty, modlo, jazyk máš, a nemluvíš? uši máš, a neslyšíš? oči máš, a nevidíš? jenom toho vyhledáváš, aby se ti klaněli? *Nemůžeš býti žákům svým bohem, dokud modlou býti nepřestaneš; nemůžeš býti učitelem, nejsi-li zároveň otcem!*

53. *Žáci* také se své strany vypuzovati lenivost mají býti nápomocni. Toho však jim působnější cestou nelze vštípiti nežli příklady a opatrným vedením, jak již bylo dotčeno. Má-li pak přece i důvodů a napomínaní na pomoc býti přibíráno, třeba jest jim nejprvé vštípiti lásku k moudrosti, pak jim budiž přičinění k dosažení té moudrosti oslazováno, konečně kdyby i potom malátněli, budiž užíváno kázně.

54. Dím, že má nejprvé schvalována býti moudrost, co možná nejvíce, aby láskou k ní jsouce opojeni, chtějíce jí dosíci, namáhaní se nelekali. A co jest *moudrým býti?* Znáti rozdíly věcí a uměti všude vyvoliti věci dobré přede zlými, věci lepší před méně dobrými a k žádaným dobrým účelům uměti vždy vyhledati prostředků dobrých, způsoby jak jich užívati míti pohotově, a tak ať jest kdo kde koli, ať činí neb snáší cokoli, rozuměti všemu zřetelně, míti zásobu rad prospěšných i pro jiné, býti lahodně výmluvným a krásných mravů, býti opravdově nábožným, míti proto milost u Boha i u lidí, a tak býti již v tomto živobytí šťastným a blaženým.[16])

---

[15]) Did. analyt. §. 24 i s pravidlem XXXIV („Učni práce, učiteli řízení).

[16]) Podobně v Strůjci štěstí, v Prav. živ. i j.

55. Aby tedy tak velké dobré mohlo býti dosaženo, nesluší se vyhýbati žádnému namáhaní. Neboť cesta cnosti příkra jest; bez potu žádná sláva; Bůh dary své lidem smrtelným za práci prodává; cnosti však nic méně žádná cesta není nezcestna, protože každičká práce lahodnější jest nežli prázdnění; kdo pak vytkne si za cíl věci nejvyšší, bdění a namáhaní jest mu navykati, vystříhati se pohodlí, rozkoší a všeho, cokoli mysl seslabuje. Alexander jinoch, **ničím neotáleje**, podmanil si okršlek země: může i okršlek moudrosti býti podmaněn, když kdo, v ničem neotáleje, stále pokračuje a každého dne něco rozumu svému podmaňovati neustává. *Lenivost* jest necnost šeredná a ohavná, ana člověka, stvoření podobné andělům, v špalek nehybný proměňuje. Řekni žákům, aby pozorovali i jiná stvoření na nebi i na zemi: čím které jest vznešenější, tím že jest i hybnější a činnější: jako slunce a veškeren sbor hvězd nebeských, které u stálém pohybu zůstávají, jako i andělé sami v stálém posluhování; a naopak, čím jest co ztuhlejší, tím jest i škaredější a opovrženější, jako kameny a bláto, určené býti zašlapánu.[17])

56. Jestliže kdo důvody takovými nepohne se a příklady nepovzbudí, aby od sebe zapudil lenivost: jest-li z mladších, metla nechť ji vypudí; jest-li z dospělejších, budiž sám vypuzen ze školy jakožto vtělená lenivost. Neboť co má dělati mezi studenty, kdo nestuduje? kdo má v sobě více nebytí nežli bytí? Vojsko nehojnější, ale statečné, více má síly vítěziti nežli bázlivců a lenochů hojnost nekonečná.

57. *A dozorcové*[18]) jak ti mají pomáhati lenivost vyháněti? Zmohou všecko, těchto-li šest kusů vykonají. Předně, postarají-li se mládeži o učitele dobré t. j. učené, nábožné, lidumilné, pracovité. Neboť učenými býti musí, protože kdo sám něco málo zná, učiti tomu nemůže. Nábožní: protože jim toliko slíbeno jest, cožkoli činiti budou, šťastně že se jim povede (Žalm 1, 3.).[19]) Lidumilní: kteří by toužili, kolik světla od Boha přijmou, tolik aby i rozlili po jiných, hotovi jsouce sami se učiti bez ostychání, čeho posud nevědí, a učiti jiné bez závisti.[20]) Pracovití: protože celá škola, jak jsme výše viděli, dílnou jest.

---

[17]) Prav. živ. IV. z počátku.

[18]) Dozorcové téže působnosti jako v Zákonech Potockých XXIII.

[19]) Nebo převedena v šestiměr, jako Komenský v Žalmech: „Cožkoli ten kdy činí, prospěšné všecko to bývá.“

[20]) Tak by Wolfgang Ratich nenapsal, který vyučovací svůj spůsob za privi-

58. Druhé, nepřestávejtež správcové na tom, když věci jednou dobře zřízeny jsou, protože zlé zvyklosti (právě tak jako přirozenost), i kdyby vidlemi je vypíchal, přece navracují se zase. Pročež třetí: Školy navštěvujte zhusta, aby vědělo se na jisto, konají-li všickni, co jim přisluší. Čtvrté: Pečujtež, aby služné bylo vypláceno v čas. Páté: mimořádně pilní buďtež i mimořádnými odměnami odměňováni; nedbalé pak hleďtež zastrašiti pokutami vyhrožovanými a skutečnými. Konečně, aby nikomu žádná část jeho povinností nepovědoma nebyla, aneb aby z lenivosti nevědomosti nepředstíral, kažtež dvakráte do roka přečísti všechny školní zákony všechněm.

59. Mohou-li pak i *rodičové* něčím tu pomoci? Velmi mnoho. Jako jisto jest, že nebude lze lenost z církve a z obce vykliditi, nebude-li ze škol vyklizena: tak jisto jest, že ze škol nebude moci býti vyklizena, nestane-li se to i v domech soukromých, aby mládež doma v bystrosti dobře vycvičená, krásně pro školy byla připravována. Velmi moudře pověděno jest: „Nejpřednější stráž pokolení lidského jest u kolébky“ — když chrání i před lenivou zakrnělostí, zkázou celého živobytí. Pročež národ velemoudrý, Partové, po nich pak Lacedaemonští tak přísně děti své v pohybu a v práci i v ochotném ve všem poslušenství denně cvičívali, že chlapcům žádného snídaní nedávali, leda když po vykonaném zápasu v běhání a v házení potem byli celí umdleni a uříceni. O kdyby školy děti tak nějak v čilosti již napřed vycvičené mohly dostávati (nikoli, jak bývá, špalky lenivé), jak snadno by na takový základ dílo prací školních jakékoli mohlo býti postaveno!

60. Nábožní tedy a moudří rodičové dobrou pomocí lenost ze škol vypuzovati mohou přispěti, když jí nejprvé v domě svém ani místečka nenechají, ani sami nezahálejíce, ani dětem a čeledi hloupé zahálky nedopouštějíce, nýbrž cokoli ruce a nohy má, ať se hýbe a dělá něco prospěšného. Pacholátka pak, dokud pro svůj věček opravdověji nemohou býti zaměstnávána, budtež zaměstnávána hračkami, a nedopouštěj se jim nikdy, aby dřepěla zahalčivě.

61. Kdyby k tomu přistoupilo nábožné rodičů k Bohu vzdýchaní a dítek časné do školy posílaní, nikoli zbytečné pro jakoukoli příčinu dětí ze školy vyvolávaní, za to pak časté zkoušení,

---

lej a chloubu maje, učitele slibem zavazoval, že nikomu neprojeví jeho vyučování, dokud by knížeti některému draze ho neprodal.

co ve škole dělají a jak v ní prospívají, není možná, že by pracím školským mnoho živosti nepřibylo. Ne-li jinak, mohou dítky při obědě o polednách (kde nepožaduje žádného času, i sic k vůli duši něco má býti povídáno), býti vyptávány, čemu se toho dne naučily. Ať odpovědí jakkoli, nebude moci býti bez užitku, o nějž tu jde, t. j. o větší a větší každým dnem cvičení rozumu i jazyku.

62. *Správcové církví* kolik by k navrácení a zachování zdraví škol mohli přičiniti, kdyby opravdově chtěli, jest až s podivením. Dím, kdyby chtěli netoliko služebníky slouti nýbrž i býti následovníky Kristovými a péči svou pastýřskou vztahovati netoliko k dospělým, ovcím totiž, než i k maličkým, k beránkům, činíce si po příkladu Kristovu potěšení s těmi, z nichž i Bůh i andělé se těšívají. Nikoliv aby sami osobami svými mládež vzdělávali (nestačila by síla), než aby vzdělavatele mládeže (rodiče, kojné, opatrovníky, učitele, ředitele atd.) o jich povinnostech ze slova božího dobře poučili, i by neulevovali, jich přísně přinucovali prosbami, napomínaním, zapřisahaním, dohlížením, napravováním. A když někdy zarytá zarputilost se objeví, ať odění rytěřování svého, které mocné jest v Bohu, pohotově mají k podvrácení hradu a vysokosti povyšující se proti umění božímu (2. Kor. 10, 4.)[21])

63. Částí pastýřské té opravdové péče o školy budou časté, ano stálé modlitby s celým církve sborem k Bohu vroucně vysílané za dosažení školám božího požehnání. Spůsobem chvalitebným v církvích a v zemích některých dobře zřízených, v nichž z dobývaní kovů, soli neb kupectví živnost hledají, bylo zavedeno (a tak i jinde v čas setí, žní neb vínobraní), že práce ty obecné, z nichž lidé živnost svou mají, modlitbami obecnými Bohu bývají poroučeny. Avšak tu jest více, nežli vyhledávaní chleba, vína, soli, zlata, kdež prospěch mužů dobrých, moudrých na zdar nynějších i budoucích se vyhledává. O jak svatá věc tudíž by se stala, kdyby všude, kdekoli jest hlučná škola[22]) církve i obce semeniště nejpřednější, při všech svatých shromážděních konány byly prosby

---

[21]) Jako tuto Komenský z řeči Kristovy k Petrovi, aby pásl ovce i *beránky* jeho, povinnost správců církevních k péči o vzdělávaní mládeže dovozuje: tak týmž rozkazem ohražuje se proti bohoslovcům, kteří mu vytýkali snažení a práce jeho didaktické jakožto prý kněze nedůstojné.

[22]) Hlučnou čili slavnou školou (illustris) jmenována byla škola gymnasijní, více školami a učiteli opatřená, z níž žáci hned na universí čili akademii přecházeli.

k Bohu, jimiž by lid, rodičové, poručníci, kojné, i sami učitelé a žáci, dozorcové i úřadové k svaté v úřadě své horlivosti rozplamenění byli, jimiž by s nebe svoláno bylo požehnání boží. Což jestli někdo za neužitečné pokládá, ukazuje, že věci té neuvažuje dle její váhy a důstojnosti.

64. O kéž by vzbudil Bůh v národu tomto [23]) nějakého Eliáše, nebo líbí-li se dobrotivosti jeho, několik jich, aby obrátili srdce otců k synům a srdce synů k otcům, aby přijda Hospodin neotřásl zemí prokletím. Ach, kde jest nějaký Jan Křtitel, aby plamennou svou horlivostí spůsobil, aby pocitilo království moci moudrosti!

65. Slušelo by i těm, kteří mocí vládnou, aby povinnostem svým dosti učinili. Kéž každý z nich obrátí k sobě slova královny Saby k Šalamounovi: „Posadil té Hospodin na stolici své, aby byl králem Hospodinu bohu svému (2. Chron. 9, 8.).“ Kéž by pamatovali, že na místě Boha vznešeni jsou, aby jenom to, aspoň nejvíce činili, čím se mocně zvelebuje sláva boží a rozmnožuje blaho lidu, ne toliko pro přítomnost, což stává se dobrým země i církve spravováním, než i pro budoucnost, čehož moudrým mládeže vzdělávaním školy vyhledávají. Takový zajisté jest příští věk, jací do něho bývají vysíláni příští jeho občané. „Množstvím moudrých zachován bývá svět, a král opatrný jest podpora lidu,“ řekl z králů nejmoudřejší, pod nímž učení moudrosti kvetlo, a s ním všecko.

66. A jak pak vznešení ti čilost ve školách podporovati mají? Také nejprvé příkladem, jako jinde, tak zvláště tuto statečně jednajíce a vše moudře nařizujíce, aby jiní vidouce, že jim na těch důležitých věcech opravdově záleží, sami mysli nabyli. Málo kdy zajisté klame ono povědění: Jaký král, taká země.

67. Nové tedy školy otvírejte, zašlé vyzdvihujte, mravy neb učením porušené napravujte, za vůdce mládeže a jich dozorce ustanovujte muže vážné, moudré, nábožné, přičinlivé, a může-li nějak býti, muže mysli Achillovy, kteří by totiž nepřišli jako k oulům čmelíci, aby med vyjedli, než jako včely, aby s radostí med dělali. Pečujte, aby věrní tací dělníci měli slušné opatření, aby utíkajíce před hladem, nemusili utíkati od svého svatého školního povolání. Služné myslím, jímž by mohli býti spokojeni mužové dobří, chtiví do práce pro Boha, mládež křesťanskou a tudíž i pro církev a zemi. Sic zajisté vyplní se ono povědění:

---

[23]) V uherském.

Dnes-li lampě olej schází,
špatným světlem vyprovází;
dělníkovi bez mzdy práce
v rukou roste — to je láce!

68. Konečně ozbrojte se sami slušnou vážností a štítem vážnosti své chraňte cnost a rozšafnost, aby nevešla v lehkost, v utrhání, v nenávist, jichž lehké mysli některé, nenávistnice cnosti (jíž dostihnouti síly nemají), proti nevinným tajnými úklady neustávají vzbuzovati, překážejíce věcem dobře zřízeným nebo dobře zřizovati se počínajícím. A právě tou vinou nevědomosti lidské a lstivými úklady ďábelskými i nejlepší úmysly a předsevzetí buď rušeny aneb aspoň přerušovány bývají, nejsou-li bdělí představení a spoléhajíce na pomoc boží, léčky-li ďáblovy nerozmetou.

69. Zkusili jsme tady i sami, jak proti cnosti jizlivost, proti přičinlivosti lenivost smí se postaviti, ale v skrytosti a v podkopech, aby tu znamení špatného svědomí nescházelo. Já tady s lenochy srozuměti se jsem se pokoušel, aby věděli, že tu pro ně místa nebude, když tu lepší řád nad obvyklým zvítězí: ale zlomyslníky ty zkrotiž horlivost boží a těch, kteří na místě božím jsou!

70. Bručí: nová metoda má prý těžkosti, nehodí se prý k chápavosti mládeže. Kéž poslechnou, co dí Seneka: „Ušlechtilé jest, ohlížeti se nikoli na svou, než na své přirozenosti sílu.“ [24]) Kéž by oni málomyslní nehleděli na přítomný stav mládeže i školy, nýbrž na přirozenost mládeže i školy!

71. Zvlášte naříkají si na nesnáze nové mluvnice. Nepřestanou-li, dám jí Schoppovský [25]) nápis: *Mluvnice filosofující, aby žáci*

---

[24]) T. j. nikoli na sílu, kterou kdo nyní má, než na sílu, kterou by dle přirozenosti své, v níž síla tají se a dříme, míti mohl, kdyby k tomu chtěl se přičiniti.

[25]) Krištof Schoppe, (Scioppius), l. 1576 ve Falci narozený, spisovatel přehojný, který za své důtklivé kritiky i bití dostal, vydal mluvnici, nadepsav ji: Grammatica philosophica. O janualné mluvnici Krištof Opaliński z Bnin, vojvoda Poznaňský, který dle plánu Komenského v městečku svém Sirakově zřídil gymnasium trojtřídní, pronesl se v ten smysl, že vidí se býti sepsána spíše pro učence nežli pro žáky. Ačkoli byla mluvnice Komenského všech předešlých úplnější a přesnější, týkal se výrok ten hlavně pravidel, která Opalińskému přece ještě méně snadnými býti se zdála. Předělav ji Komenský l. 1651, učinil ji skoro třikrát kratší a mnohem snadnější, přesnosti neubliživ. Napsal tedy o ní: Budeme tedy míti, po čem jest shánka, mluvnici dosti janualnou t. j. dosti pa-

stali se mistry, a mistři žáky. Nechtějí-li totiž učitelé jíti ku předu, půjdou ku předu žáci: ne-li vaši, ale jiní jinde.

72. Já zatím jako na tajemství (jest zajisté tajemství) doléhati nepřestanu, že mají mladší býti navykáni, aby ničeho nečinili, nemluvili, nemyslili, nežli článkovaně, správně řemeslně, dle pravidel, aby, buď náhle tázáni jsouce: co, jak, proč tak myslí, mluví, činí, důvody toho pověděti uměli. Tu arci potřebí vyhledávati jinačích pravidel, nežli jsou obyčejná.

73. Jestliže někomu moje v těch věcech horlivost se nelíbí, ten nezná, jaká jest moc lásky, která neváhá někoho, i za vlasy ho uchopíc, z plamene neb víru vytáhnouti, i kdyby se služba prokázaná v tu chvíli nelíbila. Rozpomeňme se, prosím, že my lidé jsme, zrození k lidskosti, nikoli k divokosti. Nikdo tedy nezuř, když nyní o to jde, jak by zvlidněno mohlo býti všecko.

74. Já za nejslušnější pokládám, abychom vzájemně v tu chvíli povzbuzovali se k bedlivosti, ne toliko slovy než i příklady, ne toliko příklady než i slovy. O mladících o závod k cíli běžících jest slovo básníkovo: Konce nejzazšího dosíci toužím. Čiňmež my, muži i mládenci, co každému náleží, v tomto našem mnohem vážnějším zápasu moudrosti! Neboť jistě, kdo tu v běhu ustane, toho zastihne rez lenivosti. Jestli se mu tak líbí, budiž. My k probuzenějším mluvíme a mluviti budeme, s nimi se namáháme a budeme namáhati.

75. Proto však nevzdávám se naděje, že zasetí i zde ve jménu Páně učiněné vzejde v žeň poručením božím, ne-li hned, aspoň svým časem. „Aj, oráč očekává drahého užitku zemského, trpělivě naň čekaje, až by přijal podzimní i jarní déšť“, dí apoštol (Jak. 5, 7.). Doufejte v totéž se mnou, vy, duše ušlechtilejší. A poněvadž doufáte, spojte s doufáním v pomoc boží také svoje přičinění, jež abych probudil, podnikl jsem toto rozjímaníčko o lenivosti ze škol vypuzení, dokonav pak je (jak mi zatím nadělil Bůh), aj, Vám, milí moji Uhři, je dávám, oddávám, odevzdávám. Mějte se dobře, žijte, druh druha probouzejte. Neboť slunce Vaše vychází! [26])

---

cholecí a v mluvnici filosofující (grammatica philosophans) dosti předhrávající, již se souhlasem s logikou a metafysikou na jindy schováváme.“ Opp. did. III, 426.

[26]) Bez poznámky.

Pravidla mravů,

ve prospěch mládeže sebraná léta 1653.

Seneka:

Mravům nejprvé uč, pak teprvé moudrosti, jíž neučí se dobře bez mravů.

Obecné:

Kdo prospívá v umění a neprospívá v mravech, více neprospívá nežli prospívá.

I. O mravech vůbec.

1. Mravů základem jest mysl tak spořádaná, aby Bohu a lidem líbiti se za rozkoš si pokládal.

2. Kdekoli tedy, jinochu, jsi, pomni, že jsi na očích Bohu, andělům a snad i lidem.

3. Pročež střez se dopustiti se něčeho, velebnosti božské, očí andělů i lidí nehodného.

4. Mysl tedy prostou měj pro Boha i pro svědomí, tvář pak i vlas, řeč i celý vnějšek čistý a slušný pro anděly a pro lidi.

5. V tom pak ve všem nelíbiž se nic nuceného a strojeného; prostota a přímost ve všem jednání budiž ti pravidlem jediným.

II. O vzezření i celého těla posuně a spůsobu.

Kdykoli jsi před osobou některou počestnou, takto se chovej:

1. Tělem přímě stůj,

2. smekni.

3. Tvář nebudiž zasmušila nebo zamračena, ani vyjevena nebo měniva, nýbrž mírněna veselou skromností.

4. Čelo hladké buď, nesvraštělé.

5. Zrak nebudiž nejistý, kosý, rozkroucený, všetečně sem tam roztoulaný, nebo, kdo ví, nač utkvělý, než vážný a vždy k tomu, s nímž mluvíš, slušně obrácený.

6. Chřípě čisté, vysmrkané.

7. Líce nikoli vypoulené, ale vždy v přirozeném položení.

8. Neměj ústa otevřená, rozšklebená, vyšpulená nebo silně zatatá, nýbrž pysky mírně se dotýkajícími ústa zavírej.

9. Pysků nezatínej, tím méně jazyk vyplazuj neb ukazuj.

10. Šíji rovnou měj, nekloně jí na jednu stranu.

11. Pléce stejně zvýšené měj, nemaje rámě jedno vyšší, druhé nižší.

12. Rukama nehrej t. j. ani jimi v hlavě se neškrab, ani v uších, ani v chřípích neďubej, ani vlasů neskrucuj nebo něco podobného, něco nejapného nedělej.

13. Stojíš-li, přímě stůj, stoje na obou nohou, nikoli na jedné jako čáp, nemaje nohy rozkročené, než mírně sražené.

14. Když sedíš, slušně seď, neopíraje se hřbetem o stěnu, ani lokty o stůl, nekloně se na jednu stranu a neklátě pod sebou nohama.[1])

III. Jak chovati se v potřebách přirozených.

1. Cokoli děláš, dělej vážně.

2. Směješ-li se, budiž smích, nikoli chechtot, ale smích mírný (při každém slovu neb činu usmívati se hloupých, ničemu se nezasmáti blbých jest znamení: zlatou všude i tady středmost zachovávej).

3. Překáží-li ti slína v ústech, vyplyj ji, avšak odvrátě se, aby někoho nepoplyl. Pořád uplývati šeredné, slínu polykati hovadské jest.

4. Jestliže vozher (sopel) chřípě obtěžuje, vysmrkni se, avšak nikoli na rukáv nebo na klobouk, než do smrkacího šátku.[2])

5. Udá-li se zívati, kýchati nebo kašlati, buď rovněž se odvrať, nebo dej ruku před ústa a mírniž hlasitost.

6. Dýchati chrápavě, medvědům spíše nežli lidem přisluší.

---

[1]) Srovn. tři veršíky za naučením Katonovým.

[2]) I v této slušnosti a čistotnosti Komenský předešel svůj čas; čeho zajisté žádal na studentech, nemohlo předpokládati se ani za Marie Terezie při vojenských důstojnících, jimž bylo potřebí nařídití, aby o hostině nesmrkali do talířů. Srov. pozn. 9.

IV. O hledění a odívaní těla.

1. Nechávati vlasy růsti dlouhé, aby čelo zakrývaly nebo po plecích se pohazovaly, zapovídá apoštol.

2. Ale vlasy jakékoli buďtež česány a čisty, beze všeho neřádu, lupů, hnid a vší.

3. Klobouk, šat, obuv, pás čisty buďtež, nezamazány blátem neb prachem, ovšem pak něčím škaredějším.

4. Choditi poloobličený nebo poloopásaný spíše bláznu sluší nežli studentovi, jakož i nositi kabát nebo plášť jenom na jednom rameně.

V. O chůzi.

1. Do veřejnosti nevycházej leda umytý, učesaný a slušně oděný.

2. Po ulicích a kdekoli před lidmi mírně se chovej, aby nikdo neměl, co by vytýkal.

3. Chůze budiž pořádna, ani loudavá, aby svědčila o lenivosti, ani rychlá a příliš prudká, aby lehké mysli nejevila.

4. Kráčej pak, stejně hýbaje nohama, neposkakuje, neházeje rukama, netluka do boků, neohlížeje se vzad ani v stranu.

VI. V řeči.

1. Do řeči se dávej buď pro učení nebo pro vyučování, sice lépe jest mlčeti.

2. Když jest třeba mluviti, mysl předcházej jazyk, nikoli naopak; aby nebylo potřebí váznouti nebo odvolávati, co nebylo slané ani mastné.

3. Vyslovováni řeči budiž rozeznatelno a dobře článkováno, aby pravě bylo rozuměno.

4. I hlas mluvícího budiž hebký a usedlý, nikoli křiklavý, uši ohlušující, ani šeplavý, sotva k uchu dorážející.

5. Když mluvíš, jazykem mluv, nikoli hlavou, nebo rukou, nebo celým tělem, t. j. kývaním neb posunováním.

6. Když na něco se otazuješ nebo k otázkám odpovídáš, zřetelně, krátce, skromně se pronášej.

7. Mluvícího dotazovati se, dokud řeči neukončil, velmi sprosté jest.

8. Škaredého-li něco nutně říci třeba, buď předešli omluvení („s odpuštěním“, „bez urážky“ atd.), nebo užij obhovoření, aby věc méně počestná ne jinak než počestně obalená k uchu i k mysli se dostala.

VII. Mravové ranní.

1. Studující nebude ospalcem: sedm hodin spánku dada, pospíší si ku bdění (Ranní ptáče dál uskáče).

2. Jakmile se probudíš, pomysli na Boha: že tě po temnotu noční opatroval, za to mu díky vzdej, i aby ti nastávající den učinil šťastným, popros.

3. Vstana s lože, vlasy učeš, ruce i obličej čistou vodou umyj, ústa vyplákni, v šaty slušně se ustroj.

4. S kým se koli setkáš, „dobré jitro“ mu dej.

5. Vykonaje pozdravování, ku knihám jdi a, co toho dne dělati jest, projdi.

6. A co vidíš, že nastane ti dělati, bedlivě to dělati umiň si, i aby všecko pořadem se dálo, všecko rozděl opatrně, hned v tu chvíli, když Boha na pomoc vzýváš.

VIII. Mravové ve škole.

1. Do školy jako ku hře pospíchej (jestiť hrou), nikdy doma nezůstávej.

2. Přístrojí tvé školní, toho dne a hodiny potřebné, s sebou přinášej. (Hanba žákovi, aby knížky, papír, péra, inkoust odjinud si vypůjčoval.)

3. Na místo své, nikoli na cizí, hned si sedni.

4. Šeptaje nebo hřmotě jiných neobtěžuj; pokojně všecky své věci, dokud učitel nevstoupí, dělej.

5. Moudrost věčnou, Krista, aby ti ducha svého uděliti ráčil, tiše povzdechna vzývej; bez jeho pomoci marna by byla všeliká pilnost naše.

6. Že pak on prosícím dává, tlukoucím otvírá, hledajícím, aby nalezli, poskytuje: tak se uč, jakoby on žádné pomoci dáti nechtěl leda horlivě pracujícím.

7. Zardiž se studem, učitele míti učeného i knížky učené, a sám býti neučeným. (Co tedy ví učitel, a co vědí tvé knížky, aby věděl i ty přičiňuj se.) [3])

8. Paměti podporou denníky jsou, do nichž poznamenává se, čemukoli (prvé neznámému) bývá přiučováno. Denníku tedy nemíti anebo nedbale si ho hleděti lenivého žáka přejisté jest znamení, povšimnutí hodné.[4])

9. K nešťastným dnům ten počítej (ba i hodinu), kterého ničemu novému jsi se nenaučil a ku vzdělání tvému ničeho nepřičinil.

10. Puštěn jsa ze školy, domů pospíchej, nezastavuj se, nedovoleného nic nedělej.

11. Doma, v čemkoli posloužiti máš rodičům nebo pánům, chutě do toho se dej, jinam pak jsa poslán, nakázaní dobře vyřiď a brzy se vrať, aby zřejmo bylo, že v literním umění vycvičený ke všemu dobře se hodí.

12. Cokoli času mimo posluhování zbude, to na opakování učení vynalož. (Nic v živobytí nad čas dražšího: čas kdo maří, život maří.)

IX. K učiteli.

1. Učitele jako otce miluj a nikde raději nebývej, nežli jemu na očích.

2. Učiteli všelikou uctivost i poslušnost slovem i skutkem osvědčuj.

3. K učiteli jako k živému vzoru (vzdělanosti, mravů, pobožnosti) zření měj a následovati jej přičiňuj se.

4. Kdykoli mluví učitel, poslouchej; když něco ukazuje, pozor dej; když rukou neb ústy předchází, po něm to dělej; když opravuje, napravuj.

5. Učitele ať nikdy neurážíš a nezarmucuješ, střez se (neposlouchati učitele a rodičů něco esauského jest, ano posmívati se

[3]) Toť snaha Komenského, aby každý na svém stupni dospěl až k mistrovství. Zákony školní VII, 6.

[4]) O dennících Komenský přečasto mluvívá, horlivě jich se dovolávaje. Viz o lenivosti §. 33. Did. analyt. §. 88. Řeč o užívání kněh, Šk. pansof. o koleji Gelliově, v Zákonech Lešenských V, 8.; IX, 8. I dissertací didaktické opakuje, co dříve jinde byl napsal, že Melanchton, co si zvláště pamatovati chtěl, sám si opisoval (§. 258).

jim chamovská jest ošemetnost, která prokletím božím trestána býti má).

6. Hleď předcházeti všecko, proč by mohl býti bit.

7. Avšak kárán jsa pro vinu spáchanou nebo trestán, snášej to, nereptej; pochválen pak jsa za ctnost, radost měj a chválu zasluhovati neustávej.

X. K spolužákům.

1. Veškery soudruhy v studování za přátele a bratry měj.

2. Se všemi svorně žij.

3. Zápasu s nikým, leda o umění, nemívej, avšak ani tu do hádek a záští se nepouštěje, než pilností druha předstihuje.

4. Učenější a skromnější spolužáky více miluj a s nimi raději obcování měj.

5. Koho pochvalou pilnosti předčiti chceš, toho častěji k zápasu vyzývej.

6. Vyzvanému aby nepodlehl, než jej překonal, nejvyšší péče buď.

7. Avšak, jsa překonán, na hněv proti vítězi nenabírej, než na osten k opětnému jeho přemožení.

8. Tak i přemoci i přemoženu býti krásné bude, když oboje brusem statečnosti a pilnosti bude.

9. Jestliže pak někdo ani tím spůsobem k zápasu o pochvalu nenechá se pobuditi, jako lenivé hovado vysmán budiž a opovržen. [5])

XI. V obcování s kýmkoli.

1. Obcování jenom s těmi měj, kdož tě učenějším a lepším mohou učiniti, nebo ty je.

2. Spolků nevázaných jako jedu se střez. Kazívať dobré mravy škaredé hovoření.

3. Že pak jest nám žíti mezi lidmi, obzírej opatrně, aby ani nedal ani nevzal pohoršení. O tom mějž některá mudrců pokynutí.

4. Dobré lidi miluj, zlých nepodrážďuj.

5. Věcmi svými se nechlub, cizích nehaň a nepotupuj.

---

[5]) O zápasech školních jako ostnu pilnosti srov. Did. analyt. §. 38., Šk. pansof. 44, X; Zákony Lešenské IX, 10. Zákony Potocké VIII, 5.

6. S dobrými zápasiž v povinnostech, v hněvu a svárech s nikým o přednost se nepotýkej.

7. Ku všem ukazuj se přívětivým, mrzoutem nikomu.

8. Dobrodiní, můžeš-li, raději čiň, nežli přijímej.

9. Po chvále nebaž, ale stále dělej, co pochvaly hodno.

10. Potkáš-li někoho, pozdrav, před osobami důstojnými i hlavu odkryj, s cesty se vyhni a ukloně se, poctivost vzdej.

11. Pozdraven jsa od jiných, pozdravením odvětuj.

12. S každým zastavovati se nebo každého neznámého si prohlížeti neslušné, nikoho si nevšímati sprosté jest.

13. Zvykej si snášeti pohled lidí vznešených; přílišná stydlivost selská jest.

14. Kdykoli mluvíš s mužem důstojnějším, titul důstojnosti jeho chvilkami opakuj. (Udá-li se mluviti s neznámým, jemuž ty titulu nevíš, volno bude každého učence jmenovati učitelem ctihodným, správce církve otcem velebným, úředníka pánem, rovného sobě přítelem a bratrem.) [6])

15. Zapřísahati se varuj se: řeč tvá budiž: *ano*, *ne*.

16. Žádného poklesku, jehož byl jsi se dopustil, nezapírej, než znej se k němu a za odpuštění popros.

XII. V chrámu.

1. Posvátných shromáždění nikdo se nevzdaluj, komu na chvále boží a vlastním spasení záleží.

2. Každý svou knížku chval božích a biblí (má-li jakou) s sebou přinášej.

3. A jděte všickni společně slušným pořádkem ze školy až do chrámu.

4. A tu každý se sborem svým (rovněž jako ve škole) usaď se, nikoli jinde.

5. Jakmile na místo své se dostaneš, padna na kolena před Bohem, poruč mu duši svou.

6. Po celý čas přítomnosti své v chrámu chovej se jako před tváří boží, střeže se, aby ani slovem, posunkem, hnutím, myšlením nedopustil se ničeho Boha nedůstojného.

---

[6]) Pravidlo to velmi vhodné bylo; titul zajisté podstatně k urozenosti a důstojnosti náležel, tak že každé titulu ubíraní za zlehčování pokládáno i soudem stíháno bylo (Památky VII, 23—36). Za Komenského byly tituly rozplízlejší a jalovější, jakž až do naší doby částečně dosahují.

7. Když kostel pěje chválu Bohu, nebude mlčeti mladoučký křesťan, ústa i srdce své sám nastroje za nástroj chvály boží.

8. Požehnání jménem božím, od služebníka slova božího udělené, slyš pobožně a přijmi je k sobě s důvěrností.

9. K modlitbám veřejným pokaždé připoj své vzdechy, sepna ruce k modlení.

10. Slovo boží když bývá předčítáno, nikdy jinak než stoje a s hlavou obnaženou poslouchej.

11. A když mezi vykládaním slova božího slovy božími slyšíš, že přivodí se místo z písma, tebou dříve nepovšimnuté, ihned je ve své knize vyhledej a poznamenej.[7])

12. Kteří mají zběhlou ruku (počnouc od žáků druhé třídy),[8]) kázaní posvátná pérem zachycujte, spaní tím způsobem i těkavá myšlení zahánějíce a poklad nejlepší (moudrosti božské i věcí všelikých krásného pozorování) si skládajíce.

13. Do školy se navrátíce, všickni, jaký užitek mají ze služeb božích, vydejte počet učiteli.

14. A tu bude-li dokázáno, že některý byl v chrámě spal, nebo šeptal, nebo dělal něco neslušného, budiž to usmířeno nejvyšším pohaněním.

XIII. Při stole.

1. Při stolu jako při oltáři nábožně a počestně.

2. Modlitby před jídlem ani po jídle nebuďtež pomíjeny nikdy. Požehnání zajisté shůry přichází.

---

[7]) Podobně nařídil Komenský již v zákonech gymnasia Lešenského l. 1635 (III, 7), dříve tedy, nežli l. 1641 o podobném způsobu puritanů v Londýně sám se byl přesvědčil (Časop. musea kr. Č. 1876, 134).

[8]) Třídy proti tehdejšímu (v Němcích i nynějšímu) způsobu z dola nahoru číslem znamenati jal se Komenský teprvé v Uhrách. Napsal o tom léta 1651 Pavlu Kaposiovi, učiteli II. třídy: „Divadla, jimiž od nás učenosti kandidátkové provedeni býti mají, tím pořadem ustanovili jsme počítati, jakým bývají procházena, vzestupným, nikoli zpátečným, protože tu pozpátku nechodí nikdo, ale v před chodí všickni. Kdo byl před tebou, Tolnai, *prvního* latinského dvoru učitelem pozdraven byl, nikoli *šestého*. Ty, jenž po něm následuješ, učitelem jsi třídy *druhé*, nikoli *páté*. Kdo po tobě bude následovati, *třetí* bude, nikoli *čtvrtý*, tak aby nejvyšší konečně *šesté*, a to poslední třídy, příští učitel nazýván byl, nikoli *první*. My pak, neshánějíce se zbytečně po novotách, než po skutečnosti věci, sbory své tak, jak po sobě jdou, počítati počínáme.“ — Na zamýšlenou svou sedmou třídu zapomněl.

3. Jestli ti při stole posluhovati, buď obraten a na všecko pozoren.

4. Káže-li se tobě mladšímu posaditi se za stolem vedle starších, dělej všecko opatrně, aby nedopustil se něčeho dobrým mravům odporného.

5. Selské zajisté jest:

a) Nepozván jsa, přisednouti;
b) přednost místa zaujmouti;
c) lokty o stůl se podpírati;
d) nebo naopak, míti ruce pod stolem;
e) chléb i jiná jídla rukama lámati nebo zuby ohlodávati;
f) lepší kousky jiným ubírati;
g) na lžici jako na fůru nakládati;
h) nebo příliš veliké kusy do úst dávati;
i) prsty olizovati;
k) kosti zuby ohryzovati;
l) nedojedky své jiným předkládati;
m) nebo jidlo z úst vyndavati a klásti je zase na talíř;
n) a mezi jidlem v hlavě se škrábati, šeptati, smáti se a p.;
o) zároveň žvýkati a mluviti;
p) popíjeti, maje jidlo v ústech;
q) píti plnými ústy nebo chlemstaje;
r) párati se v zubech nehty neb nožem.

6. Pacholeti jísti jest pro zotavení, nikoli pro žravost.

7. A píti ústy utřenými a mírně, ne více než dva nebo nejvýše tři doušky.

8. Chlapec při stole nic nemluv, leda jsa otázán.

9. Aniž sedej (zvláště když jsou hosté) až do konce obědu, než přijma k sobě pokrmu s dostatek, vstaň a odnesa talíř svůj a pozdravě stolujících, odejdi nebo stoje posluhuj.[9])

---

[9]) Staří Čechové na slušnost při stole velmi dbali. Veršovatel z počátku 15. století (n. p.) radí mezi jinou řečí: „Ubrus ovšem máš čistě mieti, zvlášť nosa jímž netřieti (pozn. 2.), suol máš nožíkem bráti a nemáš mnoho plvati; na stole nikdy nespolehaj, řiedko neb nikdy nezpievaj .... Také o to se snažně potazuj a nože mastného neoblizuj. Dále o to se snažně postaraj a v zubiech se při stole nepáraj. Viece tě napomínám z toho: nedrbaj se při stole mnoho, a také nikdy nepí, dokudž v ústech krmie pní atd. Hanušův Malý výbor ze staroč. literatury 1863, 92.

XIV. Po obědě.

1. Ruce umyj, ústa vypláknì, zuby očišť, aby byl čist.

2. Nech kněh, aby větrové, trávení vykonávající, nedmuly se vzhůru.[10])

3. Avšak i snu poledního, moru to ducha, střez se,[11]) procházením, slušným rozmlouváním nebo hrou nějakou se občerstvuje, až bude trávení dokonáno.

XV. Při hře a zábavě.

1. Kdykoli od prací přáno bývá oddechnouti, občerstvi se hrou, která by poskytla tělu pohybování, duchu pak pookřání, jako jsou: Kroužek, kuličky, koule a kuželky, míč, běh a skok. Ale všecko to mírně, nikoli bez přítomnosti nebo svolení učitelova.

2. Hry zakázané jsou: kostky, karty, zápas, šerm, plovati ve vodě[12]) a podobné věci zbytečné neb škodné.

---

[10]) Komenský: Libris abstine, ut ne spiritus, concoctionis officium peragentes, evocentur ad superiora. My větu tu přeložili prostě dle starších domněnek o svařování pokrmů v žaludku čili o trávení. Jinak to přeložili jinde (jako zhusta jinak překládají): Zdržuj se kněh, aby zaměstnávaje se duševně, dokud trávení se děje, k věcem vyšším nebyl pobádán! Jak nyní trávení čili zažívaní vykládají, komu třeba, viz v Slov. nauč. IX. 548.

[11]) O spaní po obědě, jež Komenský zvláště v Zákonech Potockých XI, 11. (i v Lenivosti §. 34) Uhrům vytýká, i v Čechách po příkladu jiných jiného byli mínění. Čtemeť v starém rukopisu: A když bude po jidle, odpočiň malú chvíli, potom jdi na měkou postel a skrovně na ní pospi, polože se za jednu hodinu na provém boce, potom se obrať na levú strauu, na té straně sen mírný učiň; nebo levá strana jest studenější nežli pravá . . .“ Malý výbor 74, e. Ale to měli Čechové z cizích kněh, ne ze své hlavy a kromě toho bylo Čechům 15. století známo učení mistra Agvina o spaní: „aby vždy v čas lehl, to jest když mrká, a vždy na pravé ruce učinil sen prvý; potom, líbí-lit se, muožeš se na levú ruku obrátiti. Také ve dne dlúho nespati, a nejviec, když žaludek jest prázden, jako v nešporní hodinu; nebo se od toho stává studená nemoc . . . . Také na chřbetě, tak mním, aby nespal: neb od toho se stává padúcie nemoc.“ Výbor z lit. č. II, 450.

[12]) Koupati se i dle starších řádů pro možné neštěstí bývalo zakázáno, protože o mytí mládeže v koupelích všude bylo postaráno. Srov. Řádu Codicillova str. 27. Na šermování bývaly i zvláštní školy. Šk. pans. §. 1, Srov. Zákony Potocké X, 3.

3. Ozdobou hry bývají: mrštnost těla, veselost mysli, řád, hráti vtipně a pravidelně, vítěziti statečností, nikoli lstí.[13])

4. Hyzdí hru: nehybnost, zádumčivost, zbojnost, křik, podskok šeredný.

5. Výhra buďtež nikoli peníze neb knihy, psaní a jiné škodu přinášející věci, než aby poražený vykonal rozkazy vítězovy, nebo průpověď nebo historku nějakou odříkal, nebo veršík udělal, nebo něco pro zasmání, co mu bude uloženo, vyvedl.

5. Rozprávky mezi hrou buďtež latinské, aby hra měla dvojí užitek, totiž občerstvení těla i ducha a prospěch v umění.[14])

7. Když čas do školy nastává, vraťtež se ode hry k učení.

XVI. Mravové večerní.

1. Po večeři nic nového nezačínej, procházej se, zpívej, chval Boha, dílo své denní opakuj.

2. Po večerních modlitbách nikam nevybíhej, na odpočinutí se odeber, dada dobrou noc rodičům i čeledi.

3. Odebera se do ložnice (buď u lože stoje nebo kleče na kolenou), jak jsi byl ztrávil ten den, s sebou rozvažuj.

4. A zpozoruješ-li, že v něčem jsi byl zhřešil, Krista odprošuj a slib u věci té napravení.

5. Není-li nic takového, milosrdenství jeho díky vzdej, že poklesku tě uchránilo.

6. Pak jemu z celého srdce se odevzdej, aby tě chránil od úkladů zlého ducha, od strašidel nočních[15]) i od oplzlých snů.

7. Vstoupě do lože, nelehej ani na tvář ani naznak, než nejprvé na pravou stranu, od půl noci pak na levou, a to pro zdraví.[16])

---

[13]) Podstatných základů hry Komenský tak pečlivě si všímal, že dle nich (nikoliv jen po latinském „ludus“) chtěl, aby škola mládeži byla *hrou*. Tam i metoda jeho tíhou svou se táhne.

[14]) Tak již Sturm; Komenský, řídě se pravidlem, že mluviti mluvením nejlépe se učí, všude na to naléhal, aby mládež studující plynně latinsky mluviti se naučila, na čemž za jeho doby i dle jeho směrů smiřovacích velmi mnoho záleželo. Srov. Šk. pansof. str. 31, Zák. Leš. IX, 7. Zák. Potocké XV, 15. 16; XX, 8; XXIV, 6.

[15]) Jako jiní tehdáž, i Komenský v strašidla věřil. Doklady na vhodnějším místě.

[16]) Pozn. 11.

8. Scházívá-li se jich více ku spaní v též ložnici, dada si s nimi dobrou noc, nikoho více (ani řečí ani šramotem) nevyrušuj: klidno budiž všecko.

9. Nežli pak usneš, odříkej si průpověď nějakou vybranou, toho dne zaznamenanou, aby s dobrými myšlénkami usnul a s nimi probudil se opět.

Luk. 10, 28.

To čiň, a živ budeš.

Zákony slavného gymnasia Lešenského.

Stanovy, jimiž všickni gymnasia našeho občané zavázáni jsou, buďtež tyto:

I. Obecné.

1. Škola že jest dílnou lidskosti, všickni znamenejte a proto, jakž v dílnách bývá, přetvořovati se nejen nechávejte než i žádostivi buďte.[1])

2. Učitelům tedy jako mistrům a tvořitelům svým všelikou poslušnost a povolnost prokazujte a jim ve všem vyhovujte.

3. Kdo by zřejmé urputnosti dal znamení, zřejmě ostatním na příklad trestán buď. Nic zajisté žáku více nesluší než mlčeti a poslouchati.

4. Že pak člověku rozumně si ve všem počínati sluší, totiž vzhledem k Bohu pobožně, vzhledem k blížnímu počestně, vzhledem k sobě samému opatrně: tři ty kusy všickni stejnou měrou na zřeteli mějte, abyste v pravé pobožnosti, v mravech počestných i v krásném umění ode dne ke dni znamenitě prospívali.

II. Vzhledem k pobožnosti.

1. Poněvadž jest pobožnost základem vší blaženosti, majíc zaslíbení tohoto i budoucího života, nejvíce každý k tomu přičiň se, aby s čistým svědomím kráčel cestou božích přikázaní.

2. Pročež chovejte se všude všickni skromně jako před tváří Boha velikého (vidíť nás všude).

---

[1]) Školy pansof. §. 3.

3. Kdykoli udá se pomysliti na jméno a mocnost boží, vzývej je každý v srdci svém, to jest nikdy bez úcty a bázně nemysli na Boha.

4. Svatým jménem božím nikdo se nezaklínej, mnohem pak méně něčím jiným, co není bohem, jako zadušovati se nebudiž dovoleno.

5. V svatou neděli nikdo nezabývej se ničím jiným, nežli tím, co přisluší k nábožnosti a k službám božím. Toť jest světiti den sedmý svatými toliko věcmi se obírati.

6. I v nábožném sboru, i ve škole, i v chrámu, jakož i o samotě každý (zvláště kdykoli dílo nějaké počíná nebo skonává se) Boha vroucně veleb a vzývej.

7. K rodičům, k učitelům, k osobám v úřadech veřejných postaveným, ani k starcům[2]) ani nejmenší lehkosti nikdo nedovoluj si ani slovem, ani hnutím, nýbrž všelikou šetrnost a čest všelikým spůsobem jim prokazuj.

8. Pod nejpřísnějším trestem všichni varujte se hněvu a nenávisti, zlořečení, soukromé msty, zlomyslných úkladů proti blížnímu.

9. Něco ohyzdného nebo oplzlého kdyby od žáků slyšeno bylo, budiž pokutováno.

10. Krádeží vůbec žádných nebuď; každý svého si hleď, cizího se nedotýkej, raději ztracenou nebo špatně hleděnou věc majiteli vrať, i aby své věci lépe dbal, napomeň.

11. Lichými donáškami a klepy nikdo pověsti druhého nebo přízni u jiného neubližuj; raději druh druha, kde toho potřebí, poručujte, kde pak toho třeba, napomínejte, kdyby pak nepřestával, oznamte to učiteli.

12. Konečně všickni k ustavičné pobožnosti srdce svá tak připravte, abyste po něčem zlém bažiti nebo na ně mysliti se ostýchali. Neboť Bůh, jenž skoumá srdce i ledví, odměňuje zřejmě, cokoli kdo koná v skrytosti.

---

[2]) Na úctu k starcům neměli bychom nyní zapomínati, aby nás nezahanbovali Řekové, ovšem pak naši předkové, ano starší pokolení posud s námi žijící. Ctíti starce znamením jest jemné lidskosti, úcta pak taková starci nemalou lahodou a milým vzhledem v dorůstající po něm budoucnost. Při nejedněch i útrpnost k tomu vede, aby jim nebylo zvolati s Komenského Diogenem, že není bídnějšího tvora nad starce, jejž i přirozenost i lidé opouštějí.

III. Zvláštní: v chrámu.

1. Jako všude a vždycky, tak zvláště v chrámu posvátném, kdykoli udá se komu do něho vstoupiti, úcta k božství naplniž srdce každého, a poněvadž Kristus řekl: „Dům můj dům modlitby jest, nikoli peleší lotrovskou“: varuj se každý tropiti tu nějakou prostopášnost buď šeptem, smíchem nebo zevluje očima dávati mysli nenábožné znamení. Raději připravíce mysl ku skroušenosti, čiňte, co církev činí: když se zpívá, zpívejte; když se modlí, modlete se; když poslouchá se slovo boží, poslouchejte; nastane-li přestávka, celého toho času užijte, tichými modlitbami milosrdenství boží vzývajíce.

2. Kdykoli tedy máte jíti na kázaní, s udeřením zvonu všickni do síně školní sestupte se a s ostatními obvyklým pořádkem odebeřte se do chrámu.

3. V kostele jako ve škole zaujmi každý své místo mravně a bez hluku.

4. Když má se zpívati, všickni slušně k pultu pro zpěv určenému se postavte a chválu boží čile hlasem i srdcem zvelebovati se snažte, má-li někdo zvláštní svůj zpěvník, na svém místě s volí učitelů sedě, několik jiných, aby mu zpívati pomáhali, laskavě k sobě připusť, aby tu nic jiného nebylo spatřováno nežli svornost a svatých ve všem obcování.

5. Hlasu svého nikdo příliš nešetřiž, než po příkladu Davidovu ku chvále boží všecky síly ducha i těla vynakládej, avšak dle řízení kantorova.

6. Mezi kázaním všickni mravně a tiše se chovejte, aby nohama hrabajíce nebo šoupajíce, tím méně šeptajíce neprojevovali srdce nepobožného.

7. Raději, kdo můžeš, na služebníka pronášejícího slovo boží upři zrak nebo kázaní v pero ber, aspoň něco, a pozor dej, aby jistěji některá povědění z písma nebo naučení některé v paměť si vštípil. [3])

8. Mnohem více, když konají se modlitby, jedenkaždý k všemožné skroušenosti duši i tělo své připrav, mravně, klekna na kolena, sepna ruce, zavra oči (aby pozorujíc jiné věci, nerozptylovalo se myšlení), ku vzdechům církve tiše i své vzdechy připojuj

---

[3]) Pravidla, pozn. 7.

a o to usiluj, aby sobě i jiným s nebe vyprosil božího milosrdenství.

9. Když požehnání boží lidu bývá zvěstováno, jedenkaždý pozor dej a je i sobě myslí věrnou přivlastňuj.

10. Vycházení z chrámu podobno budiž vcházení, totiž mravné a nábožné, bez výjevu prostopášnosti nějaké.

IV. Vzhledem k mravům.

1. Počestnosti mravů ve všem svém obcování každý nejvýše pečliv buď, nebo kdo prospívá v umění a neprospívá v mravech, více neprospívá nežli prospívá.[4])

2. O mírnost a ušlechtilost každý dbej, chlubivě něco dělati nebo mluviti střez se.

3. Od vzezření studujícího vzdálena budiž zamračenost, od jednání mrzutost, neohrabanost od pohybování.

4. Raději počestnou, s vážností spojenou veselostí sebe i věci své odporučuj, špinavosti v obleku vyhýbej se, čistoty pilen buď.

5. Mezi lenivou váhavostí a lehkovážnou i rozpustilou všetečností střední slušnou cestu zachovávej.

6. Před učitelem i před každým mužem neb ženou počestnou povstaň, a jda kolem nich, smekna, čest jim vzdej.

7. V jidle a pití středmosti si hleď, žravosti a chlastu jako moru duševního varuj se.

8. Jazyku zdrženlivému všickni si navykejte, nepravého nikdy nic nepromlouvejte, než jak každý svědom si jest, tak se pronášej; ohavnost jest neshoda mezi ústy a srdcem.[5])

9. K vyšším uctivě, k sobě rovným přátelsky, k nižším vlídně, ku všem laskavě a upřímně chovej se.

10. K sporům, rozepřím, hádkám a svárům nikdo příčiny nedávej. Kdyby někdo příčinu dal, kdo jest spořádanější, rovné rovným nesplácej, než raději trpělivostí přemáhati zlé přičiň se, nebo rozřešiti při nechej učiteli.

11. Čímkoli druh druhu můžeš prospěti, nebudiž ti za těžko, napomínaje totiž, poučuje, a jakýkoli jiný spůsob se ti naskytuje.

---

[4]) Heslo Pravidel mravů.

[5]) Pravidla života II, 4.

V. Ve škole.

1. Vzdalovati se školy, an by učitel o tom nevěděl, nebudiž volno nikomu.

2. Maje jíti do školy, knihy, kalamář, pera i jiné potřeby s sebou si vezmi.

3. Vstoupě do školy, na své místo hned každý jdi, na cizí místo nevstupuj.

4. I když učitel ve škole není, každý mravně chovej se, křiku a hluku nikdo nedělej, pod přísným trestem.

5. Má-li někdo na něco otazovati se, staršího soudruha otaž se, a nemůže-li mu pomoci, učitele.

6. Ze školy, neporadě se s učitelem, nikdo nevystupuj.

7. Učiteli nikdo neodmlouvej, ale pokorně, v čem by byl napomínán nebo pokárán, přijímej.

8. Čtení neposlouchej zívaje, ale pozorně, a cokoli pozoruješ znamenitého, to buď hned si pamatuj nebo raději vpiš do denníku,[6]) aby nic, cokoli z úst učitelových plyne, neplynulo mimo bez prospěchu.

9. Nikdo stěn, oken, stolů, lavic, omítky, šatů, kněh jiného nebo svých vlastních neřež, neštípej, netrhej, nelam, nepošpiňuj, nebo jakýmkoli spůsobem znešvařuje něco, nic rozpustilého nevyváděj, pod těžkým trestem.

VI. Na ulici.

1. Puštěn jsa ze školy, nikdo nevycházej, neučině dříve učiteli cti nebo lásky a úcty osvědčení.

2. Po ulicích všickni mravně a počestně choďte, nezastavujíce se loudavě, aniž těkavě sem tam zevlujíce, nebo kamením neb knihami házejíce, než rovnou cestou každý k svému domu.

3. Muže počestného nebo ženy nikdo (jakkoli urozený [7]) nepotkávej nepozdravě.

VII. Doma.

1. K rodičům, domácím, vychovatelům svým obzvláště slušně doma chovejte se.

2. Druh druhu v bytu nepřekážejte.

---

[6]) Pravidla mravů. pozn. 4.

[7]) Ovšem od Komenského týž řád pro urozené i neurozené, jako v Potoku bydleli pohromadě šlechtici i nešlechtici. Šk. pansof. 80, 5.

3. Knihy, šaty a všecky své věci ve skříni nebo jinde na patřičném místě s patřičnou čistotností chovejte.

4. Rodičů, domácích vychovatelů, ano každého napomínajícího k dobrému ve všem dobrém napomínaní všickni poslouchejte.

5. Na lůžko neubírejte se nikdy, aniž lože opouštějte, nábožně modliteb nevykonajíce.

6. Abyste dobře naučili se veřejným čtením a cvičení správně vykonali, na to pilně soukromé hodiny i domácí volnost vynakládejte a v čas s udeřením zvonu do školy se dostavujte.

VIII. V čas hry.

1. Hráti nebo zaháleti, když jest něco na práci, nikomu nebudiž dovoleno, ani ve škole, ani mimo školu.

2. Hráti veřejně před školou, tím méně po ulicích v městě, nikomu nebudiž dovoleno, ale dovoleno bude slušně užiti zotavení.

3. Zachce-li se procházky místo hry, bude volno vyjíti si z města; ale bude lépe, aby šlo několik pohromadě, aby jak se každý chová, byl jiný svědkem.

4. Vycházejíce pak, vždy ředitele ze sebe si vyvolte, který by spůsob zábavy i samu rozprávku řídil a spravoval.

5. Procházejíce se nebo hrajíce si, všickni k tomu hleďte, aby nic neslušného řečí, chováním, hlasem nestalo se.

IX. Vzhledem k studiím.

1. Moudrosti važ si jako všeho jmění nejvzácnější a jí nad zlato a drahé kamení vyhledávej, věda, že v tomto věku nic jiného není ti dělati, než aby položil základu k moudrému života prožívaní.

2. Nic tedy pečlivěji nedělej a nemysli, než aby studia pilně konaje, každým dnem dále prospíval, aby žádný den neminul bez pokroku.

3. Že Bůh za práci darů svých uděluje, na to pamatuj, aby pak dosáhl učenosti, žádného potu nešetřiž, ale Boha, aby došel jeho požehnání, vzývej.

4. Od číhaní, lapání ryb, od řemeslných a nádvorných zaměstnání mysl naprosto odvracuj: řemeslníci řemesel, studující studií hleďte si.[8])

[8]) Ne tak, aby neměl řemesla a jiné práce spatřovati (vždyť měl je vypsaná i vymalovaná ve škole), ale aby, něco jiného dělaje, od studií nebyl odvracován. Viz Zák. Potocké X, 4.

5. Ráno pracovati zvykejte si: ranní ptáče dál uskáče.

6. Účel rozprávek a hovoru budiž ten, aby druh druha k zalíbení ve studiích probouzel nebo v něm se ostřil.

7. Studující jazyků jediné latiny s učiteli i mezi sebou užívejte.[9])

8. Denník každému stále po ruce buď, aby do něho mohl zapsati, cokoli zvláštního buď ze čtených kněh nebo z úst učitelových načerpal.

9. Počestnou řevnivostí druh s druhem ostřete se, všickni pak od jiných býti překonánu za potupné a nectné si pokládejte.[10])

10. Zároveň se studiemi životu počestnému učte se; dbejte o počestnost, která žádá se na ctitelích Mus, která nedopouští, aby ve veřejných hospodách nebo v jiných místech jakýchkoli čestné jméno studujícího bylo znešvařováno pitím, šaškováním, hrou, což veřejného dozoru zasluhují.[11])

11. Vzdálena budiž od vážnosti studujícím přislušící nectná a rozpustilá lehkost, jevící se světáckými tanci. Že má každý, obzvláště pak studující straniti se tance, měla by sama sebou učiti neporušenost mravů; mějtež na mysli přísný latinářů soud: tanec jest kruh, jehož středem jest ďábel.

12. Jako straniti se urážek slovných učí nauka křesťanská: tak pěstovatelé umění nadávati si za největší ohyzdu pokládejte.

---

[9]) Pravidla mravů, pozn. 14.

[10]) l. c. pozn. 5.

[11]) O nepořádném živobytí studentů německých viz pozn. 3. k českému výkladu Kom. lat. Did. kap. XXXI (ve zvláštním otisku na atr. 68).

Zákony školy dobře spořádané.

Dozorcům pozdravení!

Nejmilejší! Moudře Aristoteles živobytí, v němž nežije se dle žádných veřejných zákonů, *cyklopským* [1]) nazval, jinde pak pronesl se, že spása města na zákonech záleží. Rovněž rozumně jiný smyslem opačným: Kdo obec zkaziti chce, zkaziž pořádek. My tedy, kteříž městečku školy naší dobrého zdaru žádáme, ohraďmež ji zákony, a že nepřejeme si, aby obec naše kdy zkažena byla, třeba jest nejvýše pečovati, aby nikdy kažen nebyl stanovený v ní jednou pořádek. A to bylo příčinou, že pořádek celé školy v *zákony*, t. j. v krátké a vážné průpovědi uvesti jsme si oblíbili.

I. Zákony řádu školního vzhledem k věcem, k osobám, ku kázni.

1. *Spořádáno* jest to, jehož začátek i konec se vším u prostřed jsoucím tak souvisí, že všecko slouží sobě vzájemně i svému celku k účelu společnému.

2. Když tedy ve škole sbíhají se: 1. *věci*, které dělány býti mají, 2. *osoby*, které je dělají, 3. páska obou, *kázeň:* i věci, i osoby, i kázeň v přesný pořádek buďtež přivedeny.

3. *Věci* jsou: i *účel* vznešený, k vůli němuž školy jsou, i *prostředky*, určené k dosažení účelu; *místo* i *čas*, *vzory* k dělání předkládané, i *knihy*, i sám způsob dělání čili *metoda*.

---

[1]) Cyklopové dle Homéra byli lid obrovský, surový, žijící bez řádu a kázně: živobytí tedy cyklopské tolik co živob. urvalců, nespořádané. — Hromokujci Jovišovými učinil je Hesiod. Cyklopové, po nichž mají jméno prastaré ohrady balvanovité, zvláště v Argolidě, jimž keltické valy některé v Čechách nemálo se podobají, pocházeli prý z Lycie.

4. *Osoby* jsou i ti, kteří učení nabírají, *žáci* s *desátníky* svými, i ti, kteří učení předkládají, *učitelé* veřejní s *opatrovníky* soukromými i s představeným a správcem všech, *ředitelem*, i ti, kteří práci popohánějí, *dozorcové* a *vrchnost školy*, mužové totiž z obojího řádu (církevního i občanského) nejvybranější vyvolení, jimž pro zvláště osvědčenou pobožnost, moudrost, víru obec i církev svěřuje naději tu ve své štěstí mezi potomky.[2])

5. Páska školy jsou *zákony* a zákonů vykonávaní, *kázeň*, která také svým zábradlím má býti obroubena.

II. Zákony o vznešeném šetření účelů školy.

1. Vznešený školy křesťanské *účel* budiž: aby dílnou byla, v níž by lidé pravými lidmi a křesťané pravými křesťany byli učiněni. To bude, když k této společnosti moudrosti připuštění stanou se všickni: *myslí moudrými*, 2. *jazykem výmluvnými*, 3. *v pracích obratnými*, 4. *v mravech uhlazenými*, 5. *srdcem pobožnými*.

2. Rozuměti, dělati, mluviti sůl moudrosti jest, koření, potřebné pro celé lidské živobytí, bez něhož by nechutné, mdlé a porušení podrobené bylo všecko. Všeliká tedy oběť naše (již tuto Bohu přinášíme, mládež křesťanská) solí budiž osolena (Lev 2, 13. Mar. 9, 49.).[3])

3. *Mluviti* jenom učiti, a ne zároveň moudrým býti (t. j. jazykům učiti bez porozumění věcem) není přirozenost lidskou zdokonalovati než pomalovati toliko. Učiti pak rozuměti *věcem*, nikoli zároveň je dělati, podobu má farisejství: „praví, ale nečiní“ (Mat. 23, 3.). Věděti pak věci i je dělati, ale vědění svého a dělání užitku nevěděti polovičná jest nevědomost. Naše tedy *dílna lidskosti*,

---

[2]) Důsledně kladou se po celých těch zákonech tato pojmenování:
Decurio (od *decem*, deset), desátník; bylo jich tolik, kolik bylo žáků desítek;
Paedagogus znamená tu domácího pomocníka a opatrovníka studujících žáků zvláště šlechtických; klademe všude: opatrovník (viz XX.).
Rector, ředitel.
Scholarcha dobře by slouti mohl správcem školy, a to nejvyšším; že pak jménem tím nyní jiné osoby znamenáme, klademe všude: dozorce.

[3]) Levit. 2, 13: „Také všeliký dar suché oběti své solí osolíš, a neodejmeš soli smlouvy Boha svého od suché oběti své; při každé oběti své sůl obětovati budeš.“ Marek 9, 49: „Nebo každý ohněm bude solen, a všeliká oběť solí bude solena.“

škola, aby učinila lidi věcí povědomými, v pracích obratnými, v užívaní opatrnými, vtip tak skrze věci prováděj, aby spatřován byl užitek věcí, zneužívati jich aby všude bylo odvarováno. Z toho po celé živobytí (v stavu hospodářském, občanském, církevním) veliký bude prospěch.

4. Že pak ne toliko s věcmi, než i s lidmi v živobytí stýkaní bývá, pilně o to škola, jakožto dílna ctností a lidskosti usiluj, aby lidi k obcování s lidmi (v každičké společnosti) spůsobnými učinila.

5. A konečně poněvadž stále žijeme před okem božím: k Bohu všude zření míti a jej svatě ctíti buďtež učeni všickni. Bude tedy snažiti se škola, aby i vroucí pobožnosti dílnou byla i pravou svatyní.

6. A důsledně: veškery práce a cvičení ve škole k tomu směřujte, aby kandidatkové života naučili se všecko, co v živobytí se naskytuje: 1. znáti, 2. moci, 3. mluviti, 4. ve prospěch ctnosti a 5. v příčinu pobožnosti obraceti.

7. Těch když účelů šetřeno bude, pak teprvé bude škola moci býti a bude *pravým obce i církve semeništěm, krásnou předehrou života a blaženosti,* harfou pětistrunovou ducha svatého přelíbezné uchu božímu harmonie.

III. Zákony o místu vyučování.

1. Kolik tříd, tolik budiž poslucharen, aby každý hlouček pro sebe svých věcí si hleděl, nejsa cizím hlukem nikdy vyrušován.[4])

2. Každá poslucharna opatřena budiž svou katedrou a (s dostatek) svými lavicemi, tak rozestavenými, aby učitel žáky k sobě obrácené na očích stále měl všecky.

3. Katedra nestojiž u okna nebo mezi okny, než naproti, aby světlem, žákům ze zadu přicházejícím, bylo viděti učitele se vším, co dělá (nebo na tabuli píše).[5])

4. V poslucharně všecko chováno buď čistě a pokud možná, skvostně, aby, kamkoli žáci se obrátí, lásku k čistotě v sobě vzbuzovati a obydlí svá někdy podobně opatrovati příležitost měli.

5. Úkoly každé třídy po stěnách poslucharny, po dveřích, po oknech, po sloupech (buď v pověděních a průpovědích nebo v obra-

[4]) Viz Šk. pansof. str. 19. § 50 s pozn.
[5]) Šk. pansof. § 53.

zech a příznacích) rozvěsiti s dobrým prospěchem bude, aby smyslové, obraznost, vzpomínaní drážděny byly neustále.[6])

6. Pro úkony veřejné, divadelní nebo slavnostní, zvláštní budiž poslucharna, která by pojala veškero množství celé školy, ale bez ozdob obrazových. Nebo poněvadž sem jenom mimořádně k úkonům mimořádným scházení bývá, mají smyslové toliko k přítomnému divadlu obracováni, nikoli pak jinými věcmi jinam býti odvracováni.

IV. Zákon řádného času rozdělování.

Moudré času rozdělení všech prací základ jest. Nařizujeme tedy následující:

1. Prací i odpočinutí stejné budiž vyměření: hodinové, denní, téhodní, měsičné, roční.

2. Každičká hodina svůj úkol měj, který nutně na dobro vykonán býti má; když bude po něm, budiž přáno oddechu asi půl hodinky.[7])

3. Každého dne toliko čtyři hodiny oddány buďtež opravdovému studování; ráno přidána budiž hodina pro cvičení v pobožnosti; odpoledne musickým neb matematickým rozkošim náleží; po škole pak opakování, co toho dne bylo uděláno. Ostatní čas všecek prázden bude pro posluhování domácí nebo pro počestnou zábavu, nebo pro soukromé studování.[8])

4. Každého téhodne dvakráte buďtež povoleny prázdniny: ve středu a v sobotu odpoledne, neděle pak celá budiž Bohu posvěcena.

5. Každého čtvrtletí dán budiž jeden týden hrám divadelním, které v pěti dnech mají býti dokonány. (O tom doleji: IX.)

6. Každého roku každá třída úkol svůj začni a dokonej, na podzim. Mimo ten čas nikdo do školy nebudiž přijímán, aby práce nebyly přerušovány, leda když někdo krátce po začatých úkolech přistoupě, pilností soukromou ostatních dohoniti si důvěřuje. Slíbí-li tak, nechť tak učiní.[9])

7. Roční prázdniny větší čtyřikráte buďtež povoleny: osm dní před a tolikéž po výročních svátcích církevních: o vánocích, velikonocích a letnicích, k vůli pak vinobraní měsíc celý.

---

[6]) Šk. pansof. § 73.
[7]) Šk. pansof. § 91.
[8]) Šk. pansof. § 93.
[9]) Šk. pansof. § 56 viz tuto níže XIV.

8. Kde sklízení viničné není na závadě, prázdniny o psích dnech místo míti mohou, ale opatrně: duchu pro uvolnění, nikoli pro vysílení.

V. Zákony o vzorech toho, co děláno býti má.

1. Čemu ve škole jest se učiti (buď že poznáváno, vyjadřováno nebo děláno býti má), ve vzorec budiž svedeno, jejž by žáci, naň se dívajíce, napodobovati mohli. (Bez vzoru ničemu se nenaučí).[10])

2. Cokoli za vzorec se předkládá, budiž správné, aby, správně je napodobuje, nikdo nemohl pochybiti. (Z chybného vzoru naučiti se než chybnému nemožno.)

3. Vzorec k napodobování předkládaný budiž buď věc skutečná nebo znázornění její jako skutečné, buď si řezba nebo obraz, nebo vypsání slovy učiněné. (Ale skutečné věci samé spatřování nejlepší).

4. A co představeno nebo vymalováno býti nemůže, napodobením pak přece vyráženo býti musí (jako cnosti), v tom učitel sám budiž vzorem skutečným.

VI. Zákony o knihách.

1. *Kniha* širším smyslem jmenuje se všecko, co nás učí a utvrzuje. Jako jsou: Knihy boží tři: 1. kniha *přírody* (svět sám), 2. *píseň*, 3. *svědomí;* i knihy lidské, obsahující výklady věcí jako vzorů, nebo zastupující místo vzorů, věci zároveň předkládajíce i vykládajíce.

2. Ačkoli pak škola naše, pokud jest školou lidskosti, žádné knihy lidské (kromě když jest něco marného, neužitečného, škodného) nezamítá, ale že žáky své více žádáme přispůsobovati k Bohu nežli k světu, chceme, aby tu především vrch měli knihy boží.

3. A že knihy ty vznešeností svou věku útlounkého chápavost převyšovati se vidí, připouštějí se knížky lidské, tím účelem, aby připravovaly cestu ku čtení a rozumění knihám božím, jsouce věrnými průvodci ku všemu, co věděno nebo nevěděno, činěno nebo necháno, doufáno neb obáváno býti má.[11])

---

[10]) Did. analyt. §§. 8., 26.

[11]) Místo uvažování toho (jako ve Šk. pansof. § 18, Východ z labyr. § 26, Ráje navrácení § 9) očekával by spíše § 49 Školy pansofické, jaká má býti kniha každé třídy.

4. Kdokoli to krásně dovede, budiž náš; kdo nedovede, jdi si.

VII. Zákony metody, jichž při vyučování i učení šetřeno býti má.

1. Tak jisté studií metody vyhledáváme, že po její předpisech jda vzdělavatel mládeže, rovněž rychle i ozdobně k moudrosti, výmluvnosti, k cnostem a k pobožnosti mysl přispůsobí, jako dělník řemeslný danou látku danými nástroji vydělává a k užívaní spůsobnou činí.

2. Zákon metody věčný budiž: vyučovati a učiti se všemu příklady, pravidly a užívaním čili napodobováním.

3. *Příklad* jest věc již jsoucí, která ukazována bývá. *Pravidlo* jest řeč o té věci, jak jest udělána nebo jak se dělá, vykládající. *Užívaní* čili *napodobování* jest pokus věc tu podobně udělati.

4. Mezi třemi těmi kusy poměr budiž tento: Příklad k pravidlu, pravidlo k napodobování jako 1 : 3 : 9. Na př.: Poněvadž každá hodina úkol svůj vykonati má, úkol ten sám tak veliký býti má a tak spořádán, aby za čtvrtinu čtvrti hodiny s dostatek mohl býti ukázán a spatřen, po celou pak čtvrt hodiny vysvětlen a, jak se dělá, pochopen, ostatek pak hodiny (zbývající tři čtvrti) oddán budiž napodobování čili cvičením a poklesků, vloudí-li se jaké (ničemu pak neučí se bez chyby) opravování.[12])

5. Při studování *teoretickém* místo napodobování budiž týchž věcí, které byly předloženy a vyloženy, opakování, zkoušením činěné, aby ukázalo se, jestliže dobře žáci pochopili a dovedou-li týmž spůsobem všecko vykládati všickni.

6. Metody té pravě *praktické* (všemu samozřením, samorčením, samoděním učící)[13]) šetřeno budiž všude, aby navykali si žáci stávati se mistry všude.

VIII. Zákony o zkouškách.

1. K tomu mocně přispívají *zkoušky* (nebo kdo není zkoušen, co ví? Sirach 34, 10): 1. hodinové, 2. denní, 3. téhodní, 4. měsiční, 5. tříměsiční, 5. roční.

[12]) Rozumí se o úkolu třídy *hlavním*.

[13]) Autopsia, autolexia, autopraxia, jako ve Šk. pansof. § 69, Východ z labyr. § 11.

2. Hodinové zkoušky konány buďtež od učitele, denní od desátníka, téhodní od žáků samých, měsiční od ředitele, tříměsiční a roční od dozorců.

3. Učitel každé hodiny zkusiž žáky své všecky (ačkoli ne každého zvlášť, jest-li jich mnoho) i očima, dávají-li pozor, pozoruje, i hlasem (Ty a ty, opakuj to! Co jsem nyní řekl? Jak tomu rozumíš? atd.) se vyptávaje.

4. Každého dne po skončené škole desátník se svými opakuj, co bylo děláno po celý den, všecky své žáky zkoušeje, i aby všecko dobře byvši pojato, utkvělo tím pevněji, spůsobuje.

5. Každého téhodne jednou, dne posledního, žáci sebe sami zkoušejte a k pilnosti cvičte, o místo spolu zápasíce. Tu budiž každému nižšímu dovoleno vyzvati si vyššího kteréhokoli (i z jiné desítky téže třídy). Přemoženec vyšší postoupiž místa vyššího vítězi, i zaujmiž sám místo nižší; kdo nebyl přemožen, zůstaniž na svém.

6. Každého měsíce ředitel (vezma k sobě místního správce církve nebo z dozorců některého) třídy veškery obejdi a, byly-li vykonány úkoly měsíčně, a s jakou pilností, přísnou zkouškou vyšetřiž.

7. Trojměsiční zkouška od jednoho nebo druhého dozorce se ředitelem budiž vykonána, aby shledáno bylo, kteří před ostatními pamětí, jazykem, pohybem jsouce obratnější, nalezeni by byli pro veřejné na tom místě podávaní důkazů pilnosti divadla hodnějšími.

8. Nejslavnější pak zkouška budiž jednou v roce, na podzim, před povyšováním do tříd, od dozorců veškerých, aby spatřeno bylo, všecky-li úkoly jednoho roku byly dokonány, i zdali se slušným prospěchem ve všem i v každém zvlášť. Že pak by tu všecky a každého zvlášť (u velikém počtu žáků) nemožno bylo nebo přetěžko vyzkoušeti, volno tu užiti harcovnictví. Totiž: aby vyvolán byl z celého množství hned ten, hned onen, aby odpovídal ku všelikým otázkám (z celého ročního úkolu). Nebo vybráni buďtež losem (z jednotlivých desítek po jednom, po dvou neb po třech), aby zkoušeni byli před veškerým žactvem za veškeré žactvo, mají-li přesně v paměti, co po celý rok bylo vykládáno, nebo nemají. Jestliže zajisté tito, nikoli jakožto vtipnější byvše vyvedeni, než míchaně, jak los padl, vyvoláni, zkoušce dovedou vyhověti, bude naděje, že rovněž dovedou i ostatní, a že není tu žádného nastrojení.

9. Jestliže pak, že někteří v literním umění málo dovedou, ukáže se, učiní o nich dozorcové (se ředitelem a s učiteli) usouzení, mají-li k dalším studiím připuštěni, nebo rodičům navráceni a k jinému spůsobu života býti obráceni.

10. Konečně učiňtež do tříd povýšení, nechajíce v třídě žáků několik, kteří by zastali úřad desátníků.

IX. Zákony výkonů divadelných.

Divadlem jmenujeme to, když žáci výkony některé před více lidmi, k spatřování jich svolanými, z návodu představují. Aby takové hry scenické ve školách zobecňovaly, s velikým jest prospěchem; nebo poněvadž živobytí každého člověka rozmlouváním a cvičením ztráveno býti má, velmi krátce a lahodně tím spůsobem, příklady a napodobováním, bývá k tomu přiváděna mládež, aby navykala rozličnosti věcí pozorovati, k rozličným otázkám ihned odpovídati, pohyby slušně spořádati, vzezření, ruce i celé tělo míti v přirozené míře, hlas ohýbati i přeměňovati, slovem osobu kteroukoli počestně představovati a ve všem tom, odložíc přiselštělou stydlavost, volně si vésti. Nařizujeme tedy, aby

I. každá třída čtyrykrát do roka žáky své na jeviště vyvedla;

II. aby všecko, co za předešlého trojměsičí bylo vykonáno, hrou po osobách rozdělenou bylo představováno;

III. Hry veškerých tříd v jednom témdni odbyty buďte, tak aby dolejší třídy po dvou téhož dne byly předvedeny, jedna v hodinách před polednem, druhá po poledni.

IV. Nejslavnější pak taková divadla buďtež na sklonku roku, před povyšováním do tříd.[14])

X. Zákony zábav.

Ačkoli metoda naše všecko učení tak skrze společné nějaké hry zařizuje, že všecka naše vtipu cvičení za hry mohou býti pokládána, ale poněvadž mladší věk tak spořádán jest, že her více v pohybování těla nežli v cvičení mysli vyhledává: nemají ani takové zábavy mládeži býti odpírány. Jenom buďtež takové, aby

[14]) O divadlech srovnej zatím Šk. pansof. § 88—90. Čeho Komenský hrami divadelními dosáhl, jaké byly hry ty *didaktické*, nejlépe vyjde na jevo, až nám bude možná rozborem her těch přátelům školství posloužiti. Ale takové nebyly, jaké za naší doby skládati, překládati a hráti počali.

pobožnosti, počestnosti a prospěchu v učení se moudrosti nijak nepřekážely, ano spíše jim sloužily. Což stane se, bude-li šetřeno těchto pravidel:

I. Tak budiž hráno, aby nestávaly se hry hlavním dílem života, než vedlejším.[15]) (Nebudiž tedy hrám a zábavám dříve dáváno místo, dokud skutečnému zaměstnání nebylo dosti učiněno, právě tak, jako spaní a odpočívaní ne dříve než po zemdlení těla pracemi, a jako lahůdkám ne dříve než po sytných pokrmech místo dáváno bývá.)

II. Tak budiž hráno, aby hra ne méně zdraví těla než občerstvení ducha posloužila. (Pročež Plato napomínával, že nemá ani tělo bez ducha cvičeno býti, ani duch bez těla. Chceme tedy, aby vzdáleny byly hry takové, které tělo přílišným namáhaním unavují, i takové, kterými duch i tělo ochabuje, jako jsou hry seděcí a ty, které pro očekávaní nebo obávaní se výsledku mysl svírají a skličují, jako jsou hry konané náhodou neb o velikou sázku: hry v kostky, v karty a j. Hry naší mládeže *v pohybování* záležejte: v procházení, běhání, mírném skákaní atd.

III. Tak budiž hráno, aby hra životu, zdraví, počestnosti nečinila nebezpečí. (V nebezpečí takové dávají se nerozvážlivci, lezouce na stromy, plujíce ve vodách, šermujíce a pod.)

IV. Tak budiž hráno, aby hry naše věcí vážných byly předehrou. (Totiž předehrou zaměstnání skutečného živobytí hospodářského, občanského, vojanského atd. Mohou tedy vyjíti z města na spatřování stromů, bylin, polí, luk, vinic a práce jich vzdělávaní. Ukazovány jim také býti mohou spůsoby staveb a mohou spatřovati práce řemeslníků, jestliže právě někteří stavbou se zabývají. Rovněž sestrojtež si vojsko, stanovte vůdce a důstojníky, rozbijtež tábor, seřaďte se v šiky atd. Avšak kteréhokoli druhu hrou pobaviti se chtějí, vyvoltež si ředitele, po jehož usouzení hra před se jde, aby všickni střídavě zvykali si poroučeti i poslouchati. Takový spůsob hrám volný jest, aniž má méně užitku než rozkošnosti.)

V. Tak budiž hráno, aby hra skonána byla před sytostí. (Nehledáť se zošklivení, než vyražení.)

VI. Dobré konečně bude, aby při hrách žáků častěji (když ne vždycky) učitel býval, ne tak proto, aby zároveň s nimi zotavil se, než aby pozor dal, aby nedopustili se něčeho neslušného nebo nějakého poblouzení.

---

[15]) Srov. Prav. živ. VI.

VII. Bude-li všeho toho správně šetřeno, bude toho dosaženo, že hra nebude hračkou, než věcí opravdovou, t. j. buď cvičením zdraví, nebo občerstvením mysli, nebo předehrou skutečného v živobytí zaměstnání, nebo vším tím zároveň.[16])

XI. Zákony cvičení mravů.

Pravidla mravů stručně sebraná vydali jsme onehdy tiskem, jež, chceme, aby všickni měli, čtli a zachovávali, a to proto, aby celá škola naše ničím jiným nebyla, než dílnou počestnosti. Kteroužto příčinou nařizujeme i toto:

1. Všickni naši žáci zvykejte konati všecko z lásky k cnosti spíše, nežli obávajíce se trestu.

2. Konati pak nikoli, co se jim líbí, než co předpisují zákony a co nařizují vykladatelé zákonů, učitelé. (Konati tedy spíše dle cizího usouzení, nežli dle svého, kterážto věc křesťanství základ stanoví.)

3. Ve všem, co konáno býti má, učeni buďte prohlížeti ku konci, ohlížeti se po prostředcích, šetřiti příležitosti.

4. Ničeho tedy nedělati, nežli k dobrému nějakému a počestnému konci, čeho nemohlo by zželeti se ti, když toho slušně vyhledáváš, ani když jsi toho byl dosáhl.

5. Počínajíce chápati se prostředků, zvykejte si neustávati až dosáhnouce konce.

6. Avšak nikoli po konci hnáti se skokem, než jíti krokem, aby práce prospívala, ale nebyla přenáhlena.

7. Navykejte si nic nevěděti, leda pro užitek. (Jej tedy viděti všude a po něm jíti tužte.)[17])

---

[16]) Roztomile doplňuje stať tuto Komenského uvažování o sedmi kusech, na nichž podstata hry záleží, jež l. 1657 předložil radě Amsterodamské. Najdeš je ve „Škole a životě“ 1873, 99. Viz také Šk. pansof. § 87.

[17]) Did. analyt. § 146. Pravidla života I, 2. Šk. pansof. třída VI. (o slohu VII.) Co se ti k ničemu nehodí, tomu se neuč; jenom věcem užitečným. Výkladem tu budiž, co l. 1750 Jiří Sarganeck, inspektor paedagogia Halsského napsal: „Pokud možná, neuč nikoho a nedej se učiti ničemu, co by mu v celém živobytí neprospělo. A to ani v celých lekcích, jazycích a vědách, ale ani hodinu, ani minutu. Není třeba důvodů. Nebo lépe jest nic nevěděti, nežli zbytečného něco a škodného; lépe odpočinouti, nežli obtěžovati sebe i jiné věcmi, které nejsou k ničemu. Beztoho jest na světě tolik potřebného a prospěšného, jemuž jest třeba se naučiti, že toho všeho žádný rozum lidský obsáhnouti nemůže. Pros

8. Navykej si každý býti pevné mysli, nikoli těkavé, aby cokoli činí, s duchapřítomností činil.

9. Býti liknavým k práci nikomu se nedopouštěj. (Zpozoruje-li se, že někdo ulevuje, před ostatními k práci ho poháněj, nedostává-li pak se práce opravdové, nechť si hraje raději, než aby, lelkuje, nic nedělal. Hybnost, prací vyhledávaní a snášení — pro život poklad nesmírný.)

10. Spaní, jidlo, pití naše vesměs středmé buď: nemírnosti všeliké vyhýbej se. (Protože aténeum naše Musám jest posvěceno, nikoli Bakchu, a světlo moudrosti suchoty ducha požaduje.)

11. Spáti v poledne (jakožto věc zdraví i vtipu škodlivá) žádnému žáku našemu nebudiž dovoleno. (Noc a tmu přirozenost odpočinku, světlo a den pracím stanovila. Polední tedy pospávaní, které zlou zvyklostí mezi Uhry tak rozmohlo se, budiž napraveno, proměníc nevčasný odpočinek v procházku, hovor, hru, v hudbu.)[18])

12. Tělo jakožto příbytek duše, ač ne rozkošně, ale čistě chovejte.

13. Též tělo jakožto nástroj duše čile k čilosti cvičeno buď a pracemi k pracím otužováno, a to při všech našich žácích.

14. A že škola naše školou moudrosti jest, nikoli Martovou, zbraní žáků našich knihy budou, nikoli meče. (Železných tedy zbraní užívati budiž bráněno vesměs; ovečkám a beránkům nehodí se drápy, rohy, rypáky, kly.) [19])

Boha za milost a věrnost, aby v tak rozsáhlém, ačkoli jen historickém, poznávaní mnohých věcí nebyl domýšlivý, aby z mezí nevykračoval, vyučuje nepřenáhlil se, nepřeháněl a nebyl netrpělivý při věcech, které *tobě* maličkostmi býti se zdají, které však mládeži musí býti vštěpovány; nemůže zajisté nic býti tak maličkého, aby nebylo ku zdaru mládeže, i kdyby tisíckráte musilo býti opakováno. — Ohledna se sám častěji po svých minulých létech a zkušenostech, všimni si zvláště dvojí věci: 1. čemu, kolikrát a kolik za ten dlouhý čas jsi se naučil, z čeho jsi posud neměl ani nejmenšího prospěchu; 2. kolikrát a jakou nemalou škodu jsi z toho měl, že jsi toho neb onoho nevěděl. To přiměje poctivého učitele k tomu, aby dle případnosti a stavu učňů svých ničím zbytečným jich nemořil a nezdržoval a ničeho potřebného a užitečného nepomíjel.“ V řeči té jest duch Komenského; ale hřešíval a hřeší proti ní celý svět.

[18]) Pravidla mravů, pozn. 11.

[19]) Schola Martis. Z toho, že bylo Komenskému zákon tento obnoviti, jde na jevo, že povaha mládeže uherské od starší doby tuze nezjemněla. Stanovilť statut Ostřihomský l. 1397: „Kdyby učitel pro zachování kázně žáku vybil, žák se zpouzel, a žáci, jsouce zavoláni, učiteli nepomohli,

15. Choutka hádati a vaditi se odstraněna budiž tou měrou, aby, kdyby někdo, i spravedlivou při maje, do výčitek se pustil, při svou ztratil.

16. Nedůtklivost a selskost při nikom trpěna nebuď: býti spůsobnými, slovem i pohybem přívětivými navykejte si všickni. Sluší se, aby škola městem byla, ne vsí.

17. Nadutost a jinými pohrdání, kdekoli se objeví, nadobro zborceno buď, aby obraz boží rovně při jiných jako při sobě ctíti navykali všickni.

18. Aby nedala se do někoho žádost cizího statku, na to se zvláštní péči pozor dáván buď; žádný osobovatel cizího statku bez trestu nezůstane.

19. Lež, necnost otrocká, při nikom trpěna nebuď. Pravdu volně mluviti, i když bývá přiznati se k vině, všickni navykejte, aby nikdy nebylo znamenati neshody mezi srdcem a ústy, necnosti to přeškaredé.[20])

20. Bude-li jaká rozpustilost zpozorována při komkoli od kohokoli, budiž přátelství znamením napomenouti i napomenutu býti.

21. Napomenutý, jestliže napomenutí bratrsky k sobě nepřijme a hned neustane, budiž oznámen učiteli, beze všeho zřetele k soukromé přízni nebo nepřízni, toliko ze žádosti, aby překazilo se zlé, aby nezakořenilo se někdy.

22. Nad to svolej ředitel jednou v témdni (první hodinu odpoledne v dni sobotní) veškeré žactvo školy, když pak byla pravidla mravů odříkána, jak každý slova neb smysl si pamatuje, vyzvídej a kde třeba vylož a vysvětli. Zároveň učiněna budiž zkouška, nebylo-li v něčem od někoho hřešeno téhodne minulého. To oznamujtež desátníci nebo kdo jest čeho svědom, a budiž vykonána kázeň, přísněji neb mírněji, dle povahy přečinu. Potresce pak každý učitel své žáky, buď vlastní nebo jiného rukou, má-li vina bitím býti napravena.

XII. Zákony konání pobožnosti.

Žádáme, aby snaha po pobožnosti co nejvroucněji ode všech našich žáků (jakožto od křesťanů pro sebe ustanovených) byla pěstována, nikoli holou teorií, než praxí živou, ustavičnou. Pročež:

---

mají všickni, kteří neposlechli, býti zavřeni. Žádný žák ať nenosí do školy nebo do kostela nože dlouhého aneb jiné škodlivé zbraně.“ Srov. O lenivosti § 35.

[20]) Pravidla živ. II, 4.

1. Pod věčným zatracením všem našim žákům ústy Kristovými kážeme, aby zlými příklady (zřejmými nebo tajnými, ale ven se prodírajícími) nesměl nikoho sváděti nikdo, spíše aby příkladem svatosti všickni svítili všechněm.

2. Že pak jako slunce bez slunce viděti, tak Boha bez Boha poznati, milovati, ctíti nemůžeme: především učte se všickni naši žáci všecka srdce svého toužení a myšlení obraceti k Bohu, aby, kdekoli jsou, pamětlivi jsouce, že Bohu na očích jsou, chovali se jako před tváří boží.

3. Že pak Bůh, v němž žijeme, hýbeme se a jsme, počátek jest i konec všech věcí: všickni školy naší chovanci, jdouce do školy a vstoupíce do ní, před prací i po práci, před jidlem i po jidle, před spaním i po spaní horoucím srdcem Boha chváliti a vzývati nepomíjejte nikdy.

4. Vzorce modliteb (hlavně z žalmů Davidových a jiných vzdechů osob svatých sebrané) pro jednotlivé třídy po hotově mějte, z nichž pak každý sám srdce svého vzdechy vylévati a k Bohu všude vysílati navykej si.

5. A poněvadž není vzácna chvála v ústech hříšníka, čistý život, Boha důstojný ode všech čistým srdcem budiž pěstován i na všech požadován, netrpíc při nikom ani nejmenší škvrny bezbožnosti, která by i jen mohla býti znamenána.

6. Aby pak k poznávaní vůle boží vedeni byli všickni, nebudiž nikomu dovoleno, aby vzdaloval se cvičení katechetských, čtení písem, výkladů tajemství víry (ať ve škole nebo v chrámu), aby všickni naši žáci (po příkladu Timoteovu) od dětinství písma svatá znáti navykali (2. Tim. 3, 15.).[21])

7. Nedbalosti v těch věcech, mnohem pak více za porušení pobožnosti trest budiž nejpřísnější, protože jest hříchem zlé vůle, nikoli nedospělosti rozumu.

XIII. Zákony dobrého řádu mezi všemi občany školy naší.

Potud zákony *o věcech;* následuje, kterak *osoby,* společnost školskou činící, v řádu držány býti mají, a to nejprvé *obecně.*

1. Přede vším všickni sem připuštění, rovněž učitelé jako žáci, věřte, že jste Bohem povoláni, abyste v sobě vytříbili obraz

[21]) „A že od dětinství svatá písma znáš, kteráž tě mohou moudrého učiniti k spasení skrze víru, kteráž jest v Krista Ježíše.“

boží, t. j. abyste účastenství měli v moudrosti, cnosti a blaženosti boží.

2. Každý tedy denně prosiž Boha se Šalomounem, aby mu dáno bylo srdce bojící se a poznávající Boha, žádaje, a pracuj statečně na místě svém, očekávaje od dobroty boží požehnání.

3. Aby pak toho dovedli jednomyslně pro společné vzdělávaní, budou tak spolčeni, aby činili obec nejspořádanější, mající svou radu, své koleje, svá oddělení, své dílce.

4. *Rada* školy (v této škole Potocké), záležeti bude z veřejných profesorů a z třídních učitelů, jichž stálým předsedou bude ředitel, někdo pak rukou i vtipem obratnější písařem.

5. *Matrika* školy u ředitele bude; do ní vlastní rukou jméno své zapíše, kdo jako nový občan vstupuje do školy, a tím samým se zaváže, že zákonů školních svědomitě šetřiti bude.

6. I *letopisy* budou založeny, které u ředitele chovány býti mají, avšak tak, aby k nim klíč jeden z profesorů měl. Do nich u přítomnosti rady a dle jednomyslného usnešení písař vpisovati bude:

I. Školy vznik, vzrůst i proměny;

II. jména ředitele i profesorů, kdykoli změna se stane;

III. slavnostné výkony, jaké kdy budou. Sem náležeti budou i veškery programy, řeči slavnější a pod.

7. Třída také každá spůsobu měj menší obce i radu, záležející z desátníků a z jich náměstků, jichž předsedou bude první desítky učitel.

(Aby zajisté učitelé pozornosti všech žáků lépe stačili, podřídí sobě ze žáků samých vtipnější a ve věcech těch již utvrzené za pečlivosti své pomocníky, číslem tolik, kolik každý, že toho roku žáků jeho bude desítek, uhlídá. Aby pak všecko šlo před se přesněji, buďtež desátníci ti vybráni ze žáků téže třídy, kteří do třídy příští mají postoupiti. Tiť zajisté, protože již veškery úkoly své třídy byly prodělali, žádné tedy tu věci naprosto nejsou nepovědomi, učiteli svému vhodně sloužiti a žáků nováčků té třídy podučiteli býti budou moci. Aniž nechají se tu potřebovati bezděčně kandidáti církve i z vděčnosti za dobrodiní, i pro čest, protože mají před spolužáky *podučiteli* býti nazýváni, a že v jedné třídě vykonajíce takový úřad, jinde nebudou více zdržováni, ale stále již výše pouštěni býti mají.)

8. Bude dopouštěno, ano na to naleháno, aby každého téhodne jednou (nejméně) desátníci každé třídy v poslucharně své

sešli se a radili, neruší-li se někde řád, a pozorují-li něco, aby to napravili, buď sebe samy nebo spolužáky z neřádů napomenouce nebo i přenice mezi svými svěřenci vzešlé uklidíce. Nebudou-li sami něco moci, to teprvé oznamte učiteli.

XIV. Zákony rodičům neb poručníkům, kteří děti své škole naší odevzdávají.

Zvyk, který zhoubně rozmohl se, do školy hned vstupovati, hned z ní vystupovati, hned do učení se dávati, hned je opouštěti, nic opravdu v něm nedělati a tak ku vzdělanosti pravé nedostávati se, patrně léku nějakého neobyčejného žádá. Což kdyby lék ten byl takový, aby každý, kdokoli bude chtíti škole naší spořádané svěřiti se, nebo aby syn neb poručenec jeho do ní vstoupil, ne jinak do školy přijat byl, než pod závazkem, že v kázni vytrvá. A budiž formule slibu, dříve nežli žák do alba zapsán bude, tato:

1. Odevzdávám syna svého dobrovolně a plným právem mistrům této školy, aby v ušlechtilém literním umění, v mravech a v pobožnosti vzdělán byl dokonale.

2. A zůstavím jej v té škole až k dokonání běhu vyučování školního, aniž jej dříve z ní odvedu.

3. Aby pak mohl stále prospívati, nedopustím, aby ze školy volán byl, buď nikdy nebo co nejřidčeji.

4. Avšak kdybych to pro nutnou potřebu musil učiniti, slibuji, že jej zase do školy pošlu co nejrychleji.

5. Kdybych jinak činil, a prospěch zdál by se mi menší, nežli jsem očekával, nebudu vinu toho přičítati škole, než sobě.

Pak nechť napíše do matriky jméno své i synovo, že se zavazují slibu dosti učiniti.

XV. Zákony žákům.

1. Nikdo, byv do školy této připuštěn, neměj jiné předsevzetí, než prospívati v literním umění, v mravech počestných, v pravé pobožnosti s pomocí boží.

2. Nikdo tedy nebudiž tu jako stín, než jako úd živý při těle živém, živě se mající ke všemu, nebo budiž uťat.

3. Přede vším každý srdcem čistým boj se Boha, ničeho nikdy proti vůli jeho a proti svému svědomí se nedopouštěj, a stále jej velebě, stále za pomoc žádej.

4. Učitele svého každý jako druhého otce upřímně miluj a ochotnou ve všem poslušností úctu mu vzdávej. Avšak i k učitelům tříd ostatních s podobnou uctivostí se měj.

5. Po učiteli pak i k jeho náměstku, k desátníku svému, šetrnost chovej a ve všem dobrém napomínaní ho poslouchej.

6. Se všemi spolužáky svorně žij a nikomu rukou ani jazykem neubližuj, aby hádek a zášti naprosto neznala škola naše.

7. K hodině určené k vyučování a po daném znamení každý hned do poslucharny se dostav a místo své, nikoli cizí zaujmi.

8. Nebude-li kdo pro nějakou příčinu moci býti přítomen, nepřítomnost svou i příčinu nepřítomnosti desátníkovi (buď sám, nebo po jiném, nebo lístkem) ohlas, aby on to mohl oznámiti učiteli. Kdyby toho kdo opomenul jednou, budiž mu domluveno, kdyby po druhé nebo po třetí, budiž potrestán, nic méně pak přidržen, aby s jinými naučil se tomu, co děláno bylo za jeho nepřítomnosti, nebo budiž podroben pokutě.

9. Při modlitbách každý s myslí pozornou přítomen buď a na nic jiného tu, nežli na Boha, nemysli. Dal-li by kdo znamení nenábožnosti, budiž potrestán.

10. Modlitby všickni po pořádku vykonejte a tak Boha řádně vzývati učte se všickni.

11. Na učitele, když něco povídá, ukazuje, vykládá, s nejvyšší pilností pozor dejte, a když něco napodobovati káže, chutě napodobujte.

12. Když něco zkouší, pozornost k němu rovněž obracejte všickni, aby, na kom by koli požádal odpovědi, ihned odpověděti mohl.

13. Čísti, psáti, mluviti (ovšem pak mysliti a dělati) všickni zvykejte si zřetelně, článkovaně, všelikého zmatku se varujíce.

14. Ku zkoušce téhodní připravený každý přistupuj, aby odešel s pochvalou, nikoli s hanbou.

15. Hovory dovolují se všechněm, ve škole i mimo školu, ale *latinské* a o věcech počestných. Neumí-li kdo myšlénky pronesti po latinsku, mlč nebo, jak by měly býti proneseny, ptej se, pak teprvé mluv, aby pak budoucně již uměl, do denníku svého vpiš to.

16. Strážcem té dbalosti budiž *signum latiny*, čí pak rukou projde, jednu dobrou větu z pokuty řekni, u koho přenocuje,. tři.

17. Hledíce si těla, všickni o čistotu dbejte. Kdo by nečesaný, nemytý, neslušně ustrojený do školy vstoupil, *signum mravů* dostaniž, které touž pokutou budiž odčiněno, jako signum latiny.[22])

18. Slušnosti pohybů zvykejte se všickni. Kdoby jakékoli neuctivosti, lehkosti, všetečnosti a selskosti znamení dal, podroben budiž soudu a signem mravů poznamenán.

19. Mimo školu vycházejíce, po ulicích chodíce, s lidmi obcujíce, skromnosti a mírnosti buďtež pamětlivi všickni.

20. Kdyby někdo, jsa rozpustilý, napomenutí spolužáků nebo svého desátníka, ani pokuty signa nic nedbal, propadniž metle. Pakliby ani tak nepolepšil se, před ředitele budiž postaven, aby po jeho usouzení byl potrestán.

XVI. Úřad desátníků.

1. Desátník hlediž, aby všickni jeho žáci v čas ve škole přítomni byli a svá místa zaujali (dříve než vstoupí učitel), a napomeň, aby hotov byl, když některý jeho žák modlitbu vykonati má.

2. Kdyby sám někdy nemohl býti přítomen, místodesátníkovi svému to oznam, aby on zatím na dobrý řád pozor měl.

3. Pohřešuje-li desátník některého ze žáků svých, oznam to učiteli, když vstoupí do poslucharny.

4. Připomeň učiteli (po modlitbě), u kterého z jeho žáků signum mravů a jazyka přenocovalo, a kdo je krom toho měl, aby soudu vynesení bylo vyslyšeno.

5. V čas čtení, psaní a cvičení jakéhokoli na spolužáky své desátník pozor měj, a shledá-li, že mu někde něco schází, pomoziž mu.

6. Mimo školu pozoruj, chovají-li se všickni jeho žáci dosti slušně, chybující napomeň, rozpustilé oznam učiteli.

7. Zvláště při službách božích bdi, jsou-li všickni jeho žáci přítomni a chovají-li se při zpívaní písní a při celé službě boží jak náleží.

8. Také otvírati poslucharny před školou a zavírati po škole, jakož i aby vždy čisto bylo, desátníci na péči mějte, a to střídavě, téhodně jeden, po pořádku.

---

[22]) Dle řádu Codicillova (str. 29.) byla ve školách trojí signa čili znamení: *osel* pro ty, kdož mluvili jazykem mateřským; *Turek* těm, kteří mluvili nesprávně; *svině* těm, kteří mluvili neslušně nebo necudně.

9. Kdyby stalo se, že by desátník nemohl býti přítomen, povinen jest náměstek desátníkův to vše spravovati a zachovati.

10. Pilný desátník hodnost podučitele měj,[23]) nedbalý pokutě podroben neb s hanbou s úřadu složen buď.

XVII. Služebníků povinnosti,

(totiž chudých, jež k sobě pro posluhování šlechtici nebo studenti dle obyčeje v školách uherských přijatého přidružují).

1. Přítomnu býti při cvičeních vždycky, aniž pod nějakým vymyšleným zastíraním vzdalovati se i oni přidrženi jsou, pod trestem metly.

2. Jestliže koho potřebné služby nepřítomnu býti nutí, vysvědčení té věci od pána svého přines.

3. A co by zatím zameškal veřejně, soukromou pilností nahradiž, z knížek spolužáků, co se bylo přihodilo, si opisuje a uče se.

4. Ale ku zkoušce téhodní dostavte se beze vší výminky: pročež si práce své dříve odbuďte všickni.

5. A všecko to tím raději a ochotněji, čím více pánů svých přízeň a k prodloužení studií svých dobrodiní zasluhovati si přejí.

6. Avšak i škole služby konati budou, metouce a vyčišťujíce, kde a kolikrát, že toho potřebí jest, od učitele nebo od desátníka k tomu budou vybídnuti.

7. Aby pak nedálo se to s nějakým zmatkem a sloužilo za pobudku k studování, volno jim bude (o zkoušce téhodní) zápasiti mezi sebou o sproštění veřejných těch služeb téhodne příštího.

XVIII. Zákony koleje t. j. všech v koleji přebývajících, i studentů i šlechticů.

1. Kdokoli sem vstupuje, pamětliv jsa toho, že vstupuje do domu moudrosti a kázně, ducha kázně a úctu k zákonům s sebou přinášej.

2. V museji od správce koleje sobě vykázané každý usaď se a ji ve všem v dobrém stavu a v čistotě zachovej.

3. Z koleje bez dovolení správce (čili staršího, jak jej tu jmenujeme) neb aspoň dozorce svého soukromého nikdo nevycházej;

---

[23]) Hypodidascalus, subpraeceptor.

pakli bude míti potřebí někam vyjíti a něco vyříditi, vrať se zase v čas.

4. Po koleji nikdo nelelkuj a nezevluj a samým tím činem na spořádané živobytí každý si zvykej.

5. Do pokoje jiného nikdo jinak, nežli dada prvé znamení, zaklepaje, nevstupuj.

6. Ale v noci do ložnice jiného nikdo nevcházej.

7. Mimořádným hodům (tajně ani veřejně) nikdo se neoddávej.

8. Správci na dveře klepajícímu (ve dne nebo v noci) každý ihned otevři.

9. Večer v osm hodin jděte všickni spat (nebo aspoň přes devátou práci svou nikdo neprodlužuj); ráno vstávejte z pravidla ve čtyři hodiny (aneb aspoň spaní nikdo přes pátou nevleč).

10. Lože své, hned jak vstane, každý si ustel, potom pak za půl hodinky tělo očistě, učesaje, umyje a počestně oblekna, k modlitbám a hned ku pracím odeber se.

11. Od společných modliteb vzdalovati se bez vážné příčiny nikomu nedovoluj se.

12. Svornosti obzvláštním spůsobem pečlivi buďte, hotovi jsouce nikdo nikoho neurážeti, uražený pak neodpláceti, než prostřednictvím přátelského narovnání na bývalou lásku a povolnost se navrátiti.

XIX. Zákony alumnatu Potockého.

1. Kdokoli sem připuštěn býti má, od církve, odkudž přichází, vysvědčení počestného zrození a bezúhonného života s sebou přines, aby zjištěno bylo, hoden-li jest podpory čili nic.

2. Pak podstoupiž zkoušku vtipu a prospěchu, aby, zdali na studia se hodí, ukázalo se. To bude věcí ředitele.

3. Stane-li se, že sejde se jich více, nežli nadání alumnatu vykázané postačuje, bude třeba hleděti k tomu, aby dobrodiní bezplatného stolu uděleno bylo spíše potřebnějšímu (mezi v jiných kusech sobě rovnými); ostatní část stravy platte, a není-li ani tady místa, budiž o ně jakkoli odjinud postaráno.

4. Polouplatného stolu nastávající účastníci plat celého roku napřed složte.

5. Připuštěni byvše a dobrodiní zdarma užívajíce, buďtež ponecháni v jeho požívaní až po dokončený běh studií, leda když by někdo sám propuštěn býti chtěl, odjinud prostředků nabyv nebo

že k opatrovnictví povolán byl, nebo že pro nepočestné jednání zbavenu býti dobrodiní zasloužil.

6. Všickni pak stravníci veškerých této školy zákonů i nad jiné bedlivěji poslouchejte, počestnosti, skromnosti, pobožnosti a pilnosti příkladem všem svítíce, aby jistou věrou zřejmo bylo, že nikoli nehodným udělují se dobrodiní.

7. V čas obědu i večeře cokoli od cvičitele nahlas bývá předčítáno, všickni pilně pozorujte, po ukončeném pak čtení a jidle každý, co líbilo se mu nejvíce, pamatuj si, a tak krásným pozornosti cvičením vzájemně se ostřete všickni.

XX. Zákony o opatrovnictví a opatrovnících.

Ačkoli nadějeme se, že touto metodou škola naše tak zřízena jest, že třídní učitelé jakémukoli počtu žáků postačí, aniž bude potřebí, aby vtip kromě hodin veřejně učení vykázaných umdléván byl soukromým namáháním: nic méně dobré bude urozeným pacholatům přidati soukromé opatrovníky. *Prvé* a přede vším *pro střežení mravů*, aby sami sobě zcela jsouce ponecháni a v žádné počestné obcování nezabráni, nepřiučili se něčemu zlému. *Druhé*, pro stálejší *v pobožnosti* utvrzování, aby snad někdy (odpočívajíce nebo vstávajíce, nebo něco jiného dělajíce) nezapomínali na Boha. *Třetí*, aby *vzdělanost mysli i jazyka* stálým vzdělaným obcováním lépe a lépe byla pěstována i utvrzována, ať již pomlčím o dobrodiní udělovati stravy studujícím a usnadňovati tak poněkud veřejné spolu přebývaní a jeho v prospěch mnohých obracení. Aby tedy účelů těch bylo dosaženo, šetřeno budiž těchto pravidel:

1. O opatrovnictví nikdo sám o své ujmě neucházej se, aniž je přijímej, bývá-li mu nabízeno, bez vědomí nebo bez zvláštního nařízení ředitele nebo správce takového opatrovnictví.

2. Žádnému neučenému opatrovnictví nebudiž svěřováno, mnohem méně nemravnému, nejméně pak tomu, jehož pobožnost a svědomí jest podezřelé.

3. Komukoli svěřeno jest opatrovnictví, nejprvé a přede vším přičiň se, aby vzývaje Boha na pomoc, sám takový byl, jakými aby jiné učinil, najímán bývá: vzdělaný, mravný, v pravdě pobožný, beze všeho přetvařování.

4. Avšak i na to pozor měj opatrovník, aby švarně se svým jménem shodoval se t. j. aby žáka neb žáky stále veda,[24]) přispůsobil a připravil je k stálému a švarnému prospívaní.

5. Veřejnému vyučování nepřekážej, než podporuj je t. j. nedělej nic jiného nebo jiným spůsobem, než k týmž věcem a týmž spůsobem soukromě poháněj a to dělej, co dělá učitel veřejný veřejně.[25])

6. Před školou tedy to, co hned ve škole má býti probíráno, se žákem svým probíhaje, smysl toho rozkládej, aby pranic podobou nesnadnosti neděsilo; kdyby pak ve věci něco nesnadného býti se zdálo, odstraň to, věc napřed vykládaje, aby ve veřejné škole žáci opatrovníků nad jiné hbitěji všecko chápali, před jinými chválu měli a šťastněji vše pronikajíce, odtud důvěru a osten k dalším studiím brali.

7. Rovněž kažte ze školy přicházejícím odříkávati, co bylo děláno ve škole, i pro lepší toho, co bylo pochopeno, v paměť vštípení, i pro nabytí pomalu spůsobilosti probírati věci historicky.[26])

8. Hovory opatrovníkovy se žákem buďtež vesměs latinské, aby nabyl spůsobilosti obratně ovšem rozprávěti.

9. Veškeři také opatrovníci (*παιδαγωγοί*) k tomu přičiňte se, aby byli i mladomilci (*φιλόπαιδες*), t. j. kterým jsou vůdcové, aby byli i jich přátelé.[27]) A to skutkem bude, když budou věrní jich ve všem dobrém strážcové, aby v žádné věci nejsouce sami sobě zůstaveni, nenaučili se s cnostmi i necnostem, oboje pak aby nepřešlo ve zvyk.

(Rozdíl tedy mezi těmi, kteří pod týmž veřejným návodem soukromých opatrovníků budou užívati, a těmi, kteří jich nebudou užívati, bude jedině takový, jaký bývá mezi rolí dobrým semenem zasetou, nadto pak častěji rukou od vluzujícího se plevele vyplévanou, a mezi rolí osetou týmž dobrým semenem, ale sobě zůstavenou, aby sama lepší bylina udusila horší. Ačkoli někdy se to podaří, přece role rukou plející podporovaná zvítězí jistěji.)

---

[24]) Paedagogus, jak Komenský říká těm opatrovníkům, voditele pacholete znamená (*παῖδα ἄγω*, pachole vedu).

[25]) Toho nechť povšimnou si i nyní rodičové a soukromí učitelé, aby dítě mateno nebylo, učeno jsouc zhusta doma jinak a ve škole jinak.

[26]) *Historickým* co tu sluje, viz Did. analyt. § 127, nebo Šk. pansof. § 63.

[27]) Paedagogi, philopaides.

XXI. Zákony učitelům.

1. Učitelé buďtež muži učení, počestní, činní a bedliví, cností, k nimž jiné vésti mají, živí příkladové, nikoli pod barvou, než opravdově. — Barva brzy se setře.

2. Aby pak povinnostem svého povolání s bodrou myslí mohli dosti učiniti a nechuti i ošklivosti se uchrániti, střezte se nejprvé, abyste sami sebe nebrali v lehkost a opovrhování. Což činí ti, kdož sami sobě pokládají za potupení, že jsou učiteli, aniž pro něco jiného, než pro mzdu sem se nechávají najímati, hotovi jsouce vylítnouti jako z psince, kdyby o jiném spůsobu živobytí s lepším žlabem věděli. Naši učitelé věřte, že na vznešený stolec důstojnosti posazeni jsou a že jim svěřen jest úřad vznešený, nad nějž není žádného většího pod sluncem, vytvořovati obrázky boží k podobnosti Boha nebo, jak u proroka mluví Bůh štípiti nebesa a založiti zemi. (Iz. 51, 16), t. j. klásti základy církve i obce: majíce tedy toho jistotu, že na spásu lidského pokolení vynakládají práce své, a pějíce s Davidem (Žalm 16., 6.): „Provazcové padli mi na místech veselých, a dědictví rozkošné dostalo se mi,“ umíní si, že pro cíl tak vznešený jim ničeho neučiniti nelze.[28])

3. A poněvadž by tato veliká věc vynakládaním vlastní moudrosti a sil podnikána byla nebezpečně, přede vším sebe, své práce i zdar žáků Bohu v nejhlubší pokoře poroučejte, po příkladu mistra nejvyššího, který vyznávaje, že o to jediné usiloval, aby ani jeden ze všech, jež mu dal otec, nezahynul, modlil se, aby je mocí svou zachoval sám otec. (Jan 16, 11. 12.)

4. Nejbližší potom péče bude, aby příkladem dobrým ke všemu dobrému mocně táhli, protože není nic přirozenějšího, neb aby následovníci v stopy předcházejícího vstupovali, žáci pak aby po příkladu učitelovu se spravovali. Vedení, které děje se slovy a samými rozkazy, nemá žádné síly, leda k nepatrným ve věcech prospěchům. Naši tedy střezte se podobnu býti sloupům oněm při cestách, kteří, kudy jíti se má, toliko rukou rozpřaženou ukazují, sami nejdou.

5. Věztež pak naši, že mládež Kristu posvěcená hlavně tam obracena býti má, kam chce Kristus, aby byla vedena i přivedena, k nebesům: že jí tedy přede vším v mysl vštěpována býti má známost onoho otce, kterýž jest v nebesích; že ve vůli vlévána

---

[28]) Nyní netýče se výčitka ta ani jediného učitele. Tak se časy mění!

býti má láska činiti všelikou vůli boží, aby tak se dála od nás na zemi, jak děje se od andělů na nebi; že vzbuzována býti má naděje ve věčné milosrdenství jeho. Všemu tomu všickni učitelé žáky své životem nebes důstojným, k andělskému podobným, učiti nikdy neopomíjejte, příkladem pak nějakého světáctví některého z maličkých svých pohoršiti (nad těmi, kdo tak činí vyřkl Kristus „běda!“) střezte se.

6. A poněvadž nepřijímají učitelé pacholat, která mají ihned býti převedena do nebe, než taková, která chtějí prvé tu pod nebem lidský mezi lidmi život žíti (dokud Bohu líbiti se bude), pročež budou učitelé pilně navykati všecky své žáky na všelikou slušnou uhlazenost i na švarné šetření zákonů lidské společnosti, opět nejprvé a nejpředněji příkladem nežli předpisem. Střídmost tedy a střízlivost a tím mysl stále zdravá a čilá všem učitelům na péči buď, Platonské pak kvasy nad stoly Sybaritské buďte vděčnější.[29]) Podobně snažte se v stravě a stroji žákům býti zrcadlem skrovnosti, v jednání bdělosti a dbalosti, v pohybování skromnosti a slušnosti, v hovoru vzorem, jak mluviti a jak mlčeti, slovem: v obcování veřejném i soukromém zrcadlem opatrnosti.

7. Poněvadž pak pěstování pobožnosti a mravů lépe daří se, když mysl v světlo poznání jsouc ponořena, dovede věci lépe vybírati, poznávaní pak věcí z nauk čerpáno bývá: mějtež učitelé na paměti, že učně své i v těch kusech tak mají vzdělávati, aby mysl jich moudrou, jazyk výmluvným, ruku ku psaní a k jiným dílům obratnou učiniti dovedli, chtěli, mohli, stálými opět příklady, pravidly, cvičením.

8. Aby zajisté viděli něco, ukazuj to; aby tomu rozuměli, vykládej to; aby, čehokoli ty dovedeš vyjádřiti, dovedli i oni, napodobovati rozkaž; když počínají tušiti, že toho již dovedou, opakovati tolikráte nařiď, až ukáže se, že umějí to správně a obratně. Věřte tedy, že dobrému učiteli nejméně náleží (pozor!) *něco diktovati*,[30]) ovšem pak nejvíce pozorovati, pozor-li dávají žáci, aby

---

[29]) Kvas čili symposion, Platonem vypsaný, záležel ve veselém přátelském popíjení (Velišského Život Řekův a Římanův 196), Sybarité pak při zálivu Tarentském byli pro své labužnictví a pro svou rozmařilost na slovo vzati. Komenský snad kvasům Platonovým snad pro jich zákonitou uspořádanost a duševnou zábavu přednost dává.

[30]) Před Komenským od učitelů více bylo ve škole předčítáno a diktováno, nežli vykládáno.

všemu rozuměli, často se otazujíce sílu mysli probouzeli, při opravách pak kolikrátkoli chybují, napravovateli byli pečlivými.

9. Což aby mohlo díti se bez omrzelosti, třeba jest naproti žákům odíti se snahou otcovskou, po jich zdaru opravdově bažící, jako rodiče jich duší. A konejte všecko raději vlídně nežli přísně pamětlivi jsouce onoho Horatiova „Vší jest chvály hoden, lahodu kdo pojí si s užitkem.“ Zvláště pro onen věk, který těžkostí života neznaje, užitečnost jenom lahodností měří, žádostiv jsa více cukru a medu, nežli pokrmu podstatného.

10. Nemíjeti žádné příležitosti, aby něčemu užitečnému naučil, dobrému učiteli sluší. Naši tedy učitelé, cokoli dobrého udá se říci, nepomíjejte nikdy, ani před shromážděním všechněm, ani mimo školu soukromě někomu. Ale to později tak (pozor!), aby čemukoli kdo naučil se byl soukromě, toho aby na něm bylo požadováno, zase veřejně přede všemi, pro dvojí prospěch: *Prvé,* cokoli řekne se někomu i mimo školu, aby navykali si pojímati pozorně, jakožto počet z toho klásti majíce. *Druhé,* cokoli nějakou příčinou řekne se jednomu, aby v prospěch všechněch bylo obráceno, protože veřejný učitel rovnou měrou učitelem jest všechněm.

11. Přednější předněji, hlavnější hlavněji[31]) i samy konati, i žáky učiti i na nich umějte se vyptávati, pořádku toho nepřevracejíce nikdy t. j. nejprvé učte věcem nejvýše potřebným, pobožnosti, pak ušlechtilému s lidmi obcování, konečně vnější života ozdobě, liternímu umění.[32])

12. Přede vším tedy pod věčným prokletím střez se učitel, aby nedopustil, by někdo zvrhl se v pobožnosti, než snaž se, aby bohabojnými učinil všecky. Toho kdyby nedosáhl, věř, že zmařeno by mu bylo veškeré namáhaní.

13. Když konají se k Bohu modlitby veřejně nebo soukromě, učitelé hleďte, aby konaly se nejinak, než s nábožným vzezřením a s myslí povznešenou k Bohu; každou středu konejte s nimi pobožnost; každou sobotu připravujte je nejpečlivěji na pobožnost příští neděle; každou neděli při veřejné pobožnosti všickni přítomni buďte, každý se svým stádcem na svém zvláštním místě, i aby veškeří žáci kázaní v péro brali[33]) a v pondělí (první hodinu) z paměti je říkali, hleďte.

---

[31]) Pravidla života II, 1; Šk. pansof. § 36 sld.

[32]) Srov. heslo v čele Pravidel mravů.

[33]) Viz: Pravidla mravů, pozn. 7.

14. Kdykoli přijímaní svaté v chrámu konáno býti má, připravujte je k němu se zvláštní nábožnou vroucností (buď k účastenství v něm hodnému, nebo k spatřování nábožnému tak svatého tajemství).

15. Z cností mravných onu úsilovně jim i budou schvalovati i cvičením v nich ji rozplozovati, aby stali se práce snášelivými, ano práce chtivými; toho-li zajisté bude dosaženo, nesmírný životu bude poklad.

16. Zvláště pak třídy své cíl a konec každý učitel stále na očích měj, aby, nejsa si toho nepovědom, kam jest mu směřovati, všecko tam obracel, aby došel chvály, když by tam dovedl všechněch, hany, dopustil-li, aby někdo nedospěl cíle.

XXII. Zákony řediteli.

1. Školy celé že jsi hlavním světlem a sloupem, pomni.[34])

2. Pročež cností, pobožnosti a pilnosti vzorem býti se ukazuj, i živým ve všem zákonem a pravidlem (po němž by všeliká křivota napravovala se snadno).

3. Vážnost svou před ostatními přesností mravů, vlídností ke všem, neunavnou v úřadu bděloství zachovej, a následují-li tě kolegové, učitelé, opatrovníci, pilně pozoruj.

4. A že třídy vlastní nemá žádné, přesvědčen jsa, že jsou tvoje třídy všecky (jakože jsou), všecky každého dne prohlížej a jako slunce nebe své na všecky strany osvětluj.

5. Časem také opatrovníků soukromých život a jich se žáky zaměstnání zkoušce tiché nebo veřejné podrobuj.

6. Všude pak, aby nic proti zákonům a stanovám nedělo se, než všecko aby místem, řádem a mocí svou zachovávalo se, pozor dej, a shledáš-li, že někde něco povoluje, hned to naprav a větší nákazu předejdi.

7. Přede vším pomni a kolegům čas po čase vpravuj, že nikdo nestává se učeným pouhými pravidly, než častým ukazováním a stálým napodobováním, aby chtěli raději býti a pokládati se spíše *vtipu buditeli nežli vzdělavateli, spíše vůdci nežli veliteli;* není to z tajemství lepší didaktiky kusem posledním.

---

[34]) Lumen et columen, oblíbené Komenskému slov souzvučných spojování.

8. Archiv školní (v němž nadací a výsady, zákony a stanovy, jednání a dějiny se ukládají) jako hlavní školy poklady věrnou stráží věrně opatruj.

9. I matriku školy pilně chovej a jména všech přistupujících i odstupujících do ní vpisuj (nebo raději o to dbej, aby každý sám vlastní rukou do ní se vepsal), poznamenaje číslo roku, měsíce a dne.

10. Každému odjinud příchozímu, přijatu býti žádajícímu dříve zákony občanů školních přečti a, chce-li k nim státi, vyzvěď, a nikomu, kromě tomu, kdo zákonům a pokutám se podrobuje a slib podpisem vlastní ruky ztvrdí, práva občanského neudílej.

11. K cizincům a příchozím buď pohostinný.

12. Odcházejícím a za vysvědčení pilnosti a počestnosti žádajícím učiň každému podle pravdy a zasloužení.

13. Městům a školám za učitele žádajícím věrně poslouž, a nikoho jiného nežli zasloužilého vysvědčením svým neozdobuj.[35])

14. Školy dějepiscem buď, veškera znamenitá jednání do letopisů vkládej. Avšak ve větších pracích sám o své ujmě nic nepodnikej, než svolaje radu a vyzvěda její mínění.

15. Odměn i pokud pravé rozdělování, věř, že základ jest obec zachovati: jinak jich tedy nerozděluj.

XXIII. Zákony dozorcům dané.

Spartané, když byli od Lykurga dobré zákony přijali, aniž se domýšleli, že by byly trvalé, kdyby neměli nadto strážců zákonů, stanovili si je. Moudře: protože i nejlepší zákony, nebývají-li zachovávány, marny jsou. Nebývají pak zachovány bez dozoru, který pohání jich vykonávaní. Stanoviti tedy třeba i škole naší strážce zákonů, aby zákony, jsouce jednou předepsány, platnost měly stále. Naši pak dozorci, jimž proti záplavě nevědomosti a surovosti bojovati jest rozkázáno, braní na pobojování nepřítele jsouce opatřeni, nikoli ledabylo harcujíce, než srázem opravdovým a prudkým boj veďte. *Scholarchy*[36]) nazveme je, jménem školám obvyklým, jich pak povinnosti budou tyto:

---

[35]) A byly ze školy Potocké jako z paedagogia nějakého školy některé uherské učiteli opatřovány.

[36]) Scholarcha, jméno tehdáž obvyklé, slulo by dle tehdejších řádů nejlépe: starší nad školou zřízený; my jej po nynějším spůsobu dozorcem jmenujeme.

1. Věztež, že jim svěřena jest vrchní péče o semeniště obce i církve (t. j. o základy blaženosti lidské nynější i budoucí). Vizte tedy opravdově, aby obec tak obecná v ničem nebrala porušení.

2. Věztež, že jest škola vaše působiště, jež vám prostředky důstojnými zdobiti slouží. Že pak mu jiní více sloužiti budou, vyučujíce, sami služte mu více příkladem a ostnem; tak si vedouce, aby bdělostí svou jiné dovedli probouzeti a správností svou spravovati.

3. Budete sháněti se po učitelích nejznamenitějších, pobožností, učeností a obratností u vykonávaní úřadu svého nad ostatní vynikajících; kteří k tomuto povolání stvořenými býti se vidí, a Boha i mládeži život svůj posvěcujíce, vlasti a církvi prospěti mohou, umějí a chtějí.

4. Buďtež přesvědčeni, že škole prospěje, aby byli spíše *stálí* učitelé, než aby měnili se chvilkami, a přejte si a přičiňujte se k tomu, aby ti, kdož mládeži dobře představeni jsou, zůstávali jí stále představeni. Zvyk tedy ten zde zastaralý, že do škol jenom kandidáti úřadu kněžského se přibírají a hned zase z nich se odbírají, přestaniž na vždy. Povolání učitelské budiž *zvláštní* pro sebe, právě tak jako povolání ono svatosvaté: ku kterému povolání kdo se hodí (jestiť zvláštní dar boží býti učitelem), tomu posvětiž dny svého živobytí. A kdekoli udá se takové učitele uhlednouti, jako by je Bůh rozevřeným prstem ukazoval, tak vděčně buďte přijímáni, prosbami i platem sem vábeni, podporováni, povzbuzováni a, zalíbí-li se jim při této škole setrvati, všelikého bezpráví ochraňováni.

5. Kdyby naopak samým prodlením někomu znechutilo se takové živobytí, že by snad buď k jinému živobytí nebo na odpočinek přestoupiti toužil, nezdržujte ho proti jeho vůli (jako otroka v psinci zavřeného), protože by nebylo s prospěchem školy, která dožaduje se prací a služeb volných. Aniž propouštějte jej s nevrlostí nebo bezprávím, protože stavu tomu ve všem počestnost a vážnost přisluší.

6. Že pak nejvyšší moudrosti a slušnosti předseda pronesl, že dělník mzdy své jest hoden: dozorcové, náměstkové jeho, za povinnost úřadu svého pokládejte pečovati o to, aby nenedostávalo se učitelům platu slušného a dostatečného, aby nebyl nucen nikdo dělati něco jiného s opouštěním úřadu svého, aneb aby neměl zá-

minku nedbalosti v pracích nebo lakotnosti. Nevděčna bývá práce, jíž nenásleduje odměna žádná.[37])

7. Učitele pak k praci již ustanovené na pozoru mějte, zastává-li každý povinnosti úřadu svého s náležitou zručností. Tou příčinou neobtěžujte si časem do školy (buď společně nebo jednotlivě) vstoupiti, při pracích přítomnu býti a tak rovně učitele jako žáky k stálé pilnosti vzbuzovati. „Dílo pohání přítomnost Turna“[38]) a „Posluchač vzbuzuje píli“ atd.

8. Vážnost učitelů před žáky neporušenou zachovati a zlehčování uchrániti se zvláštní pečlivostí hleďte. Povrhovati učitelem zkázu veškery kázně s sebou přivádí.

9. Avšak kdyby při některém učiteli nebo i při samu řediteli čili vrchním učiteli v mravech něco vadného, nebo v živobytí nepořádného, nebo v úřadu nedbalého znamenali, nesneste toho, napomeňte přátelsky, ale potaji, aby toho ze žáků nikdo nepozoroval a příčiny neměl neváženi si ho.

10. Bude-li kterého učitele propustiti nebo přijíti, nedopouštějte, aby dle řádu dálo se to jindy, nežli v čas řádného směňování, v čas postupování v třídách, aby předešly se hrozné vluzující se zmatky.

11. Dohled dozorců vztahuj se (jménem obce i církve) k veškeré mládeži celého města i okolí i k jich rodičům a poručníkům, aby, pozorujíce, jak dítky své vychovávají a pro školu připravují, a když k tomu již se hodí, posílají-li jich do veřejné dílny cnosti nebo neposílají, a proč toho pomíjejí, moc měli napomínati je, neposlušných pak pohnati před kazatele, kdyby pak i jimi pohrdli, i před úřad obecní.

12. A poněvadž moudře jest pověděno, že opatrovati pokolení lidské v kolébce náleží nejpředněji (t. j. že přede vším mládež ode zlého má býti vzdalována): pročež aby žádná nákaza mravů a pobožnosti nevloudila se do školy, školní dozorcové přede vším dbejte.

13. Bude-li více škol (a má jich býti), bude slušeti všechněm, aby svorny byly a pečlivě bděly nad zachovávaním svornosti mezi učiteli, aby ve svatém tom sboru moudrosti nedali vzniku zášti a sváru, ovšem pak nenávisti a hněvu.

---

[37]) Důležité ty kusy uherské historie školské i stavu učitelského srovnej s uvažováním na konci „Školy pansofické.“

[38]) Naráží na Vergiliova Turna, krále Rutulů, odpůrce Aeneova.

14. Slavnost posvěcení školy (při níž narozeniny školy mají býti připomínány a památka zbožné dobročinnosti zakladatelů k pozdní potomnosti převáděna), hleďte, aby konána byla každého roku, při ní pak aby veškery zákony slavně byly předčítány; a tak veškeren řád i platnost řádu aby byla obnovena.

15. Zvláště připomínáme, že po obecném zvyku prvním začátečníčkům mužové méně učení za představené dáváni bývají, ač by dáván býti měl nejučenější a pro kladení prvních základů vzdělanosti nejopatrnější. Nebo *čím kdo méně ví, tím zatměleji učí.* Ale první-li počátky jasně nebudou pochopeny, co po nich následovati bude, méně světla míti bude, aniž vynikne ve větším, komu bude nedostávati se menší.

16. Konečně jistě věztež dozorcové, že pravé rozdělování odměn a trestů základem jest trvání této jich obce. Pročež zvláště pozor dejte, aby žádná cnost o svou odměnu nebyla okradena, žádné pak prohřešení aby nezůstalo nepozorováno, abyste tak v platnosti zachovali všecko.

XXIV. Zákony kázně.

1. Zákony rušiti nebudiž dopouštěno nikomu, od největšího do nejmenšího.

2. Jako pak přečinů, tak i trestů stupňové býti mají. Největší řádný trest u nás bude metla,[39]) nejmenší moudrá domluva; tlouci pak do hlavy vždy budiž varováno.

3. Hříchy nedbalosti (bez vzdorovitosti) nesluší příliš přísně trestati, aniž shovívavostí je tužiti. Jenom vzdorovitost přísností zlomena budiž a jako kořen všeho zlého vykořeněna dokonale.

4. Kdo pro těkavost mysli pilně neposlouchá, jinam hledí, věci nepříslušné čte neb píše, šeptaje, svou i jiných pozornost ruší a v cokoli podobného se dává, častými domluvami napravován buď, dokud neduh ten se neuzdraví.

5. Kdo křiče a vadě, bije a pera se, k jinému neuctivě se chovaje, klna a zapřisahaje se, s nehodným v špatnou společnost vstupuje, počestnost porušuje, přísnými důtkami odstrašován, a nedbá-li slov, metlou napraven býti má.

---

[39]) Kdy *metly* mělo se užívati: XV, 20; XVII, 1; XXIV, 5. 8. 9. Lenivost. § 57.

6. Zákony řeči kdo přestoupí, přiměřeně pokutován buď, tak aby, kdo by nelatinsky mluvě postižen byl, nauče se z paměti něčemu latinskému (slovům, větám, obvětím, historiím atd.), poklesek napravil.

7. Kdo by na žáky, opatrovníky, učitele k rodičům, poručníkům nebo přátelům žalob nepravých donášel, přísně trestán buď, i proto, že tajnosti školy vynáší, i proto, že mluví nepravdu a k učitelům svým jest nevděčen, lžemi svými že ruší stav věcí a mysl dobrých lidí zarmucuje.

8. Desátníkovo provinění, kdyby bylo úmyslné, dvojnásobně budiž pokutováno, ostatním pro příklad. Kdyby pak byl postižen, že nekoná úřadu svého (pozor dávaje, napomínaje, učiteli oznamuje), budiž složen, (možná-li míti jiného hodnějšího), nebo metlou napraven, jakožto pomocník, který nemůže býti chybujícím, aby devět jiných v chybu neuvedl a neporušil kázně školní.

9. Kdyby někdo z větších zákony a kázní zřejmě pohrdal a je zlehčoval, ten, jemuž provinilec bezprostředně jest podřízen, sám nejprvé napomeň jej soukromě; nepolepší-li se, domluv mu před celým sborem, když pak ani to nepomůže, oznam jej řediteli, který, svolaje školní radu, věc plněji vyšetřiž a ducha zpurného k metle odsuď, aneb, shledán-li bude naprosto nenapravitelným, ze společnosti synů moudrosti jej vyluč. Nechcemeť, aby ještě vyššího spůsobu kázně bylo užíváno nad tento krutý a hrozný, nad vyloučení, aby prašivá ovce, jsouc od bravu odstavěna, přestala kaziti ovčinec.

10. Konečně: Vykonávaní kázně děj se vždy přísně a vážně, nikdy šaškem nebo vztekem, aby vzbuzovalo bázeň a úctu, nikoli smích nebo nenávist. Budiž tedy při vychovávané mládeži krotkost bez lehkosti; při napomínaných pokáraní, nikoli surovost; při trestaných přísnost bez zuření.[40])

---

[40]) Čtouce vhodná ta slova důmyslné rozvahy, klademe sem z příčin historických charakteristické příklady některé, jichž jsme dříve byli vyhledali. Jde z nich na jevo, kterak po mnohé časy býval učitel obrazem přísnosti nejsurovější a ne bez příčiny. Xenofon v Anabasi (II 6, 12) dí o Klearchovi: „Přívětivosti do sebe neměl, než vždy býval urvalý a surový, tak že mu byli nakloněni vojáci jako pacholata učiteli (ὥσπερ παῖδες πρὸς διδάσκαλον). Starý Orbilius Pupillius, nedostatkem rozmrzelý, žáky své silně v Římě bil, tak že jej Horác (Ep. 2, 1, 70) „ranodajným“ (plagosus) nazval. Guilbert z Nogentu stěžoval si na

XXV. Zákony o šetření zákonů.

1. Poněvadž zkušeno jest, že náchylnější bývame všickni k zlému (zvláště za mladého věku) a že za několik prázných hodin nebo chybujíce tak zkaženi bývame, že nebývá na snadě k pravosti mysli přivésti nás zase: budiž stálá stráž zákonů, a to nejvýš bdělá. Sic nebylo by rozdílu, nemíti zákonů a nešetřiti zákonů, leda že horší jest, když svévole vztekleji ze závor vyrazí, než kdyby nebyla uzavřena.

2. Že pak staří moudře říkávali, že pro zákony více nežli pro zdi má býti bojováno, (protože bez zákonů žádným spůsobem obec obstáti nemůže, beze zdí může, jakž z příkladu Lacedaemonských jest zřejmo): to za jisto buď, že všecka spása školy na pečlivém šetření zákonů záleží.

3. Poněvadž pak ani Archesilaovo není nedůvodno povědění: „Kde mnoho lékařů, tam mnoho nemocí, a kde přemnoho zákonů, tam mnoho přestupků:“ [41]) nikoli na hromadění, než na pečlivém šetření daných jednou zákonů budiž zakládán zdar školy. Nebudiž tedy snadno dopouštěno, aby k zákonům našim něco (leda nejvýše potřebného) bylo přidáváno, ale spíše o to budiž usilováno, aby několik těch dobrých, obecných, jednou ustanovených zákonů šetřeno bylo ustavičně.

4. A poněvadž řekl Cicero: „Zákony všem vždy jedním a týmž hlasem mluví (2. Off. 12.),“ bude třeba dbáti o to, aby pro všechny byly tytéž zákony, beze všeho zření k osobám, aby nezdály se býti pavučinami, do nichž menší mušky se chytají, větší pak, a zvláště vosy, je protrhují.

---

učitele: „Slohu (listovému) a veršování docela nerozuměl; za to sypávaly se na mne pohlavky a štulce skoro každého dne jako divé krupobití, když mě nutil, abych se učil, čemu on sám učiti neuměl.“ Nejstarší náš kronikář Kosmas († 1125), chtěje vylíčiti přísnost kněze, který z kajicnosti tělo své kopřivami mrskal, takto o něm pronesl se: „Jistě že tak nesápe se na žáka učitel, ani na sluhu rozzlobený pán, jako onen kněz, proti tělu zanevřev, se mrskal.“ V bibli Lobkovské velevzácné, pocházející z 13. století, vidíš obraz sv. Václava, an sedě na stoličce na knize si říká, před ním pak kněze učitele přísné tváře, an metlu jako koště nějaké vzhůru drží. — Známých příkladů pomíjíme.

[41]) Archesilaa žádného nebylo; z Archelaův to nikdo neřekl; řekl-li to Agesilaus, v tu chvíli nevíme. Ale ať řekl, kdo řekl, dobře řekl.

5. Žáka tedy zkaženého (protože jest bohat, protože jest šlechtic, protože z jiných příčin nemá býti pobouzen, nebo jeho rodičové) ve sboru školním trpěti, ovšem pak i učitele nedbalého, lenocha, ochlastu, nebo jakýmkoli spůsobem pohoršlivého, ze školy neodstraniti, zkažené kázně a záhubně bořící se školy neklamným budiž znamením.

Konec.

Pravidla života

I. moudrého,
II. harmonického,
III. pokojného,
IV. činného,
V. zaměstnáním přetíženého,
IV. volného,
VII. na cestách konečně.

Kristus světlo naše.

Žádal jsi, mládenče urozený, p. Kristiane Ambroži Kochlewski, žáku milovaný, později pak příteli vážený, aby Tobě, ze společného se mnou přebývaní a z kázně mé odcházejícímu, za krátko pak do ciziny se ubírajícímu, popřáno bylo míti od ruky mé nějakou lásky mé památku. A nač toto žádáš? Do srdce-li vryješ napomínaní má tolikrát opakovaná a vzývanou na Tebe milost nebeského požehnání (nechť ji zapečetí pravda boží, kterou opravdově zachovávati na cestách božích si umiňuješ): nač Ti papírová ta památečka? Avšak, abych Tebe neoslyšel, aj, tu měj od ruky a mysli přátelské kratičké jakés takés navedení, aby Ti aspoň prozatím (až by, sám stana se utvrzelejším, pomocí potřebí neměl) bylo činů Tvých ředidlem.

I. Pravidla života moudrého.

Moudrým býti vlastnost jest člověka, jenž jest moudrého Boha obraz. Ty tedy, jsi-li moudrý, ano aby byl moudrý:

1. Cokoli činíš a kdykoli činiti budeš, k účelu prohlídej a k účelu tomu prostředky vyhlídej, maje pak prostředky, uč se

přesnému spůsobu, jak jich užívati, aby nebyl i se svými prostředky na holičkách, jako přečasto stává se, že prostředky dobrotou boží poskytované s dostatek neprozřetelností lidskou na zmar přicházejí a bývají bez užitku. Ty tři kusy při každé-li věci, znáš, všecky její kusy znáš.

2. Účely pak věcí, prostředky a spůsob, pomni, že znáti máš nikoli pro lelkující rozumování, než pro užitek. Sic míti něco, vlastníkem toho býti, rozuměti tomu, neužíváš-li toho, marné jest.[1]) Tedy:

a) Cokoli dobrým býti usoudíš, k tomu směřuj jako k cíli svému.

b) Cokoli k dosažení cíle svého prospěšným býti seznáš, toho se chop, toho se drž, na to tlač.

c) Načkoli tlačíš, aby netlačil marně, s největší obezřelostí střez se.

Tak nemineš se s žádným svým přáním, leda kdyby snad někde tomu nechtěl Bůh a položil v cestu překážky tobě nepřekonatelné. Ale tu po ruce jest útěcha, že toho dobrého nepostrádáš svým zaviněním, než proto, že vidělo se Bohu zkusiti trpělivost tvou, z příčin jemu, ne-li tobě, povědomých.

3. Že pak život tvůj činů tvých obecný souhrn jest, život svůj přede všemi zvláštnostmi tak si rozvrhni, aby konec jeho na mysli měl vždycky a k němu všemi cestami směřoval neustále.

Který pak jest života našeho konec, k němuž moudrost jest směřovati, učí Bůh sám v 5. kn. Mojž. 32, 29: „O by moudři byli, rozuměli by tomu, prohlédali by na poslední věci své.“ Aj, moudrost poslední, t. j. nejvyšší jest prohlédati na poslední konce. A co pak jest poslední nežli věčnost? *Poslední* zajisté jest to, za čím nic více není. Za věcmi, které tu na světě jsou, vždy ještě něco bývá. Narozením vchází se v život, životem jde se k smrti, odtud ku vzkříšení, pak teprvé počíná život nekonečný, z něhož neotvírá se žádný východ, za nímž důsledně není již nic jiného. Tedy: věčnost sama jest ono naše poslední, po němž nic jiného více nezbývá. Tedy na ni hned od počátku prohlédati, k ní všecko, co jest mezi ní a počátkem, říditi pravá moudrost jest. Tedy kdo toliko toho si hledí, co jest mezi tím, na věci poslední zapomíná, jest nemoudrý, a to nemoudrý se škodou, protože po pro-

[1]) Srov. Zák. Potocké XI. 7.

středcích sahá bez účelu a spůsobuje, že zbavuje se věčné blaženosti a u věčnou klesá záhubu.

Pomni tedy:

a) Že života tvého účel jest připravovati se k věčnosti. (Toho-li dbáti nebudeš, ztratíš život svůj, a pak lépe by bylo, kdyby se byl nenarodil.)

b) Že pak k věčnosti nepřichází se nežli skrze smrt: po celý svůj život připravuj se na smrt. (Aby pak dobra ti byla smrt, nepohltiž tebe, než uvediž tě do věčnosti.)

c) K dobré pak smrti poněvadž nepřichází se nežli skrze dobré živobytí: po celý svůj život hleď, aby dobře žil, t. j. svatě, dle vůle toho, kterýž jest soudce života i smrti, který dobrým život, zlým smrt ustanovil.

d) A poněvadž k dobrému živobytí nepřichází se nežli skrze dobré navykání (kdo zvykl zlému, mravy změniti, jako mouřenín kůži, nemůže — Jerem. 13, 23. — protože zvyk přechází v přirozenost): po celé živobytí hleď, aby cokoli jest zlé nebo zlého tvárnost má (1. Tesal. 5, 22.), toho varuj se, a naopak: kterékoli věci jsou čisté, kterékoli spravedlivé, kterékoli svaté, kterékoli milé, kterékoli dobropověstné, jest-li která cnost, a jestli která chvála, o těch věcech přemýšlej (Filip. 4, 8.).

e) Poněvadž pak dobré následovati, zlému se vyhýbati nikdo nemůže, leda rozumí-li, co jest v pravdě dobré a zlé (protože po nepoznaném dobrém žádná touha, před nepoznaným zlým žádný strach nebývá): po celé živobytí bude třeba toho hleděti, aby nepřipodobňoval se světu tomuto, ale proměnil se obnovením mysli své, tak aby zkusil, jaká by byla vůle boží dobrá, libá, dokonalá (k Řím. 12, 2.).

f) Že pak přemyšlování smrtelných bázliva jsou, a nejisti důmyslové naši (Moudr. 9, 14.): po celé živobytí hleď, aby se strachem a bázní konal spasení své (Filip. 2, 12.), ne toliko, aby, lekaje se hříchů, nedopouštěl se jich, než aby ani dobří skutkové tvoji nebyli buď toliko dle domnění dobří s přimíseným pokrytstvím nebo nestrhli tě v farisejskou samolibost. Nemysliž tedy na jinou nežli na kotvu ukotvenou v milosrdenství božím a v zásluhách Kristových, aby tím teprvé štítem byl bezpečen, když, vzdada se vší vlastní vůle a odlože veškeru důvěru v sebe i veškero stvoření, jedinému Bohu ponecháš soudu, aby s tebou nakládal zde i na věky.

Krátce: *Žij, dokud žiješ, jako by umříti měl, aby umřel, když umřeš, jako by měl žíti.* Běda těm, kteří z mrtvých vstanou k smrti! Ty pak, chceš-li vstáti k životu, hleď, aby umíraje neumřel. Umíraje-li umříti nechceš, potřebí, aby před smrtí ochabil ostny smrti, jimiž jsou hříchové naši (I. Kor. 15, 16.). Umrou pak před tebou hříchové tvoji, přičiníš-li se, aby žil v tobě Kristus (Gal. 2, 20.). Kristus zajisté, jenž jest pramen života, bude prýštiti se na tebe k životu věčnému, smrt pak nebude ti smrtí, jako ani jemu nebyla, než přechodem k životu nesmrtelnému.

Toť jest moudrost pravá, podřizovati účely i prostředky po stupních, od prvních k posledním, a pozorovati jich pečlivě, aby neuchýlil se od stupňů a nesrazil hlavy. Řídiž tě Bůh!

II. Pravidla života harmonického.

Veškery harmonie zřídlo, Bůh, harmonicky učinil všecko, zvláště člověka, obraz svůj, jen kdybychom nerozumnými skutky svými sami nerušili té harmonie, před okem a uchem Boha, andělů i lidí moudře na nás hledících. Aby nerušil i ty té harmonie, toho hleď:

1. Vždy věci prvější prvé, přednější předněji, vážné vážně, krásné krásně, přátelské přátelsky, božské božsky, lidské lidsky atd. važ, čiň, pojednávej. Sic spleteš sebe i věci.[2])

2. Teorie tvá s praxí buďtež si vždycky družkami nerozdílnými. Cokoli dobrého znáš, to čiň, a cokoli dobrého činíš, dobře-li činíš a proč, rozvažuj, aby nestal se podobným buď k Fariseům, kteří praví, ale nečiní (Mat. 23, 3), nebo Samaritánům, kteří modlí se, a nevědí k čemu (Jan 4, 22).

3. Vnitřek tvůj shoduj se s vnějškem. Totiž: čímkoli vidín býti chceš, tím aby také byl skutečně, sice budeš mrzkostí před Bohem. Že pak skutkové jeho jsou pravda (Žalm 111, 7), i při nás pravdu libuje (Žalm 51, 8.), pokrytství nenávidí. Běda vám pokrytci, kteří připodobnili jste se hrobům zbíleným, kteříž, ač se zdadí zevnitř krásní, ale vnitř jsou plni kostí umrlčích i vší nečistoty (Mat. 23, 27.).

4. Konečně: I před lidmi budiž shoda v myšlení, slovích i skutcích. Srdce nikdy nepříčiž se ústům, ústa skutkům. Muž dvojího srdce nestvůra jest atd.

---

[2]) Šk. pansof. str. 13, § 36—39.

III. Pravidla života pokojného.

Nejvyšší dobré v živobytí jest mysl klidná a jasná, bouří úzkosti prostá. Šťastný ten přístav aby zachoval, následujícího šetřiž:

1. Cokoli by mysl neb svědomí kormoutiti mohlo, předejíti usiluj, aby o takové věci ani nezavadil. Mohou pak *mysl* kormoutiti: Nahromaděné neb různé práce, do nichž-li někdo se zaplete, na trní narazí jistě, ačkoli tytýž růžemi býti vidí. Aby tedy klidný byl, nechtěj býti všetečkou, všudybylem: co tobě náleží, tiše konej, do cizího se nepleť, ano i ve svých věcech nebuď příliš povážlivě starostliv a pro ledajakou maličkost hned pln úzkosti. Dělej to, co spásy tvé i tvých milých nejvíce dotýče se, ostatního poruč Bohu, jenž má o nás péči.

Svědomí pak kormoutí se hříchy, jichž se dopouštíme, když duše, jsouc si povědoma zlého, stydí se tváře boží i lidské a před zaslouženým trestem se chvěje. Chceš-li tedy pokojné míti svědomí, učiň, aby nemělo, co by ti vyčítalo, t. j. žádného hříchu nikdy vědomě a úmyslně nedopouštěj se. A chceš-li vyhnouti se hříchu, příležitostem vyhýbej se, jakož jsou: špatná společnost, místa podezřelá atd. Neopatrným bývá, kdo kde jiného viděl upadnouti, přece tam sám spěje. Avšak my každého dne vidíme, že lidé v pokušeních klesají a za své berou, a nebudeme míti se na pozoru přece?

2. Padneš-li v pokušení (k jakémukoli hříchu), obrň duši, aby nepodlehl než jako vítěz vyšel z boje. Potřebí jest tedy zápasu, k zápasu pak, aby svědomí nepoškvrněné bylo zachováno, zbraně cnosti. Buď tedy vyvázni útěkem (zdrávi povídali, co špatná společnost o tobě souditi bude), nebo setrvej nepohnutý, uvažuje apoštolovo povědění: „Já světu ukřižován jsem, a svět mně.“ [3]) A poněvadž není řečeno nadarmo: „Příležitost nekazí nikoho, než, jaký kdo jest, ukazuje“ (totiž: písek, dán byv k ohni, nehoří; koudel hoří): pomysli, octna se v pokušení: Se špatným-li budu v souhlasu, ukáži, že špatný jsem a že jsem býval pokrytcem. Setrvám tedy v předsevzetí a cnost zachovám, aniž nechám sebou s místa hnouti. Pomni pak, že v pokušeních tělesných vždy bezbečnější bývá útěk, nežli zápas, a že moudře učinil Josef, který, když nestačila rozumná počestného předsevzetí obrana, raději vy-

[3]) Galat. 6, 14.

vázl útěkem, nežli by se hádal. Hanebnější jest (ale i nebezpečnější) vyhoditi nežli nepřipustiti nepřítele.

3. Bývá-li zápasiti s hříchem, a neujdeš-li docela ranám svědomí, seber se ihned a ďáblu zahnizďujícímu se v tobě rozmetej hnizdo, t. j. hned při počátku hříchu čiň pokání, dokud nevyvane strach před hříchem, dokud nezachutná smrtonosný jed, dokud nezamře svědomí. Kdo vědomě a úmyslně navyká hříchu, rukou i nohou ďáblu podává, aby je svázal osidly zlé zvyklosti, že později nemůže z nich vyváznouti, ač by i chtěl (2. Tim. 25. 26.). Jako za věčný tedy zákon budiž ti pravidlo:

Zlému hned odolej, sic marně po léku se pídíš,
když zlé již dlouhou zmohlo se silně dobou.

Před bouří svědomí hříchem porušeného není útočiště žádné, leda k přístavu pokání: snadnější, daleko-li jsi se nevzdálil; nesnadnější a s nebezpečím utonutí, dáleji-li byl jsi uchvácen. Nikdy tedy nehřeš, naděje se pokání, nejsa jist, budeš-li je moci vykonati. Úmyslně hřešící bývají zajisté opouštěni od ducha božího, a jsouce od toho vůdce ku pokání opuštěni, nenalezají pokání (k Židům 12, 17.). I toho považ, že samo sebou lépe jest nádoby neznečistiti, nežli ji umývati, lépe nebýti raněnu, nežli býti léčenu; lépe vraha do vnitř království nevpouštěti nežli vpuštěného a všecko plenícího chtíti vyháněti atd., protože to i snadnější jest i bezpečnější.

4. Úhrnem: Poněvadž svět tento jest mořem nepokojů, my pak v shluku věcí zde žijeme: aby, jak můžeš, byl bezpečen, když ne docela pokojen, toto čiň:

a) Více s Bohem obcuj nežli s lidmi (on budiž ti rozkoší nejmilejší).

b) Víc na sebe nežli na jiné pozor dej, totiž: aby své dělal, ne cizí, a o sebe spíše sám péči měl, nežli jiným svěřoval, a konečně více na sebe sama spoléhal nežli na někoho jiného. Na jiné, dím, spoléhati (což předobře si pamatuj) nenavykej si. Tvá ti v pracích tvých pilnost, tvá pravého předsevzetí povědomost, tvá v Boha důvěra kotvou svatou ti buďtež.

c) Více duši nežli tělu vždy oddávej se. Dobře dí Epiktet: „To co těla se týče, konáno buď běžně; teprvé věci duševní pevné péče hodny jsou“. Tělo zajisté máme od země, větší vážnosti nežli nádoby hliněné nezasluhující. Duše z Boha jest, větší tedy nežli svět; má tedy vysoce vážena býti, v čistotě zachována, neporušená

Bohu býti navrácena. Duši kdyby ztratil, celý svět ji vykoupiti nepostačí. Tělo tedy služ, duše vládni: dáš-li jí žezlo a učiníš, aby těla volně užívala, králem budeš činů svých, i ubude ti nesnází nekonečných, od přílišné péče o tělo pocházejících.

Toť jsou pokoje pravého cesty! Na ně-li nastoupíš, neznepokojí tě snadno něco tvou vinou. Když něco přijde od zlomyslnosti jiných nebo z dopuštění božího (Bůh své milé málokdy nechává bez zkoušky, jakékoli, věda, že zdokonalují se, cvičíce se v cnostech a v trpělivosti): vydaří se v radosti rozmnožení, tudíž u větší mysli veselost. O jak šťasten budeš, v těch-li mezích zachováš se.

IV. Pravidla života činného.

K práci zrozeni jsme: život tedy činný pravý život jest; zahálka živého člověka pohřeb. Čím vznešenější stvoření, tím činnější bývá, jakž vidíme z příkladu andělů, slunce, nebes, kteráž, jak zřejmo, pohybují se ustavičně. Tak i prameny, neustále vodu prýštící, a řeky, vodu sem tam rozvádějící pro potřeby lidské. A naopak: co nehybnější, to neužitečnější, jako kámen, bláto, bahno atd. Ty tedy, aby nebyl kamenem, neužitečným závažím země, než činným sluncem, stále svítícím, nebo andělem, stále lidem za Boha sloužícím, atd. přičiň se. A čeho tu šetřiti třeba?

1. Cokoli vidíš, že od tebe státi se má, a k tomu prostředků a prostředků opatrného užívaní nikoli neznáš, do toho směle se dej. Lépe jest, nezdaří-li se dobrá odvaha (co tytýž se přiházívá), nežli zanedbati příležitosti k rozmnožení čehokoli dobrého.

2. Cokoli tebou samým může býti vykonáno, od jiných nikdy nečekej, více na svou nežli na cizí pilnost spoléhaje. Stává se také často, že dříve, nežli by jinému něco pověděl, a on tomu porozuměl, rozhodl se a k práci přichystal, ty sám věc odbyti by mohl. Raději tedy rovnou cestou, nežli zatáčkami.

3. Cokoli vykonati můžeš dnes, na zítřek neodkládej. Vždy škodívá odkládati dílo: vraní hlas (cras, cras — zítra) jistě práci maří i čas.

4. Komukoli prospěti můžeš, prospívej rád, možná-li, i celému světu. Byloť již dávno řečeno, že vlastnost jest povah vznešených sloužiti a prospívati. Možná-li tedy, následuj Boha, který slouží všem, nebo anděla, který slouží mnohým. Dřepěti a nikomu neprospěti za mrzkost pokládej.

5. Žádný den bez činu. Vidíš, jak rychle otáčí se stroj světa, když mi pracujeme zvolna. Nebudiž v práci loudavý, ač nechci, aby byl kvapný. Rozvaž, co činiti třeba, do rozvážené pak věci rychle se dej, aby ti slunéčko nikdy nesvítilo marně. Kolik času nám bylo popřáno, tolik na nás bude žádáno, jak s ním bylo naloženo.

V. Pravidla zaměstnáním přetíženého.

Stává se, že činní lidé někdy pracemi bývají přetíženi, ale nesluší proto od činného života upouštěti. Jsouť zkracovadla, jimiž obtížím možná ulehčiti. Což aby uměl, toho šetř:

1. Važ si času, ani chvilce nedávej utéci neprospěšně. Tím mnohem více času nabudeš, nežli jiný, který neumí uchvacovati příležitost.

2. Kdo má mnoho práce, málo mluv. Rozuměj: činně i trpně, t. j. i sám málo mluv, když mluviti máš, na jiném pak, aby vyjádřil se krátce, když mluviti chce, požaduj. Řeč moudrých lidí krátká bývá; rozvláčnost vlastnost jest lenivosti.

3. Co cizí pomocí rychleji může býti vykonáno, užiti jí nepomíjej. Takť práce rychleji ku předu jde. Více rukou, více díla, jen když zachová se pořádek, aby tobě nebo sobě nepřekáželi spolupracovníci nebo nevytrhovali se.

4. Aby pak byl k práci čilejší, oddechni si chvilkami nebo změň zaměstnání. Co jest bez střídavého odpočinku, nebývá trvanlivé. Luk napiatý přetrhne se.

VI. Pravidla života volného.

Udá-li se býti bez práce, není potřebí, aby nic nedělal, t. j. dřepěl a čas utrácel bez užitku, aniž potřebí jest hnáti se ku hrám v karty, kostky atd. [4]) Dělej něco, co zotavuje i tělo i duši. Jako jest: procházeti se, pohovořiti s přáteli, dělati něco v hospodářství atd.

---

[4]) Srovnej jadrnou o podobné věci úvahu:

Um svůj těmi bav caparty,
měr kdo vyšších netuší;
hříčka v koule, šachy, karty
nejmíň muži přísluší atd.

Jinak ovšem jest se hrou pro zotavení, o čemž „Pravidel“ XV, Zákonů Potockých X.

VII. Pravidla života na cestách.

Vidím, že máš touhu cestovati, a že v tom jest i rodičů tvých vůle. Čeho tedy i tu šetřiti jest, krafounce připojím.

1. Především tedy rozvažuj, proč podnikáš nesnáze cestování. Totiž: nikoli proto, aby viděl nové hory, nivy, lesy, řeky, moře, lidi nebo nová zvířata atd. Takovéť věci i doma můžeš viděti. (V ten smysl řekl dobře někdo: Kdo jednoho viděl člověka, jedno hovado, jednu horu, jeden les, jedno město atd., svět viděl; svět zajisté z takových věcí skládá se.)[5] Ovšem, aby viděl, slyšel, oslovil muže moudré a učené, a obcuje s nimi, nabyl moudrosti a cností rozmnožení.

2. Chtěje tedy jíti do ciziny, nepůjdeš jako do jiného světa (celý svět muži moudrému jest otčinou),[6] než jako do školy, která všem společna jest, jak chce Bůh, abychom druh druhu byli divadlem, a spatřujíce a stýkajíce se, vzájemně cvičili a ostřili se.

3. Pomni, že, mimo svět nikam jíti nemoha, svět všude najdeš, t. j. lidi marnivé i světské, zlého i dobrého směs. Proti jedovatým tedy střelám pohoršení a nákazy obrniž prsa svá, vezma štít nejpevnějšího předsevzetí ničeho si nevšímati, ničemu se nediviti, ničeho nelibovati a domů nepřinášeti, co by tobě i tvým, vlasti a církvi nemohlo býti nějakým cností a blaženosti rozmnožením.[7]

4. Odejdeš s očí rodičů, ze země otcovské, nikoli jako Kain utíkající před tváří boží, aby hledal místo pro svou bezbožnost a zvůli (kamkoli zajisté půjdeš, bude provázeti tě oko boží, s ním pak požehnání nebo zlořečení, které na tebe vylito býti má), než jako mladší Tobiáš, aby vyplnil vůli rodičů svých a hledal i mezi cizími moudrosti a dobrých příkladů poklady, kdekoli uložené.

---

[5] T. j. necestuj z pouhé zvědavosti, z níž by nebylo nějakého prospěchu.

[6] Humanisté opravdu byli všude jako doma. Dobře napsal Sturm: „Nikam mezi národy nepřijdeš, kde by latinského přítele nenalezl, aby pocestnému cesty neukázal.“ Viz: Met. jaz. XXVI, 6., Řeč o vzdělávaní vtipu pozn. 20.

[7] Těžce to Komenský nesl a nejednou pověděl, že mládež, po cizině školami se berouci, přinášela domů spůsoby a mravy nenárodní, a nenábožné, na škodu církvi i národu. Tak v „Kšaftu“ 12: „A ti, co než divočinu, v obyčejích cizost, v krojích potvorství, v mozku mudrlantství a jiné vše jinak, než Kristova a předků milých sprostnost vyhledávaly, s sebou přinášejíce, dělají jak dělají, až všecko z původu svého vypáchlo a k sobě podoby málo co má....“

Tedy s čistým úmyslem, s cudnou myslí, srdcem i smyslem. Tak bude s tebou, kdo by tě provázel, vedl a přivedl, anděl páně.

Zkrátka: *Kdekoli budeš, žij Bohu, jenž jest dárce tvého života; žij svědomí, jenž jest život tvého života; žij slávě, jenž jest životem po tvém živobytí.*

A tak budiž s tebou duch Kristův (aby všeho toho dobře pojal a šetřil), já pak duši tvé spasení, věcem tvým vešken zdar a stálého lesku domu vašeho v církvi i ve vlasti i skrze tebe k potomstvu převedení srdečně přeji,

tebe milující

Komenský.

Dne, kterého ode mne odcházíš, 9. června l. 1645.

KATÓNA

Mravná poučování.

Čtenáři českému pozdravení!

„Kdotkoli byl, kdož ty latinské verše o životu mravném složil, titul jim dal od moudrého Katóna, jehož počestnost tak všechněm známa byla, že, kdožkoli co vážně mluvil, psal, činil, Katónem jmenován byl," dí Josef Scaliger. Bartolus pak takto napsal: „Kdyby knížečka tato od školmistrů do prachu školního nebyla odsouzena byla, mezi nejpřednějšími spisovateli poslednějšího věku místo by měla; nebo jest švárnou latinou jemně a uměle sepsána." A Scaliger opět: „Nezdá se býti poslednější časů Kommoda císaře nebo Severa. Já toho svědom jsem, (dí tentýž), že někteří znamenití a učení muži nestyděli se i v hojném již věku veršům těmto z paměti se učiti."

Aniž se styděl sám Scaliger do řeckého jazyka veršem tak pěkným je uvésti, jako i jiní učení muži do jiných jazyků. Nezdálo se tedy od věci, i česky mu poručiti mluviti, ne tak rytmem jako metrem také. Což jak dobře spraveno jest, (co se buď vlastnosti smyslu, neb ušlechtilosti metru, neb jadrnosti řeči dotýče), nech soudí, kdo souditi můž.

Rozděleni bývali tito veršíkové na knihy čtyry, od koho a proč tak, nevím; poněvadž pořádku v nich žádného není stranu věci, rozházené všecko sem tam. Spořádal jsem je trošku na částek pět, tak aby obzvláštně stálo: I. Jak se chovati má člověk k Bohu, II. Jak k sobě sám, III. K bližním, IV. K čeledi, V. O smrtelnosti.

A pro větší zřetel počítám verše koncem ven.

Měj se dobře!

Léta Páně 1662.

Otcovského jazyka milovník

J. A. Komenský.

Katóna mravná poučování.

Kdožkoli svůj bezpečně život zde ztráviti žádáš,
V zlých a nemíti věcech váznoucích škodlivé mysli:
Teď, čemu já tě učím, vše to bedlivě vážiti pomni;
Něco tytýž najdeš, že budeš svým sám sobě mistrem.

ČÁSTKA I.

Jak se chovati má člověk k Bohu.

Jestliže Bůh duch jest, svaté jakž písmo vynáší:
Jej tedy ctíti duchem čistým znej býti povinné.
Nech Bohu tajností, v nebi co skryto hloubati přestaň,
Jsa v smrti, radše pečuj zdejších jak užívati strastí.
Bůh co činit míní, předzvídati losně nežádej;
Nech sobě bez tebe Bůh, jak má tebe vésti, požádá.
Tvé věci pak osudem míní tobě jíti budoucně,
Tím se netrap; smrt máš jistou, jistý všeho cíl ten.
Modlitbou Boha kroť; vola nech, nechť roste ku práci;
V tom ty nevěř, aby Bůh se kochal, když krev se vylévá.
Proč k smrti, sám jsa vinen, daváš ty hovádko nevinné?
Bláznovství z smrti jesti cizí spasení se nadíti.

ČÁSTKA II.

Jak se chovati má člověk k sobě sám.

Bedlivě rád sobě čiň a ve spaní rozkoše nehleď,
Rozmařilost k hříchům bujným cele podněty dává.
Za ctnost měj první, uměním držet ústa na uzdě;
Ten Boha nejbližší, jazykem kdo vládne rozumně.
Vrtkosti své mysli nedej sobě býti na odpor;
Nesrovná s žádným, neumí-li sám sebe snésti.
Cožkoli znáš škodné, by milé bylo, dej v stranu, dej preč;
Vždycky užitku raděj moudrý sobě, než chuti šetří.
Kdyžkoli hřích spácháš, pokutuj hned sám sebe, vždycky
Ránu vyoct sobě sám, ta bolest bude flastr bolesti.
Stále tuhý neb ohebný buď, jak příčina přijde,

Můž se měnit v povahách, i bez ouhony zůstana moudrý.
Ne vše, co víš neb zvíš, vypravuj, vyhybej novinářství;
Hneš mlčenou kam chceš, mluvení nese často pykání.
Když tebe kdo chválí, ty se sám rozsouditi pomni,
Více jiným o sobě nevěř, než sám sobě, nikdy.
Když štěstí blyští se, nevěř, zlé příhody boj se;
Zadní touž neběží kolejí kolo vždycky za předním.
Nah na svět poněvadž jsi vyšel, nah zase vyjíti
Máš, proč by chudobou, proč chtěl sobě stýskati medle?
Chceš-li ty nouze nemít, toho, což máš, skrovně užívej,
A přichovat míníš-li, co máš, toho mysli si nemíti.
Což laciné, sobě važ, co drahé, s tím dvorně se nedraž;
Tak ani jmín mrhačem nebudeš, nebudeš ani dráčem.
Nic v hněvu nikdy nečiň, to slepý je rádce, radím ti;
Hněv mysl těžce kalí, by spatřiti pravdy nemohla.
Nákladu těžce nevaž, sama když toho potřeba káže,
Kdo chce bráti, musí sázet, všudy něco za něco.
Na skrovném vždy rád přestaň, co je příliš, utíkej;
Vždycky lodi na malé vodě jsa bezpečněji zplývá.
Těžce věcí nabytých pamatuj jen mírně užívat;
Můž v dlouhém nabytá času věc brzo odbyta býti.
Skvostnosti outratné se varuj, jako zase lakomství;
Jsouť sobě odporné, škodné však rovně nectnosti.
V hříchu opilství nic nelahoď sobě, nic i neffolkuj;
Víno není vinno hříchem, ale nezdrživost tvá.
Štěstím nic se lidí nepal, o nic jistě nehodných;
Těm štěstí lahodí, jimž síť, aby zvázli, napíná.
Před se pozorně hleď, by, jaké jsou příhody, patřil;
Neb tak obráží střela, kdyžby ji, než je tu, uzřel.
Tvé věci jdou-li zpět, zmužilé hleď mysli nepouštět;
Lép zase hned být můž, nadějí jen srdce podpírej.
Když sobě příhodné co znáš, toho drž se, nepouštěj;
Dá z předu příhodnost se ujít, než jak mine tam ta.
Často zpět za sebe hleď, hleď též před sebe časně;
Jest oči potřeba mít jadrné z zadu i z předu vždycky.
Zdráv aby byl, pamatuj, nechybíť toto, tráviti skrovně,
Však jsi zdraví povinen víc šetřiti, nežli lahůdek.
Přední měj o zdraví péči, neb sic nenaříkej
Svou vlastní na nemoc, původ sobě sám jsa bolesti.
Snů nelapej, marná nebo mysl naše, když čeho žádá,

Čím se kojí na jevě, v spaní též ráda obírá.
Svou mysl pěkně napoj uměním, se učit nezanedbej;
Bez umění nic není život, než stín smrti marný.
Živ jsi-li dobře, lidí nic marných pomluvy nedbej;
Zahradit ústa lidem aby mohl, na to mysliti těžko.
Jímati tak se lenosti nedej, aby dřímati se zdál;
Rozmařilost jímá-li mysl, hnije též tělo snadně.
Oddechu svým přej někdy pracem, přej mysli pohodlí,
Pod těžkým břemenem stálých aby neklesl strastí.
Poznamenávati hleď, což Bůh dává skrze štěstí,
Drž to, co máš, by lidem rozprávkou někdy nebyl snad.
Dosti zboží a věcí dobrých máš-li v věku sešlém,
S přátely živ mile buď, zanechej štědrosti památky.
Seč se čiješ, to dělej, nedělej, seč býti nemůžeš,
Tak aby začna nechat nemusel a i hanby nezískal.
Cožkoli hodně trpíš, trpěliv buď, měj se pokorně;
Jest-li se znáš vinným, vlastním buď sám sobě soudcem.
Čti mnoho knih, a však což čteš, uvažuj všudy pilně,
Neb se ne všecko pravě, co jest kde psáno, nachází.
Živ z toho buď, co máš, tak však, aby marně neplýtval;
Své kdo mrhá, promrhá, a musí živ býti milostí.
Statku radímť, nedbej, žádáš-li si mysli pokojné;
Neb kdož statku lačen, nikdý ten dosti nemívá.
Míti budeš, co život žádá, svých vždycky pohodlí,
Přestávat jen chceš-li na tom, což potřeba žádá.
Své věci hloupě veda, a slušným rozumem se neřídě,
Hleď nevinit štěstí že slepým, ono též slepě kráčí.
Groš ti milý bývej, ne pro blesk, než z potřeby; žádný
Ctný pro jiné nekochá se v něm, jako ve rzi daremné.
K svému zdraví bohatý hleď užívati moudře bohatství,
Lépe nemíti peněz a zdravé mít oudy a mysl svou.
Čiň, co že prospěje víš, co nevíš, aby prospělo, nech tak,
Blud na zdař se dělá, moudrý všudy jistoty šetří.
Když co podezřelé máš, co to jest, hned rozvrha, rozsuď;
Dá škodu často potom, co se časně vyníti zanedbá.
Kdo v sobě podněty sám cítíš bujnosti nečisté,
Obroku ujmi břichu, neb oheň bez podpalu tuchne.
Kdožs mocných z daru Páně dosáhl oudů těla svého,
Medle přidej duši své moudrost, a budeš muž udatný.
Poctivě máš-li statek nabytý, sobě poctivě živ buď.

Stuchlík jest nemilý, kdož sám sobě skrbně počíná.
Chceš-li pověst zachovat dobrou mezi lidmi, pokud živ,
Všech cností ostříhej, všeho neslušného utíkej.
Uč se, radímť, uč rád, neb štěstí snadně pomíjí,
Než učení to stále trvá, toť věčně nemíjí.
Coskoli již pochopil, cvičením sobě utvrditi hleď;
Vtip se ostrým pozorem brousí, ruka často děláním.
Uč se, než od umělých; neumí-li kdo, sám poučit hleď;
Náležitá umění dobrá všudy šířiti věc jest.
Coskoli kdy chválil, a za dobré zjevně vyznával,
Hleď aby zas nehaněl; lehkosti by měl hanu jistou.
V štěstí neštěstí, jsi-li mudr, odkudkoli boj se;
V neštěstí štěstí zase očekávaje modl se.
Vždycky se rád přiučuj, pilností roste rozumnost;
Tolko zvykem se pravě dlouhým moudrosti nabývá.
Proč by se, když čeho ještě nevíš, proč naučiti hanbil?
Čest jest něco umět, nechtít se naučiti hanba.
Má líbosti bolest, bujnosti a vína kdo patří,
Ty hleď cnosti, bolest bude pryč, libo zůstane čisto.
Když se věcí způsob tvých, tak jakž jest, kdy nelíbí,
Hleď na ty, jimž jest hůř, a cizí svou kroť ty bolestí.
Seč sebe znáš, to dělej; vládnout bezpečněji veslem
U břehu, nežli se na hlubinách v moc dávati větrům.
Zbytně škodí statku (přihodí-li se) ztráty naříkat,
Když ale zas dá míti co Bůh, tomu rádu sluší být,
Jest sic těžko věcí potřebných snášeti ztrátu;
Jestliže však pro dobrého tratíš kdy co přítele, snes to.
Příhodnost první k činění čeho zmeškati, střež se,
Neb na druhou čekati, ztratě první, vždycky nejisto.
Příležitost k učení tebe potkává-li, mnohému
Uč se, radím, a nedej na se znát tesknosti nižádné,
Máš-li co již nabytého, chovej, na jiné se nebezpeč;
Práce nejistá dál, podruhé zisk práce nejistý.

ČÁSTKA III.

Jak se chovati má člověk k bližním.

Dáš-li pozor na život lidský, všech způsobů šetře:
Soudě jiného jiný žádný sám bez vady není.

Od napomínání, byť pak napomínati nechtěl,
Dáti se, kdoť je milý, nikdy přestávati nechtěj.
Pilně varuj se řečí proti řečným dávati v půtku;
Řeč mívá leckdos, moudrost jest ozdoba řídkých.
Oulisných se řečí vždy varuj pochlebně lahodných,
Upřímné znamením řeči buď tobě prostota mysli.
Příti jiným pamatuj, nejbližší však sobě přítel,
Šetř aby byl; jsa jiným dobrý, sám též sobě neškoď.
Z přípovědi se netěš, leč máš, co slíbeno, v hrsti:
Tím hyne víra nyní, že mnozí jsou na slova štědří.
Dobrodiní přijmeš-li jaké, jest hlásati vděčnost;
Pakli co sám ty jiným učiníš, mlč; hlásati hanba.
Jest-li kdy skutky jiných soudit tobě starci přichází,
Suď i ty sám, cos mlad jsa činil, aby příkře nesoudil.
Jestliže s kým kdo sobě šepcí, naslýchati nedbej;
Zlé svědomí sobě míti musí, kdo vždycky naslýchá.
Dá-li ti dar kdy jaký kdo z přátel upřímně chudičkých,
Přijmi milou tváří, poděkuj, až i pochval ochotně.
Jestliže k vůli lidé nejsou tobě, hleď by nereptal;
Bůhť nevinen, k sobě patř, v bludu svém vinu sám sobě dávej.
Což učinit můžeš, toho dvakrát neslibuj od se,
By chtěje být zdvořilým, neprokázal být se povětrným.
Kdoť slovy jest vlídný, nebude k tobě z srdce upřímný,
Též ty podobně mu čiň, tak lesť lstí odměnu mívá.
Sříci se vždycky lidí pamatuj přílišně lahodných;
Píšťala sladce zní, když ptáčník ptáčata vábí.
Co ty haníš při jiném, toho sám hleď utíkati vždycky;
Hanba, jiné kdo učí, toho sám když též se dopouští,
Žádej, což slušné, neb což by se zdálo počestné;
Bláznivě ten žádá, co se můž odepříti, kdo žádá.
Představovat známým se věcem střež vždycky neznámých;
V známých soud a rozum, v neznámých náhoda bývá.
Vyhrát někdy by mohl, nedbej, pusť příteli místo;
Přátelství vlídnost i pojí i celé zachovává,
Vážiti něco nevaž, když chceš kdo vyvážiti něco.
Neb se milost láskou vábí ctných, štědrota službou.
Různic s tím se varuj, sobě s kým ruky lásky podáváš;
Lásku tvrdí svornost, hněv trousí v srdce nenávist.
Závistníka přemoct žádáš? Jen snášej a nech ho;
Vždycky je nejjistší vítězství snášelivosti.

Stědře činíš-li jiným, sobě žádaje přátely získat,
Sám na se též pamatuj! nejbližšís sám sobě přítel.
Stačuje-liť možnost, dobře čiň všechněm, i neznámým;
Královská cnost jest dobročinstvem přízně dobývat.
Pilně zataj do se, zlého co víš, ať houfně nezačnou
Stíhati tě všickni v tom, což se samému nelíbí.
Hříchu za zisk nikdy žádnému pokládati nechtěj;
Zlý poněkud se tají, pak s hanbou cíle dochází.
Mdlého vidíš-li tělem koho, jím proto nic nepohrdej;
Moc vtipu bystřejší v outlém bývá těle často.
Máš-li s nerovným spor, nestyď se ustoupiti někdy;
Mír nese vždycky pokoj, vítězství často nejisté.
S přátelským známým nesnadně se v půtku vydávej;
Jiskra malá může dáti oheň, slov nemnoho vádu.
Závistem k sobě cestu strojí, zbytku kdo užívá;
Ač neraní závist, však předce je snášeti těžká.
Mysli udatné buď, odsouzen když jsi nepravě;
Krátká té pře radost, jenž vítězství bere falší.
Svád minulých jako ran scelených znovu jitřiti nechtěj;
Mysli to zlé znamení, neumět nic zlého zapomnět.
Sám sebe nechval nikdy, ani sám nehaněj sebe nikdy;
Neb toto blázni činí, ono chval žádostivi marných.
Prostákem se dělej, když čas nebo potřeba káže,
Jesti časem moudrost veliká tajiti v sobě moudrost.
Vždycky nevěř každému, prosím, kdo něco povídá,
Tím pak méň, čím víc šveholí; mnoho slov, mnoho větru.
Svěř věrnému radu, když potřeba, příteli tajnou,
Lékaři svěř zkušenému zdraví, když potřeba káže.
Sám ty jeden soudem nezhrdej všechněch, aby všechněch
Odporných nepoměl, k sobě všech obrátě nelíbost.
Jestliže být svědkem kdy musíš, zachovej svědomí ctné,
Přítele však nicméně zataj vinu, jakž tobě možné.
Máš-li statek, hrdě mít se střež, mírnosti užívej;
Ctnost dá čest tobě podstatnou, sama ctnost, ne bohactví.
Slov i činů bližního vykládati scestně varuj se,
Příkladem on aby tvým, tobě týmž oddávati nezvykl.
Z příkladů uč se jiných, co činit neb utíkati lép jest;
Slušné jesti cizí zrcadlem příhody míti.
Cožkoli zlého vidíš, mlčením toho míjeti nechtěj,
Následovat týchž zlých šlépějí aby chtíti se nezdál.

Práva od ostrého k mírnému ty soudci appelluj.
Soudce ať obměkčí ostrost, jak právo trpět může.
Když's při jiných, zvláště při hodech, mírný v řeči bývej,
By, zdvořilým chtěje býti, žvavým snad nebyl nazýván.
Což komu dáti můžeš, dávej třeba darmo prosícím,
Dobře činit dobrým nemalý to za zisk se počítá.
Potřebu znáš-li se bát divokých živočichů, i ovšem
Boj divokých se lidí; litá jest šelma člověk zlý.
Jestli jaké pomoci strádáš, přítel ti pomůže;
Lepší nemůž býti lekař, jako přítel upřímný.
Buď k tovaryšství, buď k přátelství když koho žádáš,
Statku nehleď, než skutku pošetř, jak poctivě kráčí.
Sám jsi-li muž moudrý, starců vysmívati nechtěj,
Neb dětiní obyčejně staří; snes mdlého ty silný.
Co kdo mluví, hleď dáti pozor, šetrnosti nabývej;
Neb lidskou slova mysl malují, řeč srdce vynáší.
Když chválíš koho, chval mírně, neb často jeden den
Může omyl vyjevit, že nebyl, jako mněl cele přítel.
Zasmušilých, přílišně tichých hleď stříci se tváří;
Ráda tichá břehy podmílá voda, ráda se víří.
Čí při pravou být znáš, proti té co začínati boj se;
Bůh nepravost takovou má zvyk svým stíhati soudem.
Ustupuj obražený, silnému s cesty jdi mdlejší;
Kdoť škoditi dnes mohl, zýtra zase prospěti může.
Nikdy živ zle nebuď s dávným svým přítelem, ačby
Však proměnil se v jiné, pamatuj však přízně prvotní,
Viz, komu dobře činíš, viz a opatrnosti užívej,
Darmotratem tebe hodnější by nenazvali hodně.

ČÁSTKA IV.

Jak se náleží chovati k čeledi.

Máš-li děti a k nim statku nemáš, uměním je
Uč, aby poctivě jdouc tak mohli se brániti nouzi.
Jestliže hněv prudký proti tvým tě napadne domácím,
Měj se na uzdě, není s pochvalou, lvem v svém domě býti.
Příhodné sobě važ rady byť ji sluha podával;
Zdáním žádného, když jest k věci, nezhrdej ovšem.

Důchodové mizejí? že není, jakž bývalo někdy?
Přijde na tom přestat, co dává chvíle nynější.
Chceš se ženit? pro věno ach se nežeň, leč chceš-li paní mít
Netrefnou, a jí býti manem; jest řídko jináče.
Rozhněvané ženy slov se neboj, nech jak chce naříká;
Pláčem a stýskáním strojitiť ony zálohy zvykly.
Snes manželky jazyk, k dobrému tě když napomíná;
Snést neumět, ni mlčet, špatné muži jest hrdinství.
Cos rodičům povinen, zároveň oddávati šetře,
Matky nekormuť, kdyžby otec proti matce činil co.
Snášels kárání někdy školního magistra?
Pročby nesnesl tolikéž kárání otce milého?
Když sobě své za peníze koho, byť poddaně sloužil,
Koupíš, slouhu nazov, člověkem však býti ho pomni.
Když ženu máš ctnostnou, stud i dům na stráži mající,
Medle za přítele nechtěj mít toho, kdož tě vadí s ní.

ČÁSTKA V.

O smrtelnosti.

Ztuž mysl, nic se neboj, nelekej, nestraš smrti žádné,
Z níž jiného-li máš co čekat, věru konce neřestí.
Proč o život se bojíš? běh musí cíle dojíti;
Zdaž udržíš bázní? drže brž jej v ztrátu ti přijde.
Kdož dal ubezpečení životem mezi pastmi chodícím?
V zisk tedy každý den sobě měj, měj následující.
Nech smrti bázně, radímť, poněvadž zniknouti nemožné;
Když se bojíš, co minouti nemůž, tím více se trápíš.
Když všechněm dává se život nám právě nejistý,
Jistě cizí naději smrti jest sobě skládati marnost.
Zlých z smrti nic se lidí neraduj, když náhle připadne,
Sám šťastný, k smrti kdo jsa hotov, jakkolvěk umírá.
Sám životem dlouhým se nekoj, smrti vzdálené neklaď;
Kamkoli sám kráčíš, jako stínť všudy tak v boku kráčí.
Býti podezřele živ nechtěj, nebo věc to mizerná,
Býti co pod pastí, na tě když kdož jakkoli číhá.
Nápoje tak a potud, jak potřeba káže, užívej.
Za zbytkem jde nemoc, i smrt sama z zbytku pochází.

Snad se divíš, prostým žeť jsem vypsal toto veršem?
Tak to pojit párem veršíčků kázala krátkost.

Krátké o mravích naučení.

Když před lidmi stojíš, na to šestero pilně pozor dej:
Spoj nohy, též ruce slož, hlavu přímo drž, ústa zavírej,
Všech zanechej lelků, středně mluv, když se otáží.

REGISTŘÍK.

Stránka

Úvod 5

Jak lenivost ze škol vypuditi (Fortius redivivus sive de pellenda scholis ignavia 1652) 13

Pravidla mravů (Praecepta morum 1653) 34

Zákony slavného gymnasia Lešenského (Leges illustris gymnasii Lesnensis 1634) 46

Zákony školy dobře spořádané (Leges scholae bene ordinatae 1654) 53

Pravidla života (Regulae vitae 1645) 85

Katóna Mravná poučování (Catonis Moralia, 1662) 95

LB475.C7 Z91
Zivot Jana Amosa Komenskeho : jmenem
Princeton Theological Seminary-Speer Library
1 1012 00216 6165